

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

KERKELIJKE
GESCHIEDENIS

VAN

HET BISDOM VAN BREDA

DOOR

J. B. KRÜGER,
R. K. P. te Hoogerheiden.

Eerste Deel.

BERGEN-OP-ZOOM,
JAN A. G. J. U.

1173 d. 159
/ 1

79
yellow
cord

KERKELIJKE

G E S C H I E D E N I S

VAN

HET BISDOM VAN BREDĀ;

DAT IS

van het Noord-Brabandsch deel

VAN HET VOORMALIG

BISDOM VAN ANTWERPEN

(met inbegrip van dat Bisdom en der Stad als verblijfplaats der
toenmalige Bisschoppen); mitsgaders van de Vierde en Vijfde
Distrikten van Zeeland, welke een bestanddeel van
het huidig Bisdom van Breda vormen,

DOOR

JOANNES BAPTISTA KRÜGER,

R. K. Pastoor te Hoogerheiden.

L'Histoire de la Contrée, de la Province
de la Ville natale, est la seule, ou l'âme
s'attache par un intérêt particulier.

A. THIERRY, *lett. sur l'histoire de France.*

Eerste Deel.

BERGEN-OP-ZOOM,
JAN A. G. JUTEN.

OPDRAGT

aan Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid

Joannes van Genk,

Bisschop van Breda, Huissprelaat van Zijne Heiligheid

Paus Pius II, Assistent-Bisschop bij

den Pauselijken Troon,

Nauwelijks had ik het voornemen opgevat, nauwelijks de pen op het papier gezet, om den nieuwsgierigen minnaren der oudheid en geschiedenis dit nieuw werk mede te deelen, of ik nam bij mij zelve het besluit, zoo het Gode behaagde dat ik dit voltrekken mogt, hetzelve aan Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid **J. van Hooydonk** op te dragen; toen echter de dood Z. D. H. door Gods beschikking uit ons midden wegnam, vormde ik weer dadelijk het besluit dit werk aan Uwe D. H. zijn opvolger, op te dragen, gelijk ik thans de eer heb, dit met eene betamelijke nederigheid en verschuldigde hoogachting te doen. Niets zal mij liever, niets genoegelijker zijn, dan te vernemen, dat dit mijn besluit aan Uwe D. Hoogw. aangenaam en mijne opdracht welgevallig is. Ik meen mij te regt te kunnen vleijen

en met goede gronden te vertrouwen, dat mij dit te beurt zal vallen, daar Uwe goedhartigheid mij te over bekend is, en Uwe D. H. mij uw verlangen, dat eene geschiedenis als deze eenmaal in het licht zou komen, sedert lang verklaard hebt.

Ik zal mijnen wensch vervuld zien, als Uwe D. H. deze *Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom van Breda* niet alleen met een gunstig oog en hart ontvangt, maar ook bij doorlezen in de zelve die doeltreffende nuttigheid ontwaart, die ik mij had voorgesteld.

Niets is mij overig, dan den goeden God te bidden, dat het Hem behagen moge Uwe D. Hoogwaardigheid meer en meer met zegen en genade te bekroonen en U Zijne Vaderlijke gunst te doen ondervinden. God doe U nog vele jaren schitteren op den kandelaar en uitschijnen als een licht voor allen, gelijk gij voor als nog geblikkerd hebt als een voorbeeld van deugden, van godsvrucht, van priesterlijken ootmoed, van herdenlijken zielenijver, van vaderlijke toegenegenheid, liefde, enz.

Ik zal mij wachten hier nog iets bij te voegen, uit vrees van Uwe heuschheid en Uwe christelijke nederigheid te beledigen.

Uwer D. H. allernederigste Dienaar,

DE SCHRIJVER.

AAN DEN LEZER.

Notitiam rerum secretis quærite chartis,
Quisquis amat patriæ discere fata suæ.

P. J. CROUZÉ.

Toen ik, in 1854, eene geschiedenis van Zeeland, onder den titel van „POTAMO-CHOROGRAPHIE, of naauwkeurige navorsching over de Schelde, het verdrongen Zuid-Beveland en alle plaatsen der Zeeuwsche eilanden,” had uitgegeven, dacht ik aanvankelijk nog een boekdeel wegens het 4e en het 5e distrikt van Zeeland te vervaardigen; doch, omdat ik al spoedig een meer uitgestrekt plan had, namelijk om eene Kerkelijke geschiedenis van het Bisdom van Breda in het licht te geven, heb ik mijn eerste gedacht laten varen, daar de genoemde zeeuwsche distrikten een integreerend deel van het gemeld bisdom vormen en derhalve van zelf over deze zal gehandeld worden.

Dit veel omvattend plan vereichte zeker tijd en ik heb mij dien gegeven, gedachtig aan het gezegde van een groot man dat „het veiliger is langzaam dan met overhaasting en te veel zelfvertrouwen te werken,” en aan de grijze spreuk der oosterlingen, dat „de volgende dag de discipel is van den vorigen:” ook werd ik in den loop van mijnen arbeid vaak gestuit door noodzakelijker en gewigtiger bezigheden van mijne geestelijke bediening, die altijd op den voorgrond staan.

’t Is waar, de lust tot lezen en nasporen der oudheid en oude geschiedenis is sedert eenige jaren, inzonderheid in onze dagen zóo algemeen, dat men zich, zoo niet schaamt, dan toch zeker beklagt, geheel onwetend of onkundig te zijn in datgene wat ons land, ons gewest of onze geboorteplaats en voornamelijk wat de kerkelijke geschiedenis aanbelangt.

II.

Wat echter het laatste aangaat, bestaat hier eene algemeen erkende leemte. Slechts in algemeene en oppervlakkige trekken hebben eenige kerkelijk-historie schrijvers hier en daar iets aangestipt, en spreken als in 't voorbijgaan van eene of andere plaats van ons kerkdistrikt: FLEURIJ, BERCASTEL, HAZART, L'HOMMOND en anderen hebben te naauwer-nood dit distrikt aangeroerd; — VAN GOOR, VAN DER AA, GRAMAÏJE, LE ROIJ, DIERCKSENS, . . . hebben, wel is waar, wat meer daarvan gezegd; doch in verre na niet genoeg; en het was hun ook niet uit-sluitend te doen, om eene kerkelijke geschiedenis te vervaardigen. Wijders de anonieme schrijver van de „*Historia Episcopatus Antverpiensis*.” (Geschiedenis van het bisdom van Antwerpen) handelt wel opzettelijk over het voormalig bisdom van Antwerpen; echter mede al te beknopt om duidelijk, naauwkeurig en volledig te zijn; daarbij zijne beschrijving loopt slechts tot in het begin der vorige eeuw; en wat is er in dat tijdvak van bijna anderhalve eeuw niet al voorgevallen, dat nooit ge-boekstaafd is, en toch wel degelijk verdient opgeteekend en als histo-rische bijdrage vermeld te worden. — Eindelijk heeft de Hoog-Eerw. en Zeer geleerde Heer, Mgr. DE RAM, Rector magnificus der Univer-siteit van Leuven, vóór eenige jaren, een lofwaardig werk uitgegeven, onder den titel van: *Sijnopsis actorum Ecclesiae Antverpiensis*.” Kort begriip der verrigtingen van de Kerk van Antwerpen: dan daar dit, zoo als de titel aanduidt, slecht, een kort begriip is, laat het, om vol-ledig te zijn, ook nog te wenschen over; daarenboven is het hier en daar gebrekkig. (a) Het komt ook elkeen niet gelegen een groot aantal boeken aan te schaffen en te doorlezen: dit zou immers velen nutteloos een schat van geld en tijd ontrooven. Hierbij zij eindelijk aangemerkt, dat, tot overmaat van ongerijf, sommige werken gedrukt zijn in 't fransch, dat bijlans niet allen, of in 't latijn, dat zeker zeer weinigen verstaan; gering is derhalve het getal, voor wie deze van eenig nut zijn.

Thans zal ik de boven bedoelde leemte, voor zooveel ons Bisdom aan-gaat, trachten aan te vullen door eene hollandsche uitgave van eene:

(a.) In het jaar 1858 gaf hij nog een derde deel van het „*Synodicum Belgicum* uit, dat veel van het bisdom van Antwerpen bevat, doch weinige bijzonderheden, en — heeft almede gebreken.

III.

kerkelijke geschiedenis van het Bisdom van Breda.- met inbegrip van het Bisdom van ANTWERPEN en dezer stad . . . naar aanleiding van een ander schrijver op eenige plaatsen.

Hierdoor zal iedereen in de gelegenheid worden gesteld, op de minst kostbare wijze tot meerder kennis te komen van de opkomst, den bloei en de lotgevallen van onze godsdienst in deze streken en van al wat daartoe eenigzins betrekking heeft.

In mijn eerste deel zal ik eerst aanstippen, wanneer onze voorvaders tot de kennis van de ware godsdienst zijn gekomen en verder handelen van het Bisdom van Antwerpen en van die stad.

In mijn tweede deel zal ik beschrijven den toestand van genoemd bisdom; mitsgaders de oprigting en den toestand van het voormalig Vikariaat en het huidig Bisdom van Breda, wijders de levensberigten der Bisschoppen en Vikarissen van gemelde Kerkressorten; alsook van den kardinaal Frankenberg.

In het derde en welligt in een vierde deel zal ik eene lange of korte geschiedenis van elke parochie en van eenige godsdienstige gestichten van ons Bisdom mededeelen.

Het laatste deel zal bevatten de levensschetsen der kerkvoogden, waaronder de kathelijken van ons Bisdom, vóór en na de oprigting der bisdommen in de 16^e eeuw, hebben bekoord, met vermelding van eenige historische punten, die tijdens hun bestuur op kerkelijk gebied hebben plaats gehad; en hierdoor word dit deel zeer belangrijk.

Ik heb alle mededeelingen en vooruitzettingen uit oude en nieuwe schrijvers geput, mitsgaders uit oude handschriften, charters, onuitgevene oorkonden enz; en ik heb daarbij niet verzuimd deze telkens naauwkeurig aan te wijzen, waar het belang zulks vorderde. Dit maakte den arbeid wel moeilijker; doch daardoor zal ook al het aangehaalde des te geloofwaardiger zijn en meer gezag hebben.

Door de dienstvaardigheid van velen mijner vrienden, zoo wereldlijke als geestelijke ben ik in het tijdelijk bezit geweest van verschillende boekwerken, — zijn mij ook beleefdelijk eenige punten medegedeeld en — goedwillig door den WelEd. Heer PROSPER CUYPERS een massa handschriften ter leen verstrekt; — waarvoor ik alle vrienden en vooral genoemden Heer bij deze openlijk ware achting en innigen dank betuig. Hierdoor was ik in staat menig punt aan te halen, dat anders nooit der vergetelheid

IV.

zou onttrokken zijn: zeker vindt men hier vele historische feiten welke velen nimmer te weten konden komen, omdat de bronnen, waaruit zij geput zijn, buiten het bereik zijn.

Dit nieuwe werk wil ik geenszins als taal- of letterkundig, noch als volledig opgeven: daar ontbreekt misschien nog meer aan dan ik mij verbeeld; evenwel, volgens oordeel van deskundigen, heeft het zijne waarde, en ik zal mijnen langdurigen arbeid boven verwachting beloond achten, wanneer deze oorspronkelijke „Geschiedenis” met eene vleijende ontvangst bejegend wordt, — wanneer zij slechts als eene geringe bijdrage wordt beschouwd om de klove te digten, die tot hiertoe in dit gedeelte der kerkelijke geschiedenis werd aangetroffen. Moge zij dan strekken, om een ware of betere kennis van het tegenwoordige Bisdom van Breda te hebben.

Ik heb veel medegedeeld en — veel blijft nog verholen. Dat anderen verbeteren, wat ik heb medegedeeld en — verder mededeelen, wat voor mij verborgen bleef.

Multa dedi,

Multa latent.

Alii quæ dedi, corrigent;

Quæ me latent, præstabunt illi.

De Schrijver.

KERKELIJKE GESCHIEDENIS
VAN
Het Bisdrom van Breda.....
MET INBEGRIIP VAN
HET Bisdrom VAN ANTWERPEN EN DER STAD
als verblijfplaats der toenmalige Bisschoppen.

HOOFDSTUK I.

**Een overzicht over het Bisdrom van ANTWERPEN,
waaronder eertijds de meeste plaatsen van
het huidig Bisdrom van BREDA
hebben behoord.**

§ 1.

Inleiding. — Verkondiging van het Evangelie in deze streken.

Het Koningrijk der Nederlanden, inzonderheid de Katholijken, mogen zich teregt verheugen over de herstelde *Hiërarchie* der Kerk en de daaraan verwante kerkelijke *Provincie*, bevattende een Aartsbisdom te *Utrecht* en 4 Bisdrommen te *Haarlem*, te *'s Bosch*, te *Breda* en te *Roermond*, welke uiterste grenzen dezelfde zijn als die van het rijk. Eertijds was het geheel anders gesteld, vooral vóór de oprigting der nieuwe bisdrommen in de 16^e eeuw: sommige bisdrommen hadden andere grenzen en vreemde Bisschoppen oefenden jurisdictie uit over een gedeelte van het Hollandsch grondgebied. Onderscheidene oorzaken hebben tot deze anomalie aanleiding gegeven. Ik zal hier niet verder in treden. Een deel

van ons bisdom behoorde, vóór de opgerigte nieuwe bisdommen, onder *Vermandois* (*Noijon of Kortrijk*) een deel onder *Utrecht*, en een groot deel onder *Tongeren* (*Maastricht of Luik*). Na het jaar 1559 werd een gedeelte bestuurd door de Bisschoppen van *Gent* en *Brugge* en een ander gedeelte door den Bisschop van *Antwerpen*, op kleine uitzonderingen na.

De opvolgers der Apostelen hebben de kerkelijke omschrijvingen, van af de eerste eeuw van het christendom, ingerigt volgens de burgerlijke verdeelingen van het Romeinsch Keizerrijk. Elke groote provincie had eene kerkelijke *provincie*, waarvan de naam nog tot heden toe hehouden is. (a.) Deze organisatie, waaraan de H. Kerk vrijelijk de voorkeur verleend had, heeft te allen tijde krachtig bijgedragen tot uitbreiding van de religie en tot hand-

(a.) De algemeen aangenomen regel der H. Kerk was steeds de geestelijke provinciën even zoo te verdeelen als de wereldlijke, hebbende elke *provincie* een *Aartsbisschop* of *Metropolitaan*, die onder zich één of meer *bisdommen* had welker diocesen dezelfde grenzen hadden als de *Cités* of ondergeschikte territoriale verdeelingen. (GUÉNARD, *Essai sur le système des divisions territoriales de la Gaule*, p. 80.)

Men merke hier op, dat weleer de beteekenis van het woord *Cité* (*Civitas*) (anders eene stad) eene veel grootere uitgestrektheid had dan in onze dagen. Eene *Cité* of *Civitas* was eene *algemeenheid* of *vereeniging van menschen, die dezelfde wetten en dezelfde regten hadden*. CÆSAR van de zwitsers sprekende, duidt hen aan onder den naam van *Civitas Helvetiorum, het grondgebied der Helvetiers*. Zoo lezen wij: de *Cité der Tongeren, der Nerviers, der Menapiers, enz.* die zoo vele uitgestrekte grondstreken waren, door die volkeren bewoond. (*Les diocèses de Belgique devant 1559, par C. B. de Ridder, pag. 3.*) De *Menapiërs, de Nerviers, de Tongeren* vormden elk een Romeinsche *Cité* of *Volkvereeniging*, een soort van volksplanting: de mindere stammen waren met eene of andere van deze *Cités* vereenigd; bij voorbeeld de *Taxanders* bevonden zich in de *Cité der Tongeren* en bewoonden het Noorderdeel, waaronder de distrikten van *Breda* en *Bergen-op-zoom* behoorden. De diocese van *Tongeren* (later van *Luik*) overeenstemmende met deze *Cité* of dezelfde grenzen hebbende, strekte zich uit, als nader zal gezegd worden, tot aan de *Schelde*, die volgende van *Santvliet* tot in het eiland van *Tholen*, niet ver van het punt, waar deze rivier zich in de zee werpt. Hierdoor valt de verwondering weg, waarom deze streken in oudere tijden onder het Bisdom van *Luik* ressorteerden, daar *Taxandrië* zich even zoo ver tot aan de *Schelde* uitstrekte.

having der tucht. Dezen regel volgende, heeft de kerkelijke Overheid steeds vele moeilijkheden enz. vermeden, die anderszins noodzakelijk zich moesten voordoen. —

De ondervinding der laatste eeuwen heeft ongelukkiglijk maar al te zeer de waarheid van deze bewering bevestigd. De geschiedenis leert ons, hoeveel de deelen der oude bisdommen van *Gent*, van *Brugge* en van *Antwerpen*, aan de Staten-Generaal van Holland of andere staten onderworpen, van de zijde des Gouvernements te verduren hebben gehad door de priesters te verjagen, door de godsdienstoefeningen te verbieden, door de kerken te sluiten en te ontrooven, en door het verbod, aan de Bisschoppen gedaan, van dáár herderlijke visitatie te doen of er persoonlijk de minste jurisdictie uit te oefenen. — Gelukkig zijn thans de grenzen der Diocesen binnen het Rijk besloten. Dank zij Gode, dank zij Prus IX en 's lands regeering, is het kerkwezen thans in eenen vrij normalen toestand door de herstelling der *Hiërarchie* in ons Koninkrijk.

Ongetwijfeld zal iedereen gaarne met zijn Bisdom bekend zijn, en ik zal de gelegenheid daartoe verschaffen voor wat het *Bisdom van Breda* aangaat, door een „*Oorspronkelijke Geschiedenis van dit Bisdom en zijn Antecedenten* in het licht te geven. Mijn voornemen is echter geenszins uiteen te zetten, wat de landstreken, tot ons nieuw Bisdom behorende, weleer zijn geweest, noch onder welke Souvereinen of Heeren die gestaan hebben; doch als eene *inleiding* tot gemelde Geschiedenis, zal ik eerst van het *Bisdom van ANTWERPEN* spreken, waaronder het grootste deel van ons Bisdom in vorige tijden behoorde; na alvorens een nog gewigtiger punt onderzocht te hebben, namelijk wanneer in deze streken *de christelijke godsdienst* bekend geworden of het *H. Evangelie verkondigd is*; alsmede onder welke kerkvoogden dit land weleer behoord heeft.

Wanneer en door wien de godsdienst in deze landen is ingevoerd, is moeilijk met juistheid te bepalen; sommigen willen, dat zulks reeds vroeg het geval is geweest, en dat onze voorouders aan den

H. Apostel PETRUS zelve middelijk het onschatbaar voorregt van de kennis des Christendoms zouden hebben te danken gehad, en wel op de volgende wijze, althans wanneer men geloof mag hechten aan den Frieschen geschiedschrijver *Hamcomius*. Deze vermeldt, onder anderen, dat bij het ontstaan van zekeren twist in *Friesland*, men vandaar twee afgevaardigden, MALORIX en VERITUS genaamd, naar *Rome* tot den Keizer NERO zond, die door de wonderen, welke door den H. PETRUS werden verrigt, bekeerd zijnde, van daar zekeren EGISTUS, een van de 72 leerlingen van den Zaligmaker, met zich naar hun land namen, en dat door dezen de eerste zaden des Christendoms werden verspreid; zoo het schijnt, echter met zoo weinig gevolg, dat gezegde EGISTUS eerlang zich naar de Saksers begaf en onder dit even woeste volk den marteldood onderging. (a.) Anderen verhalen, dat de H. PETRUS, den H. MATERNUS naar deze streken gezonden en deze zich beijverd heeft, om vooral in de omstreken van de *Maas* het Evangelie te verkondigen. Dit is ook het gevoelen van MOLANUS, zeer ervaren in de kerkelijke historie van *Nederland*, volgens de oude Breviers van *Trier* en *Tongeren* (b.) HERIBERTUS ROSWEIJDUS meldt ons, in zijne *kerkelijke historie van Nederland* (en wij vinden dit ook in de levens der Bisschoppen van *Tongeren*,) dat omtrent het jaar 50, 52 of volgens M. SCOTUS 54 na de geboorte des Zaligmakers, door den H. PETRUS drie Apostolische mannen EUCHARIUS, VALERIUS en MATERNUS, naar het *Belgisch-Gaulen* of *Gallië* gezonden zijn, die er velen tot de

(a.) MARTINUS HAMCOMIUS zegt (in zijne "Frisia"), dat ten tijde van NERO in *Friesland* gepredikt is. — Dit bevestigt ook FIRMERIUS in zijne "*Annales Frisiae*", l. 1, cap. 6. — BARONIUS zegt, dat in het jaar 46 EGISTUS door den H. PETRUS naar *Germanië* gezonden is. (zie deswege de "*Batavia Sacra*", pag. 21.)

(b.) Uit die Breviers leerde hij, dat MATERNUS een leerling van den H. PETRUS was geweest, en dat hij als Aartsbisschop de kerken (de Bisdommen) van *Trier*, *Keulen* en *Tongeren* heeft bestuurd, zoo nochtans, dat deze drie alsdan slechts één Bisdom waren, terwijl zij bij verloop van tijd ieder op zich zelve een Bisdom zijn geworden. (Zie MOLANUS *Natal. ss. Belg.* 14, sept. en het *Magazijn voor R. Kath.* 1839, bl. 121.)

dienst des levenden Gods bekeerd hebben (a.) Dan, ik moet het bekennen, dit verhaal steunt op geenen vasten grond: het feit schijnt volkomenlijk waar te zijn, te weten, dat zij van *Rome* of door den Paus, opvolger van PETRUS, naar *België* gezonden zijn omtrent het einde der 3^e eeuw (b.) JACOBUS LONGUEVAL zegt, dat uit oude getuigenissen blijkt, dat de christelijke Religie, alhoewel zij in de 1^e eeuw in *Gallië* geplant is, nogtans in de twee eerste eeuwen hier geenen grooten voortgang maakte (c.) Men denke daarom niet, dat de H. PETRUS *Gallië* en *Nederland* daaronder begrepen, veronachtzaamd hebbe, wjl Christus de geheele wereld aan zijne zorg bevolen had en hij een onvermoeijelijken ijver voor de eer van zijnen Meester bezat; verder wjl de *Galliërs* en *Belgen* alsdan als één volk met de Romeinen uitmaakten. De Keizer AUGUSTUS had hun het regt van Romeinsch burgerschap toegekend. De Keizer CLAUDIUS stond hun daarenboven den ingang toe tot alle heerlijke bedieningen en hooge ambten zoo in de stad als in den Raad. Dat het Christendom hier reeds vroeg is bekend geweest, wordt zeer waarschijnlijk door de betrekking, in welke de oude bewoners dezer landen tot de Romeinen stonden, in wier legers zij dienden, met wie zij een bondgenootschap hadden gesloten, en die hen zoo hoog achtten, dat de *Batavieren* en *Friezen* zelfs deel maakten van de keizerlijke lijfwacht, eene eer, die maar schaars aan barbaren (zoo als de Romeinen alle vreemdelingen noemden) werd vergund. De kerkschrijver TERTULLIANUS nu, verzekert ons, dat de chris-

(a.) Van deze drie mannen gewagen ook BEDA, USUARDUS, ADO, GREGORIUS, *Turonensis*, PETRUS *Cluniacensis*, enz.

(b.) Zij werden *leerlingen van den H. Petrus* of ook *gezonden van den H. PETRUS* genoemd, omdat zij van den Paus of van den *H. stoel* van PETRUS gezonden waren, en het zelfde geloof predikten, dat PETRUS gepredikt had. (C. Smet H. en roemw. pers. d. 1, bl. 23.)

(c.) *Act. SS Belg. t. 1. pag. 77 etc. LONGUEVAL Hist. de l'Eglise Gall. t. 1. Dissertation prelim.* Hij zegt, dat men van de Kerk van *Arles* alléén met zekerheid kan zeggen, dat hare eerste Bisschop TROPHIMUS van den H. PETRUS gezonden is.

tenen reeds in de 2e eeuw alle steden, dorpen en vlekken, ja zelfs de keizerlijke paleizen vervulden; het lijdt dus geen twijfel, of een aantal derzelve, bevond zich ook onder de Romeinsche keurbenden; en het laat zich uit den dagelijkschen omgang der krijgsknechten met elkander zeer goed verklaren, dat onze voorouders onder hunne legermakers ook christenen aantreffen, die zich zeker zullen hebben beijverd om, waar zich slechts de gelegenheid aanbood, de zaden van het christendom in de harten hunner afgodische spitsbroeders te strooijen en wortel te doen vatten. Bij hun terugkeeren spraken zij met de hunnen ook van de eeredienst en godsdienstige denkbeelden der christenen, en wie durft loochenen, dat de Voorzienigheid zich van dien eenvoudigen weg niet zou hebben kunnen bedienen om onze voorouders betere denkbeelden omtrent de Godheid in te boezemen. Het op die wijze uitgestrooide zaadje kon ligt eenigen wasdom vinden in de betrekking, welke onze voorouders met *Gallië* hadden, waar reeds in de tweede eeuw het christendom bekend was, terwijl de oudste kerkvaders JUSTINUS, IRENÆUS en TERTULLIANUS, die in de twee eerste eeuwen van het christendom geleefd en geschreven hebben, uitdrukkelijk verzekeren, dat de naam van JESUS CHRISTUS en zijn leering, reeds in die eeuwen, tot bij de CELTEN of in het uiterste gedeelte van *Gallië* en in de landen der *beide Germaniën* waren gebragt, en dat bij die volken toen reeds verscheidene kerken waren gesticht, die vervolgens ieder of gezamentlijk door een eigen Bisschop of Herder werden bestuurd. Omtrent het jaar 320 heeft de H. SEVERINUS de kerken van *Keulen* en *Tongeren* verdedigd tegen de ketterij van ARIUS, priester, om zijne afschuwelijke leering uit de kerk gesloten (a.) Het is opmerkelijk, dat de Bisschoppen onzer kerken van in het begin der vierde eeuw worden aangehaald als zijnde van groot aanzien, invloed en gezag, ook in burgerlijke

(a.) GREG. TURON. *de gloria conf.* cap. 45, en mijne *Potamo-chor.* d. 1, bl. 82.

zaken. Aldus vindt men vermeld, dat de H. MATERNUS (dien wij vermeenen te moeten onderscheiden van onzen eersten Bisschop der *Tongeren*) door den Keizer CONSTANTINUS, in het jaar 314, beroepen is tot de kerkvergadering van *Arles* in het zuidelijk gedeelte van *Gallië* of *Frankrijk*, en vroeger, in 313 door den Paus MELCHIADES tot de kerkvergadering van *Rome*, welke beide kerkvergaderingen hebben plaats gehad, om aan de vereeniging der scheurmakers *Donatisten* te werken. Alzoo wordt mede aangeeteekend, dat onze Bisschop SERVATIUS door MAGNENTIUS in gezantschap werd gezonden bij den Keizer: die zelfde Bisschop wordt ook in de kerkvergadering van *Sardis* of *Sardica* in *Thracië* in 347 en van *Rimini* in *Italië* in 359, met luister vermeld; terwijl in die van *Sardica* ook tegenwoordig waren MAXIMINUS en EUPHRATAS, Bisschoppen van *Trier* en *Keulen*. (a.) Dit geeft te kennen, dat onze kerken alsdan niet eerst waren opgerigt; maar dat zij reeds tot eenen trap van aanzien waren gekomen, hetwelk niet eensklaps, maar bij verloop van eenen merkelyken tijd moet geschied zijn. Het is derhalve te oordeelen, dat zij niet de eerste Bisschoppen dier kerken zijn geweest; maar dat zij op hunne bisschoppelijke zetels verscheidene voorzaten hebben gehad: met andere woorden, men kan veilig besluiten, dat de christelijke religie te dien tijde genoegzaam in deze landen uitgebreid is geweest.

Met zeer veel regt wordt beweerd, dat de H. SERVATIUS de eerste is geweest, die het zaad van het woord Gods in deze landen heeft gezaaid, en zóó geheel *Taxandrië* onder het bisdom van *Tongeren* (*Maastricht* of *Luik*) gebragt heeft. De overlevering wil, dat hij in de stad *Steenbergen* zijn verblijf gehad en het H. Evangelie gepredikt heeft; volgens sommigen had reeds ST. SERVAAS de kerk te *Steenbergen* gesticht. Zooveel is zeker,

(a.) *Act. ss. Belg. select. t. 1*, pag. 181. *Sardica* is later verwoest en bij de overblijfsels heeft men de stad *Sophia* gebouwd.

dat zij later aan het kapittel van den H. SERVATIUS te *Maastricht* heeft behoord en dat zij aan dien Heilige is toegewijd geweest (a.) De H. SERVATIUS mag dan Apostel van *Taxandrië* en bepaaldelijk van het Noordbrabantsch deel van ons Bisdome genoemd en als zoodanig geëerd worden. (Zie wegens hem verder onder de Bisschoppen van *Luik*.

PAULINUS geeft aan den H. VICTRIX de eer, van omtrent 396 in *Vlaanderen* en de landen der *Franken* het Evangelie gepredikt te hebben (b.) In de vierde en vijfde eeuw schijnt de godsdienst in deze streken veel opgang gemaakt te hebben. Al vroeg poogde CONSTANTINUS *de groote* de christelijke religie alom in te voeren, gelijk ook onder CONSTANCIUS CHLORUS de godsdienst vrij en beschermd is geweest. Hieruit moeten wij veronderstellen, dat de Bisschoppen van *Trier* en anderen niets nagelaten zullen hebben van al wat tot uitbreiding der religie kon strekken, en vele nieuwe kerken in ons land zullen opgericht hebben, gelijk de overlevering van MATERNUS getuigt. Deze MATERNUS was vooral in achtiging bij den keizer CONSTANTINUS, en het is derhalve geen wonder, dat hij van de gunst des keizers gebruik maakte. Wij mogen vrij vermoeden, dat hij zelfs kerken zal hebben gesticht bij volkeren, die er nog geene hadden. (c.) CONSTANTINUS uit geheel zijn hart verlangende de afgoderij te vernietigen en de Christelijke religie uit te breiden, gaf bevel, dat men door geheel zijn rijk, op kosten van den Souverein, de vervallene en afgebrokene kerken zoude opbouwen; te dien einde schreef

(a.) GRAMAIJE *Ant. Bred.* pag. 24, en MR. A. G. KLEIJN, *Geschied van . . . Breda*, bl. 27, noot 3.

(b.) PAULINUS *Epist.* 26. — MIRÆUS *Annal. Belg.* pag. 66, en *Histoire des Evêques de Rouen*, pag. 67.

(c.) De overlevering meldt dat hij eenige kerken in den *Elsas* gebouwd heeft, mitsgaders de kerk van *O. L. Vrouw* te *Tongeren*, de kerk van *O. L. Vr.* te *Maastricht*, eene kerk te *Huij*, te *Dinant*, te *Bonn*, twee of drie te *Keulen*, en verscheidene andere in de Bisdommen van *Luik* en *Namen* (C. SMET *h. en r. pers. d.* 1, bl. 125.)

hij aan alle gouverneurs der provinciën en aan alle Metropolitane Bisschoppen, om hen te verwittigen van niets te sparen van al wat tot schoonheid en sieraad dier kerken kon dienen.

Na den dood van VALERIUS (die ten tijde van CONSTANCIUS CHLORUS Bisschop van *Keulen* was) heeft MATERNUS het Bisdom van *Trier* bestuurd te zamen met de Bisdommen van *Keulen* en *Tongeren* (a.) Men moet denken, dat te zijnen tijde, het getal der geloovigen zeer vermenigvuldigd was, wjl hij het bisdom van *Trier* verlaten heeft, om de twee laatstgenoemde alleen te besturen, gelijk ook, om het meer en meer aangroeijen van het aantal christenen, later omtrent het jaar 337, het Bisdom van *Tongeren* van *Keulen* is afgescheiden en een eigen Bisschop bekomen heeft. De H. SERVATIUS was de eerste Bisschop van dit nieuwe Bisdom, en deze H. een weinig vóór zijnen dood, door gods veropenbaring wetende, dat *Tongeren* door de *Hunnen* verwoest zou worden, vertrok naar *Maastricht*, waar hij kort daarna overleden is. Sedert dien tijd is de bisschoppelijke zetel te *Maastricht* gebleven, tot dat de H. HUBERTUS dien naar *Luik* overgebracht heeft in het jaar 709 of 712 (b.)

CLODOVEUS of CLOVIS was de eerste Christen-Koning, die over dit land geregeerd heeft: hij werd in jaar 496, door den H. REMIGIUS, plegtiglijk gedoopt op het hooge feest van Kerstmis, als later nog zal gezegd worden. De Paus en andere Kerkvoogden hoopten van hem veel goeds ten opzigte der H. Godsdienst, en zij werden in hunne hoop niet te leur gesteld: trouwens na zijn doopsel deed hij een Edikt uitvaardigen, om alle afgoden-

(a.) *Act. s.s. belg.* 7. 1. pag. 51.

(b.) C. SMET alsvoren, bl. 127. In het *Meijerijsche Memorieboek* wordt gezegd, dat de eerste verplaatsing van dien zetel door den H. SERVATIUS, omtrent het jaar 318 heeft plaats gehad; doch andere schrijvers melden, dat zij eerst in de volgende eeuw, nadat de stad *Tongeren* door de *Hunnen* was verwoest, gebeurd is. *Hist. du Limbourg.* t. 1, pag. 224. Liège 1837. *Levens van de voorn. Heijl . . . der Nederl.* d. 3, bl. 232. Mechelen 1827.

dienaars van zijn rijk tot het aanvaarden der katholieke religie aan te moedigen. Door zijn gedrag eerde hij zelf hen die hij voorstond; hij vereerde al wat der religie noodig of dienstig is; de kerken en de eeredienst, de reliquiën der Heiligen, de tijdelijke goederen en de regten der kerk, enz.

Zóó bragt hij veel toe aan de bevordering en uitbreiding der religie; zóó deden ook eenige zijner opvolgers in de regering van het land; mitsgaders sommige Landvoogden of Hofmeijers, door hen gekozen. — De Frankische Koningen bleven onvermoeid in het verbreiden van het Christendom in deze landen. Vooral muntten hierin uit de Koningen THEODEBERT, CLOTARIS II, DAGOBERT ZOOH VAN CLOTARIS.

Onder DAGOBERT'S regering en die van zijnen zoon SIGEBERT muntte bovenal uit de H. ELIGIUS (*St. Eloi*) in ijver en ongekende zorg voor de bekeering der heidenen. Hij was muntmeester des Konings en had door zijne vroomheid aan deszelfs Hof grooten invloed. Tijdens den oorlog bekeerde hij vele krijgsgevangene *Saksers* en *Friezen*; en toen hij door zijne deugd en verdiensten tot Bisschop van *Noijon* verheven en hem de zorg voor de bekeering van een gedeelte van *Vlaanderen* opgedragen was, deed zijn ijver hem mede voor die der *Friezen* en waarschijnlijk ook van de *Zeeuwen* zorgen. Velen geloofden aan het door hem verkondigde Christendom. Hij vernietigde de tempels en afgodsbeelden en verbeterde de zeden der volken, welke hij bezocht.

De Koning SIGEBERT liet de regering aan zijnen *majordomi* of Hofmeijer GRIMOALD over en hield zich zelf veelal bezig met het stichten van kerken en kloosters. Ik zal uit vele giften en stichtingen hier eenige als voorbeeld opnoemen, SIGEBERT rigtte twee kloosters op; een te *Malmedi* (*Malmunde* of *Malmundarium*) in het Bisdom van *Keulen*, — een te *Stavelo*, één uur van daar in het Bisdom van *Maastricht*.

Hij bevestigde die stichtingen in een diploma, in hetwelk hij aan die kloosters gaf al het land rondom dezelve gelegen tot op 12

mijlen afstand, met verbod aan een ieder, van eenig huis of gebouw in dien omvang op te rigten. (a.) Hij stichtte mede het klooster van den H. MARTINUS te *Metz*, waarin hij begraven is en meer andere... (b.) Zijn voorbeeld werkte ook op anderen. Voornoemde GRIMOALD, gaf aan de Abdij van *Stavelo* het land van *Germinnie* met al zijn toebehooren en zijne onderhoorigheden gelegen in het bisdom van *Reims* (c.) Deze en andere giften en verrigtingen bewijzen den ijver, dien zij hadden voor de godsdienst en de voortplanting des geloofs. Wat zal men te dezen opzigte zeggen tot lof van den gelukzaligen PEPIJN VAN LANDE en zijne familie, zoo deugdzaam en ijvervol voor de eer Gods en zijne H. Kerk, vooral van de H. GEERTRUI zijne dochter? Hoe zal zij, die zoo vol van deugden en godsvrucht was, even als haar vader de H. Katholieke godsdienst niet hebben voorgestaan en door hare bescherming en medewerking de Apostolische mannen, de verkondigers en uitbreiders der religie geholpen hebben? Dit laat zich te veiliger denken wijl zij al reeds vroeg met den H. AMANDUS in kennis was, welke H. intusschen met groote vrucht het Evangelie in de *Nederlanden*, en volgens sommigen ook in deze streken predikte. De H. AMANDUS was de uitmuntendste Evangelie-prediker van dien tijd. De kloosters welke door zijnen raad of zijne medewerking zijn gesticht als zoovele oefenplaatsen van christelijke deugden en wetenschappen, en het christendom verheerlijkt hebben, — de steden, ter oorzake van die kloosters gebouwd of vergroot, als: *Gent*, *Nyvel*, *Bergen* in *Henegouwen*, *Maubeuge*, en andere, — de menigvuldige kerken

(a.) *Act. ss. belg, sel. t. 3, pag. 78 en 440.*

(b.) C. SMET alvoren, bl. 272.

(c.) MIRÆUS *Dipl. belg.* Part 2, t. 3. cap. 1, pag. 281. Koning CHILDRIK prees en bekrachtigde in 672 de stichting der twee gemelde Abdijen. (MIRÆUS ib. pag. 282.) DAGOBERT II, zoon van SIGEBERT, schonk aan beide die Abdijen nog een bijzonder voorregt in 684; hetzelfde deden THEODERIK in 692 en CLODOVEUS III koningen in 695. (MIRÆUS *ibid.* p. 282.

door zijn toedoen gesticht, hebben in de volgende eeuwen den lof van AMANDUS verkondigd. (a.)

Volgens sommige schrijvers, als DIERCXSENS (*Antv. nasc. et crese* t. 1. pag. 43.) en andere is AMANDUS de eerst bekende Apostel van deze landstreek geweest, — de tweede ELIGIUS, Bisschop van Doornik, — de derde WILLIBORDUS Bisschop van *Utrecht*.

De H. LAMBERTUS wordt door sommigen de Apostel van *Taxandrië* genoemd, omdat hij door zijn aanhoudend prediken en zijn geduld, het volk, van hetwelk hij aanvankelijk veel te lijden had, bekeerd heeft tot het ware geloof in Christus. (b.)

Eenigen zijn van gevoelen dat *Taxandrië*, waaronder behalve *Zeeland*, zeer denkelijk een groot gedeelte van *Noord-Brabant* en bepaald *Breda* en *Bergen-op-Zoom* met hunne omstreken, moeten verstaan worden, bijna even lang als de *Friezen*, ten eenemale in de duisternis des heidendoms omdwaalde en dat deszelfs bewoners het licht des Evangelie's niet hebben aanschouwd voor den tijd van den H. LAMBERTUS en den H. WILLIBORDUS. Deze bewering schijnt echter niet juist te zijn. Ofschoon ten deze wel geene stellige bewijsredenen van het tegendeel kunnen worden gegeven, bij het stilzwijgen der schrijvers, kan men toch eenige punten aanvoeren, die niet geheel verwerpelijk zijn. De H. WILLIBORDUS noemt in zijn testament onder andere personen, welke hem giften hadden geschonken, tot tweemalen eenen geestelijke (*Clericus*) alsmede eene religieuse vrouw: „Herebaldus de Klerk of Clericus, heeft mij de kerk in het land van *Marseñ* gegeven, waar de Maas in Zee valt;” — verder: „Berethinda, eene God

(a.) C. SMET als voren t. 1, 8 en 9 hoofdstukken.

(b.) JOANNES MOLANUS *Natales Sanct.* pag. 204 Vo. en meer anderen. MIRÆUS zegt, dat de woestheid der *Taxanders* met grond doet vermoeden, dat zij van de afgelegenste Germanen, het laatste, het geloof van Christus zullen hebben aangenomen, namelijk door de prediking van den H. LAMBERTUS, Bisschop van *Tongeren*. (*Rer. brab.* I. C. IX).

gewijde vrouw, gaf mij haar deel in het dorp *Bobanschoz* in *Taxanderland*;" ... daarenboven "de *Klerk* Ansbaldus heeft mij gegeven en geleverd een dorp, Diosna genaamd, dat is Diessen of Dungen in *Taxanderland*." Nu, waar zulke *Klerken* en *eene religieuse vrouw* waren, dáár zijn zeer waarschijnlijk ook wel meer christenen geweest.

Eene andere omstandigheid, welke dit schijnt te bevestigen is, dat omstreeks het jaar 600, en derhalve vóór de H. LAMBERTUS geboren was, de H. DYPNA met den H. Priester *Gerebernus*, te *Sammalo* of *Sammel*, in *Taxandrië*, heeft gewoond. Het is intusschen waarschijnlijk, dat dáár of omtrent die plaats ook wel eene kapel of kerk zal zijn geweest, waar die H. man het H. Misoffer kon opdragen, temeer, daar de schrijvers melden, dat bij *Geel* eene kerk ter eere van den H. MARTINUS stond, waarin de overblijfsels van de H. DIJMPNA werden overgebracht.

Ook verdient het opmerking, dat reeds vóór den H. LAMBERTUS het geloof verkondigde, de H. WALDETRUDIS, gemalin van den H. VINCENTIUS, graaf van Henegouwen, door vermogen en godsvrucht uitmuntte. Daar zij nu vrouw der stad *Herenthals* was, is het denklijk, dat haar ijver haar maatregelen zal hebben doen nemen, om in de omstreken van hare heerlijkheid het geloof te doen verkondigen.

De H. BEGGA, gehuwd met ANSEGISUS, vorst van Austrasië, verspreidde door haren heiligen levenswandel, het licht des Christendoms in *Taxandrië*, terwijl de H. ODA te Rode of St. Oedenrode omtrent het jaar 713 gestorven, ook heiliglijk leefde, zoodat men met grond mag veronderstellen, dat er op die plaatsen, alstoen reeds sedert lang christenen waren.

Een dergene, die overigens met ijver het geloof in deze streken verkondigde, was de H. AMANDUS, die met moed en heiligen ijver bezield, slechts leefde voor de uitbreiding en grootmaking van den naam en de godsdienst van JESUS CHRISTUS. Het blijkt derhalve, dat ook vóór den H. LAMBERTUS (en WILLIBRORDUS), althans in NoordBrabant het Christendom reeds met vrucht was verkon-

digd, en dat zelfs onderscheidene heiligen in dat gewest, onder anderen de H. H. ITTA en hare dochter GERTRUDIS, gevonden werden. Bovendien was vóór die ijverige Bisschoppen, *Taxandrië*, als behoorende tot de monarchie der Frankische koningen, reeds sedert langen tijd onder katholieke heerschappij, en de vorsten, die dit land bestuurden, waren godvruchtige christenen, zoo als PEPIJN van *Landen* en zijn zoon GRIMOALD, die veel over hadden voor de uitbreiding des Christendoms en het geenzins bij bloote wenschen lieten berusten. De liefde doet ons vermoeden, dat de Bisschoppen van *Tongeren* en *Maastricht* zeker niet zullen geduld hebben, dat een groot gedeelte hunner onderhoorigen, zoo lang het licht des geloofs zouden hebben moeten derven. — Ligtelijk begrijpt men echter, dat al die pogingen verre waren van overal ruime vruchten op te leveren; waarom de H. LAMBERTUS zich deze zaak gretig aantrok en op zijne beurt alles inspande, om de nog ongeloo- vigen, zoo in *Taxandrië* als elders, tot het ware geloof te brengen; hij mag dan terecht als bijzondere prediker van het evangelie of mede-Apostel, van onze streek *Taxandrië*, gehouden worden. (Zie het „*Magazijn voor R. Kath.*” 1839, bl. 161-166.)

MIRÆUS, een zeer geacht schrijver, noemt WILLIBRORDUS ook Apostel van *Holland, Friesland* en *Antwerpen*: en hij verhaalt hoe ROUINGUS of RAUCHINGUS prins en zijne gemalin BEBELINA aan dien Heiligen de kerk van *Antwerpen*, met al haar toebehooren en het land van *Reijen*, waarvan *Antwerpen* de hoofdplaats was, mitsgaders een aanzienlijk deel van zijne patrimonieele goederen vereerden, zoo als uit de giftbrieven deswege blijkt (a.). Het is door deze en andere giften, dat de H. WILLIBRORDUS hier ingang gekregen en alsdan het geloof ook verkondigd heeft. Men rekent dat sedert de prediking der voornoemde Apostelen, allengs

(a.) Deze gift-brief vindt men bij DIERCXSSENS *Ant . . . t. I*, pag. 33-35. LE ROIS *Not. March. S. R. I.* pag. 16 en deze zegt dat die brief bij MIRÆUS gebrekkig is.

geheel *Nederland* uit het heidendom tot het katholijk geloof gebragt is door de onvermoeide zorg der opvolgende kerkvoogden en medehelpende geestelijken. Sedert deze bekeering onzer voorvaderen is *Nederland* in hetzelfde geloof vereenigd gebleven tot in de 16^e eeuw toen door ketterijen afval ontstond; tot afweiring van welke ketterijen die vermeerdering en oprigting der nieuwe Bisdommen is tot stand gekomen, en onder deze ook die van *Antwerpen*.

De katholieken der plaatsen van de voormalige diocese van *Antwerpen*, en die het huidig Bisdom van *Breda* uitmaken, behoorden, vóór de oprigting der zoo even bedoelde nieuwe Bisdommen, bij gedeelten, onder *Kamerijk*, *Luik*, *Utrecht*, en *Doornik*, en na derzelve oprigting de laatsten onder *Antwerpen*, *Gent* en *Brugge*. Om die reden zullen wij hier achter de reeks der kerkvoogden laten volgen, die vroeger het geestelijk bestuur over deze Bisdommen gehad hebben, met eene korte schets hunner residentieplaatsen; na alvorens eerst over het Bisdom van *Antwerpen* en daarna over het *Vikariaat* en het *Bisdom* van *BREDA* gehandeld te hebben.

§ II.

Oprichting des Bisdoms van Antwerpen.

Zeer vroeg, zoo als in paragraaf één bereids gezegd is, begon het licht van het Evangelie onder de volkeren van onze landstreek te dagen, en sedert de bekeering onzer voorvaders uit het heidendom tot het katholieke geloof, was, tot in de zestiende eeuw, het geheele *Nederland* in het zelfde geloof vereenigd gebleven, zonder merkelyken tijd door dolingen of ongeloovigheid geschokt te worden. Daar de grondwetten en instellingen van het Land met de godsdienstwetten overeenstemden en op deze grond waren, waren ook daardoor de gemoederen der onderdanen in de gehoorzame onderwerping aan de overheid verknocht. Doch in het begin der elfde eeuw, ten tijde van den schismatieken Keizer Henricus IV, begon TANCHELINUS zijne verfoeijelijke dwaalgeesterij uit te breiden in *Zeeland*, in *Vlaanderen* en in het *land van Reijen*, in en buiten de stad *Antwerpen*. Hij strooide het vergif van zijne ketterij met eene ongekende onbeschaamdheid onder het volk: dan de H. NORBERTUS heeft met zijne gezellen dezen goddeloozen heresiarch te keer gegaan en zijne ketterij uitgedoofd en vernietigd. In de 16^e eeuw begonnen wederom twee beruchte heresiarchen, twee geloofversakers, MARTEN LUTHER en JAN CALVIJN hunne dwaalleer te verkondigen en de geloofsveranderingen, door hen willekeurig ingevoerd, tot in de *Nederlanden* door te dringen. Alsdan besloten de beide oppermagten, zoo wel de burgerlijke als kerkelijke magt, voor de rust des lands en het behoud van de godsdienst, het lang te voren beraamde plan uit te voeren, namelijk van het getal der Bisschoppelijke stoelen in de *Nederlandsche* gewesten te vermeerderen, ten einde de waakzaamheid

der herders het gevaar, dat den staat en de kerk bedreigde, beter zoude kunnen voorkomen en afweren.

Men rekende alsdan in de 17 Provinciën van *Nederland* omtrent 200 Steden, 150 Vrijheden, die aan steden gelijk waren, en ruim 6,300 Dorpen. Die groote en zeer bevolkte landstreek, met uitzondering van *Luxemburg*, had tot dan toe slechts zes onderscheidene Bisdommen en niet één Aartsbisdom: de Bisdommen waren die van *Kamerijk*, van *Utrecht*, van *Doornik*, van *Arras* of *Atrecht*, van *Teruane* of der *Morinen* (a.) en van *Luik* (b.)

Daarenboven, wat nog nadeeliger of gevaarlijker voor de godsdienst was, waren deze Bisdommen, allen als suffragane kerken, onder uitlandsche Aartsbisdommen gesteld. *Utrecht* en *Luik* erkenden voor Metropolaan den Aartsbischop van *Keulen*, terwijl de vier overige aan het gebied van den Franschen Aartsbisschop van *Reims* onderhoorig waren.

Niets was noodzakelijker en werd dringender door de omstandigheid gevorderd dan de regeling der bisschoppelijke hiërarchie

(a.) Het Bisdom der *Morinen*, welks hoofdplaats de stad *Teruane* was (welke in *Artois*, alsdan onder de *Nederlanden* begrepen, was gelegen) heeft bij de oprigting der Bisdommen een einde genomen. De bisschoppelijke stad was kort te voren, namelijk in 1553, door Keizer KAREL V ten gronde verdelgd. Uit het grondgebied van dit Bisdom zijn toen drie nieuwe Bisdommen ontstaan, waarvan er één onder *Frankrijk* in de stad *Boulogne* is opgerigt geweest, en twee onder de *Nederlanden*, te *St. Omer* en te *Iperen*. (De Feller *Dict. Geogr.* art. *Terouane*, en MIRÆI *Dipl.* T. 2, pag. 1174.)

(b.) De zetel van het Bisdom *Luik*, in de stad *Luik* gevestigd, bevond zich alsdan niet onder het grondgebied van den Souverein der *Nederlanden*; maar onder het Prinsdom van *Luik*, hetwelk tot den inval der Franschen, op het einde der 18 eeuw, een onafhankelijke staat is gebleven, wanneer het bij *Frankrijk* is ingelijfd. Na den val van Keizer NAPOLEON, is die landstreek met het Koningrijk der *Nederlanden* vereenigd, en maakt thans een deel van het Koningrijk van België uit. Het bisdom van *Luik* was tot het Concordaat met NAPOLEON in 1801 aangegaan, als Suffraganekerk aan den Aartsbisschop van *Keulen* onderhoorig geweest; doch is sedert, als Bisschoppelijke kerk, onder het gezag van den Aartsbisschop van *Mechelen* geplaatst. (J. A. COPPENS, *nieuwe beschrijving van het Bisdom van 's Bosch*, d. I, bl. 148.)

in de Nederlanden. Het was eene wijze, staatkundige maatregel, „zegt een van de uitstekendste geschiedkenners onzer dagen (a.)”, die door het welzijn van de godsdienst en het geestelijk heil der volken werd gevorderd. Het uitgestrekte, volkrijke *Nederland* telde eigenlijk slechts vier bisdommen: dat van *Utrecht*, *Atrecht*, *Doornik* en *Kamerijk*: de drie laatste in het Waalsche gedeelte aan de grenzen.

De jurisdictie der Bisdommen was bovenmate groot. Het geestelijk gezag van den Bisschop van *Utrecht* bijv. strekte zich uit over meer dan elf honderd kerken. Behalve deze vier bisdommen, oefenden die van *Luik*, van *Minden*, van *Munster*, van *Osnabrug* en *Paterborn*, de Aartbisschoppen van *Keulen* en *Trier* en als metropolitaan zelfs die van *Reims* geestelijk gezag in de Nederlanden uit. Die vele jurisdictiën gaven herhaaldelijk aanleiding tot geschillen: die uitlandsche bisschoppen bezochten zelden of nooit hunne diocesen, waaruit volgde, dat allengs, door verflauwing, grove misbruiken inslopen; de geestelijke belangen der bevolking leden alzoo door de groote uitgestrektheid der diocesen; verslapping der tucht, achteloosheid ten aanzien van de hoogste godsdienstige belangen sproten daaruit voort. Geen wonder dan, dat sedert lang de vorsten het plan tot eene nieuwe kerkregeling hadden opgevat, ten einde hierdoor de aangelegenheden van de godsdienst meer bevorderd en het geestelijk bestuur der kerken doelmatiger verzekerd zouden worden.

Reeds in 1332 had Jan III, hertog van *Brabant*, den Paus JOANNES XXII aangezocht, om bij de Bisdommen, die in de *Nederlanden*, onder het grondgebied, dat aan zijn beheer was on-

(3.) GACHARD, *Corr. de Philippe II*, T. I, pag. XCIII. ook Prof. FRUIN erkent, dat de nieuwe kerkregeling op zichzelf eene gewenschte zaak was (*Gids* 1859). TH. JUSTE, schrijver van het werk: *Les Pays-Bas sous Philippe II* keurt die insgelijks goed, en alleen zij, die voortdraven op den toon der hartstogtelijke antipapisten der XVI eeuw, zullen haar veroordeelen op grond der privilegiën.

derworpen, bestonden, nog een nieuw Bisdom te voegen. Deze aanzoeking had geen gevolg; hiertegen verzette zich KAREL *de schoone*, Koning van *Frankrijk*, onder wiens bescherming *Kamerijk* toen stond en de Bisschop van *Luik*.

PHILIPPUS *de goede*, Hertog van *Bourgondie*, die eerst van allen de Belgische Provinciën onder zijn gebied had, is reeds bedacht geweest om nieuwe Bisdommen in *Nederland* op te rigten; doch door de dood verrast in 1467, heeft hij dit niet kunnen uitwerken; nog minder zijn Zoon, CAROLUS *de Stoute*, te veel tot den oorlog genegen (*a.*) Ten tijde van KAREL V, werd de noodzakelijkheid dezer oprigting nog dringender; dan, in weerwil der aansporing daartoe gedaan door geleerde mannen, heeft KAREL, in gedurige oorlogen gewikkeld en uit genegenheid voor de Bisschoppen van *Luik* en *Kamerijk*, mede deze zaak niet voltrokken; — evenwel na dat hij van zijne Regering afstand had gedaan ten behoeve van zijnen zoon PHILLIPUS II, heeft Hij Hem als Souverein der *Nederlanden*, dringend die oprigting der Bisdommen aanbevolen, als het eenige middel, om de Katholieke Godsdienst in *Nederland* te beschermen en te behouden.

PHILIPPUS, gedachtig de vermaning zijns Vaders, nam die zaak ernstig ter harte en benoemde eenige raadslieden (*b.*) van zijnen H. Raad, die zich met de zaak der nieuwe Bisdommen zouden bezig houden, die *Nederland* in Diocesen zouden verdeelen en de steden voor Cathedraal-Kerken en genoegzame middelen tot bestaan zouden aanwijzen.

Deze door den Koning benoemde Commissarissen hadden werkelijk *Nederland* in zekere *Diocesen* verdeeld en geografische kaarten daarvan gemaakt, alsmede de *Kerken* bepaald die de *Metropolitane* en *Cathedrale* zouden worden; waaronder die van

(*a.*) Zie *Dipl. Belg.* tom. 3. P. 3, cap. 1, pag. 515 en volg. COPPENS *ib.* bl. 147.

(*b.*) Onder dezen waren VIGLIUS van Zuichem PHILIPPUS NIGRI (*Zwerts.*) en ANTONIUS PERRENOT, Bisschop van *Atrecht*. — *Dipl. Belg.* *ibid.*

Gent, Brugge en *Antwerpen*, welke *Suffraganen* van *Mechelen* zouden zijn (a.)

In dat jaar 1558 is FRANCISCUS SONNIUS, een man van groote bekwaamheid, Doctor in de H. Godgeleerdheid te *Leuven*, Kanonik van de Cathedraal van *Utrecht* enz. verkozen, om het ontwerp, in *Nederland* gemaakt, aan den Paus en de Kardinalen ter beoordeeling voor te stellen en in naam des Konings de oprigting der nieuwe Bisdommen aftesmeeken. De noodige kosten voor de reis heeft de Koning op zich genomen en gezorgd, dat aan SONNIUS geloofs- en aanbevelings-brieven werden ter hand gesteld en al wat voor eene zaak van zulk aanbelang noodig was. De instructiën, naar welke SONNIUS zich te *Rome* te gedragen had, waren voorgeschreven en ondertekend door den Koning te *Brussel* den 8 Maart van dat jaar en zijn te lezen in de *Dipl. Belg. tom. 3, P. 3, Cap. 2*, waar ook de redenen worden opgegeven, die Hij moest aanhalen, waarom die oprigting werd gevraagd, — namelijk deze: opdat het volk van *Belgie*, dat tegen het, reeds tot de secten afgevallen *Germanië* aangrenst, werwaarts zeer vele besmette personen om des koophandels wille van daar zamen-vloeijen, — in het geloof en de christelijke religie staande gehouden zou kunnen worden.

Omdat de Diocesen zoo ver uitgebreid zijn en omdat een groot deel van onze *Nederlanden* aan buitenlandsche Aartsbisschoppen en Bisschoppen onderhoorig is, genieten deze Provinciën uit hunne bediening, weinig vrucht van de bisschoppelijke waakzaamheid, die door de gevaren der tegenwoordige tijden wel degelijk vereischt wordt. Hieryandaan dat het noodzakelijk is geweest om tot uitroeijing en verdelging van het onkruid der ketterijen door strengheid der edicten het volk in zijnen pligt te houden; en — dat Apostelijke Inquisiteurs de plaats der Bisschoppen moesten vervullen. Dat het vermits den naam der Inquisiteurs bij

(a.) DIERCKSENS, *Autv. ch. nasc.* tom, 4, pag. 164, 165, 184.

het meerendeel gehaat wordt en zij niet overal zijn kunnen, daarom geraadzaam is de al te zeer uitgestrekte Diocesen te verdeelen en het getal van Bisschoppen te vermeerderen: met deze bepaling, dat aan elken Bisschop wordt toegevoegd een kollegie van geleerde mannen, — van 4 of 5 Theologen en 4 regtsgeleerden van wier raad en hulp de Bisschop zich zou kunnen bedienen in het bestuur van zijne Diocese; opdat onze gewesten van Neder-Duitschland overal Herders en geleerde mannen genoeg voor handen zouden hebben tot meerdere bevordering van geloof en religie.

Behalve de oprigting der Bisdommen is aan SONNIUS aanbevolen, dat hij zou verzoeken, dat de visitatie der kloosters niet door uitlanders zoude plaats hebben, maar dat ze Visitators binnen ons land zouden hebben; — dat in de exempte kloosters de visitatie zoude geschieden door Apostolisch gezag door Visitators door den Koning te benoemen. enz.

SONNIUS is den 25 Maart 1558 vertrokken, met zich nemende 4 paarden en 5 bedienden: hij reisde langs *Duitschland* en vertoefde onderweg niet dan om der godsdienst's wille op Paaschdag en de laatste dagen van de goede week, of wel om te rusten, aangezien ook elke week de paarden één dag rust noodig hadden. Den 13 Mei is hij te *Rome* in het hotel *den Beer* afgestapt. Voor het eerst heeft hij een gesprek gehad met THEOPHILUS VAN HERHENNE, een Fries, kamerheer des Pausen, — met kardinaal PACHECO, — met VERGAS een Spanjaard, — met ALOYSIUS LIPPOMAN, Bisschop van Verona, — en met HENRICUS SIBERTUS VAN DUNGEN (*Dongen*) een Nederlander, Apostolisch Penitencier.

SONNIUS ontmoette te *Rome* onder anderen genoemden H. S. VAN DONGEN, naar zijne geboorteplaats *Dongen*, in de Baronie van *Breda*, aldus genoemd, die hem in vele zaken teregt hielp. Hij was leeraar of doctor in de Godgeleerdheid, *Apostolisch Penitencier* te dien tijde te *Rome* en later kanonik en *Penitencier* in het kapittel te *Antwerpen*. (Zie onder de *Penitenciers* van het het Bisdom van *Antwerpen*).

Door raad en hulp van deze Heeren heeft hij een afzonderlijk

huis en een nieuw habijt, naar de Italiaansche wijze, verkregen; terwijl hij voor het huis 13 gouden kroonen in de maand betaalde.

Hij gaf aanstonds zijne lastbrieven over aan den kardinaal CAROLUS CARAFFA, neef en eerste Minister van den Paus PAULUS IV. Den laatsten dag der maand Mei is hij aan den Heiligen Vader voorgesteld en tot den voetkus toegelaten, hij heeft de brieven van PHILIPPUS II, Koning van Spanje overhandigd en de reden zijner zending ontwikkeld, welke hij ook den Paus in schrift ter hand stelde.

Nadat hij den *Paus* de verdeeling der Diocesen en de Kaarten daartoe vervaardigd had overgegeven, heeft Z. H. hem geantwoord: „Mijn Zoon, heb goeden moed, want ik zal voor eene korte „afdoening van deze aangelegenheid zorgen die uwen Koning wel- „gevallig zal zijn, en ik zal u met eer terug zenden.”

Des anderen daags heeft hij zeven *Kardinalen* benoemd, die deze zaak naarstiglijk zouden onderzoeken. (a.)

In onderscheidene vergaderingen dezer *Kardinalen* met SONNIUS zijn vele gewigtige punten verhandeld en onder andere aangenomen de verdeeling van het Bisdom van *Kamerijk* in dat van *Mechelen* en *Antwerpen*. Dàar is ook over de inkomsten gesproken en voorgesteld om aan de Bisdommen van *Mechelen*, *Antwerpen* en 's *Bosch* zooveel van de Tienden der Abdijen en Kloosters van *Braband* toetekennen, tot dat men 3000 Ducaten voor die van *Antwerpen* en 's *Bosch* zou hebben en 5000 Ducaten voor het Aarstbisdom *Mechelen* enz.; doch later is die manier om de inkomsten te regelen veranderd en geraadzamer geoordeeld, de *Abdijen* met de Bisdommen te vereenigen.

Eindelijk op den 12 Mei 1559 heeft Z. H. de *Paus*, in het vereenigd Consistorie, waar ook SONNIUS was ingeleid, de daargestelling van 14 nieuwe Bisdommen geheel goedgekeurd en het regt van benoeming aan Koning PHILIPPUS II en zijne opvolgers

(a.) *Dipl. belg.* ib. cap. 3. *Diercxsens*, tom. 4. pag. 187-188.

toegekend, uitgezonderd die van *Kamerijk, Mechelen en Antwerpen*

Evenwel, nadat de Koning den *H. Vader* had bedankt voor de afdoening dier gewenschte zaak, heeft Hij het regt tot benoeming voor alle, zoo nieuwe als oude *Metropolitane en cathedrale kerken*, van den Paus gevraagd en verkregen. (a.)

De uitvoering der Bulle ter oprigting der nieuwe *Bisdommen* is nog meer dan twee maanden vertraagd zoo om de ziekte en den dood van den *Secretaris*, als om de ziekte van den Paus. De Paus had deze Bul geteekend en den *vischers-ring* daarop gedrukt, den 21 Junij of volgens *MIRÆUS*, den 12 Mei, ten dage, dat in de *consistorie* deze zaak besloten is. (b.)

De beweegredenen, welke de Paus in zijne Bul tot deze groote verandering bijbrengt, zijn de volgende:

1°. Dat *Nederland*, sedert de instelling der oude *Bisdommen*, veel meer bevolkt is, en dat er in evenredigheid van het groot getal steden, dorpen en kasteelen slechts weinige *Cathedrale kerken* waren.

2°. Dat zoo weinige *Bisschoppen* derhalve niet met de noodige zorgvuldigheid die groote menigte van zielen konden besturen.

3°. Dat dit des te moeilijker was om de verscheidenheid van taal, gebruiken en wetten in de *Diocesen*; ja dat sommigen, volgens hunne *privilegiën*, niet buiten s lands tot eenen *bisschoppelijken stoel* konden geroepen worden en dus noch *behoorlijk onderwezen* noch *gestraft* worden.

4°. Dat in geheel *Nederland*, zoo groot en uitgestrekt, niet eene *Metropolitane kerk* bestond, om de *Bisschoppen* des noods tot hunnen *pligt* te vermanen; dat de *uitlandsche Aartsbisschoppen* sedert lang aan hunne *suffraganen* geene hulp hadden kunnen verleenen.

(a.) *ibidem.* pag. 191.

(b.) *MIRÆUS, Don. Belg.* lib. I, cap. 156. *HAVENSIIUS comment. de creit. nov. in Belg. Episc.*

5°. Dat *Nederland* omringd, en alles belegerd was van Ketter-schen Schiesmatieke volken: en dat het Katholijk geloof, door de list-en en lagen der kettters, en alzoo ook de Zaligheid der zielen in gevaar was.

6°. Dat hij daarom gaarne toestemde in de begeerte van Koning Philippus....

Hierop is SONNIUS, nadat hij 14 maanden zich met deze aan-gelegenheid te *Rome* onledig had gehouden, spoedig langs *Duitsch-land* naar *Nederland* teruggekeerd in de maand Augustus, en heeft de *Bul* aan Koning PHILIPPUS II overhandigd, vóór dat hoogst dezelve naar Spanje is vertrokken.

In gezegde *Bul* heeft de Paus, wat ons aanbelangt, aldus ge-sproken: „Wij PAULUS, Bisschop... nemen... van de Kerk van „*Kamerijk* dat deel der diocesen, hetwelk in het Hertogdom van „*Braband* en in het graafschap van *Vlaanderen* gelegen is, mits-gaders van de kerk van *Luik* dat deel der diocesen, hetwelk „in het Hertogdom van *Braband* onder het gebied van den Koning „PHILIPPUS gelegen is... en van de kerk van *Doornik* dat deel „der diocese hetwelk van het dorp *Roesbeke* en de stad *Aldenaarden*, „tot aan de zee loopt, die plaatsen ingesloten... en van de kerk „van *Utrecht* dat deel der Diocese hetwelk in het graafschap van „*Vlaanderen* gelegen is.... En wij verheffen.... de kerken van „*Kamerijk*, — van den H. *Rumoldus* te *Mechelen* — en van „*Utrecht* tot *Metropolitane-kerken*.... en de kerken van den H. *Donatius* te *Brugge*, — van den H. *Joannes* te *Gent* en van „*O. L. Vrouw* te *Antwerpen* tot *Kathedrale-kerken* voor de Bis-schoppen van die steden”..... Gegeven te *Rome* den 12 Mei 1559 (a).

Bij de nieuwe regeling der kerkelijke aangelegenheden, welke men wilde invoeren, vond men goed, zoo als de aangehaalde *Bul* van den Paus PAULUS IV leert, in de Nederlandsche gewesten, volgens drie in gebruik zijnde talen, drie kerkelijke Provinciën

(a.) MIRAI T. I, *Danat. Belg.* C, 156, pag. 472.

op te rigten, die ieder eenen Aartsbisschop aan het hoofd zouden hebben, en deze eenige Suffraganen onder zich.

De eerste Aartsbisschoppelijke zetel werd in de stad *Kamerijk* gesteld, en aan denzelfden werden de oude Bisdommen van *Doornik* en *Arras*, alsmede de toen opgerigte Bisdommen van *St. Omer* en van *Namen* (a.) waar men algemeen de *Waalsche* taal sprak onderworpen. Het oude Bisdome van *Utrecht* werd tot eenen tweeden Aartsbisschoppelijken zetel verheven, die de nieuwe Bisdommen van *Haarlem*, *Deventer*, *Leeuwarden*, *Groningen* en *Middeburg* waar het *Geldersch*, gelijk (b.) men het toen noemde, werd gesproken, onder zich verkreeg.

De derde Kerkelijke Provincie was die van *Mechelen*, wier Kerkvoogd den titel van *Primaat der Nederlanden* zoude voeren. Aan deze werden de nieuwe Bisdommen van *Antwerpen*, *Brugge*, *Gent*, *'s Hertogenbosch*, *Iperen* en *Roermond*, toegevoegd (c.), waarin de vlaamsche taal in zwang was.

(a.) De Aartsbisschoppelijke Kerk van *Kamerijk* werd, bij het Concordaat met NAPOLEON in eene Bisschoppelijke Kerk veranderd en onder het Aartsbisdom van *Parijs* gesteld, tegelijk met de daaraan voormaals onderhoorige kerk van *Arras*: beiden zijn nog aan hetzelfde onderworpen. Het Bisdome van *St. Omer* is alsdan vernietigd, terwijl de bisdommen van *Doornik* en *Namen*, als Suffragane-Kerken, onder het Aartsbisdom van *Meche-
len* zijn geplaatst geworden.

(b.) De Kerkelijke Provincie van *Utrecht* ging, bij de invoering der hervorming, op het laatste der 16e eeuw, geheel te niet. Al de bisdommen, welke daarvan een deel uitmaakten, kwamen onder het onmiddelijk gezag van den H. Stoel, die door eenen Apostelijken Vicaris, en na de woelingen en kuiperijen der *Jansenisten* in de 18e eeuw, door eenen Pauselijken *Nuntius* of zaakgelastigde van den H. Stoel onder medehulp van zeven Aartspriesters het geestelijk bestuur heeft laten uitoefenen. Het geestelijk regstgebied dezer voormalige Kerkelijke Provincie wordt doorgaans de *Hollandsche missie* of *Zending* genoemd. Men treft wegens den toestand van de Katholieke godsdienst in deze *Zending*, sedert de invoering der Hervorming tot den tegenwoordigen tijd, eenige bijzonderheden aan, in het *Godsdienstig geschied- en letterkundig tijdschrift voor R. Katholyken*, d. i. 812—827, en in het *R. K. Jaarboek voor het Koninkrijk der Nederlanden*, 97—141 's Hage 1840.

(c.) Deze kerk. Provincie heeft bestaan tot het Concordaat, dat NAPOLEON in 1801 met den H. Stoel heeft aangegaan, zoo nogtans dat het Bisdome van *'s Bosch*, reeds

Deze maatregel, waarbij in de *Nederlanden*, op het verzoek van den Koning van *Spanje*, PHILIPPUS II, den toenmaligen Souverein dier gewesten, achttien (a.) Bisdommen tot stand werden gebragt,

van het midden der I eeuw, in een *Apostolijk Vicariaat* was veranderd. De kerk van *Mechelen* bleef, bij dat Concordaat, wel den rang van Aartsbisschoppelijke kerk^k behouden; doch de Bisdommen *Antwerpen*, *Brugge*, *Iperen* en *Roermond* gingen te niet en werden met anderen Bisdommen vereenigd; zoo echter dat de gedeelten der bisdommen van *Antwerpen* en *Roermond*, die alsdan buiten het gebied van den Franschen Keizer waren gelegen, daarna tot *Apostolijke Vicariaten* zijn opgerigt. Uit het eerste genoemde Bisdome is het voormalige *Vicariaat* van *Breda* gelijk nader omstandiger zal worden verhaald, en uit het tweede dat van *Grave* voortgesproten.

Bij de verandering, welke de kerk. Provincie van *Mechelen* ten gevolge des Concordaats onderging, verkreeg de Aartsbisschoppelijke kerk onder zich de Bisdommen van *Doornik*, *Gent*, *Luik*, *Namen*, het nieuw Bisdome van *Aken*, van *Trier* en van *Metz* of *Maijence* (VAN DE VELDE, SIJN. MON. II, pag. 510.). Krachtens de regeling der kerkelijke aangelegenheden in de *Rijnprovincien*, welke door de bullen: *de Salute animarum* van den 16 Julij 1821, en; *Provida Solersque* van den 16 Augustus daaraanvolgende, was vastgesteld, werden de drie laatstgenoemde Bisdommen aan de Kerkelijke Provincie van *Mechelen* onttrokken. Het Bisdome van *Aken* werd alsdan vernietigd en in deszelfs plaats de oude Aartsbisschoppelijke kerk van *Keulen* hersteld. *Trier* werd, als suffraganekerk, daaraan onderworpen, terwijl *Metz*, in het Hertogdom Hessen, als Bisschoppelijke kerk, aan het Aartsbisdome van *Friburg* werd onderworpen (*Cons. belge*, IV. 299 en 416). Bij het Concordaat, dat Z. M. Koning WILLEM I, den 18 Julij 1827, met LEO XII voor het Koninkrijk der *Nederlanden* sloot, werd de kerk van *Mechelen* voor de derde maal tot hoofd van de Kerkelijke Provincie verheven. Aan dezelve werden tot suffraganekerken toegewezen de daaraan reeds onderhoorige kerken van *Luik*, *Namen*, *Doornik* en *Gent* en de nog op te rigten Bisdommen van *Amsterdam*, *'s Bosch* en *Brugge*. Het laatstgenoemde alléén is, nadat *België* van het Koninkrijk der *Nederlanden* was afgescheiden, tot stand gekomen. (Zie KERSTEN *Journ. Hist et Litt.* I. pag. 214.).

(b.) Eenige jaren later poogde men nog een negentiende Bisdome in de *Nederlanden* op te rigten, en wilde men den zetel daarvan in de Provincie *Luxemburg* geplaatst hebben, waarvan slechts een gedeelte aan het nieuw opgerigte Bisdome van *Namen* in het geestelijke onderhoorig was: het overige van dat gewest stond onder het Kerkelijk gebied van zes onderscheidene Bisdommen, allen buiten het gebied van den Souverein der *Nederlanden* gelegen, als van *Trier*, *Reims*, *Luik*, *Toul*, *Verdun* en *Metz*. (MIRÆI *Dipl.* T. 3, pag. 257-259). Men heeft in 1571,- in 1612,- in 1701 de oprigting van een Bisdome trachten te verkrijgen; doch telkens was dit aanzoek te vergeefs. Zie hierover MIRÆI *Dipl.* T. 4, pag. 125-131, 686-688, 702-705.

werd, bij eene bul van den 12 Mei 1529, door den Paus PAULUS IV bekrachtigd; en nog het zelfde jaar werd aan den Nuntius in de *Nederlanden* den last opgedragen, om eene behoorlijke omschrijving der nieuwe Bisdommen op te stellen, en de noodige schikkingen te beramen, waardoor in het bestaan der Bisschoppen konde voorzien worden. Intusschen zond de Paus uit *Italië* naar de *Nederlanden* den Bisschop SALVATOR PACINIUS als buitengewonen Nuntius voor de uitvoering der boven gem. Apostelĳke Bul. Deze begon onverwijld zijn werk met de uitmuntende mannen: ANTONIUS PERRENOT, VIGLIUS VAN ZUICHEM, PHILIPPUS NIGRI, FRANCISCUS SONNIUS en PETRUS CURTIUS die door den Paus daartoe gemagtigd waren. Deze zaakgelastigden waren van gevoelen, dat het geraadzamer was (in plaats van de inkomsten voor de Bisdommen uit de goederen en inkomsten der Kloosters te trekken) de Kloosters zelve met de Bisdommen te vereenigen, zoodat de Bisschoppen in de plaats der Abten zouden opvolgen en als zoodanigen de kloosters besturen: zij gaven hunne beweegredenen ten deze daarbij op... en stelden voor om de goederen der Abtdĳen alsdan tot eene gift voor de Bisschoppen te doen dienen, na aftrek der lasten en uitgaven voor het Konvent, enz. . . eindelijk vonden zij raadzaam eene redelijke gift aan te wijzen voor een Aartsdiaken, eenen Aarts-priester, eenen Peniticier en negen gegradueerde Kanoniken, die als medehelpers en raads mannen van den Bisschop zouden zijn... (a).

Daar de Paus PAULUS IV, den 18 Augustus 1559 overleed, werd de zaak door deszelfs opvolger PIUS IV, voortgezet en volvoerd. Deze wees door bijzondere Bullen het grondgebied van elk Bisdome aan, en bepaalde de inkomsten, die de Bisschoppen tot hun onderhoud zouden genieten.

De Bul betrekkelijk de vereeniging der Abtdĳ van *St. Bernard* aan de Schelde met het nieuwe Bisdome van *Antwerpen*, werd den 10 Maart 1561 uitgevaardigd: daarin werd hoofdzakelijk het volgende bepaald.

(a.) MIRCÆI *Dipl.* T. 3, P. 3, cap. 8, pag. 550.

„Pius Bisschop, dienaar der dienaren Gods tot altijddurende
 „gedachtenis der zaak . . . Wij begerende de Bisschoppelijke tafel
 „van eene behoorlijke gift en den Bisschop van eene geschikte
 „plaats te voorzien werwaarts hij zich ter godsvrucht en rust van
 „tijd tot tijd kan begeven . . . vereenigen het klooster van *St. Ber-*
nard . . . met alle regten, regtsgebied, leden, aan- en afhankelijkheden
 „(met het Bisdom van Antwerpen) „zoodat van nu af in het ver-
 „volg de geliefde zonen van het konvent des gezegden kloosters
 „en ieder in het bijzonder, aan den Bisschop van *Antwerpen*, als
 „aan den Abt, Prior of Herder, in alles en wegens alles onder-
 „hoorig zijn, en aan hem beloven en bewijzen gehoorzaamheid
 „en eerbied, gelijk weleer aan den Abt zelven . . . , met onze Aposte-
 „lijke magt voegen wij dit daaraan toe en lijven wij het daarbij
 „in, de zorg, het bestuur en het beheer van gezegd klooster aan
 „den voornoemden Bisschop ten volle aanbevelende . . . Gegeven
 „te Rome den 10 Maart 1561” . . . (a).

Des anderen daags, den 11 Maart gaf den Paus eene andere
 Bul uit voor het Bisdom van *Antwerpen*; daarin wees hij de
 plaatsen aan, welke aan hetzelfde zouden onderhoorig wezen, en
 bepaalde weder hoofdzakelijk het volgende. Na de aanwijzing der
 boven bedoelde plaatsen, die ik straks zal noemen, werd eertijds
 vastgesteld dat de Bisschop van *Antwerpen*, tot handhaving zijner
 waardigheid en tot zijn behoorlijk onderhoud, behalve de vruchten
 en goederen der Abtdij van *St. Bernard* onder het Bisdom gele-
 gen, die niet voldoende geacht werden nog daarenboven zouden
 genieten jaarlijks 500 gouden dukaten van de inkomsten van het
 klooster van *de H. Maria te Villers* . . . en even zooveel van
 het klooster van *St. Michiel te Antwerpen* (b). Wijders zou de

(a.) DIERCXSENS T. 4. pag. 204-205. en in het volgende *Dipl.* zegt de Paus nog dat
 Abtdij van *St. Bernard* met Bisdom van *Antwerpen* vereenigd is . . .

(b.) Echter zijn die goederen, door den Paus hier bedoeld, nooit van de gez.
 Abtdijen afgezonderd of gegeven: in dezelve plaats heeft elke dier Abtdijen jaar-
 lijks aan den Bisschop van *Antwerpen* de som van 1000 gulden Brabantsch betaald.
 De Raad van brabant heeft nog op den 24 April 1753, door een vonnis, ter gele-

Kerkvoogd het genot van eene Kanoniksdij hebben en van de daaraan verknochte *prebende*; van die, welke eerst in het Kapittel van *Antwerpen* zoude openvallen; opdat hij hierdoor als lid in het Kapittel stem en gezag zou hebben over den Deken en de Kanoniken.

En opdat het Bisdom behoorlijk zoude worden bestuurd, werd er ten tweede voorgeschreven, dat er in gez. kapittel drie waardigheden, welke door drie *gegraduëerde* Kanoniken, ter benoeming van den Bisschop, moesten worden bekleed, zouden opgericht worden. De eerste dier waardigheden was die van *Aartsdiaken*, welke, door drie *gegraduëerde* Kanoniken bijgestaan, over het onderzoek der genen, die tot de H. Orders bevorderd of tot de zielenzorg aangesteld zouden worden, het overzigt zouden hebben. De tweede waardigheid was die van *Aartspriester*, aan wiens toezicht de kerkelijke gestichten der stad *Antwerpen* en der zelve bestuurders of bedienaren moesten worden onderworpen; en eindelijk de derde waardigheid was die van *Penitencier*, tot welke de ingezetenen van het geheel Bisdom, om gewetenszaken, hunne toevlugt zouden kunnen nemen.

Opdat almede het Bisdom steeds van kundige mannen zoude voorzien wezen, die door raad en dienstverrigtingen den Bisschop in kerkelijke aangelegenheden konden bijstaan, werd er ten derde bevolen, dat de tien eerste Kanoniksdijen met derzelve vruchten, die door den dood der bezitters of anderzins in het genoemde Kapittel openkomen, voor altijd verbonden blijven; ééne voor den Bisschop, gelijk straks gezegd is, en de andere negen, — voor drie *hoogleeraren* of *licentiaten in de godgeleerdheid*, voor drie *hoogleeraren* of *licentiaten in het kerkelijk regt*, voor drie mannen uit het Bisdom *van adellijke afkomst*, die tevens aan eene Universiteit of Hoogeschool een der gemelde graden in het kerkelijk regt

genheid van eenige opgerezene moeilijkheden geveld; vastgesteld, dat die som op deze wijze in de volgende tijden steeds jaarlijks zou moeten voldaan worden. — Zie DIERCXSENS als boven T. 4. pag. 212.

of in de godgeleerdheid bekomen hadden; — zoo dat na de eerste, die voor den Bisschop zoude zijn, de twee vervallende Kanoniksdij voor den *Aartsdiaken*, — de derde voor den *Aartspriester*, — de vierde voor den *Penitencier* moesten strekken. Het bevestigingsregt dezer Kanoniksdijen werd voor den eersten keer aan den Bisschop toegekend; doch moest in het vervolg, zoo dikwerf er eene open viel, bij stemming van de *gegradueerde* Kanoniken met den Bisschop worden uitgeoefend, zoodanig dat de Bisschop bij eene staking der stemmen, het regt van beslissing zou hebben (a.)

Deze negen *gegradueerde* Kanoniken moesten uitmaken den raad des Bisschops. De twee oudsten van hen hadden verlof om het Bisdom te bezoeken. Eindelijk de drie oudsten der overige waren *examinatoren* te zamen met den *Aartsdiaken*, als boven gezegd is.

Tot uitvoerders van deze Apostelike Bul zijn aangesteld de toenmalige Aartsbisschop van *Mechelen*, ANTONIUS PERRENOT, Kardinaal der R. K. Kerk, — de Bisschop van *Namen*, ANTONIUS HARET, Leeraar in de godgeleerdheid, — en de Deken der Kerk van *Lier*, JOANNES EELOUT, Bacelier formeel die dit nochtans niet dadelijk hebben kunnen volbrengen om de menigvuldige tegenkantingen die zij ontmoet hebben: want de zaak was te *Rome* wel geëindigd, doch hier is er eerst na verloop van 9 jaren een einde aan gekomen (b.)

Van verschillende zijden kwamen er klagten tegen de oprigting van dit Bisdom. Van den kant der oude Bisschoppen,

(a.) In deze Bul is geen ander inkomen voor de *gegradueerden* of voor die *waardigheden* aangewezen. In lateren tijd zijn de waardigheden meer begiftigd: aan het *Aartsdiakenaat* is toegevoegd het Personaat van *Ballaer*; aan het *Aartspriesterschap* het Personaat van *Heijst*, — aan de *Penitenciarij* het Personaat van *Wommelgem*. Deze zijn waarschijnlijk met gez: waardigheden vereenigd, toen zij achtervolgens aan den Bisschop zijn vervallen.

(b.) Deze Bul van 11 M^aart vindt men bij MIRÆUS *Don Belg*: T. 1 Cap. 157, pag. 476 ook bij FOPPENS, *hist. Episc. Antv.* pag. 28—44.

omdat zij verminderd en niet gehoord waren vóór de afdoening dezer aangelegenheid. De Adellijke stand klaagde dat de Staten insgelijks niet gehoord waren; dat de Bisschoppen nu zitting zouden hebben in de vergaderingen...; en deze ruiden het volk op.... Wijders klaagden de Monniken nog wel het zeerst no-pens de gift; omdat hunne Abdij met het Bisdóm was vereenigd.

Verontwaardigd als zij waren de Bernardinen, omdat een vreemde Abt, die uit hun midden niet was, over hen werd aangesteld, hebben al wat zij konden aangewend, om dien last van zich af te weren. Zij spanden zamen met de Staatschen: het petitionnement der kloosterlingen geschiedde op aanblazing van de groote heeren, die toen reeds oppositie begonnen te voeren. „SONNIUS heeft mij verhaald,” zoo schrijft GRANVELLE (Papiers d'Etat, T. VI, p. 308), „hoe hij vernomen heeft, dat het „verzoekschrift door de beide heeren (Prins WILLEM van Oranje „en den Heer van Bergen) is opgesteld, die het vervolgens naar „de kloosters gezonden hebben, om het te laten teekenen.” Die tegenstand der monniken was des te onverantwoordelijker, daar zij alleen hun eigen voordeel in het oog hielden, terwijl zij de ontevredenheid bij de Katholijken opwekten, „evenzeer als bij de „kettters, en dit droeg niet weinig bij, om dezen meer moed en „stouthed en het gezag, beide van de Kerk en van den koning, „een knak te geven, waaraan geen herstel was.” Dit laatste zegt BILDERDIJK, *geschiedenis des vaderlands*, d. VI, bl. 26.

De religieuzen van *St. Bernard* te zamen met die van *Tongerloo* en *Affigem*, hebben hunne klagten ingediend aan de Staten van *Brabant* met verzoek, dat deze gezamenlijk van de Regentes der *Nederlanden* verlof zouden vragen, om Abten te verkiezen: dan ditmaal hebben zij niets verkregen, noch van de Regentes, noch van den Koning van *Spanje*, tot wien zij zich ook gewend hadden.

In deze dagen, dat is omtrent het jaar 1560, was de Abdij van *St. Bernard* aan de *Schelde* juist open door den dood van JACOBUS VAN DER MEEREN. Toen de zaken in de *Nederlanden*

zeer verward waren (schoon zij in den beginne niet dorsten besluiten om eenen Abt te kiezen) hebben zij eindelijk, ongeduldig en hopende, dat zij het verlof hiertoe zouden verkrijgen, in het jaar 1562 eenen nieuwen Abt voor zich verkozen, met name THOMAS THIELT (of *van Thielt*), monnik van dit klooster en Pastoor te *Oudenbosch*, en vermits zij twee jaren later het gevraagde verlof van den Koning verkregen, hebben zij dezen stoutweg, in het jaar 1564, den 9 September, als Abt ingeleid en aangesteld zonder toestemming van den Paus, die zij nooit erlangd hebben, en die toen noodzakelijk vereischt werd. Deze vermetele keus is der Abdij kwalijk opgekomen: want de nieuwe Abt werd kort daarna Apostaat, en verliet de Abdij, om als Dominé de nieuwe leer te prediken (a).

(a.) De *Hist. Episc. Antv.* en HARAEUS (*in annalib. Brab.* op het jaar 1562) zeggen, gelijk ook de Monniken door hunne handelwijs te kennen geven, dat zij de bevoegdheid, om eenen Abt te kiezen, verkregen hadden: echter zeggen zij niet van wien. Niet van den Koning, die eerst twee jaren na dien in de verdeeling heeft toegestemd; — niet van de Regentes, welke daartoe geene magt had; — niet van den Paus, die deze Abdij met het Bisdom had vereenigd en wilde, dat de Bisschop de plaats van Abt zou bekleeden. (DIERCXSENS T. 4, pag. 244).

THOMAS VAN THIELT was te *Mechelen* geboren, opgekweekt in het Kollegie van *Standonck* aldaar, hetwelk thans het bisschoppelijk Seminarie is, werd monnik in de Abdij van *St. Bernard*, en van Pastoor te *Oudenbosch* Abt gekozen en aangesteld. In 1565 werd hij vertegenwoordigd door eenen zaakgelastigde, in de kerkvergadering van *Kamerijk*, waar het concilie van *Trente* is afgekondigd en aangenomen. In 1567 was hij reeds zóó besmet met ketterij, dat men publiek zeide, dat hij de belijdenis van *Ausburg* predikte. Daar het aan de nieuwsgezinden verboden was te *Antwerpen* te prediken, zoo was de toeloop der nieuwsgezinden van deze stad naar *St. Bernard* zeer groot, vooral wanneer was aangekondigd dat THIELT den 2 Julij in de Abdij eene redevoering zoude houden. Men zegt, dat 40 rijtuigen met volk alsmede eenige schepen en een hoop voetgangers zich derwaarts hebben begeven, die onderweg Psalmen, in 't hollandsch (op zijn huguenootsch) vertaald, zongen, om hunne meening en hunne godsdienst te openbaren: — Zoodat de Abt te dien tijde reeds publiek als ketter was gekend. (Zie *Antv.*

Later, toen de Abdij van *St. Bernard* wederom vacant was door de afvalligheid (Apostasie) van den Abt, THOMAS THIELT, hebben de Religieusen dezer Abdij wederom met den Koning beginnen te handelen, om niet alleen de vereeniging van de

Chron. bl. 141 en 142.) Hierom voor zich zelven vreezende en inzonderheid omdat de hertog van *Alba* met zijne troepen aan 't naderen was, heeft THIELT den 18 Augustus de Abdij verlaten en de vlugt genomen. Deze Abt zijnen roep vergetende en het geloof zijner vaderen verzakende begaf zich eerst naar *Kleef*, waar hij het monniken-habyt aflegde en in het huwelijk trad met eene edele jonkvrouwe JOANNA VAN WAVEREN. P. BOR, (*Ned. oorl.* 4 B. bl. 131) verzekert, dat hij in druk heeft uitgegeven eene *Apologie* (een verdedigings schrift) waarin hij de redenen van vertrek opgaf. — Wat hij overigens te *Duysburg* in het land van *Kleef* gedaan heeft, is niet bekend. Intusschen als de nieuwsgezinden te *Antwerpen* de overhand hadden, is hij teruggekeerd, terwijl hij onderhoud kreeg uit de goederen der Abdij. In het jaar 1579 teekende hij met anderen een publieken akt, en noemde zich: »THOMAS VAN THIELT, dienaar des H. Evangelies". (DIERCXSENS *Antv.* t. 5, pag. 307). Hij predikte eerst te *Antwerpen* en daarna te *Brussel*, waar hij in een preek wederlegde het uitgestrooide gerucht, dat hij de hervorming had verlaten, en bekeerd was. (DIERCXSENS als voren t. 6 pag. 257). Hij verzekerde zijne aanhoorders dat dezeler laster hem door leugenaars was aangewreven, dat hij nimmer de hervorming had verzaakt noch van godsdienst was veranderd. (DIERCXSENS t. 5, pag. 327). Daar hij eenigen tijd te *Antwerpen* verbleef, predikte hij in onderscheidene kerken, en ook voor den stadsraad, toen deze naar het nieuwe stadhuis overging. (DIERCXSENS t. 6, pag. 257). Toen de stad wederom was overgegaan aan de Spaansche regeering, is hij met anderen vertrokken naar *Holland*, waar hij eerst predikant werd te *Haarlem* en later te *Delft*. Het blijkt niet of hij Luthersch of Calvinistisch predikant was: soortgelijke mannen zijn gewoonlijk tot alles bereid, zegt DIERCXSENS ib. pag. 258. De vereenigde Staten hadden een groot deel der goederen van de Abdij van *St. Bernard*, welke verbeurd verklaard waren, aan denzelfden Thielt overgelaten (*Hist. Episc. Antv.* pag. 45). Hij overleed te *Delft* den 13 Januarij 1590 en de protestanten begroeven hem tegenover den predikstoel in de groote kerk met het grafschrift.

Bernardum colui monachus male sanus et Abbas.

Sed Christus servum reddidit ecce suum;

Cujus amore ardens, dum pasco fideliter agnos,

Hac recubo tandem mente beatus humo.

Abdij met het bisdom te doen opheffen, maar ook het Bisdom van *Antwerpen* te vernietigen. Zij wilden het vereenigd hebben, gedeeltelijk met het Aartsbisdom van *Mechelen*, gedeeltelijk met het Bisdom van *'s Bosch*. Dit tweede, te weten het vernietigen

Thomas Thilius, minister Ecclesiae Delphensis obiit
die 13 Januarii anno Dni 1590.

Thans is slechts de eerste regel leesbaar, het overige is weggesleten. (D. PAQUOT t. 1. pag. 483).

Hij heeft in druk nagelaten eene *Apologie*, als gezegd is, en eenen uitgebreiden *Brief aan den raad van Antwerpen*, gegeven den 15 Julij 1583, waardoor hij hen opruit tegen de Katholijken. Deze Brief staat voor in een klein boekje, ten titel voerende: *Christelijcke antwoorde op den eersten boek der lasteringen... van twee Apostaten... die eertijds minister geweest hebben...* Gezegde Brief sloot aldus: *Edele... Heeren... In Antwerpen den 15 Julii 1583. Uwen Eerweerden dienaar Thomas Tilius.* — Overigens vindt men vele boekjes, die aan hem als Abt zijn opgedragen. (DIERCXSSENS... ib. pag. 258).

De *Antw. Chron.* zegt, dat THIELT, bij zijn vertrek, den 13 Julij, 4000 gulden medegevat heeft, en P. BOR verzekert dat het slechts 400 gulden was. Na de vlugt van dezen Prelaat, zijn er wel Commissarissen van het Hof naar de Abdij gezonden; dan, of zij wederom tot het benoemen van eenen anderen Abt zijn overgegaan, wordt sterk betwijfeld, vermits de toestemming van den Paus nog niet verkregen was, en men niet weet, wie gekozen zou zijn. (*Antw. Chron. bl. 141*). Dit weten wij, dat na den dood van den Bisschop SONNIUS de Monniken bij de Staten gewerkt hebben, om eenen Abt en eenen bestuurder uit hun midden te hebben en de inlijving met het Bisdom vernietigd te krijgen. Zij verkregen het eerste.... De stemmen werden opgenomen en men koos en erkende voor Abt JOANNES VAN DER NOOT herkomstig uit eene der adellijke familien van *Brabant*, Religieus van *St. Bernard*, oud 31 jaren. Terstond kwam de Hertog van *Aarschot* met eenen grooten stoet van edelen naar de Abdij om te zorgen dat deze Abt den 23 Januarij 1578 geïnstalleerd zoude worden. — De adel was toen ter tijd aan het hoofd en had de teugels in handen. — Deze Prelaat is niet zonder oneenigheid en verdeeldheid onder zijne broeders aan het bestuur geweest,... tot dat hij in 1585 den titel en waardigheid van Abt moest nederleggen en als onwettig afgezet werd. (*Hist. Episc. Antv. pag. 46*). In de geschiedenis der Abdij van *Camberon* wordt gezegd, dat VAN DER NOOT in 1585 door den Abt dier Abdij, op last van den Regent van *Parma*, is ontzet, terwijl hem

van het Bisdom, was in hun oog nog een middel, om het eerste zonder verdere moeilijkheid ten uitvoer te brengen. De Koning schijnt overgehaald te zijn geweest, althans hij handelde daarover met den Paus, PIUS V; dan de Paus overwegende, dat de zaak rijpelijk doordacht was bij de oprigting, zond den 2 Junij 1568 eene Apostelike Breve aan FERDINANDUS, *Hertog van Alba*, Regent der *Nederlanden*, te kennen gevende, dat de vereenigingen der Abdijen met zijnen raad geschied zijnde, niet moesten opgeheven en het Bisdom van *Antwerpen* niet vernietigd moest worden; — dat dáár een waakzame Herder ten uiterste noodig was. En daarom heeft de Paus den hertog van *Alba* ernstig verzocht, dit aan Z. K. M. bekend te maken, opdat hij onverwijld een bekwaam man voor het Bisdom van *Antwerpen* zou benoemen, en zorgen dat de inlijving der Abdijen ten uitvoer werd gebracht (a). Ongetwijfeld heeft de Paus hetzelfde aan den Koning geschreven; hiervandaan, dat de Koning niet lang daarna voor het Bisdom van *Antwerpen* benoemd heeft FRANCISCUS SONNIUS,

het bestuur der tijdelijke zaken alleen was overgelaten, en in deszelfs plaats voor het geestelijke werd aangesteld AMBROSIUS VAN DEN DRIESCHE, prior der plaats, een godvreezend en geleerd man. — J. VAN DER NOOT is kort na den dood van *Levinus Torrentius*, die in 1595 voorviel, van het paard gevallen en overleden, wien in het bestuur is opgevolgd LEVINUS DE SMIDT, alsdan Pastoor te *Hoeven* en Deken der christenheid. (DE RAM *Episcop. Antwerp. lib. prodr.* pag. 193). Het lot der twee hier vermelde Abten, zoo wederregtelijk gekozen, was derhalve niet benijdenswaardig — integendeel zeer ongelukkig en zeer te betreuren.

Hier moet nog gemeld worden tot lof van JOANNES CROZE prior der Abdij van *St. Bernard*, dat, toen hij het bestuur in de geestelijke aangelegenheden na het vertrek van TH. THIELT had verkregen, er ernstig gewerkt is voor de oprigting des bisdoms van *Antwerpen*, — welke de monniken met alle geweld zochten te beletten, doch te vergeefs; — trouwens FRANCISCUS SONNIUS nam bezit van de Abdij als eerste Bisschop van *Antwerpen* en eerste vreemde Abt, en stelde eenen regulieren Proost of overste aan. (DE RAM als voren, pag. 192).

(a.) HAVENSUS *de erect. Episc. Belg.* pag. 75.

eersten Bisschop van 's *Bosch*, welke benoeming de Paus, PIUS V gaarne aannam. Intusschen verliep er nog een geheel jaar tusschen deze goedkeuring en de aanvaarding van het Bisdome; — om welke reden, heb ik nergens gevonden. Middelerwijl had echter SONNIUS, als Bisschop van 's *Bosch* den 30 Augustus 1569 in persoon bezit genomen van de Abdij van *Tongerloo* door den Paus met dat Bisdome vereenigd (a).

Volgens de opgemaakte voorschriften voor de nieuwe Bisdome, heeft de nieuwe Bisschop van *Antwerpen*, FRANC. SONNIUS, door eenen, daarvoor door hem bestemden zaakgelastigde of Procurator, MAXIMILIAAN MORILLON, Aartsdiaken van *Mechelen*, enz. den 26 April 1570 bezit genomen van het Bisdome, en den volgenden dag van de Abdij van *St. Bernard* (b). Zoo is eindelijk deze aangelegenheid der oprigting van het Bisdome van *Antwerpen* ten einde geraakt tien jaren na de oprigting te *Rome*.

(a.) MIRAET *Dipl. Belg.* T. 3 Part. 2 cap. 182, pag. 483.

(b.) *Hist. Episc. Antv.* pag. 60.

§ III.

De omschrijving des Bisdoms.

De Paus PIUS IV heeft in eene Bul van den 11 Maart 1561, zoo als boven gezegd is, de grenzen van dit Bisdom aangewezen en al de plaatsen opgenoemd, die daar onder behoorden. Behalve *Antwerpen*, waar de zetel is opgerigt, zijn daar onder geweest 7 steden of vrijheden te weten: *Lier*, *Herentals*, *Bergen op Zoom*, *Steenbergen*, *Breda*, *Turnhout* en *Hoogstraten*; mitsgaders vele dorpen en plaatsen, die ik hier in eene Alfabetische orde gemakshalve zal laten volgen zooals zij in de bul zijn genoemd geweest.

Achterbroek,	Borgvliet,	Emaus,	Halsteren,
Alphen,	Borsbeek,	Emmelen,	Herentals,
Anderstad,	Brecht,	Emmersel,	Herenthout,
Aartselaar,	Brayschaat,	Enthout,	Heijmixem,
Barle,	Broechem,	Etten,	Herselt,
Ballaar,	Calmpthout,	Eijgem,	Heist,
Balte,	Capellen,	Galder,	Hildernisse,
Barel,	Castel,	Gastel,	Hoboken,
Bauwel,	Chaam,	Gestel,	Hoeven,
Beerse,	Contig,	Gierle,	Hoogerheijden,
Berchem,	Denrien,	Gilse,	Hoogstraten,
Berecht,	Deurne,	Ginneken,	Hove,
Berentrecht,	Duffel,	's Gravenwezel,	Hoven,
St. Bernard,	Donzen,	Grobbendonk,	Hoijck,
Bersel,	Eeckeren,	Hage,	Huijbergen,
Bouchout,	Eel,	Hallaar,	Hulsthout,
Boeschot,	Eiche,	Halle,	In 't Goor,

In 't Kaam ,	Nazareth ,	Ravels ,	Vlimmeren ,
Kessel ,	Nieuwmoer ,	Reed ,	Voorschooten ,
Klein-Zundert ,	Nispen ,	Reijle ,	Vorselaar ,
Kruisland ,	Noorderwijk ,	Roozendaal ,	Vorst ,
St. Leenaards ,	Nijele ,	Rumst ,	Vortel ,
Lichtaart ,	Nijlen ,	Rijkevorsel ,	Vosselaar ,
Lille ,	Oelegem ,	Rijsbergen ,	Vreemde ,
Lillo ,	Oelen ,	Santhoven ,	Waarloos ,
Lira (Lier) ,	Olmen ,	Santvliet ,	Weelde ,
Loenhout ,	Oordam ,	Schooten ,	Werle ,
Luijthagen ,	Oorderen ,	Schilde ,	Westmal ,
Massenhoven ,	Oostmal ,	Sprundel ,	Weustwezel ,
Meer ,	Oosterhout ,	Staebroek ,	St. Willebrord ,
Meerbeek ,	Ossendrecht ,	Steenbergen ,	Wilmerdonk ,
Meerhout ,	Oudenbosch ,	Stelle (Schelle) ,	Wommelgem ,
Meersel ,	Ousterwed ,	Soersel ,	Woensdrecht ,
Merkhoven ,	Oud-Turnhout ,	Ten Hout ,	Woude ,
Merxplas ,	Poerle ,	Terheijden ,	Wijlrijk ,
Merl ,	Poldre ,	Terloer (Leur) ,	Wijnigem ,
Merxem ,	Pulde ,	Teteringen ,	Ytegem ,
Millegem ,	Pulderbosch ,	Tielen ,	Zoerle ,
Minderhout ,	Putte ,	Turnhout ,	Zundert (groot) .
Mortsele ,	Ranst ,	Viersel ,	

Deze plaatsen alzoo aangeduid, zijn gedeeltelijk genomen uit de diocese van *Kamerijk* en gedeeltelijk uit die van *Luik*. Het blijkt echter niet duidelijk, zeggen oude schrijvers, welke juist de grenzen zijn geweest van deze twee diocesen vóór de oprigting des Bisdoms van *Antwerpen*. Dit weet men zeker, zegt *DIERCXSSENS* (t. 5, pag. 123), dat *Bergen op Zoom*, *Eeckeren*, *Weustwezel*, *Breda* en de plaatsen aan dezen kant gelegen, onder het bisdom van *Luik* zijn geweest, en — dat *Santvliet*, *Hoogstraten*, *Turnhout*, *Herenthals*, *Geel* en *Tongerloo* onder dat van *Kamerijk* waren.

GRAMAIJE (*Antiq. Bred.* pag. 4) verhaalt, dat Paus *LUCIUS* aan het kapittel van *Antwerpen* de tienden van *Berentrecht*, *Lillo* en

Oorderen gaf en er bij voegde: „op het uiterste der diocese van *Kamerijk*”. Paus INNOCENTIUS, in zijn schrijven van het jaar 1248, aan den Hertog van Brabant de tienden van *Eeckeren* ter leen gevende, voegde hierbij: „gelijk de Heer van *Strijen* die gewoon is te houden”. Nu, gelijk het land van *Strijen* onder de diocese van *Luik* was, zóó zal ook *Eeckeren* daaronder behoord hebben. Hetzelfde schijnt te blijken uit een Diploma van ARNOLDUS VAN LEUVEN van 1277, ten opzichte van *Loenhout*, *Hoogeschot* en *Erebrant*, „welke twee laatste onder de parochie van St. Jacob van *Eeckeren* liggen”. Tot hiertoe GRAMAIJE.

Als men de opgave der parochiën en beneficiën, — welke in de 14e eeuw onder het Aartsdiakenaat van *Antwerpen* in de kerk van *Kamerijk*, en diensvolgens onder dat Bisdom waren, — wél nagaat, dan ontwaart men daaruit, welke te dien tijde de grenzen van het Bisdom van *Kamerijk* waren, en — dat alsdan *Brecht*, *'s Gravenwezel*, *Oostmal*, *Schooten* met *St. Job in 't Goor*, *Santvliet*, enz. onder het bisdom waren geschat, zooals men zien kan in gezegde opgave bij DE RAM, *Signops.* pag. 306 en volg.

Onder welke Diocesen in de oudste tijden *Antwerpen* (en hetzelfde mag men van vele zijner omstreken zeggen) geweest is, kan men niet met zekerheid melden. Het is twijfelachtig of het de zetels van zijne Apostelen gevolgd heeft, dan of het altijd onder eenen en denzelfden zetel heeft gestaan. Wat den eersten Apostel den H. AMANDUS aangaat, is het niet ongegrond te vermoeden, dat *Antwerpen* eenmaal onder de diocese van *Maastricht* heeft behoord; ja dit is wel waarschijnlijk, aangezien de Diocese van *Luik* (eertijds van *Tongeren* of *Maastricht*, waarin AMANDUS Bisschop was) zich oudtijds uitstreckte aan de Noordzijde van *Antwerpen* tot aan *Eeckeren* ingesloten, en aan de Zuidzijde tot aan een groot gedeelte van de stad *Mechelen*: hieruit kan men afleiden, dat ook *Antwerpen* daaraan onderhoorig is geweest. Wat betreft de diocese van *Doornik*, waar ELIGIUS Bisschop was, daaronder schijnt het nooit te zijn geweest, vermits men vermeent, dat die H., de tweede Apostel van *Antwerpen*, hier slechts gepre-

dikt heeft op verzoek van den H. AMANDUS. Velen zijn van gevoelen, dat de H. WILLIBORDUS, de derde Apostel, eenmaal als Bisschop over de *Antwerpenaren* heeft gestaan. Zij steunen op de redenen die J. LE ROIJ (*Not. March. pag. 54*) aangeeft, dat ROHING of ROUCHINGUS, Prins of Heer van *Antwerpen*, dit getuigt; doch uit de Diplooms van dezen Prins schijnt eerder het tegendeel te blijken: trouwens daarin wordt WILLIBORDUS over de Kerk van *Antwerpen* gesteld, gelijk daarover gesteld was geweest FIRMINUS, *abt van Quortolodra*, die zeker niet als Bisschop dezelve bestuurde. Evenmin schijnt bewezen te kunnen worden, dat de *Antwerpenaren* van oudsher onder den Bisschop van *Kamerijk* hebben gestaan; want alle gevolgtrekkingen, die GRAMALJE (*Antv. lib. 2, cap. 2*) aanhaalt, bewijzen niets zekers.

Zeker heeft de H. AMANDUS de eerste kerk van *Antwerpen*, waarvan elders melding wordt gemaakt, gebouwd en in het jaar 660 gewijd; tenzij men wil, dat hij hier slechts gebruik gemaakt heeft van zijne zeer uitgebreide magt, hem door den Paus verleend, om aan alle volkeren het Evangelie te verkondigen en — kerken te stichten. Daarbij meer dan 300 jaren, voordat het Bisdom van *Utrecht* werd opgerigt, hebben 20 Apostolieke mannen, uitmuntende door een heilig leven, in de kerk van *Maastricht* gebloeid. Hieruit kan men eenigzins afleiden, dat *Antwerpen*, met zijne omstreken, in vroeger tijd eerst onder de kerk van *Maastricht*, vervolgens onder die van *Utrecht* en later onder die van *Kamerijk* behoord heeft. Dit gevoelen is niet van waarschijnlijkheid beroofd. LE ROIJ (alsvoren ib.) trekt dit niet in twijfel, en herhaalt het nog eens „lib. 7, cap. 8, pag. 354: met hem stemt ook in de Hoogeerw. Heer P. F. X. DE RAM (*Sijn. act. Eclc. Antv. pag. 255*) gelijk hij dit reeds op bl. 13 had te kennen gegeven (a).” — Evenwel wat men denkt of niet, alles is, tijdens

(a.) DE RAM zegt bl. 137, dat de H. WILLIBORDUS, die het geloof zoo gelukkig heeft uitgebreid, teregt onder de Apostelen van *Antwerpen* genoemd wordt.

de negen eerste eeuwen, deswegens voor als nog onzeker. Deze onzekerheid komt daaruit voort, dat alle documenten en monumenten door revolutiën en verwoestingen zoek geraakt zijn. (DIERCKSENS alsvoren, t. 1, pag. 43—45).

Volgens eene *verhandeling over de grenzen der oude Diocese van Luik* (a) kan men voor stelregel aannemen, dat de kerkelijke provinciën eertijds verdeeld waren even als de wereldlijke, en dat het grondgebied van eene *civitas*, in 't fransch *cité*, — eene vereeniging van menschen onder dezelfde wetten en regten, — ook het grondgebied van een Bisdom of van eene Diocese uitmaakte en derhalve ook dezelfde grensscheiding had. De grootste der oude Diocesen was die van *Luik*: Zij strekte zich uit van de grenzen van *Frankrijk* bij *Chimai*, tot *Stavelo*, en van de *Semoij*, in *Luxemburg* tot in het midden des eilands van *Tholen*; zelfs tot over de *Moerdijk*, volgende de oude *Maas* en de *Streene* tot

(a) CH. BERTHELS of CH. BERTH. DE RIDDER, onderpastoor der *Minimen* te *Brussel*, heeft een zeer uitgewerkte brochure geschreven, hebbende den titel: *Notice sur les limites de l'ancien Dioc se de Liège, depuis la Meuse (Hollande) jusqu'  la Dyle (Belgique)*. Bruxelles, *Emm. Devroye*. 1859. Hij stelt op den voorgrond de Geographische verdeeling van de landen en beweert dat men volgens deze ook de indeeling der Diocesen of Bisdommen kan beoordeelen. Hij geeft op de 4 oude Romeinsche provinciën, twee Nederlandsche en twee Germanische of Duitsche, met hare betrekkelijke *Cités* of volksstammen, en zegt dat deze volstrekt dezelfde grenzen hadden als de kerkelijke provinciën en Diocesen: Hij neemt derhalve de Geographische tijdelijke grensscheiding voor leidraad, om daaruit af te leiden, welke plaatsen eertijds onder *Luik* en welke onder *Kamerijk*, mitsgaders welke langs de grenzen onder *Utrecht* waren. Hij geeft eene alphabetische volgorde dier plaatsen op, welke de nieuwsgierige lezer daar vinden kan, in § 4 van zijn werk bl. 31 tot 44.

Ik vind niet, waarop de *Bredasche Kron.* en VAN GOOR (*Besch. van Stad en Lande van Breda*) steunen in hun gevoelen, dat *Schooten*, *Merxem*, *Oostmalle*, 's *Gravenwezel* en *St. Job-in-'t Goor*, onder *Luik* zijn geweest: Wat VAN GOOR daarvan zegt, bewijst dat *Breda* en *Schooten*... aan  nen Heer toebehoorden; maar niet, dat daarom die landen of heerlijkheden  en waren. (*Notice* als voren, bl. 28—30).

de *Schelde*; — vervolgens van daar langs deze rivier de *Schelde* tot aan *Santvliet*, niet ingesloten, van waar de grenzen landwaarts inliepen tot *Keerbergen*, waar zij aan de *Dijle* eindigden. Even zoo schijnen de grenzen tusschen *Luik* en *Kamerijk* de verdeeling van het grondgebied des lands te hebben gevolgd; daarvandaan zijn ook *Schooten*, *Merxem*, 's *Gravenwezel*, *St. Job-in-'t Goor* en *Oostmal*, die zeker nooit onder het graafschap van *Strijen* behoord hebben, ook nimmer onder de Diocese van *Luik* geweest. Zij dwalen dus die het tegendeel durven verzekeren of beweren, zoo als: de *kronijk van Breda*, en naar dezelve *van Goor* en meer anderen (*Notice* pag. 28—30).

Integendeel waren onder *Luik*: *Eeckeren*, *Ettenhoven*, *Kapelle* (*St. Jacob*), *Brasschaet*, *Putte*, *Loenhout*, *Minderhout*, *Meer*, *Meerle*, *Meersel*, *Uilecoten*, *Poppel*, *Ravels*, *Baarle*, *Zondereigen*, *Wuestwezel*, *Calmpthout*, *Nieuwemoer*, *Tholen*, *Schakerloo*, *Vosmeer* (*oud en nieuw*) (*a*) enz. Aan de zijden van Holland waren onder *Luik*: *Hedikhuizen*, *Oudheusden*, *Dubbelmonde*, *Strinemonde*, *Twintighoeven*, *Almonde*, *Weedè*, *Wieldrecht* en eenige andere minder aanzienlijke plaatsen (*b*); — aan de Brabandsche-Kempen en daaromtrent *Aarschot*, *Averbode*, *Bael*, *Beggynendijk*, *Bell*, *Betekom*, *Desschel*, *Langdorp*, *Meerhout*, *Millegem*, *Schoonbroeck*, *Testelt*, *Tremelo* of *Neynde*, *Vorst*, *Wechter*, *Wolfsdonk* (zie de *Notice* alsvoren, bl. 31 en volg.)

(*a.*) *Schakerloo* behoorde aan Braband — in 1212 gaf de Hertog van Braband dit aan GODFRIDUS van Breda — en *Tholen* had dezelfde wetten en volgde dezelfde jurisdictie (zie ERMERINS, *beschr. van Tholen*, bl. 53), en behoorde aan denzelfden Prins, wijl v. d. AA (dl. XI, bl. 127) zegt dat het oorspronkelijk aan Braband behoorde. In eene overeenkomst tusschen het Kapittel van *Bergen op Zoom* en den Pastoor van *Halsteren*, wegens »eene thiende onder *Vosmeer*», wordt gezegd: *als deel makende van Braband*. Alle drie waren alzoo ook onder het bisdom van *Luik* (*Notice* p. 19—23).

(*b.*) Te *Dortrecht* bestaat nog eene oude kaart, voorstellende het verdrongen land in 1421, en op de Zuidzijde van de rivier de *Maas* leest men: *Suijdt-Holland* IN LUYCK; alzoo waren alle parochiën aan deze zijde van de *oude Maas* onder de diocese van *Luik*. (*Notice*, pag. 11 en 15).

Wegens *Northrevic* en *Edingehem* (*Norderwijk* en *Iteghem*) is eenige twijfel, doch zij schijnen onder *Kamerijk* te zijn geweest (*Notice* bl. 26—28).

Toen de nieuwe Bisschop SONNIUS in het jaar 1570 was toegelaten en ingeleid, heeft hij dadelijk een grooten ijver en onvermoeide werkzaamheid, in het organiseren van zijne nieuwe diocese, aan den dag gelegd. In genoemd jaar woonde hij het Provinciaal Concilie van *Mechelen* bij, en bij zijne terugkomst schreef hij eene Synode zijner diocese uit tegen den eersten Februarij 1571, terwijl hij eenige dagen te voren de eerste instructiën voor zijn Clergé opstelde, om die aan de Synode te onderwerpen. Omtrent dien tijd (dus in 1571) verdeelde hij zijn Bisdom in vier dekenaten: *Herenthals*, *Lier*, *Breda* en *Bergen op Zoom*; doch hierover zal later gehandeld worden (a).

(a.) Het Bisdom is lang daarna eerst verdeeld in 6 dekenaten.

§ IV.

Het geestelijk gerechtshof.

Eertijds werd deze bediening *Officialiteit* genoemd, dat is het ambt van den *Officiaal*, of ook de plaats, waar hij zijne jurisdictie uitoefende (a).

In den regel werd dit *Officialaat*, dit *geestelijk gerechtshof* (*Curia Spiritualis*) door den Bisschop opgericht en deszelfs regtsgebied was over het geheele Bisdome uitgestrekt.

Ik vind nergens opgeteekend, of de Bisschop SONNIUS te *Antwerpen* een geestelijk gerechtshof (*curia spiritualis*) heeft ingesteld, tot welker instelling hij in het Bisdome van 's *Bosch* al spoedig had besloten, nadat hij eerst in deze laatste plaats op den Bisschoppelijken zetel had plaats genomen. Misschien was dit hier onnoodig, doordien het Kapittel van *Antwerpen* sedert vele jaren een dergelijk gerechtshof bezat; trouwens in het jaar 1521 verleende Paus LEO X aan dat Kapittel het regt van zoodanig gerechtshof op te rigten in zoo verre dit noodig was als middel om aan hunne vonnissen het volle beslag te geven: hij verleende hun eene Bul, welke steeds in het archief van het Kapittel bewaard is gebleven, waarbij hij hun dezelfde magt gaf als andere geestelijke regters hadden, ten einde hunne vonnissen ten uitvoer te brengen, met het regt van eenen *Officiaal* en

(a.) In 't fransch noemt men het nog *Officialité* en in 't latijn *Officialatus*. Men vindt ook gewag gemaakt van eenen *Buiten-officiaal*, en dat is hij, dien de Bisschop, wiens bisdome zeer uitgestrekt is, in eene plaats buiten zijne residentie aanstelt, hem een zeker distrikt of regtsgebied aanwijzende. (*Dict. Histor. des cult. Relig. t. 4. pag. 207*).

Promotors aan te stellen. Uit den brief van Keizer KAREL V, dien hij ter goedkeuring en bevestiging dezer Bul aan het Kapittel gaf in het jaar daaraanvolgende, blijkt ons klaar, wat de Paus vergund heeft: „aanmerkende, zegt hij,” onze . . . h. Vader „de Paus, dat die . . . supplianten (de Kanoniken) hadden over „langen tijd gehad, gelijk zij alnoch hebben, *jurisdictie ordinariis* ende kennisse van *allen civilen* ende *criminelen saken* over „alle die Capellanen, Beneficianten en Suppoisten onder hen wese „sende, met seclusien van den Bisschop ende teeenemale van „den Bisschop exempt, ende nyet en hadden macht huere vonnissen tot volcomen executien te stellen, dan met privatien van „den beneficien ofte vruchten derselver beneficianten, of bij „brieven van requisitorien aen anderen Rechteren, soe dat daer „bij dikwils huere vonnissen voirs. bleven illusoir ende sonder „effect van executien . . . heeft dieselve onse heylige Vadere „LEO . . . den supplianten oic verleend met eener *Bullen*, dat „zij voirdane sullen mogen huere Vonnissen ter executien stellen „op die gecondemneerde, gelijk andere geestelijcke ordinarise „Rechteren doen mogen, ende oic mede *cohortie* hebben ende „*beduanck* over alle *Leecke persoenen*, als die in saken hen of „huere Suppoisten aengaende versocht worden, om de waerheijt „getuigenisse te gevene; ende ook . . . dat die supplianten sullen „mogen huere vonnissen doen executeren in die voirs. Leecke „persoenen . . . Ende oic mede te mogen stellen eenen *Officiaal*, „om die kennisse van die voirs. saken te nemene ende termineren. Ende insgelicx eenen of meer *Promoteurs*, om die delinquanten te vervolgene met rechte ende te doen corrigeren, — „allet achtervolgende derselver *Bullen*”, — gegeven te Brucsele „25 dage in Meerte 1522. Bij den *Keijser* . . . H. de Hane”. (a).
 Alzoo bestond hier, ten minste van dien tijd af aan, een volko-

(a.) Uit het archief van het Kapittel bij DIERCXSENS als voren t. 3, pag. 338—342.

men geestelijk gerechtshof en een *Officiaal*. Opdat de geschillen welke in het bisdom over kerkelijke aangelegenheden konden ontstaan, op eene geschikte wijze zouden worden weggeruimd en de naleving der kerkelijke wetten gehandhaafd, was er een *geestelijk gerechtshof* (*curia spiritualis*) noodzakelijk. De Bisschop L. TORRENTIUS vaardigde de verordeningen of statuten van het bisschoppelijk gerechtshof uit, den 26 Augustus 1594, welke ook afgekondigd zijn. Een authentiek handschrift, nooit in druk uitgegeven, bestond in de bibliotheek van GASPAROLI, kanonik van *Antwerpen*: een afschrift van hetzelfde bestaat nog in de koninklijke boekerij te *Brussel*. Vergl. het *Synod. Belg.* (t. 1, pag. 456), wáár mede gehandeld wordt van gemelde statuten, die herzien en, waar het noodig was gewijzigd zouden worden (a). De Bisschop J. MALNERUS gaf in 1619 den 12 Maart uit de manier van handelen of procederen in het geestelijk gerechtshof (*modus procedendi in curia spirituali*) (b). Deze voorgeschrevene verordeningen zijn bij de behandeling der zaken steeds in het oog gehouden, en het hoofd van dit geestelijke hof droeg den naam van *Officiaal*. De geestelijken, welke, zooveel wij weten, dit amb bekleed hebben, zijn de volgende:

(a.) De officiaal van *Antwerpen* FRANCISCUS ZIJPÆUS was belast met het opmaken van een concept-vorm der bedoelde statuten, waarvan hij aan elken Bisschop een afschrift moest zenden: voor zijnen arbeid zou hij van elk 20 rijsche guldens trekken. Aldus besloten in de Kerkvergadering van *Mechelen*, den 9 Oktober 1617, § XI en XIII. — *Synod. Belg.* ter a. p.

(b.) *Synod. Belg.* t. 3, pag. XL. Dit boekje met den Brief des Bisschops, was te Antwerpen gedrukt, in 1619 in 12°; het was overeenkomstig het besluit van de congregatie van den 12 Oct. 1617. In 1624 zijn de statuten van alle geestelijke gerechtshoven der Mechelsche provincie, den 15 Oct. in de kerkvergadering te *Brussel*, op nieuw nagezien: de laatste hand is er alsdan aangelegd. Zie *Paquot*, t. 2, pag. 5—8. *Synop. monum.* t. 2, pag. 277 en 279.

OFFICIALEN DES BISDOMS VAN ANTWERPEN.

I. JOANNES ROGERIUS DE TASSIS of DE TAXIS was *Officiaal* in het jaar 1570, als blijkt uit de besluiten van de Kerkvergadering van *Mechelen* in genoemd jaar gehouden, wáár (tit. *de litt. Apostolicis et iudicibus delegatis*) deze DE TASSIS genoemd wordt onder de regters uit de diocese van *Antwerpen* en den titel heeft van Deken van de Kathedrale kerk en *Officiaal* (a). Zie wegens hem verder onder de *Dekens* van het Kapittel.

II. SIMON MOORS werd den 2 October 1585 door het Kapittel *Sede vacante* tot *Officiaal* benoemd (b). Zie verder onder de *Aartspriesters* van *Antwerpen*.

III. JOANNES DEL RIO van *Brugge* werd Kanonik te *Antwerpen* en *Officiaal* enz. Zie wegens hem onder de *Dekens* den XXII. Wanneer hij het ambt van *Officiaal* verkreeg, blijkt niet; maar zeker *was in 1607 zijn opvolger reeds* in dit ambt aangesteld.

IV. JOANNES GERAERTS had zeker in 1607 zijne aanstelling als *Officiaal*; misschien toen zijn voorzaat in dat jaar Deken werd. Hij wordt in de kerkvergadering van *Mechelen* in het genoemde jaar, met nog anderen tot synodaal regter benoemd en heet daar kanonik *officiaal* (c). Hij was een *Turnhouter*, herkomstig uit *Brussel*, regtsgeleerde, ervaren in de zaken der republiek, werd, na den dood van zijne vrouw, kanonik en *officiaal*. Hij had veel kennis van de geschiedenis, zoo gewijde als ongewijde, vooral van de vaderlandsche. Hij zou een werk over

(a.) DIERCKSENS, *Antw.* t. 5, pag. 136.

(b.) *Synod. Belg.* t. 3, pag. XV.

(c.) Hij was reeds in of vóór 1606 *officiaal* genoemd, toen hij, den 23 December van dit jaar, met WALRANUS van *Wittenhorst*, Heer van *Kessel* door ALBERTUS en ISABELLA naar 's *Hage* werd gezonden, om de grondslagen tot éenen vrede of verlenging van wapenstilstand te leggen. DIERCKSENS, *Antw.* t. 7, pag. 7; — t. 6, pag. 366; — t. 7, pag. 160—161.

de *Hertogen van Bruband* hebben uitgegeven, had eene onvoorziene dood zijn' levensdraad niet afgesneden. Hij liet twee zonen na, KAREL een' regtsgeleerde, die te *Turnhout* en te *Lier* Deken en Kanonik is geweest, en GASPAR, mede regtsgeleerde, die te *Antwerpen* in eene stadsbediening geweest en vermaard is door zijne schriften. JOANNES GERAERTS stierf den 30 April 1623 en werd begraven in de Kathedrale kerk, voorzien van een graf-tombe en beeldtenis in marmer, in de kapel van de H. H. *Cosmas* en *Damianus*, door zijne zonen geplaatst, met een opschrift, dat FOPPENS mededeelt in de *Bibliot. Belg.* pag. 646.

V. FRANCISCUS VAN DEN ZYPE of ZYPAEUS was reeds in 1617 *Officiaal*, blijkens het *Synod. Belg. t. 1* pag. 456, in notis. Hij werd in 1633 door het Kapittel bij openstaanden zetel, tot *Officiaal* gekozen, als blijkt uit hetzelfde *Synod. Belg. t. 3*, pag. XLII. Zie verder onder de *Aartsdiakens* des bisdoms.

VI. ANTONIUS VAN BERCHEM volgde hem waarschijnlijk op in het ambt van *Officiaal*. Hij werd in 1627 aartspriester, en door hem werd, in 1655, het glasraam hersteld, dat in 1391 in de Kathedrale kerk geplaatst was door WILLEM VAN BERCHEM en zijne echtgenoot SAPIENTIA ROGHEMANS genoemd BIJGAERDE (a). Op dat glasraam, van welk kunststuk nog eene teekening bestaat, werd ANTONIUS VAN BERCHEM Kanonik en *Officiaal* genoemd. Hoe lang hij deze bediening waarnam, is mij niet gebleken.

VII. HENRICUS VAN HALMALA is ook *Officiaal* geweest; het

(a.) Het opschrift van dit raam luidde als volgt:

D. Wilhelmus de Berchem miles
et D. Sapientia de Rogghemans dicta
Bygaerde conjuges posuerunt an. M.C.C.C.XCI.
R. D. Antonius de Berchem canonic.
H. E. et officialis, pietatis ergo
Restauravit anno 1655.

Zie over het geslacht van *van Berchem*, voortgesproten uit dat der *Bert-houd'ers* van Mechelen, bij BUTKENS, *Trophées de Brabant*. T. 2, p. 69 en 240.

jaar zijner aanstelling is mij onbekend; hij was het vóór 1650 en nog in dat jaar; trouwens in genoemd jaar werd hij (dit vindt men) van *Officiaal* Deken van het Kapittel. Zie wegens hem, onder de *Dekens* no. 26.

VIII. MAXIMILIANUS HAPPAERT was in 1652 *Officiaal*, wanneer hij, benevens FRANCISCUS DINGENS en meer anderen, gekozen werd door het Kapittel, *Sede vacante*, om het Bisdom te bestieren. (a) Misschien is hij reeds als *Officiaal* aangesteld, toen in 1650 H. VAN HALMALE Deken is geworden.

IX. PETRUS VAN DEN PERRE heeft vele jaren het Bisdom als *Officiaal* bestuurd. Hij bekleedde dit ambt reeds vóór 1663: in dit jaar heeft hij een dekreet van *Rome* afgekondigd en ten uitvoer doen brengen in hoedanigheid van *Officiaal*, speciaal daartoe gelast. Hij was te *Brussel* geboren en werd kanonik der Kathedrale kerk van *Antwerpen*, vervolgens thesaurier, zegelbewaarder en *Officiaal*. Hij was licentiaat in de beide regten, en in het jaar 1676, met AUB. v. D. EEDE, vicaris-generaal benoemd tot bestiering van het Bisdom, dat open stond door het overlijden van AMBR. CAPELLO. In laatstgenoemd jaar werd hij verheven tot Bisschop van *St. Omer*. Dan, daar de koning van *Frankrijk* in 1677 de stad *St. Omer*, vóór dat v. D. PERRE de bevestigingsbrieven had ontvangen, had ingenomen, en deze aan hem was afgestaan bij het traktaat van *Nijmegen* in den jare 1678, en gevolgelyk de Koning een' anderen Bisschop had benoemd, kon hij geen bezit nemen. Daarna is hij als Bisschop in het Bisdom van *Namen* aangesteld en gewijd in 1681. Hij is te *Namen* overleden den 7 September 1695, in den ouderdom van 75 jaren (b).

X. PAULUS VAN HALMALE is waarschijnlijk in 1676 tot *Officiaal* verheven; hij was Aartspriester, en *Officiaal* van *Antwerpen*, toen

(a.) *Synod. Belg.* t. 3, pag. XLIV.

(b.) *Synod. B.* t. 3, pag. XLVI en XLVII, en DIERCKSENS, *Antv.* t. 7, pag. 369 en 407. In 1678 is hij andermaal als Capittel-Vicaris benoemd geweest met JUDOCUS HOUBRAKEN, schoolaster en anderen. *Ibid.*

hij in 1681, na den dood van den vierden Apostelijken vicaris JUDOCUS HOUBRAKEN, door ALPHONSUS DE BERGHES, Aartsbisschop van *Mechelen* tot Apostelijken „vicaris” van 's *Bosch* werd benoemd (a). Hij stierf den 28 November 1711. Zie onder de *Aartspriesters* no. VIII

XI. F. G. ULLENS staat als *Officiaal* vermeld bij DIERCXSENS in de „*Notanda*” achter de „*praeformatio*” vóór zijne „*Antv.*” t. 1, pag. XX, waar hij zegt, dat het geschreven „*Antwerpsch Cronykje*” weinige jaren vóór 1743, in het sterfhuis van F. G. ULLENS, Kanonik, scholaster en *Officiaal* van Antwerpen is verkocht; derhalve zou hij omtrent dien tijd overleden zijn.

XII. FRANCISCUS JOSEPHUS VERROTTEN is, naar alle gedachten, zijn opvolger in het ambt van *Officiaal*: hij stierf in 1767, doch werd in 1751 van *Officiaal*, Aartsdiaken. Zie wegens hem onder de *Aartsdiakens* no. XIV.

XIII. FRANCISCUS ANTONIUS STEPHANUS BRUIJNINX is tot *Officiaal* verheven, toen hij reeds scholaster was: hij overleed den 7 April 1791; doch vóór dien tijd had hij dit ambt verlaten; want in het jaar 1786 was zijn opvolger misschien al reeds aangesteld. Zie onder de *Aartspriesters* No. 17.

XIV. JOANNES FRANCISCUS LIPPENS, geboortig van *Eecloo* in Vlaanderen, licentiaat in de H. godgeleerdheid en in de beide regten, deed afstand van de pastorij van *Contich*, toen hij in 1786 eene kanoniksdij van eene vrije prebende verkreeg; en werd vereerd met het ambt van *Officiaal*, hetwelk hij bediend heeft tot aan zijnen dood, die den 19 Julij 1798 voorviel; bij gevolg tot aan de vernietiging van het Bisdóm. Zie verder onder de *plebanen* van het Noorderkwartier No. VIII.

(a.) Deze benoeming is door den H. Stoel als wederregtelijk beschouwd en niet erkend, die hetzelfde jaar eenen anderen aanstelde. Zie J. A. COPPENS, *Besch. van ... 's Bosch*, d. I, bl. 276.

HOOFDSTUK II.

§ I.

De residentie des Bisschops.

ANTWERPEN.

Gelijk het Bisdóm den naam van *Antwerpen* voerde, zoo was ook deze stad de residentie-plaats des Bisschops. Zie hier eene beknopte geschiedenis van *Antwerpen*.

Antwerpen (a.) „de stad der steden” door LIPSÍUS genoemd, —

(a). Welke namen vroeger deze stad heeft gehad of hoe men haar vooral in het latijn schreef, kan men lezen bij GRAMAIJÉ, *Antiq: Antverpia* . . . pag. 2. — DIERCXSENS (*Tbm.* 1. pag. 4) zegt dat de eerste benaming was »burg aan 't werf”, en later met achterlating van *burg*, eenvoudig gezegd werd »aan 't werf”. — Voor de eerste maal vindt men dezen naam in het nederduitsch vermeld in een Diploma van den H. HENRICUS Keizer, gegeven in den jare 1008, waarin geschreven staat »*Antwerf*”, dat is *Aan 't werf*: later werd dit *Antwerfen* en — *Antwerphen*, en eindelijk met weglating der *h* —, *Antwerpen*, zoo als men nog heden schrijft. (J. LE ROI: *Not. March. s. B. Imp.* pag. 17). Sommigen beweren, dat de stad haren naam heeft ontleend van een *hand in 't Scheld* geworpen, welke SALVIUS BRABON had afgehouden aan den reus DRUO ANTIGONUS, die zich hier aan de *Schelde* ophield; alzoo zouden de woorden *hand* en *werpen* den naam aan de stad hebben gegeven. (*Schouwburg der Ned. d. 1*, bl. 257). Anderen verhalen zoo als ook de Eerw. Rector magn. van *Leuven*, DE RAM, in zijn werk *Episc. Antv.* pag. 135, hoewel hij het voor eene fabel erkent, dat zekeren tijran ANTIGONUS den naam aan de stad gaf, die hier aan de *Schelde* zijn verblijf hield, en van de voorbijvarende eene tol afeischte, en de *hand* afkapte van die weigerden te betalen, welke hij gemeenlijk in den stroom wierp; waarvandaan het wapen van *Antwerpen*, een kasteel en twee handen heeft. Op

eene door geheel de wereld zeer vermaarde koop- of handelstad, eene zeer rijke stad van het oude hertogdom van *Braband*, waarvan zij met haren omtrek een vierde gedeelte uitmaakte, de keizerlijke en vrije hoofdstad van het *Markgraafschap van het H. Roomsche Rijk* (a.); *Antwerpen* is gelegen in het oude „*Land van Rijen*”, aan den regteroever der *Schelde* waar het zee-tij dagelijks op- en afloopt, en welke rivier het Hertogdom van *Braband* van het Graafschap van *Vlaanderen* scheidt. (b).

Het eerste begin der stad is een burg geweest, die vermoedelijk door CONSTANTIUS CLORUS, vader van CONSTANTINUS MAGNUS (den grooten) gebouwd is ter plaatse, de *Werf* genoemd. Deze CON-

zekere feestdagen vertoonde men weleer kasteelen en de gedaante van eenen *Reus* en zijne vrouw, en dit laatste geschiedt nog heden ten dage bij elke plegtige openbare feestviering: dan het laatste en voorlaatste gevoelen schijnt een louter verdichtsel.

(a.) FOPPENS in zijne *hist. Episc. Antv. pag. 1*, zegt dat de oorsprong van het *Markgraafschap* onbekend is. De *Schouwburg der Ned. d. 1*, bl. 256, verhaalt met vele anderen, dat het *Markgraafschap van het H. Rijk* eene der 17 provincien uitmaakte; alhoewel het alleenlijk in zich besloot de stad *Antwerpen* met haar regtsgebied. Keizer OTHO II verhief het tot dezen titel, (zoo leest men dáár) ten voordeele van GERBERGIS, zijne moei, weduwe van LODEWIJK IV *den overzeeschen (d'outremer)*, Koning van *Frankrijk*. Eenige geschiedschrijvers willen nogtans, dat *Antwerpen* tot een *Markgraafschap* verheven is door de voorouders van PEPINUS van *Landen*. — KAREL, zoon van GERBERGIS, nam den titel van *Markgraaf* aan, als erfgenaam van zijne moeder. (Zie wijdloopig hieromtrent J. LE ROIJ als voren, pag. 6–26). Eertijds was het *Markgraafschap* van eene groote uitgestrektheid, daar het ten tijde van KAREL den Grooten, niet slechts de stad *Antwerpen* bevatte, maar ook de steden *Gent*, *Dendermonde*, *Doornik*, *Valenciennes* en de kasteelen, aan den boord der *Schelde* gelegen. Later bestond het uit de landen of kwartieren van *Lier*, van *Reijen*, *Santhoven*, *Arkel*, *Herenthals*, *Geel*, *Hoogstraten*, *Turnhout*, *Breda* en *Bergen op Zoom*, welke twee laatste echter lang onder de Heerschappij van *Holland* stonden.

(b.) Het lust mij niet hier meer van de stad zelve te vermelden, temeer daar men onlangs zulk eene schoone »*Geschiedenis van Antwerpen*” in het licht zag verschijnen, vervaardigd door MERTENS en TORFA, — gedrukt te *Antw.* bij J. E. BUSCHMANN.

STANTIUS was den christenen genegen : trouwens toen DIOCLETIANUS in het jaar 303 bevel had gegeven , de kerken der christenen te vernietigen , heeft hij er evenwel niet eene doen verwoesten , schoon hij niet belet heeft , dat eenigen vernield werden , en hij beschermde aan zijn hof de christenen en vertrouwde hun meer dan anderen zijne zaken toe.

Toen CONSTANTIUS in den jare 306 overleed , werd zijn zoon CONSTANTINUS *de groote* als Keizer aangesteld. Aanstonds gaf hij verlof , om overal in zijn Rijk de kerken te herbouwen. Deze , christen geworden , heeft het eerste Klooster te *Trier* gesticht , als blijkt uit een Diploma bij A. MIRÆUS *Dipl. Belg. t. 1. c. 2.*

De *Nederlanden* waren ook onder zijn gebied ; waarom men niet kan twijfelen , of onze voorvaders hebben , onder eenen zoo godvruchtigen vorst , nu der kerk in deze landen de vrede geschonken was , het licht van het geloof aanschouwd ; vooral , daar de H. MATERNUS met zijne gezellen EUCHARIUS en VALERIUS de *Nederlanden* met hunne verkondiging hebben verlicht. Men weet niet , dat daarna de prediking van het Evangelie in deze landen , zelfs niet onder de eerste Koningen der *Franken* , is belet geweest.

De vierde Koning CLODOVEUS omhelsde in 496 het catholijk geloof , en werd door den H. REMIGIUS gedoopt ; hij leefde zeer christelijk. Van dien tijd heeft deze landstreek aan christenenkoningen onderhoorig geweest , en alzoo 140 jaren vóór dat de H. AMANDUS herwaarts kwam , die als de eerste Apostel van *Antwerpen* bekend is. Vervolgens is er geen twijfel , of het licht des geloofs was voor de Antwerpenaren in die tijden reeds opgedaagd.

Het is echter mogelijk , dat het heidendom of de heidensche zeden nog niet geheel waren uitgeroeid om de nabijheid van een heidensch Rijk : immers *Vriesland* , dat zich toen veel verder dan thans uitstreckte , was te dien tijde en bleef daarna nog schier eene eeuw onder heidensche Koningen.

Men zegt dat de H. AMANDUS de eerste is geweest , die den *Antwerpenaren* het Evangelie heeft gepredikt , waarschijnlijk tusschen de jaren 626 en 647 of 648 , en te *Antwerpen* eene kerk

heeft gebouwd en gewijd ter eere van de H.H. Apostelen *Petrus* en *Paulus*. (a). Daarna heeft de H. ELIGIUS het geloof, dat de H. AMANDUS had geplant, door zijne bemoeijing besproeid, en met eenen onvermoeibaren ijver tot aan den boord der zee uitgebreid, zooals AUDOËNUS, zijn tijdgenoot, in het leven van den H. ELIGIUS verhaalt.

(a.) De H. AMANDUS stierf in 684; doch, gelijk hij in zijn leven eene bijzondere zorg had voor de kerk van *Antwerpen*, zoo heeft hij haar van goede bestuurders voorzien, die in het toekomstige haar zouden verzorgen: hij heeft immers die zorg opgedragen aan den Abt of het Klooster van *Quortolodra*, *Querquelodora*, *Quercolodora* of *Kerkielodora*; (dan volgens LE ROIJ is de eerste spelling uit het eigen handschrift genomen). Welkdanig echter dit klooster is geweest of waar het gelegen was, is tot nog toe onbekend. (Zie LE ROIJ pag. 16, en DIERCXSENS als voren t. 1, pag. 25). Volgens LE ROIJ pag. 48, heeft te *Antwerpen* een Huis, toegewijd aan den H. MAURUS bestaan, nabij de kerk, die de H. AMANDUS had gebouwd; en niet onwaarschijnlijk heeft dit huis gediend tot verblijfplaats of woning voor de monniken van *Quortolodra*, aan wien de zorg der kerk van *Antwerpen* was toevertrouwd. Deze monniken hebben dit in bezit gehad tot het jaar 726, wanneer de Abt FIRMINUS hetzelfde met de kerk heeft overgelaten aan RAUHINGUS, Heere van *Antwerpen*, (de eerste, die als bijzonder, onderhoorig Heer of Prins van *Antwerpen* bekend is, zegt DIERCXSENS als voren, pag. 29) die den H. WILLIBORDUS ontving en hem dit huis en deze kerk van *Antwerpen* overgaf, met een derde deel van de tol op de Schelde. (DIERCXSENS... t. 1, pag. 11 et seq.). WILLIBORDUS gaf deze wederom aan het klooster van Epternach, en die kloosterlingen hebben dit huis bezeten tot op het einde der 11e eeuw, wanneer zij hetzelfde hebben geschonken aan het klooster van *Affligem*, welks monniken, naar men verneemt, daarin gewoond hebben tot het jaar 1290. Daarna hebben zij het voor eene *Refugie* gehouden (waarvan het alsdan den naam had verkregen van 't *Hof van Affligem*) tot in het jaar 1580, wanneer *Antwerpen* onder het juk der ketters was. Het is toen den 10 Junij in eene openbare veiling verkocht, en later tot onderscheidene woningen verdeeld. (DIERCXSENS ib. pag. 26—27).

Wie zou bij het lezen van zulk een omstandig verhaal, niet denken, of hetzelfde is volkomen echt. En nochtans zou dit valsch bevonden zijn, zegt de *Geschiedenis van Antw. door* MERTENS en TORFS, d. 3, bl. 69 (ik laat dit voor hunne rekening). Blijkens een Scabinaal protocol van 4 September 1396,

Later heeft de H. WILLIBORDUS, Bisschop van *Utrecht*, het geloof, waaraan God den wasdom gaf, hier gelukkig voortgeplant, zoodat hij ook te regt de derde Apostel van *Antwerpen* is genoemd; tengevolge waarvan hij zoo hier als elders te dien tijde aanzienlijke giften verkreeg als: onder andere de *Burg-Kerk* van *Antwerpen*, zooals gezegd is (a). WILLIBORDUS gaf de aan hem geschonkene kerk bij testament aan het klooster van *Epternach*, welks monniken naar *Antwerpen* zijn gekomen en daar de kerk hebben bediend, terwijl zij het *Huis* van den H. MAURUS bewoonden, waarin die van *Quortolodra* te voren hun verblijf hielden; zij hebben de zorg van deze kerk waargenomen tot het jaar 873, wanneer het klooster van *Epternach* geheel verwoest is (b).

Na deze verwoesting hebben die monniken ongetwijfeld opgehouden te zorgen voor de *Burg-Kerk*, deze is overgegaan aan wereldlijke kanoniken, en waarschijnlijk is het *Personaat* van die kerk als dan ook overgegaan op den Bisschop van *Kamerijk*. Deze kerkvoogd heeft trouwens van toen af in deze kerk wereldlijke Priesters aangesteld, die voortaan de goddelijke diensten daarin verrigten zouden. Zoodanig bleven de Bisschoppen voortgaan tot het jaar 1116, wanneer de Bisschop van *Kamerijk* het *Personaat* regt van deze kerk met nog meer andere opgedragen heeft aan het *Kapittel* van *Antwerpen* ter gelegenheid der ketterij van *TANCHELINUS*, waarvan elders gesproken wordt (c). Deze ketter deed

was het *Hof van Affligem*, destijds *Bertangien* of *Brittanje* geheeten, bezeten door zekeren poorter met name KLAAS JANSONE, en werd eerst den 7 Junij 1426 door de Abdij van Affligem aangekocht. Deze akte is te vinden in het 2e deel der oude *Dachseelboeken*. Indien dit stuk echt is, dan zijn LE ROI en DIERCXSENS in hunne meening bedrogen of misleid.

(a.) Zie het leven van den H. WILLIBORDUS, in het laatste deel.

(b.) DIERCXSENS. *Antv.* als voren, T. 1, pag. 42.

(c.) DIERCXSENS *ib.* pag. 56. De *Noormannen* kwamen in het jaar 835 of twee jaren later in de *Nederlanden* en staken *Antwerpen* in brand, benevens *Deurne* en meer andere plaatsen. Na die verwoesting hebben de monniken van *Epternach* de celle van den H. MAURUS en de kerk hersteld; doch daar

veel kwaad aan de godsdienst en de zeden , vooral ook in *Antwerpen* , en stierf in 1116.

Na den dood van TANCHELINUS was echter zijne ketterij nog niet uitgestorven ; maar zijne dwalingen bleven heerschen in de harten der misleiden , die ongetwijfeld door zijne volgeren gevoed en heimelijk uitgebreid werden. De kanoniken die steeds met vlijt en loffelijke waakzaamheid de Tancheliniaansche ketterij hadden wederstaan en bevochten , doch te vergeefs , hebben zich tot den Bisschop gewend , om zijnen raad in te winnen. De toenmalige Bisschop van *Kamerijk* , BURCHARDUS gaf hun den raad , van den H. NORBERTUS te verzoeken , om naar *Antwerpen* te komen. Op verzoek zoo van het kapittel als van het volk is NORBERTUS , die toen een zeer vermaard en ijverig prediker in het Bisdom was en door zijne preken zeer veel vrucht deed (ongetwijfeld daartoe aangedreven door voornoemden Bisschop) met zijne voorname medegezellen (a) herwaarts gekomen in het jaar 1122 , en heeft zoo door zijn woord als door zijn voorbeeld het misleide volk bekeerd , de ketterij gelukkig uitgeroeid en het vervallen geloof hersteld. NORBERTUS liet zijne gezellen in *Antwerpen* (toen hij eenmaal naar *Premonstreit* wederkeerde) op verzoek der burgers , opdat die monniken het volk in de zuiverheid des geloofs zouden bewaren , en der ketterij , indien zij nog mogt ontspruiten , wederstaan. Toen de Proost der Kerk en de kanoniken de vrucht ontwaarden , die NORBERTUS met de zijnen had inge oogst ; toen zij de gewenschte verandering onder de burgers zagen , hebben zij ook beginnen te overleggen , hoe zij die ijver-

deze kerk te klein was voor het volk dat dagelijks vermenigvuldigde , of zeker , die kerk door den tweeden inval dier barbaren veel geleden had en herstelling vereischte , heeft men raadzamer geoordeeld eene nieuwe kerk te bouwen op eene hoogere plaats , waar zij van de branding der zee minder zou te lijden hebben. Men bouwde alsdan ook de *St. Michiels-Kerk* ; dan hiervan later. (ibid. pag. 52—53 en 61).

(a.) Men denkt *twaalf* , die allen *Bacelieren* in de h. godgeleerdheid waren in de Universiteit van *Parijs*. (*Hist. Episc. Antv.* pag. 10).

volle mannen bij zich zouden houden ; zij begaven zich wederom naar den Bisschop , ten einde hem hun voornemen bekend te maken en zijnen raad te vernemen. Na onderlinge rijpe overweging , besloten zij hun eene kerk aan te wijzen met den grond tot het bouwen van een klooster en hen betamelijk te begiftigen zooveel zij vermogten ; ja hun zelfs hunne eigene kerk af te staan (a) en tot eene andere over te gaan.

Dit groot werk van godsvrucht en dankbaarheid is in 1123 begonnen en in 1124 voltrokken , in welke jaren de diplooms van het kapittel en van den Bisschop , deze stichting bevestigende , vervaardigd zijn (b).

Zoodra de *St. Michiels-Kerk* (vermoedelijk in het jaar 900 , trouwens de Kronijken geven dit te kennen) gebouwd was , is de pastorele zorg tot die kerk overgegaan , en was deze de eenige *Parochie-Kerk* in het distrikt van *Antwerpen* tot het jaar 1124 , wanneer de pastorele zorg met het kapittel dezer Kerk overgebracht is tot de Kerk van *Onze Lieve Vrouw* , die later de *Cathedrale Kerk* was , en waarover wij straks zullen handelen.

Wanneer deze Kerk , door het vestigen van den zetel des Kapittels in dezelve , de eenige Kollegiale- en Parochie-Kerk was geworden , werd de H. MAAGD MARIA , aan wie zij van oudsher was toegewijd , tot Patrones en *Beschermster* der geheele stad , onder den titel van de *Hemelvaart* , aangenomen. Niet ten onrechte wordt aan de bescherming van deze *Moeder-Maagd* , welke *alléén* , gelijk de H. Kerk zingt , *alle ketterijen vernietigt* , toege-

(a.) Behalve hunne kerk , stonden zij aan de Norbertijnen nog af de drie Kapelletjes : van de H.H. MARTINUS , PETRUS en MAGDALENA , welke zich op het *St. Michiels-Kerkhof* bevonden , met een bunder land daaraan palende , benevens drie pachthoeven omtrent de stad , en vier prebenden aan het Kapittel behoorende. — *Acta SS. Junii* , Tom. I , pag. 933. DIERCXSENS , *Antv.* ad A. 1126. MIRÆUS *Codex Don. piar.* Cap. 76 en 77. BUTKENS , *Trophées du Brabant* , Tom I , p. 100. VAN DER STERRE , Boek 2 , Cap. 10 , bl. 215

(b.) *Hist. Episc. Antv.* pag. 8 et seqq. — DIERCXSENS als voren , pag. 88—131. — DE RAM , *Antv.* pag. 138.

schreven, dat *Antwerpen* tot dusver zoo getrouw staande is gebleven in het Katholiek geloof, en dat de godsvrucht in die stad gedurig aangegroeid is dermate dat de stad zelve eertijds een tempel Gods scheen te zijn.

Trouwens in deze, met de kleine voorstad, waren eertijds meer dan zeventig heilige of gewijde plaatsen. Bij het Kapittel van *O. L. Vrouw*, hetwelk later het Kathedrale werd, kwam het kollegiale Kapittel van *St. Jacob*. Behalve de Parochie der Kathedrale Kerk, die onder twee Plebanen verdeeld was, waren weleer in de stad zelve vier Parochie-Kerken, teweten van *St. Jacob*, — van *St. Walburgis*, — van *St. Joris*, — en van *St. Andries*; daarenboven ééne van *St. Jacob* op het Kasteel en twee in de voorstad, van *St. Willebrord* en van *St. Laurijs*.

Behalve de Abdij van *St. Michiel* en de *Benedictijner monniken*, die hun verblijf hielden in de *Cel* van den H. Maurus, waren er de *Cisterciencer-Abdij* in *St. Salvator*, bijgenaamd *Peer-Pots-Abdij*, en twaalf mannen Kloosters, teweten: de *Bogaarden*, — de *Preekheeren*, — de *Alexianen*, — de *Minderbroeders*, — de *Carmelieten*, — het *Jesuïten Kollegie*, — de *Capucijnen*, — de *Augustijnen*, — het *professie-huis der Jesuiten*, — de *ongeschoeide Carmelieten*, — de *Miniemen* en — de *Karthuizers*. Drie Kollegien, het *Bisschoppelijk Seminarie*, het *Iersch Seminarie* en eene *zamenleving der Jesuiten*.

Na het Klooster der *Norbertijnessen*, hetwelk met de *Norbertijnen* was begonnen; doch hier niet lang bestaan heeft, vond men er negentien maagden-Kloosters als: de *Gasthuis-nonnen* van het gasthuis binnen en van het Leprosen-huis buiten de stad, — de *Victorinnen*, anders *Ter-nonnen*, — de *Wit- en Zwart-Zusters*, — de *Claressen*, — zusters van den derden regel, 2 Kloosters, — *reguliere Kanonikessen van Facon*, — de *Theresianen*, *Spaansche* en *Engelsche*, — *Preekheerinnen*, — de nonnen van *Luijt-hagen*, — de *Annuntiaten*, — de *reguliere kanonikessen van Oostmal*, — de *Norbertijnessen*, — de *Capucijnessen*, — de *Graauw-zusters*, — de *Ursulinnen*, en eindelijk de reguliere Kanonikes-

sen van *Waalwijk*, onder den titel van *Nazareth*. Bovendien een ruim *Begijnhof* en vier vereenigingen van godvruchtige Dochters, welke men teregt bij de Kloosters mag rekenen; het zijn de *Marollen*, 2 huizen van *Apostelinnen* en die van de *Terling-school*.

Daarenboven zag men weleer in de stad twee en twintig *Kapellen* en buiten drie; mitsgaders zevenenveertig *Godshuizen* waarin armen werden verzorgd. En bij dit alles nog eene instelling van *Aalmoezeners*, zeer zeldzaam in deze streken, en treffelijke broederschappen.

De godsvrucht der Antwerpenaren kon binnen deze plaatsen niet besloten blijven; doch zij vertoonde zich ook in 't openbaar: hiervandaan zag men in onderscheidene openbare plaatsen heerlijke *kruisen* opgericht òf op algemeene kosten òf door de mildadigheid van eenige geburen. Op alle hoeken der straten en poorten der stad vond men geplaatst kostelijk gesneden beelden van de *H. Maagd Maria* of van andere *Heiligen*; ja naauwelijks was er één huis te vinden, of men had bij het binnenkomen dadelijk het beeld van de *H. Moeder Gods* voor de oogen.

Zóó stond het geloof vast, en zóó vermeederde door eenige eeuwen heen de godsvrucht der Antwerpenaren onder de bescherming der allesvermogende *Koningin des Hemels*, en men mag niet twifelen, of het geloof zal onder deze bescherming voortdurend onwrikbaar blijven staan, en hunne godsvrucht gedurig toemenen, als het vertrouwen en de ijver der vereerders niet verflaauwen. Dit zij ter eere van *Antwerpen* in het kort aangestipt!

§ II.

Het Kapittel der Lieve Vrouwe-Kerk.

Het algemeen gevoelen is, dat GODEFRIDUS VAN BOUILLON, hertog van *Lotharingen* en Markgraaf van *Antwerpen*, in het jaar 1096, een *kapittel* van kanoniken heeft ingesteld in de *St. Michiels-Kerk* en dat het door hem is begiftigd, om zijne expeditie naar het H. Land aan God en den H. Michaël aan te bevelen (a). GODEFRIDUS stichtte dit *kapittel* op aanraad en aandrang van geloovige mannen zoo wereldlijken als geestelijken, inzonderheid door ingeving der goddelijke liefde. Het blijkt, dat hij aan het kapittel twee deelen van tienden heeft geschonken in de stad en den omtrek van *Antwerpen* (b). Het kapittel bezat toen ook de tienden van de grens van *Santvliet* tot de grens van *Olmeremuten* (dat is *Olmerendijk* of *Oorderen*); dan of die verschillend waren van de eerstbedoelde, blijft een geschil, dat ik in het midden laat. Het schijnt van ja, en ook dat zij door den stichter zijn

(a.) Dit blijkt uit de *Kronijk van ANSELMUS van Gemblours*, op het jaar 1096, uit *AUTB. MIRAEUS, Annal. Belg.*, uit »*het Belg. Kronijk*» en uit *SCRIBANIUS cap. 10*. Daarenboven ziet men in de kerk in een geschilderd glasraam dezen GODEFRIDUS afgebeeld met dit opschrift: *Godef. Bullonius anno MXCVI. canonicos Antver. instituit, et equites 12 creavit*. Ter gedachtenis hiervan hebben L. BEIJERLINCK, — *AUTB. MIRAEUS, F. VAN DER ZIJPE*, en — *F. DINGHENS*, kanoniken van Antwerpen, dit vensterraam doen vervaardigen, zooals daarop vermeld staat. Het gevoelen van deze geleerde mannen bevestigt dit niet weinig. *LE ROI*, als voren pag. 27.

(b.) Dit alles blijkt uit den brief, dien GODEFRIDUS met den baard, zijn opvolger in later tijd in het Markgraafschap, aan den Senaat van *Antwerpen* schreef. (*MIRAEUS, Cod. don. piar. Cap. 78, t. 1. pag. 87*).

geschonken. Of er te voren in deze Kerk een Kapittel was, wordt zeer betwijfeld, dat er geestelijken waren die den dienst verrigten is zeker en misschien worden deze Kanoniken genoemd; maar dan nog mag GODEFRIDUS stichter worden genoemd, doordien hij door zijne giften er nieuwen luister aan gaf.

Wat aangaat het eerste getal der Kanoniken, er schijnt eerst een proost met 12 Kanoniken te zijn geweest, dan dit getal heeft in den loop der tijden onderscheidene veranderingen ondergaan.

In het jaar 1124 hebben de Kanoniken hun getal op 8 gebragt, doordien zij 4 prebenden aan de Norbertinen afstonden. In 1148 schijnen er wederom 12 te zijn geweest. In 1201 is het getal door het bijkomen van eene prebende op 13 gekomen. Door een dekreet van het jaar 1240 zijn er 11 prebenden gesplitst, en alzoo voor elken stervende twee in de plaats aangesteld. In 1272, na het vernietigen der Proostdij, waren er een Deken en 22 Kanoniken. Eindelijk in 1639 telde men, zoo als het daarna gebleven is, eenen Deken en 23 Kanoniken. Wij zullen van het een en ander nog wat breeder spreken. De vergeving der prebenden kwam aan het Kapittel toe, hetwelk deze eertijds had verleend bij stemming en later eenigen beurtelings verleende (b).

(a.) DIERCXSENS als voren, t. 1, pag. 75—79.

(b.) Op een zegel van het jaar 1353 treft men de beeldtenis van den kanonik JOANNES DE NODEBEKE; hij draagt het purper kleed... Op het hoofd eene met pels gevoederde muts (genoemd *almussa* of *almutsia*) welke het kenteeken zijner waardigheid was; hij was *Cantor*. Dit laatste kleedingstuk was gewoonlijk van zwart laken, schoon de archieven aanduiden, dat men er ook van roode zijde droeg. (Zie het boekje, getiteld: *O. L. Vr. op 't Staeksken*, door P. GENARD, Antw. 1853, bl. 87—89.)

De *Cantor* droeg ook steeds de roede of den maatstok: hij had eene prebende aan het Altaar der kapel van de H. Drievuldigheid, in den Zuidbeuk naast het koor. (*Archief der Kathedraal*.)

De Kanoniken van *Antwerpen* gebruikten dagelijks eene *purpere muts of bonnet*, zegt MIRAEUS, evenals te *Rome* de Kanoniken van *St. Pieters-Kerk* in het *Vatikaan*. Voorheen droegen zij ook kleederen van dezelfde kleur,

Zoo als gezegd is, zijn deze Kanoniken in 1124 uit de *St. Michiels-Kerk* naar de *Lieve-Vrouwe-Kerk* overgegaan, terwijl zij de *Kerk* aan de Norbertijnen afstonden en de Kapellen van den H. PETRUS en den H. MARTINUS, op het kerkhof gesticht, en mogelijk de kerk van de H. MARIA MAGDALENA, met drie hoeven en een bunder grond daarbij gelegen, om een uitgebreid klooster te kunnen bouwen; zoodat de Kanoniken de Abdij van *St. Michiel* gesticht en begiftigd hebben, gelijk zij deze toen en later met vele geestelijke voorregten verheerlijkt hebben (a).

In 1135 schonk LIETARDUS, Bisschop van *Kamerijk* aan het Kapittel de Kerk van *Hoboken*, welks *personaat* steeds door hetzelfde is bezeten: het bezat almede aldaar de tienden, welke het in de 17e eeuw tot onderhoud van den Pastoor heeft afgestaan. (*Uit de archieven van het Kapittel*).

In 1155 verkreeg het Kapittel het *vergevingsregt* der Kerk van *Wortel* bij *Hoogstraten* en van *Nijlen* bij *Lier*, door eene gift van NICOLAUS, Bisschop van *Kamerijk*. (*Archieven van het Kapittel*.) Zie DIERCXSENS alsvoren, pag. 160 en 171).

gelijk oude schilderijen ons leeren. — BARONIUS bewijst op velerlei wijzen, in zijne *Annalen* op het jaar 393, dat de kleederen der geestelijken eertijds noch wit noch zwart, maar *purper* zijn geweest. (MIRAEUS *Cod. Don. t. 1, pag. 86 in notis*.) Dan de purpere kleeding was later en is thans nog de kleur, die aan Bisschoppen alléén eigen is; ofschoon zij in later tijd in gebruik is gebleven bij de reguliere Kanoniken van den *St. Eligiusberg* bij *Atrecht*, en van den H. AUBERTUS te *Kamerijk*, zoo als AUG. WICHMANS getuigt zelf gezien te hebben (*Brab. Mariana l. 2, pag. 341*.) Deze schrijver voegt er bij, dat ook vele geloofbare Kanoniken van dit Kollegie van gevoelen zijn, dat in ver verleden tijd, de muts of bonnet geheel *wit* is geweest, hetzij tot erkentelijkheid der weldaad, door den H. NORBERTUS in de bekeering des volks bewezen, hetzij tot betuiging der wederzijdsche broederschap tusschen de Norbertijnen en de Kapittel-Kanoniken (*ibid.*)

(a.) DIERCXSENS als voren, pag. 133. Deze overgang van de *Kanoniken* naar de kapel van *O. L. Vrouw*, en deze stichting en begiftiging is goedgekeurd door den Bisschop van *Kamerijk*, BURCHARDUS. (MIRAEUS *Dipl. t. 1, pag. 85 en 86*.) Gezegde Bisschop gaf in zijn diploma ten gebruike der eerste

In het jaar 1194 gaf JOANNES D'ANTOING, Bisschop van *Kamerijk*, aan het Kapittel van *Antwerpen* de Kerken van *Rijkevorsel* en *Westmalle*. — Onder *Malle* bestond eertijds, op het gehucht *Soersel* eene Kapel, aan de H. ELIZABETH toegewijd, welke later door het Kapittel tot eene Parochie-Kerk is verheven; — hetzelfde is daarna geschied met de Kapel, die in de buurt *Vlimmeren*, onder *Rijkevorsel* bestond; zoodat het Kapittel het *patroonaat-regt* van deze Kerken had (a).

In den jare 1201 stichtte eene godvruchtige matroon JOTHA eene prebende, daartoe eene rente van 10 marken verleenende; deze gift is bevestigd door JOANNES Bisschop voornoemd in 1203, en drie jaren later is die rent afgekocht door dezelfde JOTHA, die in derzelver plaats gaf twee gedeeltelijke tienden in *Millegem* en 14 bunderen land, in deze plaats gelegen, in het bezit van welke het Kapittel door HENRICUS, hertog en Markgraaf bevestigd is (b).

HENRICUS I hertog van Braband en markgraaf van *Antw.* verleende in 1220 aan het Kapittel het plein bij de *L. Vrouwe-Kerk* tot het bouwen van een Klooster voor de Kanoniken (c).

De Kanoniken besloten in 1240 de prebenden te splitsen, indiervoege, dat als er een stierf, er twee in de plaats zouden komen, tot dat eindelijk het getal op 24 zou zijn gekomen. Zij verzochten en verkregen daartoe de goedkeuring en bekrachtiging

Kanoniken de Kerk van *St. Michiel*, met hare aanhangsels; t. w. de Kapel van de H. WALBURGIS, en de Kapellen van *Lillo*, *Berentrecht* en *Orderen*. — De Paus LUCIUS bevestigde die bezittingen. DIERCXSENS *ib.* pag. 176.

(a.) DIERCXSENS als voren, pag. 180 en 181. MIRAEUS *Dipl. T. 1, pag. 289.*

(b.) MIRAEUS *Dipl. T. 1, pag. 293, cap. 68, 69 en 70, en pag. 296, cap. 73.*

(c.) DIERCXSENS pag. 188—190 en MIRAEUS *Dipl. B. t. 1, pag. 574 en 582.* HENRICUS sprak in dat diploma van een deel grond, dat de Kerk van *Antwerpen* in *Pridenbeke* had, met al het regt, dat hem op dien grond had toebehoord; mitsgaders van een regt op de goederen van *Craile...*, welke h aan die Kerk gaf.

des Bisschops. Dit besluit is naauwkeurig gevolgd, zoo nogtans dat, bij het oprigten van het *Dekenschap*, de nieuwe Deken en zijne opvolgers eene onverdeelde prebende bleven behouden; waardoor slechts 11 zijn verdeeld geworden (a).

In het jaar 1257 's maandags na *Allerheiligen* nam het Kapittel een besluit hetwelk allen bij eede bezwoeren te zullen onderhouden: in hetzelfde werd vastgesteld, dat het *Proostschap* vernietigd en een *Dekenschap* zou opgericht worden na den dood of het afstand doen van den dienstdoenden Proost (b).

Van den beginne af was er een, die den naam had en de dienst deed van Proost of overste, en in afwezigheid des Bisschops het toezigt over het Kollegie had. Weinigen zijn er bekend, die deze waardigheid hebben bekleed: ik laat hier volgen den

LIJST DER PROOSTEN IN DE KAPITTEL-KERK VAN
O. L. VROUW TE ANTWERPEN.

I. HILDUIWUS, die in het jaar 1119 van den Keizer HENRICUS v,

(a.) DIERCXSENS *ib.* pag. 233 et seqq. Onder de 12 eerste Kanoniken waren 4 priesterlijke, 4 diakenale en 4 subdiakenale; en daarna onder de 24 is het getal van elk dezer tot op 8 vermeerderd en gebleven.

(b.) Dit besluit met de redenen die daartoe bewogen hebben, kan men in zijn geheel lezen bij MIRAEUS *Dipl. Belg. t. 2, pag. 1002*. De toestemming van den toenmaligen Proost GOBERTUS *de Perweijs*, volgt *ibid.* Dit besluit is bekrachtigd in 1261 door den Bisschop van Kamerijk, en in 1262 door Paus ALEXANDER en door URBANUS IV in het volgende jaar. (MIRAEUS *ibid.* pag. 1003.)

De Proost werd door de Kanoniken gekozen, doch hij ontving de teekens zijner magt uit handen van den Bisschop van *Kamerijk*. De Proost droeg tot den laatsten toe, het purper habyt. Dit blijkt uit het zegel van GODEFRIDUS VAN PERWEIJS, dat gelukkiglijk gevonden is. Deze laatste Proost is daar op afgebeeld met al de kenteekens zijner waardigheid, een boek in de linker- en een tak in de regterhand, gekleed in een purper habyt, daarboven eene *alba* en eene *dalmatica*, welker gebruik uitsluitend den Bisschoppen en diakenen toekwam. Dit laatste kleedingstuk kwam ook den Proosten toe, omdat zij doorgaans te zamen ook diakens waren. (Zie dit verder bij P. GENARD, *O. L. Vr. op 't staekken*, bl. 83—85.)

op verzoek van GODEFRIDUS *met den baard*, de tienden van *Santvliet* (tot *Olmeremuthen*) gevraagd en verkregen heeft, zoodanig dat hij een vierde gedeelte voor zich als Proost, en het overige tot gebruik der Kanoniken bewaarde (a).

II. HILDOLPHUS (die volgens sommigen dezelfde is als HILDUINUS of HILDEWINUS) die in 1122 den H. NORBERTUS met zijne gezellen door zijne bemoeijng naar *Antwerpen* deed komen, en in 1124 aan dezen de Kerk van *St. Michiel*... afstond. Deze was derhalve de eerste, die in de Kerk van *O. L. Vrouw* die plaats bekleedde.

III. REIJNERUS of RAIJNERUS was Proost in het jaar 1148 en 1155. (Zie DIERCKSENS als boven, pag. 169 en 172, en volgens de *Hist. Episc. Antw.* pag. 103, leefde hij omtrent het jaar 1157).

IV. ROBERTUS was Proost omtrent het jaar 1201, en in 1202 komt hij voor in eenen akt, van eene prebende, door eene rijke matroon, met name JOTHA, dien hij goedgekeurd heeft. (*Ibid.* pag. 182).

V. WILHELMUS of GUILIELMUS, die in 1220 met zijnen Broeder SIMON de goederen van *Craile* ten behoeve van eenen priester in de Kerk van *O. L. Vrouw* dienst doende, had geschonken. (*Ibid.* pag. 190).

VI. JOANNES *van Craeyhem*, was Proost van 1224 tot 1240, in welk jaar hij het getal der Kanoniken heeft vermeerderd, waarvan hij met het Kapittel [een diploma] uitgaf. (*Ibid.* pag. 233—235).

VII. GOBERTUS of GODEFRIDUS de *Perweijs*, zoon van *Guilielmus van Leuven*, wiens vader was *Godefridus III*, hertog van *Lotharingen*, graaf van *Leuven* en Markgraaf van *Antwerpen*. Hij is ook Proost geweest van *St. Geertrui* te *Nijvel* (b).

In zijn leven, omtrent het jaar 1256, was de Kerk van *Antwerpen* zeer in verval zoo in tijdelijke als in geestelijke zaken.

(a.) MIRAËUS *Dipl.* t. 1, pag. 83.

(b.) Zie F. X. DE RAM, pag. 142.

Welk kwaad inzonderheid moest toegeschreven worden aan de afwezigheid en de fout dergenen, die meest over anderen moesten waken en zorg dragen voor de geestelijkheid, hetwelk de plicht der Proosten was: trouwens de Proosten hebben te allen tijde de zielzorg gehad over de Kanoniken, de Kapellanen en de geestelijkheid van gezegde Kerk; en wat de zorg en de plicht aanging, waren zij inderdaad *Dekens*. Zij moesten priester zijn en gedurig in hunne kerk verblijven. Deze verpligting werd vaak niet nagekomen: dikwerf waren de Proosten geen priester en zelden hielden zij te *Antwerpen* hun verblijf. De Kanoniken zochten een middel tegen het bovenbedoelde kwaad; en om in alles de dienst Gods te bevorderen, hebben zij in 1257 in de plaats van den Proost eenen *Deken* aangesteld (a), die met de hoogste waardigheid van het Kapittel zou bekleed zijn, en de zielzorg dragen over de Kanoniken en de overige geestelijkheid der Kerk (b).

Zie hier den

(a.) De Kanoniken maakten een dekreet, waarbij het Proostschap werd vernietigd en zij na het overlijden of vertrekken van hunnen Proost, eenen Deken aanstelden. Voornoemde GOBERTUS heeft schriftelijk zijne toestemming verleend, en de Pausen ALEXANDER IV (in 1261) en URBANUS IV (in 1262) hebben dit dekreet bekrachtigd. (Zie MIRAEUS t. 2, pag. 1003, en DIERCXSENS *ibid.*)

(b.) DIERCXSENS als voren pag. 282—286.

Het woord *Deken* is zeer dubbelzinnig en heeft onderscheidene beteekenissen. — In de Oostersche-Kerk heeft *Deken* een geheel andere beteekenis dan in de Westersche-Kerk. Daarvan wordt gewag gemaakt in de kataloog der Kerk van *Konstantinopel*, waar men hen *Dekens* noemt, die belast waren met de zorg om de dooden te doen begraven: men vond een groot getal dezer soort in gezegde O. Kerk, gelijk men zien kan in de inzettingen of het *wetboek van JUSTINIANUS*; één was er evenwel over alle anderen aangesteld, aan wien opgedragen was het regelen der regten, welke den priesters toebehoorden bij de uitvaarten en andere diensten, hun gevende wat aan ieder toekwam. — Eertijds noemden de Franschen *Dekens* degenen, die het bestuur der Abdijen hadden, dat de groote Heeren bezaten, want de prinsen, hertogen en graven hebben oudtijds van de Abdijen genoten. (SPELMAN, *gloss. Archaeol.*) De oudste van een ligchaam, van een gezelschap of eene

LIJST DER GEKENDE DEKENS TE ANTWERPEN.

I. HENRICUS NOSE, Kanonik van *Antwerpen*, broeder van GUILIELMUS NOSE, eertijds schepen aldaar (vermaard door zijne

maatschappij wordt ook vaak Deken geheeten, als: de *Deken der Sorbonne* (het ligchaam der godgeleerden te *Parijs*), de *Deken* van een gerechtshof, -- van een gild, enz. In de oude Kloosters gaf men weleer dezen titel aan eenen overste, die onder den Abt was gesteld, om de zorg over tien monniken te hebben, in navolging der Romeinen, die den naam van *Deken* gaven aan eenen officier, die 10 soldaten onder zijn bevel had. — De *Deken* is tegenwoordig de eerste waardigheidsbekleeder in de meeste Kathedrale en Kollegiale Kerken: 't is hij, die aan het hoofd staat van een Kapittel: hij verrigt de dienst bij plegtigheden in afwezigheid des Bisschops. — Men heeft ook *Dekens* onder de pastoors van het platteland; deze worden *land-dekens* genoemd, en zijn onder zekere betrekking *Aartspriesters*, welken titel hier ook steeds gez. *Dekens* gevoerd hebben. Een *Landdeken* heeft het regt van Kerk-visitatie te doen in de uitgestrektheid van zijn dekenaat, niet slechts wat het geestelijke, maar ook wat het tijdelijke der Kerken aanbelangt. Hij waakt over het gedrag en de zeden der zielzorgers; hij kondigt aan en houdt Kerkelijke conferenciën. De bisschop zendt degenen, die hij nieuwelijks tot eenig Kerspelschap heeft bevorderd, tot den Deken, opdat deze hunne brieven teekene, en elken nieuwen Pastoor inleide en als in bezit stelle. . .

Eertijds waren niet alle Kerken voorzien van een *doopvont*, en de Kerk, waarin deze bestond, werd de Kerk des *volks* genoemd (*ecclesia plebis*); over zulk eene Kerk was een *Aartspriester* aangesteld, die ook *Deken der Christenheid* werd geheeten, omdat in zijne Kerk de menschen *Christenen* wèrden (*praeficiebatur Archipesbyter, qui etiam Decanus Christianitatis vocatur, quod in ejus ecclesia Christiani fierent*). Dit geeft een volledig denkbeeld van de *Dekenij der Christenheid*; het is eene opheldering van de waardigheid van *Deken der Christenheid*, uit het *Corpus Juris canonici* van JUST. H. BOCHMER, in vergelijking met de noten in het *woordenboek* van DUCANGE. Zie *Dictionnaire Univ.* Art. DOYENNE. — Het Dekenschap der Christenheid was eertijds een regtsgebied, zeer gelijk aan het hedendaagsch Landdekenschap. Evenals deze, had het het oppertoezicht over alle Kerken des cantons; maar in verschillende omstandigheden, voegde het er de waardigheid van Choorbisschop bij. (P. GENARD, *O. L. V. op 't Staekskén*, bl. 20.)

Oudtijds hadden de Dekens zich zekere regten aangematigd, die hun niet toekwamen, als: het beste paard en het beste kleed van den overleden Pastoor voor zich te nemen; doch die voorgewende regten zijn door besluiten vernietigd. (MORERI, *grand Dict. Hist. en Dict. Hist. des cultes Relig.* beide op Art. *Doyen*.)

godsvrucht en menige goede werken door hem verrigt) die vele legaten aan het gasthuis, aan het leprosenhuis en aan het begijnhof heeft gemaakt, is, tot eersten Deken van het Kapittel gekozen, volgens sommigen in 1257, volgens anderen in het jaar 1272 en stierf in 1275 (a).

II. EGIDIUS van *Winighem* of *Wijneghem* werd Deken in 1281; hij had gedurende 12 jaren als proviseur de zorg der *Victorinnen*, anders *Ternonnen* geheeten, op zich gehad, en had onvermoeid gearbeid voor de oprigting van haar klooster en de inwendige regeling van hetzelfde (b). Uit den brief der stichting van een beneficie in dit klooster, blijkt, dat hij nog in 1291 Deken van het Kapittel was.

III. HUGO KNOCKE, omtrent het jaar 1292 of 1293. Men heeft van hem nog een' donatiebrief van 1301. In eene oude kronijk leest men het volgende: „In het jaar 1400 stierf te *Rome* „de Heer MICHAËL AMICUS (*de Vriendt*) de derde Deken der *L. V. Kerk* te *Antwerpen*, wiens beenderen naar *Antwerpen* vervoerd, „begraven zijn in het koor vóór het hoog altaar. Hij is het, die de „Kanoniksdijen te *Turnhout* en het konvent der reguliere Kanoniken „te *Corssendonk* heeft gesticht.” — Wat hiervan zij, laat ik onbeslist.

IV. JOANNES DE BRUXELLA, kanonik van *Kamerijk*, omtrent het jaar 1317 overleden.

V. NICOLAUS à CASTRO, stierf vermoedelijk in het jaar 1346, zegt F. X. DE RAM als voren pag. 143 en DIERCXSENS, pag. 305, spreekt van het jaar 1340. Hij werd begraven in het koor der oude Kerk, dat is: vóór dat het huidig koor gebouwd is (P. GENARD... bl. 54.)

(a.) DIERCXSENS *ibid.* pag. 299 en 303—304. Hij heeft bij legaat zijne boeken aan de Predikheeren gemaakt (*ibid.* 299.)

(b.) Hij had voor dit benefice en het onderhoud van eenen Kapellaan vele renten en goederen aangewezen en verleend, die hij bezat in *Wesele*, *Wijneghem*, *Borsbeek* en *Wilrgek*, mitsgaders een huis voor den dienstdoenden priester, hetwelk hij nevens het Klooster had doen bouwen. DIERCXSENS *ibid.* pag. 304 en 324—329.

- VI. THEODORICUS LOOSE stierf den 17 Mei 1353.
- VII. ARNOLDUS GOURLE stierf omtrent het jaar 1369.
- VIII. JOANNES VOLCKAERT heeft een testament gemaakt in het jaar 1377, in welk jaar hij schijnt te zijn gestorven.
- IX. JOANNES DE PONTE: 1406.
- X. ANSELMUS FABRI (*Smit*) van *Breda* (*a*), Aartsdiaken van Henegouwen in de Kathedrale Kerk van *Luik*; om zijne uitmuntende hoedanigheden naar *Rome* geroepen in 1435, heeft hij werkzaam geweest in het hof van den Paus; hij was Referendaris van Eugenius IV in 1437, pauselijk notaris en corrector der Apostolische Brieven. Op zijne terugreize naar de *Nederlanden* werd hij te *Florence* ziek en maakte aldaar in het *St. Antonius-Klooster* in het jaar 1449 den 1 Augustus een testament, waarbij hij te *Breda* een gasthuis, het *oude mannenhuis* genoemd, stichtte, en wilde begraven zijn in de Kerk van *Antwerpen* bij het altaar van het *H. Praeputium*, waarvoor hij eertijds eene kapellanij had opgericht en begiftigd en vele voorregten van den Paus van *Rome* had verkregen. Zijn stoffelijk overschot is werkelijk van *Florence* naar *Antwerpen* overgebracht (*b*).
- XI. FAUSTINUS DE VALLE (*van Dale*). Zijn sterfdag is onbekend.

(*a*.) In de eerste uitgave van DIERCXSENS *Antverpia* komt als tiende Deken voor HENRICUS FABRI; maar in de tweede uitgave is hij door ANSELMUS FABRI vervangen. De aanmerkelijke tijdruimte, welke tusschen den voorgaanden en den volgenden Deken bestaat, doet ons echter denken, dat er twee Fabri's geweest zijn. Maar niets duidt aan, onder wien van beiden het ontzaggelijk bouwgevaarte der tegenwoordige hoofdkerk, in 1420, begonnen werd. (*Gesch. van Antwerpen*, door MERTENS en TORFS 1 dl. bl. 558.)

(*b*.) F. X. DE RAM als voren, pag. 143. Hij stichtte ook een altijddurend licht voor het *H. Praeputium*. Hij verzocht en verkreeg voorregten voor het Facons-Klooster, de vereeniging van dit met het Kapittel van *Windesheim*, alsmede aflaten voor het Broederschap van de Besnijdenis O. H. J. C. en voor de bezoekers van de Kapel van het *H. Praeputium*. (DIERCXSENS als voren, t. 2, pag. 207, 243, 285–289, 333.) Hij stierf den 3 Augustus 1449. (*ibid.* 334.) Zie verder wegens zijn testament VAN GOOR, *Beschrijving der stad en lande van Breda*, bl. 533.

XII. HENRICUS DE ZOEMEREN (*van Someren*) aldus naar zijne geboorteplaats *Someren*, *Zomeren* of *Zoemeren*, een dorp in de Meijerij van 's Bosch, genoemd, die, nadat hij te *Parijs* leeraar in de godgeleerdheid was geworden, tot de nieuw opgerigte Universiteit van *Leuven* overging, wáár hij vele jaren, om zijne geleerdheid en deugd werd geëerbiedigd en in het jaar 1462 hoogleeraar in dezelfde wetenschap was. Hij was bij den vermaarden Kardinaal BESSARION in de hoogste achting, op wiens verzoek hij een werk tegen de dolingen van WILHELMUS OCKAM, heeft geschreven. Men heeft van hem ook eene verzameling van brieven, alsmede een verslag over het innemen van *Constantinopel* door de Turken. Hij werd in 1467 Kanonik van de *St. Jans-Kerk* te 's Bosch en daarna Deken van het Kapittel te *Antwerpen*. In 1472 is hij door de Universiteit van *Leuven* naar *Rome* gezonden, en stierf op zijne terugreis den 14 Augustus van datzelfde jaar (a).

XIII. JOANNES DE MONTE MIRABILI, van *Kalenberg*, in het Bisdom van *Lingone* of *Longres*, was in goede verstandhouding met Paus SIXTUS IV en tevens zijn Referendaris, van wien hij het Dekenschap verkreeg, van hetwelk hij drie jaren later afstand deed; hij genoot de vruchten van eene kanoniksdij te *Kamerijk* en werd tot Bisschop van *Vasio* of *Vaison* benoemd. Hij overleed in 1479 (b).

XIV. PETRUS DE MAJO, heeft bezit genomen den 24 April 1475.

XV. FRANCISCUS BUSLEIJDEN, hoogleeraar in de beide regten, broeder des stichters van het *Trilinguis*-Kollegie te *Leuven*, nam bezit van het dekenschap den 1 October 1498. Hij is geweest

(a.) F. X. DE RAM, als voren, pag. 144, en COPPENS, *nieuwe beschrijving van het Bisd. van 's Bosch*, d. 3, afd. 1, bl. 416, alwaar hij zegt, dat deze HENRICUS te 's Bosch is overleden, en zijn ligchaam in de *St. Jans-Kerk* bij het altaar van den *H. Laurentius* is begraven: hij haalt voor zijn gevoelen aan FOPPENS Bibl. 1, p. 467 en KIEVITS *Descript. Capit. Buscod. Ins.* Zie ook COPPENS, dl. 2, bl. 114.

(b.) DIERCXSENS als voren, pag. 305 en DE RAM *ibid.*

Proost van de Kathedraal van *Luik* en van den *H. Donatianus* te Brugge, Kanonik van *Kamerijk*, van *Brussel* en van *Anderlecht* en eindelijk Aartsbisschop van *Besançon*. Hij stierf den 22 Augustus 1502 (a).

XVI. GISMUNDUS HOFWEGER, aangesteld den 19 November 1502.

XVII. ADRIANUS SANDELICUS, in bezit gesteld den 7 October 1507. Hij stierf den 18 November 1512 en werd begraven in de *Lieve-Vrouwe-Kerk* te *Antwerpen*, met dit grafschrift:

Hoc tumulo Musæ, Charites, Astræa quiescunt,
Quo sua Sandelicus membra Adrianus habet.

Na zijn overlijden kozen de Kanoniken voor hunnen Deken ADRIANUS FLORENTSZOON van *Utrecht* (die daarna in 1522 tot het Pausschap verheven, ADRIANUS VI genoemd is) dien zij in het bezit stelden van die waardigheid te *Antwerpen*. Hij was te voren Kanonik van *Anderlecht*, Deken van de *St. Pieters-Kerk* te *Leuven* en Proost van *St. Salvator* te *Utrecht*. Intusschen had JACOBUS DE BANNISSIIS, secretaris van den Keizer MAXIMILIANUS, de aanstelling tot dit Dekenschap te *Rome* verkregen en werd in de maand April 1513 het bezit daarvan voor hem gevraagd, waartoe hij aangenomen is behoudens het regt van elkeen. Hieromtrent is een geschil ontstaan, dat drie jaren geduurd heeft en eindelijk ten gunste van JACOBUS DE BANNISSIIS is geëindigd: deze uitslag is aan het Kapittel bekend gemaakt in de maand Julij 1516; vervolgens is gezegde *Bannissis* in het vreedzaam bezit gebleven (b). Waarschijnlijk heeft ADRIANUS alsdan afgezien van zijn regt, toen hij als onderkoning naar *Spanje* vertrok.

(a.) DE RAM *ibid.* Was hij niet gestorven, hij zou binnen kort onder de Cardinalen opgenomen en onder anderen voor het Bisdom van *Kamerijk* bestemd zijn geweest.

(b.) ADRIANUS was in het jaar 1455 te *Utrecht* geboren uit eene geringe familie; (zijn vader was FLORENTIUS BOIJENS); hij studeerde te *Leuven* op eene beurs; met veel verstand begaafd, werd hij leeraar in de godgeleerdheid, Pastoor te *Goederede*, Deken van de *St. Pieterskerk* aldaar enz., als gezegd is. Keizer MAXIMILIAAN I verkoos hem tot pedagoog van zijnen kleinzoon

XVIII. JACOBUS DE BANNESSIIS is aangesteld den 26 April 1513 en in 1516 kwam hij in het vreedzaam bezit. Hij deed afstand in het begin van het jaar 1530.

XIX. JOANNES NATURELLI, in bezit gesteld den 28 Februarij 1530.

den Aartshertog KAREL FERDINAND, Koning van *Spanje*, bij wien hij ambassadeur was geweest, gaf hem het Bisdom van *Tortosa* in *Katalonië*. Na den dood van FERDINAND verdeelde hij met den Kardinaal XIMENES, de regering van *Spanje*; en werd eindelijk alléén Onder-Koning in de plaats van KAREL V; hij was Kardinaal benoemd door LEO X; een weinig tijd daarna, in 1522, werd hij verkozen, om den genoemden Paus op te volgen op den stoel van *Rome*, en kreeg den naam van *Adrianus VI*. Hij hield zich onledig met de hervorming der geestelijkheid en van het hof van *Rome*. De hoedanigheid van hervormer gevoegd bij die van vreemdeling, belette, dat hij door de *Romeinen* zoo bemind werd, als zijn goede hoedanigheden anders verdienden. Hij stierf in 1523 den 14 September, nadat hij slechts 1 jaar, 8 maanden en 6 dagen de Kerk bestuurd had; hij werd in de *St. Pieters-Kerk* begraven met dit opschrift: *Hier legt ADRIANUS VI, die in zijn leven voor zich niets ongelukkiger rekende, dan dat hij regeerde.* Hij was in vele zaken gelijk aan ADRIANUS IV: het was beiden leed den Opperpriesterlijken zetel aanvaard te hebben; geen van tweeën deed iets voor zijne familie. ADRIANUS VI was den zijnen weinig genegen, toen zij naar *Rome* waren gekomen in de hoop van eene hoogere fortuin; trouwens met eenen karigen reispenning, zond hij ze naar hun vaderland terug. Eens berispte hij zeer bits zijnen neef, die, terwijl hij reeds eene priesterlijke bediening had, die hem jaarlijks 70 gouden Dukaten opbragt, nog eene andere dorst vragen, die er honderden opleverde. Hoe voorzigtig en bekommerd hij was in het verleenen van beneficiën en kerkelijke waardigheden, leert ons het zoo vaak door hem gebezigde gezegde, *dat hij de Kerken door de priesters en niet de priesters door de Kerken wilde versieren.* — Hij heeft getracht de vriendschap te herstellen tusschen KAREL V en FRANS I, Koning van *Frankrijk*. Hij heeft aan LODEWIJK, Koning van *Hongarije*, bijstand verleend tegen de Turken. Hij heeft zeer geijverd, om de ketterij van *Luther* uit te roeijen; te dien einde zond hij den Bisschop FRANCISCUS CHEREGATUS, als zijnen Nuntius met bevelen naar den Rijksdag van *Neurenberg*, en raadde door eenen brief aan hem, FREDERICUS, hertog van *Saxen* aan, om, der voorvaderlijke godsvrucht gedachtig, *Marten Luther* te verlaten en uit zijne staten te verdrijven. Hij zond Franciscaner monniken naar de nieuwe wereld, om aan de onwetende en barbaar-

XX. JOANNES ROGERIUS DE TASSIS, in het jaar 1513 te *Mechelen* geboren, werd leeraar in de beide regten, Protonotaris van de H. R. Kerk. Zoon van den edelen *Joannes Baptista de Tassis*. Hij was Proost van de *St. Pieters-Kerk* te *Leuven* en onder dien titel Kanselier der Universiteit gedurende 61 jaren, en kwam in het bezit van het Dekenschap van *Antwerpen* den 6 Maart 1545, in welke waardigheid hij door eenen Koninklijken brief bevestigd is na de oprigting des Bisdoms van *Antwerpen*, zoodat hij voor den eersten Deken van de Kathedrale-Kerk moet gehouden worden.

In 1577 is hij met JOANNES van *Oostenrijk* naar *Luxemburg* vertrokken, en door hem naar *Rome* gezonden, om den Paus te onderrigten van alles, wat in *Nederland* was voorgevallen, — van de oorzaken van dit alles, en van den staat, waarin de zaken

sche natiën de heilige geheimen in te prenten. Hij heeft onder het getal der heiligen opgenomen den H. ANTONINUS, Bisschop van *Florence*, wiens feestdag den 10 Mei, en den H. BENNON, Bisschop van *Misna* of *Meissen*, wiens feest den 16 Junij gevierd wordt. Eindelijk heeft hij het regt om Bisschoppen te verkiezen en te benoemen, dat LEO X aan de Koningen van *Frankrijk* had verleend, ook aan de Koningen van *Spanje* vergund. — ADRIANUS VI was zoo eenvoudig van manieren en zoo spaarzaam, als zijn voorzaat LEO X trotsch en verkwistend was geweest. Als de Kardinalen bij hem er op aandrongen, dat hij het getal der dienstboden zou vermeerderen, gaf hij ten antwoord, dat hij eerst-vooral de schulden der *Kerk* wilde vereffenen. Toen een der stalknechten om eene dienst kwam verzoeken, zeide hij: *hoe vele stalknechten had de overledene Paus? honderd*, antwoordde deze: hierop maakte ADRIANUS het teeken des kruises en zei: *Ik zou er aan vier genoeg hebben; doch ik zal er twaalf houden, ten einde er eenige meer te hebben dan de Kardinalen*. — Deze Paus is onder den rang der kerkelijke schrijvers door zijne *Uitleggingen op het vierde boek der sententien*. In fol. *Parijs* 1512. Men heeft van hem ook: *quaestiones quodlibeticae*. In 8° 1531. — Zie F. X. DE FELLER, Dict. Art. ADRIEN VI, — SANDINUS *Vitae Pont.* pag. 921 et seqq. — DIERCXSENS als voren pag. 305—306, alwaar hij zegt, dat het niet blijkt, of het gezegde geschil door eene sententie of anderzins is geëindigd. Het is waarschijnlijk, dat ADRIANUS zijn regt heeft afgestaan, toen hij voor KAREL V, als onderkoning naar *Spanje* is vertrokken; DE RAM als voren, pag. 144, is ook van dit gevoelen.

zich bevonden; zooals ons bekend gemaakt heeft zijn broeder *Joannes Baptista de Tassis* in zijne ophelderingen wegens de Belgische beroerten (a). Vervolgens heeft hij vele hardigheden van de Calvinisten onderstaan, inzonderheid in 1579, toen hij bij het openstaan van den stoel van *Antwerpen*, Vicaris Generaal was en 16 dagen eerst op schepen gevangen gehouden, en daarna volgens geveld vonnis met de overige geestelijken uit de stad gebannen is. Tijdens de ballingschap heeft hij te *Leuven* zijn verblijf gehouden, totdat de stad in 1585 weder tot de rust gebragt was. Hij stierf te *Antwerpen* den 16 Maart 1593, en werd 's morgens ten 8 ure begraven in de Kerk der paters Bogarden.

Drie jaren vóór zijnen dood had hij afstand gedaan van het Dekenschap, misschien om het geschil, dat tusschen LAEVINUS TORRENTIUS en het Kapittel was ontstaan wegens de oude voorregten van het Kapittel, waarover vroeger gehandeld is. Wat hiervan ook zij, het blijkt genoegzaam, dat ROGERIUS DE TASSIS zeer veel moeilijkheid aan den Bisschop TORRENTIUS veroorzaakt heeft, die in zijne brieven aan zijnen vriend *Aria Montanus* desaangaande zijn beklag doet; immers in eenen brief van den 25 Januarij 1590 zegt hij: „Ik lijd in deze (Bisschoppelijke) bediening vele en „grootte moeilijkheden, waaruit ik mijzelven niet kan redden; „maar niets valt mij zoo lastig, als dat ik, terwijl ik aan alle „anderen kan voldoen, ik aan den Deken van deze Kerk, met „eenige weinigen zijner aanhangers, in geener maniere kan be- „hagen. Doch gij kent den man; hij zal door zijne halstarrig- „heid mij echter niet overwinnen (b).”

XXI. CAROLUS MASIUS, geboortig van *Brussel*, neef van ROGERIUS DE TASSIS van zijner zusters zijde, is hem in zijn leven opgevolgd den 18 Mei 1590. Deze is in 1607 Bisschop van

(a.) Bij HOLNCK VAN PAPENDRECHT, *Analect*, Belg. t. 2, P. 2, pag. 283.

(b.) *Bulletin de la commission royale d'Histoire*, 2me série, Tom VII, pag. 262.

Iperen benoemd en daarna in 1610 naar den zetel van *Gent* overgeplaatst, wáár hij den 21 Mei 1612 overleden is (a). in den ouderdom van 53 jaren.

XXII. JOANNES DELRIO, te Brugge geboren, was licentiaat in de beide regten, Protonotaris Aposteliek, en werd van Officiaal en Aartsdiaken, tot de waardigheid van Deken bevorderd in het jaar 1607. Hij stierf den 5 Januarij 1624, in den ouderdom van 68 jaren (b).

XXIII. AUBERTUS MIRAEUS, een *Brusselaar*, geboren in 1573, den 1 December, neef van JOANNES MIRAEUS, Bisschop, van wegens zijnen Broeder (c), licentiaat in de godgeleerdheid. ALBERTUS,

(a.) Hij was licentiaat in de beide regten, en gesteld over de Bidplaats der prinsen. Hij werd Bisschop van *Iperen* gewijd te *Brussel* den 24 Junij 1607 door den Nuntius van *Rome*, den Aartsbisschop van *Hijdruntum*. (MIRAEUS, *Dipl.* t. 2, p. 1084.)

(b.) Hij was ook Vicaris Generaal van het Bisdom van *Antwerpen*.

Hij had een schilderstuk voor het hoog altaar doen vervaardigen en bekostigd; — hij had een eeuwigdurende jaargetij voor zich gesticht, zoo in de Kathedrale Kerk van *Antwerpen* als van *Brugge*, en verscheidene goederen nagelaten tot onderstand van het Kollegie der Societeit van *JESUS*, en tot andere godvruchtige gebruiken: hierdoor heeft hij zijne godsvrucht den nakomelingen kenbaar gemaakt, zoo als ons zijn grafschrift leert, welk op de zijdeur van het koor aan de noordzijde te lezen is in de groote L. V. Kerk, waar hij naast het gem. hoog Altaar begraven is. (Zie dit grafschrift bij DIERCXSENS als voren, t. 7, pag. 162 en 163.)

Deze godvruchtige man heeft in druk uitgegeven »*Eene Lijkrede op de uitvaart van JOANNES MIRAEUS, Bisschop van Antwerpen*», bij Plantijn in 8°. — *Eene uitlegging op eenige Psalmen: Expositio moralis Psalmi 118, ibid. in 12°, item. Psalmorum 7 paenitentialium.* (ibid.)

(c.) Zijn vader was *Willem Le Mire (Miraeus)* en zijne moeder *Joanna Speeckaert*. Zijn vader was in groote gunst bij den hertog van *Parma*, die hem thesaurier van *Brussel* deed benoemen. Zelfs nadat die stad onder het gebied van *FILIP II* was gekomen. De jonge AUBERTUS deed zijne lagere studien te *Douaij*; hij voltrok zijne studie te *Leuven*, waar hij de 7e plaats had bij de algemeene promotie van het jaar 1591. Nadat hij eenigen tijd de lessen van *Justus Lipsius* had gehoord, begaf hij zich, nu besloten hebbende

hertog van *Oostenrijk* maakte hem zijnen eersten Aalmoezenier en Hof-Bibliothekaris (a). Hij werd in 1610 door zijn' oom den Bisschop naar *Holland* gezonden, om zich tegen de beroerten te verzetten, welke de kettters, ten spijt der traktaten, niet ophielden in zijn Bisdome te veroorzaken tegen het geloof en de uitoefening der eeredienst. In het jaar 1624 werd hij van Schoolarch Deken der Kathedraal van *Antwerpen*. Hij was zeer zeker een groot man, een ijverig navorscher der oudheden: tusschen alle zijne ambtsbezigheden hoe menigvuldig ook, hield hij niet op te studeren en gedurig opteekeningen te maken over hetgeen hij las; hij werkte gestaag ten voordeele van de Kerk en van het vaderland. Hij overleed te *Antwerpen* den 19 October 1640, oud ongeveer 67 jaren, en werd begraven in het Koor der Kathedrale-Kerk, waar men dit grafschrift heeft geplaatst:

„Uni trinoque Deo S. cui quod de terra acceperat, eidem
„hic reddidit *Aubertus Miraeus* Bruxell. Guil. F. Joannis quond.

den geestelijken staat te aanvaarden, naar het *groot-kollegie*, waarin hij zich op de godgeleerdheid toeleegde. *Jan Clarius*, die alsdan president van dat Kollegie was, sloeg een gunstig oog op hem, maakte hem procurator en bezorgde hem een beneficie in de kollegiale Kerk van *Anderlecht*, en in 1598, door middel van het voorregt der Universiteit, eene Kanoniksdijs in de Kathedrale Kerk van *Antwerpen*. Alvorens naar die stad te vertrekken, verdedigde hij de *Theses*, die het Licentiaat moesten voorafgaan. Als hij te *Antw.* was, had hij al dadelijk plaats tusschen de geleerden, die er zich toen bevonden. In 1604 ging hij bij zijn oom den Bisschop wonen in hoedanigheid van *Secretaris*. Hij heeft ook de ambten van Schoolopziener, van Zegelbewaarder en van Bibliothecaris van het Kapittel bediend, mitsgaders den rang van Protonotaris Aposteliek. In 1624 werd hij Deken en Vicaris-generaal van den Bisschop JOANNES MALDERUS. — AUBERTUS MIRAEUS is zeer vermaard door zijne menigvuldige schriften, door hem in druk gegeven. Men vindt den lijst van zijne werken opgenoemd bij FOPPENS *Bibliot. Belg.* t. 1, pag. 180, — PAQUOT, in fol., t. 1, pag. 35—39 en *Schouwburg der Ned. Hist. Woord.* t. 2, bl. 75.

(a.) De opene brief van deze laatste bediening was te *Tervueren*, den 20 September 1617 geteekend.

„hic Episc. ex patre N. hujus Cath. Eccl. Decanus, et Episcopatûs Vicarius General. Protonot. Apostol., s. Theol. lic. ser. „Alberto et Isabellae Austriae Archid. Belgii Principibus à sacris „oratorii, et Bibliothecae Praefectus. Piis manibus, lector, bene „apprecare.” (a).

XXIV. FRANCISCUS DINGENS, geboren te *Keulen*, Leeraar in de beide regten, werd van Kanonik en penningmeester tot de waardigheid van Deken verheven, waarvan hij het bezit nam den 24 Mei 1641. Hij stierf in 1657.

XXV. HENRICUS TELLER, licentiaat in de beide regten, was gesteld over de h. zaken der Bidplaats van den Regent en Ceremonie-meester der Koninklijke Kapel, Kanonik van de *H. Pharaïldis* te *Gent* en van de *H. Gudula-Kerk* te *Brussel*; hij aanvaardde het Dekenschap van *Antwerpen* den 7 November 1658. Hij is door den Katholijken Koning als *afgezant* gezonden naar de Koningen van *Polen* en van *Engeland*, en den 4 November 1662 overleden.

XXVI. HENRICUS VAN HALMALE, geboortig van *Antwerpen* uit eene adellijke familie, licentiaat in de godgeleerdheid, is van Kanonik en Officiaal in het jaar 1650 tot de waardigheid van Kapittel-deken verheven. In het jaar 1672 werd hij Bisschop van *Iperen* benoemd, wáár hij den 19 April 1676, 52 jaren oud zijnde overleden is (b).

(a.) Ter zijde van het koor vindt men nog het volgende grafschrift, hetwelk hem vooral als schrijver doet uitkomen; het luidt aldus:

»D. O. M. S. *Auberto Miræo* h. Cath. Eccl. Decano, studiis scriptisque »clarissimo, qui Ordinibus Religiosis Origines, Annalibus gesta, piis fundatoribus famam, Historiis lucem, Scriptoribus per Elogia vitam, Patriae »claritudinem, Ecclesiae huic decus asseruit: quibus assidue laboranti »c »feliciter operanti, et perennare dignissimo, Mors manum injecit Anno CIO. »IOO. XL. mens. Oct. die XIX. vitæ ejus LXVII. Joan. Carol. Franchemius »Miræus, ex asse hæres, Avonculo Magno Proparenti opt., in h. E. choro »condito, gratitud ergo Monumentum P. C.”

(b.) Hij werd te *Mechelen* Bisschop gewijd den 23 October 1672 door den

XXVII. FRANCISCUS ORTIZ DE IJBARRA, te *Lier* geboren, werd leeraar in de Godgeleerdheid te *Rome*, Kanonik van *St. Gummarus* te *Lier* en van *St. Gudula* te *Brussel*, alsmede Kapellaan van de Koninklijke Kapel; hij nam bezit van het Dekenschap van *Antwerpen* den 21 October 1672, en stierf den 15 April 1705.

XXVIII. CAROLUS FRANCISCUS TAIJE DE WEMMEL, was eerst Deken der Kerken van *St. Pieter* te *Anderlecht*, en van de *H. MARIA* te *Dendermonde*, en daarna van de Kathedraal te *Antwerpen*; hij werd den 9 Junij 1705 aangesteld, en overleed in 1713.

XXIX. ANDREAS DEL MARMOL, licentiaat in de beide regten, Ridder der orde van den *H. JACOBUS*, bestuurder van het Koninklijk Hospitaal te *Mechelen*, werd van Kanonik der Metropolitane-Kerk te *Mechelen*, Deken van *Antwerpen* benoemd in het jaar 1713, en deed afstand van die waardigheid in 1731. Hij is den 7 April 1742 overleden.

XXX. SIMON BALTHASAR DE NEUFF van *Antwerpen*, licentiaat in de beide regten, Heer van *Hoogelande*, aalmoezenier en daarna schepen der stad *Antwerpen*, aanvaardde den geestelijken staat ná den dood van zijne vrouw. Hij werd gegraduëerd Kanonik en van Kanonik Deken van het Kathedraal Kapittel; hij nam bezit van die waardigheid den 16 Junij 1731, en verwisselde het tijdelijke met het eeuwige den 20 December 1740.

XXXI. GUILIELMUS LAURENTIUS ENGELGRAVE, insgelijks geboren te *Antwerpen*, licentiaat in de beide regten en in de godgeleerdheid, was President van het Seminarie, Synodaal Examinator, en Kanonik graduëel, en werd van Penitencier, Deken van *Antwerpen* benoemd; doch stierf vóór zijne aanstelling als zoodanig den 21 April 1741.

XXXII. PHILIPPUS JOSEPHUS DE CANO, herkomstig van *Brus-*

toenmaligen Aartsbisschop, terwijl daarbij behulpzaam waren de Bisschoppen van *Antwerpen* en van *Namen*. (Mir. Dipl. t. 2, pag. 1084).

sel, licentiaat in de beide regten, protonotaris Aposteliek, Kanonik van de Kollegiale Kerk van *St. Jacob*, is in bezit getreden van de Dekenale waardigheid den 23 Junij 1741, en gestorven den 27 September 1758.

XXXIII. FRANCISCUS ENGELGRAVE, Antwerpenaar, broeder van voornoemden *Guilielmus Laurentius*, licentiaat in de beide regten, aalmoezenier der stad, verkoos, na het overlijden van zijne vrouw, den priesterlijken staat, legde zich te *Leuven* toe op de godgeleerdheid en werd aldaar als President van het Kollegie van *VIGLIUS* aangesteld. Daarna tot Kanonik van *Antwerpen* benoemd zijnde, is hij derwaarts vertrokken, werd thesaurier van het Kapittel, en den 24 Februarij 1759 Deken van hetzelfde benoemd, mitsgaders synodaal regter, enz. — Hij overleed den 16 September 1784, meer dan tachtig jaren oud, een man die de kerkelijke regeltucht ten stiptste onderhield, en uitmuntte door zijne milddadigheid tot de armen.

XXXIV. De lijst der Dekens wordt gesloten door JOSEPHUS FRANCISCUS ENGELBERTUS WERBROUCK, geboren te *Antwerpen* den 15 Januarij 1753 Door eenen Koninklijken brief van den 2 Februarij 1785 werd hij tot Deken van *Antwerpen* benoemd en nam bezit van die waardigheid den 4 Junij van dat jaar. Toen de zeer doorluchtige Bisschop CORN. FR. DE NELIS zijne Bisschoppelijke stad moest verlaten, verkoos hij hem tot *Vicaris generaal* met meer anderen (a) zie wegens hem onder de Vikarissen.

Uit hoofde de waardigheid der *Aartsdiakens*, die eertijds op die der Bisschoppen volgde, in later tijd onmiddelijk achter de Dekens is gerangschikt geweest, zoo acht ik het zeer ordelijk en redelijk hier te laten volgen den lijst dier waardigheid-bekleeders.

(a.) Zie aangaande alle laatstgenoemde Dekens, DE RAM als voren pag. 146—147, DIERCXSSENS als voren, pag. 307 en 308, en wegens den laatsten het 2e deel, onder de bisschoppen van *Antwerpen*.

AARTSDIAKENS VAN ANTWERPEN, Vóór DE OPRIGTING
DES BISDOMS.

Vóór het Concilie van *Trente* waren de regten en de pligten der Aartsdiakens zeer uitgestrekt (a); zij droegen te zamen met

(a.) In ver verleden tijd gaf men den naam van *Aartsdiaken* aan den eersten (oppersten) der Diakens of die hun overste was. De H. AUGUSTINUS schrijft deze hoedanigheid toe aan den H. STEPHANUS, omdat de H. Evangelist LUCAS dezen den eerste der 7 Diakens noemt. Toen konden geene dan Diakens tot deze waardigheid verheven worden, en als hij, die deze bezat, de priesterlijke orde ontving, kon hij niet langer de bediening van *Aartsdiaken* waarnemen. In het vervolg van tijd gaf men dezen titel ook aan priesters, zoo als men ziet in HINCMAR, in het jaar 877. Het is echter waarschijnlijk, dat deze waardigheid van *Aartsdiaken* eerst in de derde eeuw is ingesteld geworden; zijn aanzien was zeer groot, wijl hij altijd de eerste naast den Bisschop was en hem steeds ten dienste stond, waarom hij ook *Manus* of *Oculus*, de *hand* of het *oog* des Bisschops werd genoemd, wiens plaats hij in deszelfs afwezigheid bekleeden moest. — Hij had het oppertoezicht over de eeredienst, over de schatten en sieraden der Kerk, over de Kerken, Kapellen en gewijde plaatsen van het grondgebied onder zijn aartsdiakenaat begrepen. Hij maakte statuten en ordonnantiën betrekkelijk de toediening der H. Sacramenten, de kerkelijke tucht en de verbetering der zeden, en hij stelde de priesters af, die hun gewijd ambt onteerden. — Hij droeg een purper kleed, even als van de proosten gezegd is. (Zie P. GENARD, *O. L. Vr. op 't Staekskén.* bl. 79—82).

Intusschen is de magt van eenen *Aartsdiaken* bij de Domkapittels bijna geheel veranderd, en tusschen onderscheidenen gansch verdeeld; het grootste gedeelte dezer magt is aan de tegenwoordige zoogenaamde Algemeen-Vicarissen en Officialen te beurt gevallen, en de Aartsdiaken heeft slechts den blooten naam en de waardigheid zonder magt, behouden. Later was de *Aartsdiaken* als de *Vicaris* (stedehouder) des Bisschops, en hij deed voor dezen het onderzoek der Parochien van de Diocese: hiervandaan, dat hij in eenen brief van den H. CLEMENS mede genoemd wordt het *oog* des Bisschops. Hij stelde aan den Bisschop voor degenen, die verlangden de H. Orden te ontvangen, als ook hen die de *patronen* voorstelden ter bediening van eenige beneficiën. Op andere tijden had hij de bewaring en de uitdeeling van den schat der Kerk en het regt van jurisdictie als Official van den Bisschop; en weer daarna kende hij bij zijne bezoeken slechts de provisionele zaken en

den Bisschop den herderlijken last en verligten deszelfs bezorgdheid in het weiden der hem toevertrouwde kudde. Deze waardigheid werd daarom in de middeleeuwen voor de hoogste waardigheid na die des Bisschops gehouden.

Het Bisdom van *Kamerijk*, dat zeer uitgestrekt was, werd verdeeld in zes *Aartsdiakenaten*, te weten: van *Kamerijk*, van *Braband*, van *Henegouwen*, van *Valenciennes*, van *Brussel*, en van *Antwerpen*. (a). Het Aartsdiakenaat van *Antwerpen* strekte zich uit over die stad en een groot gedeelte van het namalige Bisdom, uitgezonderd een deel van de *Kempen*, hetwelk onder het Bisdom van *Luik* behoorde (b). De eerste Aartsdiaken der Kerk van *Kamerijk*

die onverwijd moesten beslist worden. Eertijds vond men soms meer dan één *Aartsdiaken* in eene en dezelfde Kathedrale-Kerk, die ieder hun regtsgebied hadden over een gedeelte van het Bisdom, waar zij hunne bezoeken deden. In sommige Diocesen hadden vroegertijds de *Aartsdiakens* den eersten rang na de Bisschoppen, zelfs vóór de Kapittel-dekens, als: in *Cahors* en in *Engeland*. Thans volgt de rang van Deken achter die des Bisschops en dan komt de waardigheid des *Aartsdiakens*. (Zie MORERI *Dict. hist. t. 1, p. 239*).

(a.) Zie deswegens LE GLAJ, *Cameracum Christianum*, pag. 386.

(b.) Mgr. DE RAM (als voren pag. 306—318) deelt als een aanhangsel op hetgeen hij van het Aartsdiakenaat van *Antwerpen* gezegd had, een uittreksel (zoo noemt hij het) mede uit een onuitgegeven Document in het Archief des Aartsbisdoms van Mechelen, waaruit men leert kennen, tot welke plaatsen genoemd Aartsdiakenaat zich uitstreckte op het einde der 14^e eeuw. Hieruit kent men juist, welke de grenzen van het Bisdom van *Kamerijk* waren, zoo ver dit Aartsdiakenaat tegen het Bisdom van *Luik* paalde; mitsgaders over welke plaatsen de Aartsdiaken eertijds zijn regtsgebied uitoefende. Hij voegt er bij, dat dit boek, waaruit hij schreef, gemaakt of liever verzameld was tijdens het bestuur van den Bisschop JOANNES VAN BOURGONDIE (van 1440 tot 1479), en bevat de taksen der parochiën en beneficiën of kapellanijen van de stad en Diocese van *Kamerijk*, volgens eene oude schatting, doch gereduceerd op de gangbare munt van dien tijd bij dekreet van Paus URBANUS V in 1363, — met opgave der collateurs of vergevers dier beneficiën.

In de *Lieve-Vrouwe-Kerk* van *Antwerpen* waren destijds 14 Kanoniken (de Deken voor 2 medegerekend), ieder geschat op 60 pond en 88 kapellanen, van welke de minste 7 pond en de hoogste 20 p. moest betalen.

te *Antwerpen* (in de *Geschiedenis van Antwerpen* door MERTENS en TORFS vermeld), is WIDO of GUIDO. Zijn naam komt voor in een diploma van 1073, door hetwelk LIETBERTUS, bisschop van *Kamerijk* de Kerk van *S. Gudula* te *Brussel* vrijmaakte. (T. I. bl. 551). De *Aartsdiakens* van dit gedeelte van *Kamerijk* vóór de oprigting des Bisdoms van *Antwerpen* zijn de volgende :

I. ALARDUS, in het jaar 1089. Men leest, dat GUIDO, in 1073 de eerste Aartsdiaken was. Dan zou ALARDUS de tweede zijn en zoo voorts.

II. ANSELMUS, in den jare 1103.

III. SIGERUS, in 1106.

IV. ALBERICUS DE MONTMORENCY, weinig tijds daarna in datzelfde jaar, zoo het schijnt, zoon van *Hervaeus de Montmorency*, van wien DU CHESNE gewaagt.

V. ADAM van

VI. HUMBERTUS DE BALGIO (*Baugé* of *Bugeij*) in het jaar 1123, werd eerst Bisschop van *Autun* in het jaar 1140, en daarna in 1148 Aartsbisschop van *Lyon* (a).

VII. GUIDO DE NUCERIIS (*de Noyers*) in 1145, is later Aartsbisschop van *Sens* (*Senones*) benoemd geweest (b).

VIII. JOANNES DE HENNIN, omtrent het jaar 1175, wanneer de voorganger het Aartsbisdom van *Sens* heeft bekomen.

IX. GUILIELMUS.

X. EGIDIUS DE ROSELLA of ROSEL, die herkomstig was uit het geslacht van *Mauricourt*, in het jaar 1213 Aartsdiaken benoemd.

XI. WALTERUS.

XII. WILHELMUS DE BIGARDIS, tusschen de jaren 1223 en 1231.

XIII. EGIDIUS DE BRAINA, of misschien de *Brania*, in het jaar 1234. Men leest althans in een Diploma, gegeven op Witten-donderdag 1234: E. DE BRAINA, *Aartsdiaken van Kamerijk*

(a.) Zie *Gallia Christ.* t. IV, pag. 120. Volgens sommigen volgt hier, in 1135, THEODORICUS, die in dit jaar eenen Akt als Aartsdiaken teekende. (DIERCXSSENS.)

(b.) *Gall. Christ.* . . t. 12, pag. 52.

te Antwerpen en buitenlandsche Officiaal van den Heer van Kamerijk, misschien is E. ERLEBALDUS. (Zie *Analectes* II, p. 166).

XIV. SIMON DE CANTAING, in den jare 1239. Zijn broeder *Thomas de Cantaing*, Heer van *Marcoing* en van *Mannières*, leefde nog in 1263. — Volgens SAINT-GENOIS, *Monuments anciens*, t. i. p. 603 en 635, is BEDA in 1264 opgevolgd, die als zoodanig in eenen Akt van gemeld jaar en in eenen Akt van 1271 voorkomt.

XV. PETRUS, in het jaar 1271.

XVI. JOANNES DE ANTOING, in 1275. Men vindt hem nog vermeld in 1284.

XVII. BERTHO, die in het jaar 1287, met bijzondere magtiging van den Bisschop van *Kamerijk*, in een Diploma, uitgegeven vrijdags vóór de bekeering van *Paulus*, de oprigting bevestigde van eene priorij van *O. L. V. van Hanswijck* van reguliere Kanoniken der orde van het dal der *scholieren*, bij *Mechelen* (a).

XVIII. WALTERUS CATS, uit *Zeeland* herkomstig, in het jaar 1302.

XIX. PETRUS BERALDI (*de Berail*) uit het huis van *Cessac* in de landstreek van *Quercy*, in het jaar 1332. Deze werd in 1342 Bisschop van *Ste. Agathe* in *Frankrijk* (b).

XX. PETRUS MASUIJERUS (*Masuijer* of *Masoier*), leeraar der wetten, tot het jaar 1372 of 1373, wanneer hij tot de waardigheid van Bisschop van *Atrecht* is verheven (c).

(a.) Deze Priorij is gesticht te *Muijsen* bij *Mechelen*, terwijl daartoe Religieusen uit de Priorij van *St. Leonardus-Leeuw* gevraagd werden. De stichting is begonnen uit de offers der geloovigen, en niet door *Gul. van Haren*, Schoolarch van *Mechelen*, zooals de geschiedenis dier stad voorgeeft (P. 1, pag. 74). In 1578 werd het klooster door de beeldstormers verwoest, en de Kanoniken hebben zich binnen de stad begeven, waar zij zijn gebleven, totdat zij op het laatste der vorige eeuw door de Franschen zijn verjaagd. (MIRAEUS *Dipl. t. 3*, pag. 143 en 144 in notis).

(b.) *Gall. Christ.*... T. 6, pag. 689.

(c.) *Ibid.* T. 3, pag. 340. — De »*Schouwborg der Ned.*» (d. 2, bl. 256) noemt hem *Petrus Masoërius*, en zegt, dat hij Bisschop werd in 1374 en overleed in 1391. Zie ook SANDERUS *FLAND. t. 2*, pag. 65.

XXI. RUMOLDUS VAN DER VOORT, was den 10 Maart 1381
Persoon van Ballaer of Berlaer.

XXII. PHILIPPUS BOURGUEVAUL als Aartsdiaken, 20 Junij 1389.

XXIII. JACOBUS MASULJERUS, die in een Diploma, bij MIRAEUS, *Manoërij* genoemd wordt, waarbij hij met zijn Aartsdiakenaal gezag, zoo veel het hem wegens zijne bediening aangaat, de oprigting van het Kapittel van *Turnhout* bevestigt in het jaar 1399 (a).

XXIV. ARNOLDUS DE HALLE, in het jaar 1403.

XXV. RICHARDUS DE BOSSONVILLA, kort daarna in 1404.

XXVI. JACOBUS DE PRATO, in 1405, die omtrent dien zelfden tijd overleden is.

XXVII. EUSTACHIUS COILER, welken anderen, doch minder of niet wél, *Carlier* noemen.

XXVIII. GUILIELMUS MENNART, of *Monniardi*, in 1418.

XXIX. JOANNES MILLET, in 1443, benoemd tot Bisschop van *Soissons*.

XXX. GUILIELMUS BONT, anders *Bontius* genoemd, in het jaar 1440. Hij was leeraar in de beide regten, werd Deken van de *St. Pieters-Kerk* te *Leuven* en uitvoerder der Bulle, door den Paus EUGENIUS IV te *Sienna*, uitgevaardigd den 22 Mei 1443, wegens de oprigting van leerstoelen of professoraten aan de Universiteit van *Leuven*, of van een Kapittel der tweede stichting voor tien Kanoniken, t. w. voor twee gewone leeraren der godgeleerdheid, insgelijks voor twee van het Kanonikregt — van de burgerlijke wetten, — van de geneeskunde, — van de zedelijke wijsbegeerte en — van de Christelijke welsprekendheid (b).

(a.) MIRAEUS *Dipl.* T. 3, pag. 442.

(b.) Sedert eenige eeuwen was er een aanzienlijk Kapittel van 18 Kanoniken in de Kerk van den H. PETRUS te *Leuven*, met eenen Proost en eenen Deken (volgens MIRAEUS *Don. Belg.* c. 62 pag. 388) van welke Kanoniksdijen vijftien ter vergeving van den hertog van *Brabant* stonden en drie van de Magistraat van *Leuven*. Dan EUGENIUS IV het nut der nieuwe, door zijnen voorzaat MARTINUS V in 1426 opgerigte Academie trachtende te bevorderen,

Hij is mede uitvoerder geweest van eene andere Bulle, die de Paus NICOLAUS V in 1446 uitgaf ter bekrachtiging der broederschap en overeenkomst van de Kapittels (a).

XXXI. NICOLAUS LAMBERTUSZ VAN VALCKENISSE, in *Zeeland*, was regent en lector in de faculteit der kunsten te *Leuven*, Rector der Universiteit in de jaren 1435 en 1440, leeraar in de medicijnen in 1439, Kanonik van *Antwerpen*, collecteur der Apostelieke Kamer, en Aartsdiaken omtrent het jaar 1454, zegt DE RAM als voren, pag. 150, en citeert daarvoor DIERCXSENS . . . t. 3 pag. 3; doch, schoon hij in gezegde jaar dit ambt kan hebben bekleed, bewijst die citatie slechts, dat hij in 1460 Aartsdiaken was, wanneer hij als getuigen stond over een verdrag tusschen het Kapittel en de paters Minderbroeders van *Antwerpen*, en zich teekende Aartsdiaken van *Antwerpen* in de kerk van *Kamerijk*.

XXXII. JOANNES DE CAUREL, in het jaar 1477; van wien men vermeent dat hij reeds lang vóór dat jaar de helper (coadjutor) van zijnen voorzaat is geweest.

XXXIII. HIERONYMUS PERLYTOLENSIS DE CORZULA, den 12 Januarij 1480.

XXXIV. NICOLAUS DE FONTENEY, of *Fonteny*, in het jaar 1482.

XXXV. PETRUS BRICQUET, in den jare 1503. Hij was in 1519 vreemde Abt des kloosters van *St. Andries* van het *Nieuw Kasteel* (Neufchatel) (b).

stichtte dit tweede Kapittel van 10 Kanoniken als gezegd is. In den beginne waren er 15; doch later zijn zij op 10 gebragt. Hunne pligt was jaarlijks ten tijde van 6 weken les te geven; en dit Kapittel was als een kweekschool van Leeraren voor elke faculteit. MIRAËUS *Dipl.* t. 2, pag. 896—898 *in notis*, en *Fasti Acad. Lov.* pag. 77.

(a.) In 1444 gingen de Kapittels van *St. Gudula* te *Brussel*, van *St. Romboud* te *Mechelen*, van *St. Pieter* te *Anderlecht*, van *St. Gommarus* te *Lier* en van *St. Petrus* te *Turnhout* eene bondgenootschap aan, ter voorkoming der geschillen (bij deze hebben zich daarna nog gevoegd de Kapittels van *Dendermonde* en van *Haeltert*, dat later te *Alst* is geweest. MIRAËUS *Dipl.* t. 2, pag. 1263—1265 *in notis*).

(b.) LE GLAY, *Cameracum Christ.* pag. 177.

XXXVI. BERNARDUS DE CRUCE (*de la Croix*), in het jaar 1525. Hij heeft in 1537 de Bulle van Paus PAULUS III van den 5 October, wegens de instelling van een kollegie van vicarissen of Kanoniken in de Kerk van de H. DYMNA te *Geel*, ten uitvoer gebragt in zijn hoedanigheid als Aartsdiaken van *Antwerpen*, te zamen met RUARDUS TAPPER, Deken van *Lewen* (a).

XXXVII. JOANNES HAPPE, anders *de Aspre* genoemd, in 1552. Hij stierf in 1568.

XXXVIII. BALDUINUS WOLSAERT, overleden omtrent het jaar 1573.

AARTSDIAKENS NA DE OPRIGTING DES BISDOMS.

Uit kracht der Bulle voor de oprigting des Bisdoms van *Antwerpen*, van het jaar 1561, door Paus PIUS IV uitgevaardigd, moest er een eigen *Aartsdiakenaat* in die Kathedrale Kerk worden aangesteld na het afstand doen of afsterven van den Aartsdiaken van *Antwerpen* in de Kerk van *Kamerijk*, als reeds gezegd is. In het jaar 1573 stierf de Aartsdiaken, en bij gevolg kon en moest toen aan dit pauselijk voorschrift worden voldaan. De eerste Bis-

(a.) RUARDUS TAPPER verdient nader bekend te zijn. Hij werd in *Enckhuijzen* in *Holland* geboren, en stierf te *Brussel* den 2 Maart 1559 in den ouderdom van 71 jaren. Hij is leeraar in de godgeleerdheid geworden te *Lewen* en leeraarde dáár met roem die wetenschap; hij werd Kanselier der Universiteit, Deken van de *St. Pieters*-kerk en onderzoeker des geloofs. — Keizer KAREL V en PHILIPPUS II, koning van *Spanje*, bezigden hem vaak in zaken van de godsdienst, en hij muntte inzonderheid uit in de Kerkvergadering van *Trente* in het jaar 1551. Om de uitbreiding der kettersche leerlingen te keer te gaan, ijverde hij gedurig, en hield, met VIGLIUS VAN ZUICHEM, niet op, den Keizer aan te raden dat hij de oprigting der nieuwe Bisdommen aan den Paus zou verzoeken. Hij schreef eenige boeken tegen de Lutheranen of de dwalingen van *Luther*: men heeft van hem nog een werk met geleerdheid en klaarheid geschreven: *Explicatio seu vindiciae articulorum Lovaniensium adversus Lutheri errores*. — (*Schouwv. der Ned. Hist. Woord. d. 2, bl. 165*).

schop, FRANCISCUS SONNIUS (volgens sommigen anders *de Campo*, *Du Champ* of *van de Velde* geheeten), trachtte hieraan te voldoen; doch de Kanoniken verzetteden zich tegen het regt des *Aartsdiakens*, zich boven mate vasthechtende aan de vorige, doch, naar men dacht, nu vervallene, regten en voorregten van hun Kapittel. De Bisschop deed aan den nieuw benoemden *Aartsdiaken* de brieven zijner aanstelling ter hand stellen, met welke deze den 11 December van dat jaar 1573 in het Kapittel verscheen en verzocht, uit kracht van zijne benoeming als *Aartsdiaken* van *Antwerpen* aangenomen te worden. Dan het Kapittel nam hem niet aanstonds aan, ten antwoord gevende, deswegens te zullen beraadslagen.

Na rijpe overweging gaf het Kapittel aan den Bisschop te kennen, dat aan hetzelfde van oudsher het Aartsdiakenaal regt in- en onder de stad toekwam, en vermeende dit regt, door de Bulle der oprigting des Bisdoms, niet vernietigd, maar veeleer bekrachtigd te zijn (a); en dat hierom het Kapittel besloot, den benoemden Aartsdiaken niet te zullen erkennen, tenzij de Bisschop en de benoemde zouden verklaren, dat zijn regt ongedeerd bleef. De Bisschop schreef naar *Rome* en dáár werd ten voordeele van het Kapittel beslist. Het geschil, hetwelk lang hangig was geweest,

(a.) Zij grondden hunne meening op de woorden van den Paus in gezegde Bul: *ad instar aliorum*, qui nunc sunt in ullâ parte diœcesis *Antv.* — dat de Aartsdiaken van *Antw.* zijn regtsgebied zou hebben en te allen tijde moeten uitoefenen, *even als de anderen*, die thans in eenig deel van de Diocese van *Antw.* bestaan. De Kanoniken beweerden, dat de Paus door die woorden onderstelde, dat er nog andere Aartsdiakenaten waren in de Diocese van *Antw.*, welke Z. H. niet alleen niet wilde vernietigen, maar doen voortduren; dervoege, dat het regtsgebied van het in te stellen Aartsdiakenaat zou afgemeten worden van het regtsgebied, dat andere Aartsdiakens in deze Diocese hadden. Inderdaad, *Rome* heeft de bedoelde woorden: *ad instar aliorum (even als anderen)* verklaard volgens den geest van het Kapittel, en zóó bleef het geheel in zijn regt over de Kerken en de Clergé, aan hem onderhoorig en in alle regten en, tot dan toe gebruikelijke en onderhoudene, gewoonten. (Zie DIERCXSENS als voren, t. 5, pag. 179 en 208—211).

aldus geëindigd, hebben den 14 April 1575 de Bisschop en de benoemde Aartsdiaken betuigd, dat het regt des Kapittels ongeschonden zou blijven, en dat de aan te stellen *Aartsdiaken* in het Bisdom van *Antwerpen* hetzelfde regtsgebied en dezelfde voordeelen zoude hebben, die eertijds de Aartsdiakens van *Antwerpen* in de Kerk van *Kamerijk* hadden.

I. JACOBUS DE CAMPO (*van de Velde* of *Du Champ*), was de eerste, die tot Aartsdiaken van het Bisdom van Antwerpen is benoemd door zijnen Oom van vaderswege, den Bisschop FR. SONNIUS (*de Campo*, enz.). Hij was licentiaat in het kerkelijk regt, en nam bezit van deze waardigheid den 16 April 1575, onder voormelde voorwaarden; terwijl hem in het Kapittel en in het Koor eene plaats is aangewezen onmiddelijk achter den Deken, vóór den zanger (cantor), die tot hiertoe de eerste plaats naast den Deken had gehad. Hij stierf den 17 Julij 1591. In zijn leven is het personaat-regt van *Ballaer* op nieuw door den Bisschop LAVINUS TORRENTIUS bij het Aartsdiakenaat ingelijfd.

II. JOANNES DELRIO in 1591, is van Aartsdiaken Kapittel-Deken benoemd in het jaar 1607. Zie boven bl. 79.

III. REINERUS ARENTS BRAKELIUS, anders *R. Bervoets de Braeckel*, licentiaat in de godgeleerdheid, die vele jaren in de Kathedraal onderplebaan was geweest, werd later Kanonik, schoolopziener en aartspriester; en in 1607 Aartsdiaken. Hij is Bisschop benoemd (doch niet gewijd) van *Roermond*; hij stierf den 12 Februarij 1608 in den ouderdom van 77 jaren (a).

(a.) De schrijver van de »*Hist. Episc. Antv.*» pag. 208. Doch HENRICUS CUIJKIUS, Bisschop van *Roermond* is eerst den 7 October 1609 gestorven, en REINERUS... wordt in de oude Katalogen der Bisschoppen van *Roermond* onder de *benoemden* niet aangetroffen. Evenwel de vermaarde DE CASTILLON (in zijn uitgegeven »*Cronologia S. Belgii*») zegt, dat de zetel van *Roermond* vóór de promotie van CUIJKIUS 8 jaren open stond en dat in dien tusschen-tijd twee mannen voor het gezegde Bisdom zijn benoemd geweest; — eerst JOANNES LANGENCRIJVS van *Hilvarenbeek*, en daarna REINERUS BERVOETS VAN BRAKEL, die daarop voor dezen last bedankt heeft. — Intusschen heeft deze

IV. CORNELIUS DE WITTE, licentiaat in de godgeleerdheid, nam bezit den 11 Augustus 1608, op denzelfden dag dat hij in het bezit werd gesteld van de gegraduëerde kanonikale prebende. Hij overleed den 10 Augustus 1624, door de pest weggerukt. In de provinciale Kerkvergadering van *Mechelen* in het jaar 1607, werd hij benoemd onder de *synodale regters* uit de diocese van *Antwerpen* (a). aan welken, behalve de Ordinarissen der plaatsen, de Kerkelijke zaken werden aanvertrouwd. Hij had in zijn leven veel gemeenschap met FRANCISCUS SWERTIUS. Hij heeft het „*Leven van de H. Gertrudis van Isleben*” van het latijn in het vlaamsch overgezet. (Gedrukt te *Antwerpen* in 8o. 1606).

V. FRANCISCUS ZYPÆUS (*van den Zype*), geboren te *Mechelen* in 1580, een vermaarde regtsgeleerde, Kanonik, Officiaal en, in 1625, Aartsdiaken, die den 4 November 1650 overleed in den ouderdom van 70 jaren (b).

REINERUS, wanneer hij Kanonik was, in het jaar 1579 met andere wereldlijke geestelijken in ballingschap moeten rondzwerven.

REINERUS was te *Leuven* in het jaar 1558 de derde onder 171 filosofhen.

(a.) De andere met hem uit deze diocese benoemde *syn. regters* waren: JOANNES DELRIO, — Pater DIONISIUS FEIJTEN, abt van het Klooster van *St. Michiel*, — JOANNES GERAERTS, licentiaat in de beide regten, Kanonik en Officiaal, — ANTONIUS HEIJLWEGHEN, licentiaat in de beide regten, Kanonik en thesaurier, — AUBERTUS MIRÆUS, Kanonik en Schoolaster. (DIERCXSENS, t. 7, pag. 7).

(b.) Zie wegens dezen zeer beruchten uitlegger van de kerkelijke regten de redevoering van HENRICUS JOANNES FEYE, leeraar in het kerkelijk regt aan de Universiteit van *Leuven*, aldaar in het licht gegeven in 1852. — Om zijne ervarenheid in de regtskunde werd hij door JOANNES LE MIRE, Bisschop van *Antwerpen*, derwaarts geroepen, door wien hij tot zijnen bijzonderen secretaris werd benoemd, daarna Kanonik, Officiaal en Aartsdiaken. Hij was een man vol verstand, zacht van manieren en diep ervaren in de kennis der beide regten; hij heeft wegens die stof onderscheidene werken in 't latijn geschreven, als: 1o. *Analytica enarratio juris Pontificii novi*; — 2o. *consultationes canonicæ*; — 3o. *Notitia juris Belgici*; — 4o. *De jurisdictione Ecclesiasticâ et civili*; — 5o. *Judex, Magistratus, Senator*. Men kan zijne werken beschouwen als eene wederlegging der geschriften van DU

VI. CHRISTIANUS VOOCHTS, anders *Vuchts*, of de VOOCHT, den 8 November 1650. Hij was de neef van den Bisschop GASPAR NEMIUS (van zusters zijde) die, toen deze tot de waardigheid van Aartsbisschop van *Kamerijk* was verheven, *Antwerpen* heeft verlaten. Hij stierf in 1665.

VII. AUTBERTUS VAN DEN EEDE, die den 16 November 1665 Aartsdiaken en in 1677 Bisschop van *Antwerpen* is benoemd. (Zie onder de Bisschoppen van *Antwerpen*.)

VIII. JOANNES DE WEEZE, licentiaat in de beide regten, verkreeg deze waardigheid den 19 October 1677, en stierf den 30 September 1678; volgens anderen in 1689, en zou alzoo zijn opvolger in dat jaar benoemd zijn.

IX. CAROLUS ANTONIUS DE FOURNEAU, licentiaat in de beide regten, nam bezit den 29 October 1678. Daartoe gemagtigd door den Bisschop, heeft hij de Kapel van de H. CATHARINA in 't *Kiel* met het Kerkhof ingezegend. Hij overleed den 14 Januarij 1693. Zijn grafschrift vindt men bij LE ROIJ, *Grand théâtre*, pag. 35.

X. PAULUS VAN HALMALE, licentiaat in de beide regten, adellijke graduëerde Kanonik, Officiaal, werd van Aartspriester Aartsdiaken, van welke waardigheid hij bezit nam den 3 Februarij 1693. Deze man van grooten naam en groot gezag stierf den 28 November 1712. (Zie LE ROIJ als voren, pag. 49).

XI. CONSTANTINUS ALEXANDER VAN HALMALE, van broederswege een neef van den voorgaande, mede licentiaat in de beide regten werd ook van Aartspriester Aartsdiaken en aanvaardde dit ambt een weinig ná den dood van zijnen voorzaat. Hij is den 11 Junij 1724 overleden, en begraven in de Kerk van *Broechem*, waar hij voor zich en voor zijne familie, als een gedenkteeken, eene tombe heeft doen plaatsens. (Zie LE ROIJ *ibid.*.)

MOULIN, van FEVRET, van VAN-ESPEN en van FEBRONIUS enz. — Zijne werken zijn zeer geacht; zij zijn uitgegeven in 2 d. in fol.-Antw. 1675. (DE FELLER, *Dict. Hist. Art. ZYPÆUS.*)

XII. ALPHONSUS DOMINICUS VAN ERTBORN, geboren te *Mechelen*, licentiaat in de godgeleerdheid, heeft van de aartsdiakenale waardigheid bezit genomen den 11 November 1724 en stierf den 2 Maart 1737.

XIII. HENRICUS VAN QUICKELBERGHE, te *Brussel* geboren, gegraduëerde Kanonik, licentiaat in de beide regten is van Aartspriester Aartsdiaken geworden, bezit nemende den 12 October 1737. Hij werd door een' onvoorziene dood uit het leven weggenomen den 14 Januarij 1751.

XIV. FRANCISCUS JOSEPHUS VERROTTEN, wederom een *Brusselaar*, licentiaat in de beide regten, gegraduëerde Kanonik, was Secretaris van drie achtereenvolgende Bisschoppen, van CAROLUS D'ESPINZA, — van GUILIELMUS PHIL. DE HERZELLES en — van JOSEPHUS ANS. FR. WERBROUCK; hij werd van Officiaal Aartsdiaken, welke waardigheid hij in het jaar 1751 heeft aanvaard. Hij overleed in 1767.

XV. EDUARDUS EMMANUEL VAN MECHELEN DE BERTHOUT, zoon van *Jacobus Norbertus*, burgemeester der stad *Lier*, licentiaat in de beide regten, is ook van Aartspriester Aartsdiaken benoemd in het jaar 1767, en overleden den 7 October 1777.

XVI. FRANCISCUS ANTONIUS STEPHANUS BRUIJNINX, een *Antwerpenaar*, licentiaat in de beide regten, Scholarch, Officiaal, Aartspriester en eindelijk in den jare 1777 Aartsdiaken. In de algemeene promotie der kunsten te *Leuven* verkreeg hij in het jaar 1759 de derde plaats en leeraarde aldaar in de Paedagogie van den *Valk* de wijsbegeerte. Hij was begaafd met eene verwonderlijke gemakkelijke in het redevoeren. Hij stierf den 7 April 1791, terwijl hij geheel zijne nalatenschap aan de armen had vermaakt.

XVII. ANTONIUS DE VRIES, mede een *Antwerpenaar*, werd Aartsdiaken in het jaar 1791... en stierf te *Antwerpen* den 3 Augustus 1804. Zie onder de Penitenciers. Hij was in het jaar 1749 de zesde in de tweede linie te *Leuven*.

DE AARTSPRIESTERS VAN ANTWERPEN.

Het *Aartspriesterschap* is in de Kerk van *Antwerpen* ingesteld geweest uit kracht van voornoemde Bul van Pius IV ter oprigting des Bisdoms. Vermits echter vóór deze oprigting het Kapittel het Aartspriesterlijk regtsgebied had over zijne onderhoorigen, zoo heeft het dit ook behouden en uitgeoefend tot de vernietiging des Bisdoms. Doch daaraan waren niet slechts onderhoorig de beneficie-bekleeders en dienstdoende priesters van de hoofdkerk, maar ook de pastoors, onderpastoors, kapellanen en dienstdoende priesters der andere Kerken in en omtrent de stad.

Door het Pauselijk Diploma was vastgesteld, dat de Bisschop eenen Aartsdiaken, eenen Aartspriester en eenen Penitencier zou hebben, zoodanig, dat de drie eerst open vallende kanoniksdijen zouden komen aan hen, die gezegde ambten zouden bezitten. Maar nu was het te doen om die ambten tot waardigheden te verheffen, aan welke de voorrang in het Kapittel en het Koor zou toekomen. Het Kapittel, hetwelk beweerde, dat van oudsher aan zich het Aartsdiakensregt in en omtrent de stad toebehoorde, heeft deze bedieningen niet als waardigheden willen aannemen, tenzij de Bisschop en de benoemden verklaarden, dat zijn regt ongedeerd bleef (zie boven bl. 91). In het jaar 1575 is dat geschil geëindigd voor zoo veel het Aartsdiakenaat aanging. Hetzelfde is ook, en op denzelfden voet, gebeurd met het *Aartspriesterschap* en met de *Penitentiarij* in het jaar 1601 door den Bisschop GUILLELMUS DE BERGHES (*Van Bergen*), die deswegens eenen brief *van geen nadeel* (*non præjudicium*) den 25 September van dat jaar gegeven heeft aan het Kapittel, hetwelk alzoo in zijn volle regt bleef (a). Eene dergelijke verklaring is insgelijks afgelegd door den Aartspriester REINERUS ARENTS VAN BRAKEL en door den Penitencier PETRUS VAN SANTFORT; en hierna hebben deze twee er op aangedrongen, dat het Kapittel huune ambten

(a.) Men vindt dezen brief bij DIERCKSENS als voren, T. 6, pag. 347.

als waardigheden zoude erkennen: hieraan heeft het Kapittel den derden dag daaraanvolgende voldaan, zoodat aan den *Aartspriester* de plaats is aangewezen achter den *Cantor* en aan den *Penitencier* achter den *Aartspriester*. Van deze vergunning of toestemming heeft het Kapittel mede een schriftelijk bewijs gegeven (a). Na

(a.) Dit bewijs staat ook bij *DIERCXSENS* *ibid* pag. 348. Merkt hier wederom op, wat eertijds de *Aartspriesters* waren. Het was de naam van den eersten priester of den opperste der priesters in eene Bisschoppelijke Kerk. Het was zijn pligt te waken, dat de priesters en klerken zich op eene stichtende wijze gedroegen, — en de goddelijke geheimen te verrigten, de Mis enz., in afwezigheid des Bisschops, — voor weduwen en weezen te zorgen en liefde te bewijzen aan arme reizigers. In *Italië* zijn nog Kerken, als te *Verona*, *Perouse*, enz., waar de *Aartspriester* den eersten rang ná den Bisschop heeft. In *Frankrijk* en hier en elders geeft men den naam van *Aartspriester* aan den opperste der pastoors of aan de Dekens, en men onderscheidt deze in *Aartspriesters* der stad en *Aartspriesters* van het platte land, die men ook *Landdekens* noemt. Men leest, dat, voornamelijk bij de Grieken die Priester, welke de oudste in het priesterschap, onder de overige was, de *eerste-*, of *Aartspriester* werd genoemd; een dusdanige had het opzigt over zijne mede-priesters, inzonderheid over de orde van de eeredienst. Zulke *Aartspriesters* werden in den beginne, over zekere, hun toebetrouwde distrikten des Bisdoms, in betrekking tot de zielzorg, gesteld, opdat zij behoorlijk zorg zouden dragen, over de hun ondergeschikte geestelijkheid. Doch, reeds in de negende eeuw, werden de landpastorijen onder het opzigt van *Dekens* gebragt, zooals het thans nog overal gebruikelijk is; en op deze wijze hebben de zoogenaamde *Land-dekens* de plaats en de waardigheid der *Aartspriesters* ingenomen. De Domkapittels blijven echter den naam en de waardigheid van *Aartspriesters* behouden. (*Mag. voor R. Kath.* 1839, *bladz.* 46). Bij de Grieken en te *Konstantinopel* noemt men den *Aartspriester* »*Protopapas*», d. i. de opperste *papas* of priester; hij geeft de communie aan den Patriarch en deze aan hem, en heeft den hoogsten rang naast den Patriarch en vervangt hem in alles. (*DU CANGE Glossar, latinitatis*; en *P. GOËR* zegt, dat hij bij de Grieken mag beschouwd worden als opvolger der oude Choorbisschoppen. In de van *Venetië* afhankelijke eilanden verordent hij de *Lectors* of *Leeraars* en oefent een Kerkelijk regtsgebied uit. Als de Bisschop die waardigheid verleende, stelden de overige priesters dien persoon voor en de Bisschop legde hem de handen op). *MORERI*, en de »*Dict. Hist. des cultes Rel.* op Art. *Archiprêtre*.”

de daarstelling dezer waardigheden waren er vijf waardigheden in het Kapittel van *Antwerpen*, namelijk: het *Dekenaat*, het *Aartsdiakenaat*, de *Cantorij*, het *Aartspriesterschap* en de *Penitentiarij*: — het penningmeester- en scholasterschap, die elders onder de waardigheden gerekend worden, waren in dit Kapittel niet dan bloote bedieningen.

Het *Aartspriesterschap*, thans als waardigheid aangenomen en erkend, had nog geen middel van bestaan. De Bisschop J. MALDERUS billijk oordeelende, dat de waardigheden met eenige tijdelijke inkomsten verheerlijkt zouden worden, en de last, die op hen rust, met eenig beneficie verligt werd, heeft het *Personaat* van het dorp *Heijst*, onder het dekenaat van *Lier*, met het *Aartspriesterschap* vereenigd door eenen brief van den 16 Maart 1618 (a).

De voornoemde waardigheid is bekleed geweest door de volgende (b):

I. SIMON MOORS, licentiaat in de godgeleerdheid, werd door den Bisschop SONNIUS benoemd tot onderplebaan van *O. L. Vrouwe-Kerk*, daarna Officiaal en bij het open staan van den zetel werd hij Vicaris-Generaal; hij is de eerste geweest die het ambt van *Aartspriester* heeft bediend vóór dat het geschil deswegens in 1601 is vereffend. Ik vermeen, dat hij door L. TORRENTIUS benoemd is geweest, terwijl het geschil nog hangende was tusschen hem en het Kapittel.

II. REINERUS ARENTS VAN BRAKEL, is na den dood zijns voor-

(a.) Zie dezen brief bij DIERCXSENS als voren, t. 7, pag. 107. De Aartsdiaken, onder wiens jurisdictie dit personaat was, heeft hierin toegestemd, den 10en der volgende maand; — was geteekend *Cornelius de Witte*, Aartsdiaken van *Antw.* (ibid).

(b.) De naamrol der Aartspriesters van het kapittel, die Mgr. DE RAM in zijnen *liber prodromus* (pag. 154—156) mededeelt, is zeer gebrekkig; hij confundeert de Aartspriesters van het kapittel met de Aartspriesters der Christenheid of de landdekens; — anderen noemt hij in 't geheel niet. — Meer andere naamrollen zijn in dit boek van Mgr. DE RAM gebrekkig; ik heb die verbeterd uit het Archief van het voormalig Bisdom van *Antw.*

zaats Aartspriester geweest tot het jaar 1607, wanneer hij tot het Aartsdiakenaat bevorderd werd. (Zie boven bl 97.).

III. HENRICUS DUIJKENS werd door het Kapittel als Aartspriester aangenomen den 23 Junij 1607.

IV. JOANNES GEVAERTS (GEVARTIUS) werd den 26 April 1613 Aartspriester; hij stierf den 30 April daaraanvolgende. Als hij dezelfde is, die Officiaal geweest is, dan overleed hij volgens TOPPENS (*Biblioth. Belg.* 646) den 30 April 1623. (Zie onder de *Officialen* J. GEVAERTS).

V. LAURENTIUS BEIJERLINCK is den 19 Decemb. 1614 Aartspriester benoemd. Hij was te Antwerpen geboren in April 1578; zijn vader was *Adrianus Beijerlinck* (a.) een rijk Apotheker van deze stad en zijne moeder *Catharina van Eijck*. Toen hij zijne lagere scholen in zijn vaderland had afgedaan onder de leiding der Jesuïten verliet hij de studie, misschien om zich op den koophandel toe te leggen, doch hij hervatte de studie kort daarna en deed de Filosofie te *Leuven*. Naauwelijks had hij het priesterkleed aangetrokken, ten einde de godgeleerdheid te leeren, of men maakte hem leeraar van de Poësis en de Rethorica in het Kollegie van de h. Drievuldigheid. Na eenigen tijd werd hij Pastoor van *Herent*, bij *Leuven* en leeraarde in het klooster van *Bethlehem* inmiddels de wijsbegeerte of, volgens DE RAM (pag. 163) de godgeleerdheid. De Aartsbisschop MATTHIAS HOVIUS, die zijne verdiensten had leeren kennen, benoemde hem Coadjutor van den Aartspriester des Dekenaats van *Leuven*. In het jaar 1605 riep hem JOANNES LE MIRÉ naar Antwerpen en gaf hem het bestuur van het Seminarie; vervolgens bezorgde hij hem eene gegradueerde Kanoniksdij in zijne Kathedraal en maakte hem Aartspriester van het distrikt en later van de stad *Antwerpen*. Zijne be-

(a.) Herkomstig van *Bergen op Zoom*, en zoon of neef van *Joannes Beijerlinck*, een edelman van die stad, die aldaar den 15 Maart 1550 overleed, nalatende eene weduwe, met name *Anna de Bie* (zie *Swertius monum., Sepulchralia.* pag. 358).

dieningen gevoegd bij de gedurige studie ondermijnden allengs zijne gezondheid en sleepten hem al te vroeg naar het graf, den 7 Junij 1627, slechts 49 jaren oud (a.)

VI. GODEFRIDUS VAN DIEPENBEEK, is van 1627 tot 1641 Aartspriester geweest, en werd Pastoor te Herenthals.

VII. FRANCISCUS DINGHENS, reeds in 1638 benoemd is in Mei 1640 eerst als Aartspriester aangenomen; hij werd in 1641 Deken van het Kapittel (zie boven bl. 81).

VIII. CHRISTIANUS VOOGHTS of VOOCHTS is in 1641 als Aarts-priester aangesteld; hij werd den 8 Nov. 1650 Aartsdiaken. Zie boven bl. 94.

IX. THEODORUS VOOGHTS, misschien een broeder van hem, die boven onder de Aartsdiakens is geteld; hij werd Aarts-priester den 10 November 1650. Hij stierf den 8 October 1659, nadat hij een jaargetijde had gesticht.

X. ANTONIUS VAN BERCHEM werd in October 1659 Aarts-priester en stierf den 24 Maart 1670.

XI. JOANNES VAN WEEZE of de WEZE volgde in laatstgenoemd jaar op, werd in het jaar 1677 tot Aartsdiaken bevorderd en teekende in den 2 Maart 1674 eenen akt als Aartspriester.

XII. CAROLUS JOANNES TOURNEAU was Aartspriester van 1677 tot 1678, wanneer hij Aartsdiaken werd. (Zie boven bl. 94).

XIII. PAULUS VAN HALMALE was in 1678 opvolger als Aarts-priester en in 1693 als Aartsdiaken. Zie boven bl. 94.

XIV. CAROLUS COMPERIS werd in 1693 Aartspriester en stierf den 22 Januarij 1707.

XV. CONSTANTINUS ALEXANDER VAN HALMALE, licentiaat in de beide regten, werd in 1707 aangesteld als Aartspriester, en in 1713 als Aartsdiaken. Zie wegens hem boven bl. 94.

(a.) PAQUOT *Memoires* t. 2 in fol. pag. 222. Later spreken wij nog van dezen verdienstelijken man, die vele werken uitgaf; onder anderen: *wegens de Synode van Dort en kath. antwoorden op de gewone vragen der voor-gewende hervormde religie*....

XVI. PETRUS MORETUS, licentiaat in de beide regten, is in 1713 Aartspriester gekozen; hij stierf den 21 Mei 1734.

XVII. HENRICUS VAN QUICKELBERGHE, was Aartspriester van de maand October 1734 tot het jaar 1737, wanneer hij tot de waardigheid van Aartsdiaken werd verheven. Zie boven bl. 95.

XVIII. ARNOLDUS BRIERS, geboortig van Hasselt, had den graad van licentiaat in de H. godgeleerdheid en in de beide regten verkregen, was hoogleeraar in het Seminarie, examiner synodaal, boekenkeurder en gegradueerd Kanonik, Penitencier en eindelijk Aartspriester en bij openstaande zetel vicaris-generaal. Hij overleed den 4 November 1751. Uit de goedkeuring van het „*Psalterium Wilhelmi Smits*” blijkt dat hij den 23 Junij 1744 al deze hoedanigheden en de waardigheid van Aartspriester bezat, welke hij tot aan zijnen dood behield.

XIX. EDUARDUS EMMANUËL VAN MECHELEN DE BERTHOUT heeft dezelfde waardigheid bekleed van het jaar 1752 tot 1767, wanneer hij tot die van Aartsdiaken is bevorderd. Zie boven bl. 95.

XX. JOANNES FRANCISCUS DE BRUIJN, geboren te *Zundert*, werd van procurator of econoom van het groot Kollegie des H. Geestes te *Leuven* eerst Regent van de Pedagogie het *Varken*, en, nadat hij tot licentiaat in de h. Godgeleerdheid in het jaar 1744 was verheven, tot President van het Seminarie van *Antwerpen* benoemd, daarna gegradueerd Kanonik en Penitencier en eindelijk Aartspriester van het Kapittel. Hij is in de goede week van het jaar 1775 gestorven.

XXI. FRANCISCUS ANT. STEPH. BRUIJNINX in het jaar 1776. Zie boven onder de Aartsdiakens, bl. 95.

XXII. ANTONIUS DE VRIES in het jaar 1777. Zie boven bl. 95.

XXIII. JOANNES HENRICUS VAN BLOER werd in 1791 Aartspriester; hij was de laatste, die deze waardigheid in het voormalig Bisdom van Antwerpen bekleedde.

DE PENITENCIERS VAN ANTWERPEN (a.)

De *Penitentiarij* was almede door de Bulle van PIUS IV ingesteld, en in 1601, met het Aartspriesterschap, onder de waardigheden in het Kapittel aangenomen, als bevorens gezegd is. Aan deze waardigheid is voor dote of bestaanmiddel toegevoegd het Personaat van *Wommelgem*. Dan wanneer dit geschied zij, zegt DIERCXSENS niet te weten. (T. 7, pag. 107.) Op dezen titel vergaf de *Penitencier* gezegde Pastorij van *Wommelgem*, en ontving hij eene zekere som gelds uit de tienden dier plaats.

I. HENRICUS SEBERTUS DUNGAEUS (*van Dungen*) of *Dongen*, is de eerste, die deze waardigheid in het Bisdome bekleed heeft. Hij was te *Dongen* of te *'s Bosch* geboren, hoogleeraar in de h. Godgeleerdheid; hij overleed den 12 September 1596, in den ouderdom van 85 jaren.

II. PETRUS VAN SANTFORT, omtrent het jaar 1601; trouwens in dat jaar gaf hij aan het Kapittel de verklaring, dat het in

(a.) Oudtijds noemde men *Penitencier* eenen priester die gesteld was om de biecht der *penitenten* of boetelingen te hooren en dezen eene *penitentie* of boete op te leggen. SOCRATES en SOZOMENES spreken van dezulken in de Oostersche kerken: dan daarvan wordt niet gewaagd noch in de Canons noch in de oude Vaders; daarentegen blijkt het, dat het der Bisschoppen waren, die de penitentie oplegden en de ontbinding gaven zoo in de Oostersche als in de westersche kerken. — De *Penitenciers*, die thans aangesteld zijn in de meeste der westersche kerken, zijn niet dan in de twaalfde eeuw begonnen. De Kerkvergadering van *Lateranen*, in het jaar 1215 gehouden, beval aan alle Bisschoppen eenen *Penitencier* te hebben. Daar waren er toen alreeds aangesteld in de Kerk van *Rome* en in meer andere Kerken. De Kerkvergadering van *Trente* heeft ze sedert verheven tot een eernaam of waardigheid. Deze *Penitenciers* zijn bijzonderlijk daargesteld, om te ontbinden van die gevallen, welke aan den Bisschop zijn voorbehouden, of om zorg te dragen voor de gewetens van het volk door de geheele diocese, gelijk de Bul van PIUS IV zegt; om duidelijker te spreken, de *Penitencier* is de persoon, tot welke de ingezetenen des Bisdoms, om gewetenszaken, hunne toevlugt kunnen nemen. — Zie P. MORIN, *de panit.* — GODEAU, *hist. de l'Eglise* en MORERI *Dict.*

zijn regt zou blijven, niettegenstaande er nieuwe waardigheden werden aangenomen. (Zie bl. 96). Hij bleef Penitencier tot 1613.

III. ZEGERUS VAN HONTSUM, geboren te *Antwerpen*, teekende als Penitencier eenen Akt van overeenkomst tusschen het Kapittel en de Jesurten, den 26 Aug. 1619, en in het jaar 1626 den 24 Mei deed hij eene plegtige dienst ter gelegenheid, dat de Dominicanessen in haar streng slot zijn ingeleid, waarbij hij ook Penitencier wordt genoemd. Hij was met den graad van Licentiaat in de godgeleerdheid versierd in het begin der 17e eeuw... en stierf Penitencier den 19 Januarij 1643 (a).

IV. THEODORUS VOOCHT volgde hem op in dat jaar en bleef in die bediening tot 1650. Zie wegens hem bl. 100.

V. AUBERTUS VAN DEN EEDE, was zijn opvolger in 1650. Zie bl. 94. Hij behield die waardigheid tot 1654.

VI. ZEGERUS ZEGERS werd in dit jaar Penitencier benoemd, en overleed den 3 October 1661.

VII. PAULUS VAN HALMALE was Penitencier van den 9 Februarij 1662 tot 1663. Zie boven bl. 100.

VIII. FRANCISCUS VAN HILWERVEN was Kanonik en Penitencier in 1663 en nog in het jaar 1669 den 21 Februarij. Hij wordt ook wel eens HILLEWERVE genoemd.

IX. THEODORUS VAN HAMME was Penitencier in den jare 1701 (b).

X. SEBASTIANUS THIBAUT, geboren te Angiers, die den graad van Licentiaat in de godgeleerdheid had verkregen, werd hoogleeraar in de wijsbegeerte te Leuven in de pædagogie van het *Castrum*, werd gegraduateerd Kanonik-Penitencier in 1711. Hij heeft die bevordering niet lang overleefd, wijl hij den 21 Junij

(a.) DIERCKSENS alsvoren, t. 7, bl. 112 en 123. — PAQUOT in fol. t. 2, pag. 125. Hij heeft in het licht gegeven eene »*Waarachtige verklaring, dat de Begijnen haren naam van de H. Begga hebben...* Antw. 1628, in 120. 51 bladzijden.

(b.) F. X. DE RAM, alsvoren pag. 156.

1712 overleden is. Bij het openstaan van den Bisschoppelijken zetel, was hij in 1699 en in 1706 Vikaris-Generaal geweest, en bestuurde, volgens den WEW. Heer DE RAM, met lof het bisschoppelijke Seminarie van *Antwerpen*; hij vermeldt ook dat THIBAUT Aartspriester van het Kapittel is geweest. De anders geleerde schrijver vergist zich; trouwens THIBAUT is nooit President van het groot Seminarie geweest; maar wel vele jaren bestuurder van het Seminarie der pastoors; hij was ook nimmer zoodanig Aartspriester (a).

XI. ALPHONSUS DOMINICUS VAN ERTBORN was Penitencier en werd in 1724 tot Aartsdiaken bevorderd. (Zie verder wegens hem bl. 95).

XII. JOANNES FRANCISCUS VAN DER AA, een Antwerpenaar, had den graad van Licentiaat in de beide regten verworven, en werd Plebaan van het zuidelijk gedeelte in 1721 onder het getal der gegradueerde Kanoniken aangenomen; hij werd Aartspriester der Christenheid en Penitencier van het Kapittel: men weet niet zeker, wanneer; — doch ik veronderstel, nà A. D. VAN ERTBORN, toen deze in 1724 Aartsdiaken werd; vermits VAN DER AA den 29 December 1727 overleden is; alzoo zou deze de XII zijn en de

XIII. GUILIELMUS LAURENTIUS ENGELGRAVE, die in 1737 Penitencier en in 1741 tot de waardigheid van Deken van het Kapittel bevorderd werd. (Zie boven bl. 82).

XIV. ARNOLDUS BRIERS is mede-Penitencier geweest; men schijnt echter van hem ook niet met zekerheid te weten, in welk jaar hij tot die waardigheid bevorderd is: dan ik ben van gedachte, dat hij in 1741 de onmiddellijke opvolger van G. L. ENGELGRAVE in die hoedanigheid is geweest, wijl tusschen 1741 en 1750 of '51 geen andere penitencier bekend is, en deze BRIERS den 4 November 1751 is overleden; terwijl NICOLAUS

(a.) Zie hoe DE RAM mistast op pag. 155, 157, en 164.

DIERCXSENS eerst in 1750 of '51 tot Penicentier is benoemd, en bijgevolg de 15e is geweest. (Zie boven bl. 101).

XV. NICOLAUS DIERCXSENS, geboren te *Antwerpen*, heeft den 4 November 1733 te *Leuven* den graad van Licentiaat in de godgeleerdheid verkregen te zamen met zijnen Broeder JOANNES CAROLUS DIERCXSENS, den schrijver van het overbekende werk, dat den titel voert van: *Antwerpia christo nascens et crescens*. Hij heeft de godgeleerde tucht in het Seminarie geleeraard en werd van gegraduëerden Kanonik, omtrent het jaar 1750, Penitencier.

XVI. JOANNES FRANCISCUS DE BRUIJN, werd Penitencier, omtrent het jaar 1760, en in 1767 tot de waardigheid van Aartspriester bevorderd. Zie boven bl. 101.

XVII. ANTONIUS DE VRIES, in het jaar 1767, werd ook later in 1777 Aartspriester. Zie boven bl. 101.

XVIII. PETRUS SIMONS VAN EUPEN was de laatste Penitencier, hij is in die hoedanigheid in ballingschap te *Jutphaas* in *Holland* gestorven den 14 Mei 1804. Zie wegens hem d. 2 onder de Vikarissen.

Nadat hier, zoo veel doenlijk, de personen zijn vermeld, die eenige waardigheid in het Kapittel, vóór en nà de oprigting des Bisdoms, hebben bekleed, keeren wij terug tot de geschiedenis van hetzelfde Kapittel, en vatten den draad op, waar wij dien hadden losgelaten.

In het jaar 1258 bestond er een twist tusschen het Kapittel en den Vorst, wegens de tienden en de Kapel van *Stabroek*. De Vorst eigende deze aan zijn domein toe, en het Kapittel eischte die telkens terug, bewerende dat ze vroeger aan hetzelfde gegeven en bevestigd waren. Het Kapittel verzocht den Bisschop van *Kamerijk*, dat hij de regten zoude onderzoeken, welke nà rijp onderzoek van gevoelen was, dat die aan het Kapittel toebehoorden, dat ze onder de Parochie van *Lillo* begrepen waren, en bij gevolg onder de vroegere gift der „*Tienden van Santvliet tot Olmeremuthen*” moesten gerekend worden. De Bisschop bevestigde die op nieuw aan het Kapittel, schreef daarover aan den Hertog

HENRICUS, die dan ook aan het Kapittel het vreedzaam bezit van die tienden en Kapel heeft gelaten (a).

In het jaar 1268 verkreeg het Kapittel het Patronaat- en Personaat-regt der kerken van *Schooten* en *Merxem*, als eene gift van HENDRIK, heer van *Breda*, met voorbehoud van het tijdelijk regt aan hem in gez. plaatsen (b). *Sint Job in 't Goor*, was eertijds eene plaats, die onder de kerk van *Schooten* behoorde, zoo als J. LE ROIJ, (*Not. March. S. R. J. lib. 3, cap. 3*) verhaalt, gevolgelijk was zij ook onder deze gift begrepen. De Kapel dezer plaats is naderhand door het Kapittel tot eene parochie-kerk verheven. Hier vandaan dat het Patronaat aan het Kapittel toekwam.

Niettegenstaande de prebenden van het Kapittel na de boven gezegde splitsing, zeer klein en karig waren, bragt echter de ijver voor de vermeerdering der godsdienst te weeg, dat in het jaar 1281 in het Kapittel werd vastgesteld, het getal der prebenden tot 40 te vermeerderen. Zoo verhaalt MIRÆUS (*de Coll. Canonicorum cap. 91*). Men weet evenwel niet, waarom dit geen gevolg heeft gehad.

JOANNA DE GHEMENICH, weduwe des graven en Vrouwe van *Hoogstraten* zag in 1286 voor haar en hare nakomelingen af, van alle regt, dat zij had of kon hebben op het Patronaat der kerk van *Hoogstraten*, ten behoeve van den Deken en het Kapittel van *Antwerpen* (c). Het blijkt echter niet, of het gez. Kapittel in het bezit van dat regt is geweest: trouwens in het jaar 1533, bij de oprigting van het Kapittel van *Hoogstraten* (zie MIRÆUS *Dipl. B. T. 2, pag. 1277*) wordt dit regt toegekend aan den graaf of hertog van *Hoogstraten*, die het toen genoot.

(a.) DIERCXSENS als voren, t. 1. pag. 288 en volg.

(b.) DIERCXSENS... *ibid.* pag. 296, en MIRÆUS *Dipl. t. 1, pag. 316*. De Bisschop bevestigde deze gift in het volgende jaar, en kende de vruchten daarvan toe aan de kanoniken tot dagelijksche verdeeling, zoo nogtans, dat de Kapellanen dier plaatsen hun wettig aandeel kregen.

(c.) MIRÆUS *Don. Belg. lib. 2, cap. 123*.

Tijdens de ongelukkige kerkscheuring van 1378, toen, nadat URBANUS IV wettig en regelmatig was gekozen (zoo als ROBERTUS, kardinaal, vroeger Bisschop van *Kamerijk*, zelf uit het Conklaaf aan LODEWIJK graaf van *Vlaanderen* schreef) ook door de misnoegde kardinalen een tweede Paus werd gekozen (die juist genoemde ROBERTUS was, en den naam van CLEMENS VII voerde), terwijl deze te *Avignon* zijnen zetel vestigde, en de eerste te *Rome* verbleef, tijdens die scheuring is de kerk van *Antwerpen*, met haren Heer, den graaf LODEWIJK (a), getrouw gebleven aan Paus URBANUS tot den dood van den graaf, die in 1383 voorviel.

Vermits ook de toenmalige Bisschop van *Kamerijk* JOANNES CERCLAIS, met de Franschen, den Antipaap aanhing, zoo heeft de geestelijkheid van *Antwerpen* zich van hem afgescheiden en hem niet langer als haren Bisschop willen erkennen (b). PHILIPPUS van *Bourgondië*, schoonzoon en opvolger van LODEWIJK, wilde, dat alle zijne onderzaten aan CLEMENS VII gehoorzaamheid zouden bewijzen. In den beginne ging hij hierin vreedzaam en daarna met geweld te werk. Eerst weigerde het Kapittel hieraan te voldoen, dan eindelijk om het welzijn des vredes heeft het eene onzijdigheid aangenomen: hieromtrent werd eene overeenkomst met den Prins gesloten, welke ook later het Kapittel heeft aangemaand, om ook den Bisschop van *Kamerijk*, die alsdan was opgevolgd (ANDREAS van *Luxemburg*) te erkennen; het Kapittel heeft daarin bewilligd onder vele voorwaarden, die de Bisschop ook aannam en waarvan hij schriftelijk bewijs gaf (c).

(a.) LODEWIJK, schoon dikwijls gevraagd, heeft zich nimmer laten overhalen om de partij van den Antipaap te omhelzen, en dit om het bovengemeld getuigenis, van hemzelve wegens de wettigheid der keuze van URBANUS. Hierop grondde zich vooral ook het Kapittel.

(b.) Men moet niet twifelen, of het Kapittel van *Antw.* heeft bij die gelegenheid van URBANUS verzocht en verkregen onafhankelijk te zijn van zijnen Bisschop en het voorregt om de zijnen voor pontificalia naar eenen aan den stoel van *Rome* gehoorzamenden Bisschop te zenden, enz.

(c.) DIERCXSENS als voren, t. 2, pag. 117—120 en 123—128. Toen PETRUS

In het jaar 1442 vroeg en verkreeg het Kapittel van Paus EUGENIUS IV altijddurende regters voor deze streken door tusschenkomst van ANSELMUS FABRI, Kapitteldeken, die destijds te Rome aan het Hof was. Deze waren privilegiebewaarders en regters, door den H. Stoel bestemd, om alle moeilijkheden en geschillen, tegen het Kapittel ontstaan, door hunne uitspraak weg te ruimen; zij waren: de Dekan van *St. Dionisius-Kerk* te Luik, de Dekan van *St. Peter* te Leuven en de Official van *Kamerijk*. Deze drie en hunne opvolgers hebben zich sedert „*Privilegiebewaarders des Kapitfels van Antwerpen*” geteekend (a).

Het Kapittel van *Antw.* stond van onheugelijken tijd onmiddellijk onder den Apostolijken Stoel; zoodat de Bisschoppen van *Kamerijk* nimmer eenig regtsgebied over hetzelfde, noch over zijne onderhoorigen onder welken naam ook, noch over de Kerk van *O. L. Vrouw* hebben uitgeoefend: dan om het loopende gerucht, dat de Bisschop vermeende eenig regt daarop te bezitten of nu nieuwelings verkregen te hebben, — wendde het Kapittel zich tot PHILIPPUS, hertog van *Braband*, zijnen beschermer en vriend, en door- en met dezen tot den Paus, die dan ook goedgunstig in het jaar 1500 de bevestiging van die volledige onafhankelijkheid heeft doen kennen bij eenen openen brief dien Hij door, daartoe door hem benoemde uitvoerders zijne uitwerking heeft doen hebben door afkondiging en handhaving (b).

In weerwil dezer bevestiging des Pauses beweerde de Bisschop

DE ALLIACO Bisschop van *Kamerijk* was geworden in het jaar 1400, eischte het Kapittel op nieuw, dat deze de bovenbedoelde voorwaarden zoude aannemen en schriftelijk bewijs daarvan geven; (DIERCXS. *ibid.* pag. 156) omdat de Bisschop die niet wilde aannemen, heeft het Kapittel zich wederom van hem afgescheiden, totdat hij 4 jaar later om des vredes wille dezelve aannam en onderteevende. Waarschijnlijk is het Kapittel zóó voortgegaan met JOANNES DE GAVRE, den opvolger van PETRUS in 1413; trouwens alsdan was de *scheuring* nog niet geëindigd. (*ibid.* 159—160).

(a.) Zie de Bul dezer vergunning bij DIERCXSSENS *ib.* pag. 273—276.

(b.) Deze Bul enz. vindt men weer bij DIERCXSSENS t. 3, pag. 208—214.

van *Kamerijk* dat de Plebaan aan hem onderhoorig was wegens eene vroeger getroffene overeenkomst en uit kracht der Synodale Statuten; en hierom zond hij zijne bevelen aan dezen om die verder bekend te maken . . . Het Kapittel nam weer zijne toevlugt tot den H. Stoel, verzoekende den Paus, dat hij de exemptie, door zijnen voorzaat ALEXANDER VI bevestigd, wederom zou gelieven te bekrachtigen en te vernieuwen. Het Kapittel verkreeg in 1513 van den toenmaligen Paus LEO X hetgeen het had gevraagd (door bemiddeling van *Willem van Enckenvoirt* en *Jan van Beek*, Kanoniken van *Antwerpen*, die gedurig aan het Hof van den Paus verkeerden) zelfs met verwerping dier uitzonderingen van den Bisschop (a).

Wijders, toen de Kapellanen der groote Kerk, die ook op hun verzoek privilegie-bewaarders hadden erlangd, in twist geraakten met de Kanoniken en zich aan deze niet wilden onderwerpen, bekwam het Kapittel van den Paus, aan wien de staat der zaken was medegedeeld, eene nieuwe Bul, den 30 Augustus 1521, welke, ná intrekking van alle vroegere, zoo voor de Kapellanen als voor het Kapittel zou dienen, en waarbij Paus LEO X eischte eene algeheele onderwerping der Kapellanen aan het Kapittel. — Het Kapittel had eene „Ordinaris-jurisdictie” over zijne onderhoorigen; doch geen middel om zijne vonnissen ten uitvoer te brengen, tenzij door ontneming der beneficiën en voordeelen; zoodat vele vonnissen van hunne uitvoering verstoken bleven. Zoodra de Paus dit wist, heeft hij bij den voorgaanden eenen tweeden brief verleend, bij welken aan het Kapittel dezelfde magt wordt geschonken, welke andere kerkelijke regters hadden ter uitvoering hunner vonnissen, met het regt om eenen *Officiaal* en *Promotors* aan te stellen. Deze twee brieven zijn in duidelijke woorden door Keizer KAREL V bekrachtigd (b).

(a.) Deze Bul van den 24 Augustus 1513 leest men mede bij DIERCXSSENS, *ibid.* pag. 267—278; — de Paus benoemde meer uitvoerders, en Keizer KAREL V bevestigde die in 1520.

(b.) DIERCXSSENS . . . t. 3, pag. 337—342. De Keizer zegt dat de pligt des

Hoe het Kapittel ter zake der oprigting van het nieuwe Bisdome van *Antwerpen* zich gedragen hebbe, wordt ter zijner plaatse aangestipt. Dit alleen zij hieromtrent aangemerkt, dat het zijne vorige regten niet heeft afgestaan.

Aangezien de hoofdkerk, die tevoren slechts eene Kollegiale was, nu tot eene Kathedrale-Kerk was verheven, heeft het Kapittel, opdat de Koor-dienst des te eerbiediger en prompter zou verrigt worden, behalve de 23 Kanoniken, die het Kapittel uitmaakten, 6 nieuwe Kanoniksdijen gesticht onder den naam van *Kleine Kanoniken* of *van de tweede stichting*: van welken ieder eene kleine prebende van honderd gulden 's jaars zoude hebben, te ontvangen in de distributiën, behalve alle voordeelen der Kapellanen, welke zij van wege hunne Kapellanijen zouden behouden.

De Bisschop SONNIUS heeft deze stichting bekrachtigd in zijne verordeningen, voorgelezen in het Kapittel den 15 Junij 1571, van welke een uittreksel deswegens wordt medegedeeld bij MIRÆUS, *Dipl. Belg.* t. 2, pag. 1104. Men leest dáár als volgt: „Zij „zullen gekozen en aangesteld worden tot zoodanige Kanoniks- „dij . . . door het Kapittel gezamenlijk . . . en niet door eenige „grooten Kanoniken beurtelings, zoo als tot dusver; uit de Kapellanen dezer Kerk, die eene loffelijke stem hebben en in den „zang ervaren zijn . . .” met aanwijzing hunner plaats op het koor en in de processien enz. Er wordt bl. 1105, *in notis*, bij vermeld, dat GUILIELMUS VAN BERGEN, derde Bisschop van *Antwerpen*, in het jaar 1600, bij de 6 voornoemde Kanoniksdijen vijf Kapellanijen derzelfde Kerk heeft gevoegd, genoemd *die der zielen*. Alsmede, dat JOANNES MALDERUS, vijfde Bisschop, in 1612 daarbij ingelijfd heeft twee Kapellanijen, eene van den H. NICOLAUS der eerste stichting, in de Kathedrale Kerk, en

Officiaals was, »om kennis van der voirs. saken te nemene ende termineren. Ende insgelijck eenen of meer Promoteurs, om die delinquanten te vervolgene met recht ende te doen corrigeren, allet achtervolgende derselver Bullen.

eene van den H. JOANNES bij de Bogarden, ten behoeve derzelfde kleine Kanoniken. Eindelijk dat GASPAR NEMIUS in het jaar 1639, toen de Plebanie verdeeld is, daaraan toegevoegd heeft de twee Kapellanijen der twee pastoors, waardoor het getal der kleine Kanoniken tot op 8 vermeerderd is. (MIRAEUS *ibid.* pag. 1115.) (a.)

Het *Kathedraal kapittel* bestond uit eenen *Deken* en 24 *Kanoniken* der eerste stichting, onder welke negen gegraduëerde, die door de kiezing van het Kapittel werden aangesteld, teweten drie adellijke, — drie hoogleeraars of licentiaten in de H. Godgeleerdheid, — drie hoogleeraren of licentiaten in de regten, met deze graden aan eene beroemde Universiteit bekleed. De hoogste waardigheid was die van *Deken*; op hem volgden de *Aartsdiaken*, de *Aartspriester*, de *Cantor* en de *Penitencier*, — zoo vele waardigheden, welke ieder eene prebende, aan zich verbonden, bezaten, zoo als ook de *Kanonik theologaal*, wiens bediening echter niet onder de waardigheden gerekend werd.

Bovendien waren er 8 *Kanoniken* van de tweede stichting, die *kleine* werden genoemd; doch niet tot het Kapittel behoorden, ofschoon zij, uitgezonderd de paarsche bonnet, overigens dezelfde kleederen op het koor als de andere groote *Kanoniken* gebruikten. Uit kracht hunner instelling waren zij tot de koor-diensten ver

(a.) Bij de verdeeling der Plebanie waren de twee Pastoors of Plebanen in het bezit gesteld van eene halve prebende, enz. onder vele voorwaarden, onder andere, dat zij eerst afstand moesten doen van de Kapellanijen, welke zij tot dan toe bekleed hadden: het zijn deze, waarvan hier gesproken wordt en waaruit twee kleine Kanoniksdijen gevormd zijn door den Bisschop NEMIUS, zoodat het getal dezer op 8 kwam.

Wanneer de toenmalige Plebaan (die vóór de verdeeling aan de dienst was) zou sterven of aftreden, zou de vroeger daaraan verknochte kanoniksdij van den plebahalen last ontdaan zijn, en geen anderen last dragen, dan eenigen tijd *theologische les* te geven. Hieruit schijnt men eenigzins te kunnen afmeten, dat, behalve de zielzorg, op den plebaan drukte de verpligting van les te geven, en dat de prebende, welke later de *theologale* genoemd werd, eertijds die van den Plebaan was. (DIERCXSENS, t. 7, pag. 249).

pligt, en uit hun midden werden ook de ceremonie- en fabriekmeesters gekozen. Behalve al deze waren er zeer vele Kapellanen, alsmede tien vicarissen, in de toonkunst ervaren, en zes koralen of koorjongens; zoodat het getal dergenen, die in deze kerk met eenig beneficie begiftigd, en dagelijks in het koor tegenwoordig waren, tot ongeveer 70 opklom.

Wijders uit de 24 groote prebenden, was er eene aan het bisschopsambt verbonden, ook twee aan het Dekenschap te zamen met eene betamelijke inwoning, eene in tweeën gesplitst voor de twee plebanen, die met de zielenzorg belast waren en onder dezen titel onder de groote Kanoniken gerangschikt werden, die elk in de stad eene hun aangewezenen wijk hadden en eenen onder-pastoor. Daarenboven de achttien oudste Kanoniken bewoonden ieder hun eigen huis; en, wat de overige inkomsten betreft, de Aartsdiaken genoot het Pastoraat van *Ballaer* of *Balder*, met al de daarmede vereenigde inkomsten; — de Aartspriester had het Pastoraat van *Heyst-op-den-Bergh*, met de inkomsten daaraan verbonden; — de Cantor trok de voordeelen der Kapellanij aan het altaar van de *H. Drievuldigheid* in de Kathedrale Kerk; — de Penitencier bezat het Pastoraat van *Wommelgem* met al deszelfs inkomsten.

Wat het regt der vergeving van de prebenden aangaat, dit is niet altijd op denzelfden voet geweest. Eertijds had het Kapittel het regt van verkiezing, van vergunning en aanstelling wegens al zijne prebenden. Bij de oprigting van het Bisdom is er eene aan den Bisschop vervallen en negen zijn afgezonderd voor even zoo vele gegraduëerde Kanoniken, van welk de overlevende met den Bisschop in de plaats van den afgestorven eenen opvolger kozen, wien de openvallende prebende werd vergund. De begeving der eerste waardigheid, de Dekanale, was ná het oprigten des Bisdoms aan den regeerenden Vorst voorbehouden. De overige Kanoniksdijen begaf de Paus van *Rome* gedurende acht maanden van het jaar; tijdens de overige vier maanden hadden de Kapittel-Kanoniken het regt van begeving, niet bij

stemming als vroeger, maar bij wekelijksche beurten, gelijk zij ook zeer vele kleine beneficiën verleenden. De Universiteit van *Leuven* had gedurende 20 jaren en de Faculteit der kunsten elke tien jaar het regt der benoeming tot de eerst openvallende prebenden van deze kerk, welke geene graduële noch waardigheden waren, en dat uit kracht der Apostelieke voorregten. (a.)

Ten slotte verdient hier nog opgemerkt te worden, dat uit dit Kapittel, als uit eene kweekschool van Bisschoppen, een groot aantal zijn voortgesproten, die door myter en geleerdheid hebben uitgemunt. Onder dezulken telt men ADRIANUS VI, Paus van *Rome*; — GUILIELMUS ENCKEVOORT, Kardinaal der H. Roomsche Kerk, Bisschop van *Utrecht*; — FRANCISCUS BUSLEIJDEN, Aartsbisschop van *Besançon*; — JOANNES DE MONTEMIRABILI, Bisschop van *Vaison*, in het graafschap van *Avignon*; — PETRUS VORSTIUS, Bisschop van *Aqua* in *Italië*; — PETRUS DAMANT, Bisschop van *Gent*; — HENRICUS HALMALE, Bisschop van *Iperen*; — AUBERTUS VAN DEN EEDE, Bisschop van *Antwerpen*; — PETRUS VAN DE PERRE, Bisschop van *Namen*; — JUDOCUS HOUBRAECKEN, Vicaris Aposteliek van *'s Bosch*; — REINERUS BERVOETS VAN BRAEKEL, volgens alle waarschijnlijkheid, Bisschop van *Roermond* benoemd, en — GODEFRIDUS VEUSELS, hier schoolaster, proost in de *St. Servatius*-kerk te *Maastricht*, Kerkelijke raadsheer in den Senaat van *Mechelen*, Bisschop van *Namen* benoemd: om niets te zeggen van AUBERTUS MIRÆUS en WILHELMUS HEDA, zeer vermaarde geschiedschrijvers; — van EMMANUEL SCHELSTRAETE (b), godgeleerden, bibliothecaris van het *Vatikaan* te *Rome*, zeer beroemd door de werken die hij heeft uitgegeven, en — van anderen, die de Kerk van *Antwerpen* eenmaal onder de haren heeft geteld.

(a.) *Hist. Episc. Antv.* pag. 107—108. DIERCXSSENS als voren, t. 1, pag. 183.

(b.) Hij was te *Antwerpen* geboren den 17 Junij 1645; werd eerst Kanonik en Cantor te *Antwerpen*, later Kanonik van den *H. Joannes van Lateranen* en van den *H. Petrus* te *Rome* alwaar hij in het jaar 1692 in den ouderdom van 47 jaren overleed. Hij bezat eene groote kennis van kerkelijke oudheden, eene strenge orthodoxie en opregte en zuivere gevoelens. (Zie *Schouwburg der Ned.*, *hist. Woordenb. d.* 2. pag. 148, waar zijne werken worden opgenoemd).

§ IV.

De Plebanie der stad.

De *Plebanie* van *Antwerpen*, die van de twaalfde eeuw onder hare zorg had de stad en geheel de voorstad, heeft in het vervolg van tijd onderscheidene veranderingen ondergaan.

In het jaar 1124, toen het Kapittel uit de Kerk van den *H. Michiel* naar de Kapel van *Onze Lieve Vrouw* is overgebracht, was aan de *Plebanie* eene Kanonikale prebende verknocht, welke (men weet niet in welk tijdstip of hoe of waarom), daarvan afgescheiden is, en wederom in het jaar 1316 met dezelve vereenigd was, aangezien de voordeelen van dat beneficie, bestaande in het vierde gedeelte der offeranden al te gering geschat werden: dat is te zeggen: in 1124 werd de *Plebaan* onder de Kanoniken gerekend; in later tijd was de *Plebaan* geen Kanonik meer, en dit bleef alzóó tot 1315, wanneer in het Kapittel werd besloten, in het vervolg den *Plebaan* weer als Kanonik aan te nemen, zoodra eene kanoniksdij zou open vallen. Dit besluit werd door den Bisschop van *Kamerijk* goedgekeurd en bevestigd, en reeds in het volgende jaar in werking gebragt, toen de *Plebaan* op nieuw Kanonik werd, genietende de voordeelen van de prebende, terwijl hij aan het Kapittel afstand deed van het vierde der offeranden (a).

Tot het jaar 1303 had één Pastoor of *Plebaan* de zorg gedragen over al het volk van de stad *Antwerpen* en van deszelfs voorstad: daar de bevolking echter gedurig toenam, en de voor-

(a.) DIERCKSENS als voren, t. 2, pag. 43 en 44.

stad om de enge beperking der wallen, overvloedige van volk, werd het voor den Plebaan met de zijnen onmogelijk, aan deze overvloedige menigte, wijd en zijd verspreid, behoorlijk het noodzakelijke toe te dienen. Hierom heeft het Kapittel, hetwelk zijn onderhoorig volk van noodige dienaars voorzien en den last van den Plebaan, die zijne krachten te boven ging, verligten wilde, goed gevonden nieuwe Parochiën op te rigten. In dien tijd waren in de voorstad twee Kapellen, die ruim genoeg waren, om tot Parochie-Kerken verheven te worden, t. w. de *St. Joris*- en de *St. Willibrords-Kapel* (a). Zoo is dan in den jare 1304 ook van de *Plebanie* afgezonderd geheel de voorstad, vermits alsdan de Parochiën van *St. Joris* en van *St.*

(a.) De oorsprong dezer twee Kapellen is tot nog toe onbekend. Wat de Kapel van *St. Joris* aangaat, zegt C. SCRIBANIUS (*orig. Antw.*) dat hij op eene oude paperas gevonden heeft, dat deze in 1201 de kerk was van eene aanzienlijke landstreek. En wat de Kapel van *St. Willibrord* betreft, wordt bij SANDERUS (*chron. Sac. Paroch. S. Willibrordi*) gemeld, dat HENRICUS NOSE, eerste Kapittel-deken daarin eene kapellanij heeft gesticht onder den naam van: *Kapellanij van de mirakeleuze Lieve Vrouw in St. Willibrord*. Hij stierf in 1275 of 1276.

Het besluit van het Kapittel, om die twee Kapellen tot Parochiën te verheffen is aan den Bisschop van *Kamerijk* medegedeeld met verzoek dat de Altaren en de begraafplaatsen zouden gewijd worden. De Bisschop gaf bij eenen brief het verlof van die te wijden aan elken Bisschop, die te *Antw.* zoude verblijven. De Aartsbisschop van *Lunden* die toen juist te *Antw.* was, werd hiertoe gevraagd; deze prelaat voldeed aan het verzoek en wijdde de Kerk van *St. Joris* en deszelfs begraafplaats, in het octaaf van de *H. H. Petrus en Paulus* 1304. Hij teekende zich: *ISERNUS, door de gratie Gods Aartsbisschop van Lunden, primate van Sweden, enz.*

Ofschoon er geene brieven wegens de wijding der Kapel van den H. WILBRORDUS gevonden zijn, nochtans is het zeer waarschijnlijk, dat deze op denzelfden tijd en door denzelfden Aartsbisschop verrigt is; zoodat het niet te betwijfelen valt, of deze Parochiën zijn tegelijk opgerigt, waarbij de geheele voorstad tusschen deze twee nieuwe Parochiën is verdeeld, zoodanig, dat het zuidelijk deel, waaronder het *Kiel* en de *Mark-grave-lij*e waren, aan de Parochie van *St. Joris* kwam, — en het oost- en noordelijk deel aan die van *St. Willibrord*: dan dit is later geheel veranderd. (*ibid.* t. 2, pag. 4—7).

Willibrord aldaar zijn opgericht, nogtans zonder doopvont. De eerste dezer Parochiën is, na verloop van omtrent acht jaren, wanneer de wallen verder uitgestrekt zijn, in de stad ingelijfd, en voor het overige der voorstad is bij nachten voorzien door eenen hulppriester, die *in 't Kiel* zijn verblijf had. De andere Parochie kreeg echter den 5 Mei van het jaar 1441 hare eigene doopvont; dat is, het regt van te doopen. Dergelijke Parochiale regten werden in 1477 verleend aan de *St. Joris*-kerk, de *St. Jacobs*-kerk en de *St. Walburgis*-kerk, en in 1529 aan de *St. Andries*-kerk; zoodat de plebanie onder hare zorg niet anders behield dan de helft der stad.

In de Synode van *Antwerpen*, door den Bisschop MIRÆUS in het jaar 1610 gehouden, was besloten, dat volgens het bevel van de H. Kerkvergadering van *Trente* en de eerste provinciale vergadering van *Mechelen*, waar in ééne kerk meer dan één Pastoor onverdeeld over het volk is gesteld, voor elk zijne vaste wijk zou worden aangewezen, en binnen den loop van drie maanden deze aanwijzing zou moeten plaats hebben. Hiermede is eindelijk in 1614 in de Kathedrale-kerk een begin gemaakt.

In deze wijd uitgestrekte Parochie was slechts één Kanonik-Plebaan, die het toezigt over de geheele parochie had; onder wien twee onderplebanen waren, welke gemeenlijk *Pastors* genoemd werden en inderdaad pastors waren, wyl zij den geheelen last droegen: deze bedienden de H. Sacramenten en oefenden de herderlijke verrigtingen uit zonder onderscheid van plaats of wijk. En vermits dit als onbetamelijk werd beschouwd, heeft de Bisschop MALDERUS, met toestemming en inwilliging van het Kapittel, volgens het boven genoemd bevel, in het jaar 1614 de Plebanie of liever de Parochie van *O. L. Vrouw* in twee wijken verdeeld, de eene de Zuidelijke en de andere de Noordelijke wijk geheeten: — dit deed hij bij dekreet van den 19 December van gezegde jaar, — zooals blijkt uit den brief van Bisschop NEMIUS gegeven den 10 April 1639 (a), waarbij hij op nieuw de Plebanie ver-

(a.) Zie dezen brief bij MIRÆUS *Dipl. Belg.* T. 2, pag. 1115.

deelt tusschen de twee zoogenoemde *Pastors*, in der voege, dat zij, die den last op zich hadden, *Plebanen* en *Kanoniken* zouden zijn, ieder voor eene gift hebbende eene halve Kanoniksdij en eene halve prebende. Dan, uithoofde de Plebaan nog in leven was, dewelke GASPAR ESTRIX was (a), zoo kon daartoe niet dienen de Kanoniksdij, die deze bezat; hierom werd VAN BEUSECUM, hoogleeraar in de h. godgeleerdheid en professor te *Leuven*, gevraagd, dat hij zijne Kanoniksdij, welke door hem in dit Kapittel werd bezeten, te dien einde zoude gelieven af te staan, hetwelk hij ook, met voorkennis en goedkeuring van Rome, heeft gedaan; behoudende voor zich een jaarlijksche inkomst van 400 gulden; terwijl tevens van den Paus verkregen is het verlof om die prebende tot het gezegde einde te verdeelen. Deze prebende is ook werkelijk tusschen die twee Pastors verdeeld onder eenige *voorwaarden*, die in den brief van NEMIUS worden aangehaald (b). Deze twee pastors, die in 't vervolg *Plebanen* zijn genoemd, moesten ieder nog eenen onderpastoor hebben dien de Bisschop, de Deken en het Kapittel hun zouden aanwijzen, aan welke hulppriesters, volgens hen, door de Pastors een eerlijke belooning moest verstrekt worden, en vooral nadat die jaarlijksche uitbetaling aan den Heer *van Beusecum* zou ophouden; — daarenboven moesten zij afstaan de Kapellanijen, die zij tot dusver hadden bediend. Echter zijn niet alle voorwaarden nageleefd van den tijd af, dat er een geschil deswegens is ontstaan tusschen den Deken met het Kapittel en *Melchior van den Bosch* plebaan, hetwelk in den Raad van Braband is behandeld, door welken Raad *van den Bosch* werd verklaard niet ontvangbaar; doch dat voor 't vervolg aan hem zou vrij staan zelf de dienst te doen van den

(a.) ESTRIX was alsdan boekenkeurder; nadat eene overeenkomst was getroffen, heeft hij van zijne bediening afstand gedaan.

(b.) DIERCXSSENS als voren, t. 7, pag. 242—247, die aldáár dezen brief dateert »den 12 Junij 1639», en daarbij aanmerkt, dat deze bij MIRAEUS *ibid.* zeer gebrekkig is medegedeeld.

Onderpastoor of anderzins hem te salariëren volgens een gemaakt accoord (a).

PLEBANEN VÓÓR DE VERDEELING DER PLEBANIE.

Ik zal den lijst der Plebanen opgeven, die vóór de verdeeling die bediening hebben waargenomen, voor zooveel die bekend zijn, ofschoon die kennis zeer gebrekkig is, althans wat vooral de vroegste jaren betreft. Volgens DIERCXSENS (t. 1, pag. 136) zijn het de volgende:

I. HILDEWINUS of HELDUINUS, Parochiaan (Pastoor) in het jaar 1124 en 1148 (b).

II. NICOLAUS, Plebaan in 1213 en 1231.

III. ONULPHUS, in 1239.

IV. H, in het jaar 1248—1258.

V. REIJNERUS DE MALRE, in 1271 en nog in 1283.

VI. JOANNES TUCLANT, in 1292 en was het nog in 1295 (c).

VII. BALDUINUS DRAKE, in 1315 en 1319. Het was ten gunste van dezen en zijne opvolgers in het Plebaanschap, dat met die bediening wederom in 1316 eene Kanoniksdij is vereenigd geworden, die daarvan sedert eenigen tijd afgescheiden was geweest, waarvan straks gesproken is (d).

(a.) DIERCXSENS *ib.* pag. 247 en 248.

(b.) Deze is de eerste Parochiaan of *Plebaan* van *Antwerpen*, wiens naam bekend is uit den brief, waarbij het Kapittel in 1124 aan de Norbertinen eenige goederen en voorregten schonk, in welken hij zich teekende: *Hildewinus Parochianus*.

(c.) In 1303 was zekere PETRUS waarnemend Plebaan. In 1309 JOANNES Plebaan. In 1315 JOANNES DRAKE Plebaan. (Zie den naamrol der Plebanen van Antw. — in *de gesch. van Antw.* d. 5, bl. 614—618).

(d.) DIERCXSENS zegt, dat hij dit weet uit een oud geschreven bladje, hetwelk FOPPENS, Aartsdiaken van *Mechelen*, hem had toegezonden en dat uit een Register van het Kathedraal Kapittel scheen gescheurd te zijn. Hij deelt letterlijk mede wat er op stond. Zie t. 2, pag. 43 en 44. HENRICUS BALDUINI volgde hem op in 1328.

VIII. HENRICUS BALDUINI (BOUDEWIJN) 1328.

IX. NICOLAUS DE CASTRO (VAN DER BURGH) 1334.

X. NICOLAUS CANTMAN, in 1338 en nog in 1354.

XI. JOANNES DE RODE of ROTARIJ, in 1357.

XII. HENRICUS VAN MERE of DE MARE, in 1362; hij was ook Kanonik en maakte in 1368 zijn testament, waarbij hij eenige godvruchtige legaten nalaat, als: eenig geld aan de *L. Vr.-Kapel* bij de koepoort; — aan de fabriek der *St. Joris-kerk* 3 gouden muto's; — item al zijne goederen ter oprigting van het zingen der getijden (*horæ canonicæ*) in deze *St. Joris-kerk*, op zeer veel dagen in het jaar, enz. (Zie DIERCXSSENS, t. 2 pag. 112).

XIII. JOANNES WOLPOND, in 1368.

XIV. JOANNES VOLKAERT, in 1372.

XV. LAMBERTUS VAN ST. ODERODE in 1375; men vindt hem nog vermeld in 1385.

XVI. JACOBUS VAN PARIJS, in 1396 en nog in 1415.

XVII. GHISELBERTUS ORVAL, in 1436.

XVIII. JOANNES VAN ZEELAND (DE ZELANDIÂ) in 1440.

XIX. JACOBUS DE VINEA (VAN DEN WIJNGAERDE) in 1445, en nog in 1463.

XX. PETRUS VAN DER VLIET (DE RIVO), Licentiaat in de godgeleerdheid, in 1475.

XXI. JOANNES VAN MACHLEERE, leeraar in de beide regten, in 1478; hij stierf te *Rome* den 8 Julij 1478.

XXII. ANTONIUS MAST, in 1479: in 1486 werd hij tijdelijk vikaris benoemd, door den Bisschop van *Kamerijk*, om de sacramenten toe te dienen.

XXIII. LAMBERTUS VAN HAARLEM, in 1493.

XXIV. HENRICUS HEUVELMANS, in 1530.

XXV. SEBASTIANUS BAERTS, in 1576.

XXVI. JACOBUS 't SANTELS, door den *Vicaris*, volgens het Consilie van *Trente* tot de residentie geroepen den 30 December 1577, in 1580.

XXVII. JACOBUS PAUWELS, licentiaat in de godgeleerdheid, die

van het Plebaanschap vervallen verklaard is , omdat hij gedaagd en teruggeroepen en niet opgekomen was. In zijne plaats is aangesteld

XXVIII. **JOBUS NAUCLERUS**, van *Dortrecht*, gekozen den 27 Mei 1588. Hij stierf in het jaar 1591.

XXIX. **EGBERTUS VAN SPITHOUT** (**SPITHOLDIUS**), van *Zutphen*, boekenkeurder in 1595, die in het jaar 1627, den 15 April overleden is (a).

Hier moet opgemerkt worden, dat na *E. van Spithout* in de orde zou moeten volgen **LEONARDUS MARIUS** (b), die in het jaar 1626 gekozen zijnde, het Plebaanschap had aangenomen; doch naderhand van gedacht veranderd, daarvoor bedankt heeft. Omdat hij derhalve niet werkelijk als Plebaan gediend heeft, zal ik hem geen nummer op den lijst geven.

(a.) **SPITHOUT**, geboren te *Zutphen*, studeerde op de H. godgeleerdheid aan de hooge-school van *Keulen*, en verkreeg den graad van Licentiaat aangeschool. Men benoemde hem later Kanonik en *Plebaan* der Kathedraal van *Antwerpen* in 1595. Hij was ook tot *boekenkeurder* aangesteld, zooals blijkt uit eene menigte boeken, door hem goedgekeurd. Hij was een zeer godvruchtig man en zeer aanminnelijk om de groote eenvoudigheid in zijne manieren. Hij stierf in hoogen ouderdom, en werd begraven in de Kapel der besnijdenis, waar men zijn grafschrift aantreft. Hij gaf twee Ascetieke boekjes uit, gedrukt te *Antw.* in 1604 en 1612, in 160. (Zie **PAQUOT**, *Memoires... in fol. t. 1, pag. 39.*)

(b.) **L. MARIUS** (*Maris*) was te *Goes* in *Zeeland* geboren; had den graad van hoogleeraar in de h. godgeleerdheid aan de Universiteit van *Keulen* bekomen, en leeraarde die wetenschap aldaar; — daarna werd hij Vicaris-generaal van het Kapittel van *Haarlem* en Pastoor van het Begijnhof te *Amsterdam*. Hij legde zich voornamelijk toe op de grieksche en de hebreuwsche taal en op de kennis der H. Schriftuur; hij werkte met ijver, zelfs soms met opvallenden voorspoed, aan de bekeering der ketters. Hij liet ons na eene goede verklaring op den *Pentateuchus*, in fol°. *Keulen*, 1621, en »de Katholieke verdediging der geestelijke Kerk-regering, tegen *Marcus Ant. de Dominis. Keulen* 1619,» beide in 't latijn geschreven. Men bewaart in het Kollegie van de H. **PULCHERIA** te *Leuven* een groot aantal Ms over het H. Schrift van dezen auteur. Hij stierf den 18 October 1652. (Zie mijne »*Potamo-chorographie*» d. 1, bl. 227, en »*Schouw. der Ned.*» d. 6, bl. 53, sec°.)

XXX. GASPAR ESTRIX, boekenkeurder, na wiens aflijvigheid, in het jaar 1639 de Plebanie verdeeld is, en er sedert twee Plebanen in de Kathedrale Kerk zijn.

PLEBANEN VAN HET ZUIDER-KWARTIER.

I. Sedert de verdeeling der Plebanie is ROBERTUS SWEERTS (*Swertius*) de eerste, die als Kanonik-Pastoor of Plebaan van het Zuider-Kwartier of de Zuiderwijk benoemd is. Hij was te *Antwerpen* geboren in 1570 den 4 Augustus; hij had de Poësis en de Rhetorica te *Kortrijk*, te *Brugge* en te *Douaij* geleeraard, — de godgeleerdheid te *Leuven* aangeleerd en den graad van Licentiaat in die wetenschap verkregen. Vervolgens werd hij eerstelijk Plebaan van de *St. Jans*-kerk te 's *Bosch*, waar hij als vermaard prediker van zijne geleerdheid aan de burgerij heeft doen blijken, zooals bij publieke lofspraak der magistraat van gezegde stad getuigd is; — daarna is hij naar *Turnhout* verhuisd, waar hij weer tot Plebaan benoemd is, eindelijk is hij naar zijn geboorteplaats *Antwerpen* teruggekeerd, en aldaar op nieuw als Kanonik-Pastoor aangesteld (a). Hij overleed den 4 Junij 1646, en liet twee werken na, t. w. „*Eene opeenstapeling van leugens van Franciscus Lansberg*,” eenen Rotterdamsch-bataafschen predikant. — *Antw.* bij *Verdussen*, en — een in 't latijn: „*de fide hiereticis servandá*,” tegen Dr. *Daniel Planck*. — *ib.* bij *Plantijn* 1611.

II. MELCHIOR VAN DEN BOSCH, die van Pastoor van *St. Andries* tot deze bediening in 1646 benoemd is geweest. Hij was het, die in geschil is geraakt met het Kapittel, zoo het schijnt, wegens het salariëren van zijnen Onderpastoor, waarvan straks melding is gemaakt. (Zie bl. 117). Hij stierf den 8 November 1669.

(a.) Hij voerde den naam van *Pastoor* en niet van *Plebaan*, omdat *Caspar Estrix*, die — van vóór de verdeeling, *Plebaan* was, en thans nog leefde, tot aan zijnen dood dien titel had voorbehouden. (FOPPENS, *Bibl. Belg.* pag. 1078, en *Athenæ Belgicæ*, pag. 661 en 662, welk werk door zijnen broeder, *Franciscus Sweerts* onder andere, geschreven is.

III. JACOBUS BRANTS, geboren te *Leuven*, licentiaat in de h. godgeleerdheid, werd van Pastoor van *St. Jacobs* te *Leuven*, tot het Plebaanschap bevorderd in het jaar 1669. In het jaar 1678 stierf hij aan eene ziekte, welke toen te Antwerpen heerschte, waardoor vele duizende menschen zijn weggerukt, onder welken ook de Plebaan van het noorderkwartier werd geteld.

IV. PASCHASIUS DU CHATEAU (*à Castro*), geboortig van *Chateau-Solerne* (*Castro Solranus*) in *Henegouwen*, had den graad van Licentiaat in de h. godgeleerdheid verkregen; was sedert het jaar 1673 pastoor te *Waelhem*, bij concours den 3 Januarij 1679 tot het Plebaanschap benoemd, op denzelfden dag, dat RUMOLDUS BACKX als Plebaan van het noorder-kwartier is aangesteld. Hij werd in 1703 onder de gegraduëerde Kanoniken opgenomen, en stierf in hetzelfde jaar volgens DIERCXSSENS (t. 7, pag. 248) en volgens DE RAM (pag. 159) den 3 Junij 1709.

V. ALPHONSUS DOMINICUS VAN ERTBORN, van Pastoor te *Bruseghem* en te *Ossele* in het Bisdom van *Mechelen*, om zijne uitmuntende begaafdheid in het prediken, tot Plebaan gekozen in 1703, werd Kanonik graduëel in 1709 en Aartsdiaken in 1724, en stierf in die hoedanigheid in 1737. (Zie bl. 95).

VI. FRANCISCUS VAN DER AA, licentiaat in de beide regten omtrent het jaar 1709, werd van Plebaan tot gegraduëerden Kanonik verkozen in 1721, en stierf als Aartspriester in 1727. (Zie bl. 104).

VII. JOANNES WALTERUS EELKENS, een *Antwerpenaar*, werd in het jaar 1724, van Pastoor der *St. Walburgis*-kerk, tot Plebaan bevorderd. Hij overleed in 1731.

VIII. PETRUS VERHELJEN, geboren te *Schelle*, werd versierd met den graad van Licentiaat in de h. godgeleerdheid; Plebaan benoemd den 18 Januarij 1734. Hij is geweest Synodaal examiner, Aartspriester of Landdeken van de Antwerpsche Christenheid, boekenkeurder, en bij het open staan des Bisschoppelijken zetels, Vicaris-generaal. Hij stierf den 1 October 1777. Hij schreef een voortreffelijk werk, hetwelk den titel voert van:

„Zielespijs of christelijke Leeringe...” 5 deelen in 8o. (a).

IX. JOANNES ANTONIUS SEERWART, te *Lier* den 29 October 1749 geboren, licentiaat in de h. godgeleerdheid, werd van vice-President des grooten kollegie's van den *H. Geest* te *Leuven* tot Professor van het Seminarie van *Antwerpen* bevorderd, en tot Plebaan gekozen den 27 December 1777. Na de aflijgheid des Bisschops in 1798, is hij met nog anderen, tot Vicaris-Generaal ter besturing van het Bisdom aangesteld. Het Bisdom werd vernietigd en daarna heeft de Aartsbisschop van *Mechelen* hem wederom tot Pastoor of Plebaan der nieuwe Parochie van *O. L. Vrouwe-Kerk* van *Antwerpen* benoemd. Hij stierf den 17 Julij 1805; zijn afsterven werd zeer betreurd.

PLEBANEN VAN HET NOORDER-KWARTIER.

I. GUILIELMUS BREUGEL. Vóór dat hij in 1639 Plebaan werd, was hij Pastoor geweest van *St. Andries* en daarna onder-plebaan. Hij overleed in het jaar 1650.

II. PETRUS HAESIUS (*van Hees*), te voren Pastoor van het *Gasthuis* en van *St. Joris-kerk*. Hij stierf in het jaar 1651.

III. JOANNES VAN LEEMPUTTE, licentiaat in de h. godgeleerdheid, is van de besmettelijke, alsdan te *Antwerpen* heerschende, ziekte gestorven in 1678.

IV. RUMOLDUS BACKX, geboren te *Mechelen* omtrent het jaar 1650, deed aldaar zijne eerste studie, en voltrok die te *Leuven*, in het Kollegie het *Varken*, en werd bij de algemeene promotie van het jaar 1667 op de 18e plaats uitgesproken. Hij studeerde aan dezelfde Universiteit op de h. godgeleerdheid, in welke wetenschap hij den graad van Licentiaat behaalde. In 1679 werd hij naar *Antwerpen* geroepen, om er Kanonik en Plebaan te wor-

(a.) Van dit werk bestaat ook een uittreksel of verkorting in 3 dl. in 8o., hetwelk dezelfde *P. Verheijen*, den 12 September 1760, heeft goedgekeurd, en — denzelfden titel draagt.

den, nadat hij Pastoor te *Willebroeck* was geweest. Hij bediende ongeveer 25 jaren dit werkzaam ambt van Plebaan, en overleed den 3 Junij 1703. Men vindt zijne afbeelding in zijne werken, bestaande in sermonen en meditatieën in 14 deelen, gedrukt te *Antw.*, welke steeds als de beste in de vlaamsche taal beschouwd, en nog geprezen en zeer geacht zijn (a).

V. JOANNES VAN EXCEL, te *Wortel*, bij *Hoogstraten* geboren, werd van Pastoor te *Hoorn* in *Holland*, benoemd als Plebaan in het jaar 1703, en overleed den 4 April 1732.

VI. JOANNES VAN EIJ, een *Antwerpenaar*, werd Pastoor van *St. Michiel* te *Leuven* en President van het Kollegie van Hovius (hetwelk gewoonlijk *het erfdeel van Christus, patrimonium Christi* genoemd werd) en later in 1732 Plebaan van *Antwerpen*. Hij stierf den 5 Augustus 1762. Hij gaf een belangrijk werk in het licht, onder den titel van: „*Enchiridion S. Scripturæ*, 3 vol. in 8o.

VII. PETRUS GUMMARUS VAN HOMMELLEN, van Pastoor van *St. Andries* in het jaar 1762 Plebaan geworden, stierf in 1772.

VIII. JOANNES FRANCISCUS LIPPENS, te *Eecloo*, in *Vlaanderen* geboren, werd met lof tot den graad van Licentiaat in de h. godgeleerdheid en in de beide regten verheven, Pastoor te *Contich*, en vandaar in het jaar 1772 tot het Plebaanschap bevorderd, welke bediening hij in 1786, na eene Kanoniksdij van eene vrije prebende verkregen te hebben, heeft afgestaan. Hij is ook Synodaal examiner, boekenkeurder en Officiaal geweest. Hij overleed den 19 Julij 1798.

IX. GUILIELMUS JOANNES BAPTISTA VAN BOMBERGEN, werd in 1786 Plebaan, en landdeken van het distrikt *Antwerpen*. Zie wegens hem verder onder de aangestelde Vicarissen ter besturing van het Bisdom.

(a.) SWEERTII *necrolog.* pag. 75 – 76, en PAQUOT *Memoires*, in fol. t. 2 pag. 196.

§ V.

Seminarie van Antwérpen.

Men geeft den naam van *Seminarie* aan een huis of eene geestelijke vereeniging, waarin men de klerken of kweekelingen, die zich tot den geestelijken staat voorbereiden, opleidt, om hen te onderwijzen in de kennis der geloofswaarheden en der zedeleer, en in al de pligten en verrigtingen van hunne bediening: in één woord, een *Seminarie* is eene kweekschool voor zielzorgers, priesters of bedienaars van het Altaar. — De daarstelling van zulke heilige afzonderingen of scholen is niet nieuw in de *Kerk*. Te allen tijde heeft de H. Kerk, met moederlijke zorgvuldigheid in al de verschillende behoeften harer kinderen voorziende, eene bijzondere zorg aangewend voor de opvoeding harer gewijde bedienaren. Overtuigd van den magtigen invloed, dien de leef- en denkwijze des jongelings op den mannelijken leeftijd blijven uitoefenen, heeft zij zich steeds beijverd om overal scholen te stichten, waar hare toekomstige priesters, onttrokken aan de verleiding en aan de gevaren der wereld, naar geest en hart voldoende zouden worden ontwikkeld, om eenmaal de heilige pligten hunner verheven bediening op waardige wijze te kunnen vervullen.

De eerste zekere sporen van zoodanige stichtingen vinden wij reeds in de 4e eeuw. In alle landen der toenmaals bekende wereld zien wij trouwens geleerde en heilige mannen, als *HIERONYMUS*, *AMBROSIUS*, *CHRYSOSTOMUS* en zoovele andere groote kerkvaders, ijveren voor de stichting dezer inrigtingen. De *H. AUGUSTINUS* spreekt met den grootsten lof van de gelukkige vorderingen der geestelijken in zijne leerscholen en spoort al zijne ambtgenooten aan, om hunne toekomstige geestelijken in dergelijke

verblijven te vereenigen. Uit een brief van den H. Paus LEO, in de 5e eeuw geschreven, blijkt dat reeds toen van oudsher in de kerk het gebruik van priesterscholen bestond. In de 6e eeuw vinden wij melding gemaakt van dergelijke scholen te *Rome*, toen reeds tot een hoogen trap van bloei opgeklommen; en wie weet niet, dat de H. WILLIBRORDUS, apostel der Nederlanden, te *Utrecht* eene school oprigtte, om zendelingen en geestelijke medehelpers in zijnen arbeid te kweken?

Sommige Heiligen vaardigden strenge verordeningen uit: De H. AMBROSIUS nam op alles acht, zelfs op de manier van gaan dergenen, van welken hij klerken wilde maken; en als hij had bemerkt, dat iemand onder hen, die zich voor zulken aanmeldden, eenen onbezonnen tred had, zoo weerde hij hem af. De H. LEO verbood tot de wijding aan te nemen diegenen, die geene bewijzen van bekwaamheid hadden gegeven. Eindelijk de kerkvergaderingen en de Pausen bevolen hetzelfde met zeer sterke bewoordingen. En het is om deze reden, dat de Klerken weleer in een Seminarie in gemeenzaamheid woonden, en dat in alle kerken een *Scholarch* was, dien men thans *theologaal* noemt, op wien de verpligting rustte anderen te onderwijzen.

Onder de regering van KAREL *den Grooten*, werden er zeer beroemde scholen in de kloosters opgericht, waarin niet slechts jonge kloosterlingen, maar ook anderen, die den priesterlijken stand betrachtten, de opleiding in de godsvrucht en het onderwijs in letterkunde en kerkelijke wetenschappen ontvingen. Het oude bisdom van *Tongeren* of *Luik* levert ons een voorbeeld hiervan in de vermaarde Abdij van *Stavelo*, en dat van *Kamerijk* in de geroemde school, welke in het klooster van *Lobbès* was gevestigd.

Toen in de 13e en 14e eeuw de algemeene scholen, doorgaans *Universiteiten* of *Academiën* genoemd, waren opgericht, en in dezelve op pauselijk gezag een leeraarsstoel voor de H. godgeleerdheid was tot stand gebragt, zonden de Kerkvoogden wel eenige hunner kweekelingen voor het H. Altaar derwaarts en deden zij hen in bijzondere kollegiën, bij die Universiteiten opgericht, onder

het bestuur van godvreezende geestelijken, tot de herderlijke hoedanigheden en bedieningen opleiden; doch zij lieten evenwel niet na, een groot aantal in hunne kathedrale scholen of seminariën te onderrigten en tot den geestelijken staat voor te bereiden.

Men stelde steeds groot belang in de *Seminariën* en men was zeer bezorgd, om dezelve in stand te houden en te doen bloeijen.

EUGENIUS II, ALEXANDER III, INNOCENTIUS III en onderscheidene andere Pausen hebben heilzame verordeningen uitgevaardigd, om leeraars of onderwijzers te bezorgen aan de Klerken, die zich toelegden om Priester te worden. In 1436 stichtte EUGENIUS IV, een *Seminarie* te *Florence*, zoo als de H. ANTONINUS ons leert, die weinig tijds daarna Aartsbisschop dier stad werd. Te zelfder tijd richtte de Z. PETRUS BERLAND, Aartsbisschop van *Bordeaux* een huis op, waarin men zorg droeg, om 12 Klerken ten tijde van 10 jaren te onderrigten; insgelijks hebben onderscheidene andere Prelaten hetzelfde gedaan. En eindelijk, toen het Consilie van *Trente* de daarstelling der *Seminariën* had bevolen, zijn deze gelukkiglijk door de Christen-wereld vermenigvuldigd; en inzonderheid sedert dat de H. CAROLUS, de H. FRANCISCUS VAN SALES en menigvuldige andere groote Kerk-Prelaten het voorbeeld hadden gegeven. Onder degenen, die met den meesten zegen daaraan gearbeid hebben, moet men bekennen, dat de beroemde JACOBUS OLIER, President van het *Seminarie* van den H. SULPITIUS te *Parijs*, een der uitmuntendsten is. De gedachtenis van dezen grooten man, wien de Hemel van de aarde sedert lang heeft weggevoerd, zeide MORERI in zijn „*grand Dict. Hist.*” (Art. *Seminaire*) is nog zoo versch, dat het niemand onbekend is, dat zijn geest nog leeft en heerscht in de meeste seminariën van *Frankrijk*, bestuurd door zijne medegenooten of door zijne leerlingen. — Nog dagelijks vermenigvuldigen de Seminariën niet slechts in Europa, maar ook in andere werelddeelen door de zorg der Bisschoppen (a).

(a.) Zie den H. LEO, Ep. 87, — EUGENIUS II, in *Conc. Rom.* cap. 12, — ALEXANDER III, in *Conc. Rom.* cap. 18. — INNOCENTIUS III, id, cap. 11, —

Zie hier een kort verslag van hetgeen hieromtrent in het Bisdom van *Antwerpen* heeft plaats gehad.

In het jaar 1570 werd te *Mechelen* eene provinciale Kerkvergadering gehouden door de Bisschoppen dier kerk-provincie, terwijl, om de afwezigheid van den Aartsbisschop, die voor zaken te *Rome* was, MARTINUS RIJTHOVEN daarbij in naam des Aartsbisschops den voorzitters-zetel bekleedde, en onze nieuwe Bisschop FRANCISCUS SONNIUS mede tegenwoordig was. De besluiten dezer vergadering, die den 11 Junij van genoemd jaar begonnen en nà onderscheidene zittingen gesloten was, zijn den 15 Julij daaraanvolgende afgekondigd. In dezelve is onder andere *wegens de Seminariën* (tit. *de Seminariis*) vastgesteld, dat waar tot dusver geen Seminariën waren, er in de eerst volgende Synode der Diocese zouden opgericht worden en derzelve oprigting niet langer dan 6 maanden mogt verschoven worden. SONNIUS kon met den besten ijver, dien hij bezat, hieraan geen gevolg geven: ongetwijfeld om de opvolgende beroerten is het *Seminarie* te *Antwerpen* eerst in 1605 door den Bisschop JOANNES MIRÆUS daargesteld. Dit bovengemelde besluit was des te dringender, uithoofde hierdoor het bevel van het Consilie van *Trente*, hetwelk alsdan aangenomen en afgekondigd was, moest ten uitvoer gebragt worden: hieraan kon echter om de boosheid der tijden binnen den bepaalden tijd hier niet voldaan worden.

Onder de drie eerste Bisschoppen zijn de klerken of kweekelingen, ter bevordering hunner studien in de Universiteit van *Leuven* opgekweekt, opdat geene werklieden in den wijngaard des Heeren zouden ontbreken: ook zijn er intusschen eenige middelen beproefd geworden, om een *Seminarie* op te rigten en te dien einde reeds eenige fundatien gesticht.

De Bisschop JOANNES MIRÆUS vond, bij het aanvaarden des Bisdoms, zijne Diocese verwoest en beroofd van herders, zooals bevorens reeds gezegd is: hierom wendde hij alle mogelijke zorg

de H. ANTONIUS, tit. 22, cap. 10, § 6. — Het vierde *Conc. van Toledo* en — het *Conc. van Trente*, Sess. 23, cap. 18.

aan, om alle Parochiën van herders te voorzien : dan hij had geene wereldsche priesters om aan te stellen, vermits er geene scholen meer bestonden, waarin de jongelingen tot den geestelijken staat voorbereid werden, en het voor de ouders niet geraadzaam was, om de tijdsomstandigheden, hunne zonen te dien einde naar de Universiteiten te zenden. Hij zorgde daarom in de eerste plaats, dat er scholen werden geopend, in welke men de kennis der h. talen zou leeraren, die zoo noodzakelijk is voor de godgeleerde studie. Hierbij liet hij het niet: aangezien hij de behoefte aan priesters zoo zeer gevoelde en de noodzakelijkheid van een *Seminarie* hoe langer zoo meer dringend werd, heeft hij door zijne vlijt alle moeilijkheden overwonnen, en eindelijk in het jaar 1605 eene *Seminarie* voor de studenten in de godgeleerdheid daargesteld; hij heeft hetzelfde in zijn leven begunstigd en stervende mildelijk begiftigd, zoodat hij teregt deszelfs stichter mag genoemd worden; want behalve de jaarlijksche renten, heeft hij ruimschoots gezorgd voor de professoren en de kwekelingen van het Seminarie, door het aankopen en inrigten van het huis tegenover het Bisschoppelijk Paleis, op den hoek van de *Bernaertstraat*, waar men tegenwoordig dat vermaarde logement, onder het uithangbord van „*Hotel de St. Antoine*” aantreft (a).

Hier zij opgemerkt, dat in het jaar 1674 in het Bisschoppelijk *Seminarie* een *Kollegie van Pastoors* is ingesteld door den Bisschop AMBROSIUS CAPELLO, die hetzelfde zeer milddadig heeft begiftigd, daarvoor in eens schenkende de kapitale som f 111,600, om die tegen interest uit te zetten (b). Deze stichting was voor het welzijn der diocese begonnen, — om in dat *Kollegie* namelijk

(a.) MIRAEUS had mede in de Universiteit van *Douaij* eene ruime stichting van 6 beursen nagelaten, — 3 voor de wijsbegeerte en 3 voor de godgeleerdheid... Hij was voornemens aldaar eene kweekschool voor *Antwerpen* op te rigten, als hij langer had geleefd. (Zie DIERCXSENS, t. 6, pag. 360—361).

(b.) Zie DIERCXSENS... t. 7, pag. 393—399.

op te nemen uitgediende Pastoors, Onder-pastoors, Kapellanen en andere priesters, of . . . — Dan het *Seminarie* werd door de provisoren van dit Kollegie naar allen schijn te klein geoordeeld en als eene onverkieslijke woning voor die Heeren; hierom kochten zij een ruim huis op de *Schoenmarkt*, hetwelk „*de Roos*” voor wapen had, — en wél ingerigt en van het noodige voorzien werd. Het doel werd niet bereikt, — niemand kwam er in, — en hierom zijn later die gelden tot een ander einde aangewend, om namelijk eenen fatsoenlijken onderstand te verleenen aan priesters, die onbekwaam zouden worden voor hunne bediening (a). Dit is geschied; want, — toen er twist was ontstaan tusschen den Bisschop P. J. DE FRANKEN SIERSTORPFF met de pastoors en tusschen de Opzieners, — is er door den Raad van *Brabant* een vonnis geveld, waarbij bevolen werd, het huis „*de Roos*” met alle daaraan toebehoorende meubelen te verkoopen of te verhuuren, en de *fundatie* zelve aan het Bisschoppelijk *Seminarie* over te maken (b). Nà deze beslissing van den 18 Julij 1716, is het Bisschoppelijk *Seminarie* naar dit huis op de *Schoenmarkt* overgebracht en bleef daar tot aan de vernietiging des Bisdoms, terwijl het eerste huis op den hoek der *Bernaart-straat* is verkocht geworden.

De laatst genoemde Bisschop gaf een' nieuwen luister aan het *Seminarie*, doordien hij een nieuw huis deed bouwen, terwijl hij aan hetzelfde nieuwe wetten verleende en, behalve den President en den Kanonik thelogaal, twee professoren der godgeleerdheid aanstelde (c). Dit huis, alzóó herbouwd, dient ten huidigen dage voor *Tribunaal* of *Paleis van Justitie*.

JOANNES MALDERUS, de 5^e Bisschop van *Antwerpen*, heeft in zijne „*Instructie der Dekens*,” welke ik vermeen, dat in de Kerkvergadering van het jaar 1630 door hem is uitgevaardigd, onder

(a.) Zie DIERCXSENS . . . t. 7, pag. 393—399.

(b.) Men vindt dit vonnis van den Raad bij DIERCXSENS t. 7, pag. 399 en volg.

(c.) DE RAM, als voren, pag. 72—73.

den titel: „*wegens den vergever der beneficiën*,” besloten, dat de zestigste penning voor het *Seminarie* moest geëischt worden van alle hoegenaamde beneficiën, hetzij die open, of vervuld zouden zijn.

Daarenboven is door andere middelen voor het *Seminarie* gezorgd. Trouwens het Personaat van *Iteghem*, onder het Dekenaat van *Lier*, en het Personaat van *Ouwen-* en van *Grobbendonck*, onder het Dekenaat van *Herenthals* zijn aan hetzelfde geschonken door eenen Brief van *Rome*, gegeven den 11 Junij 1657, en te *Brussel* goedgekeurd den 6 Mei 1659. Onder dezen titel waren de Opzieners en de President van het *Seminarie* patronen of vergevers dier Kerken, bij welke ook onder dezelfde regten daarna gevoegd is het Personaat van *Ranst*, in het Dekenaat van *Antwerpen*.

Bij de vernietiging van het Bisdom, op het einde der vorige eeuw, is ook het *Seminarie* van *Antwerpen* vernietigd. Van het *Seminarie* van *Breda* zal later gehandeld worden.

PRESIDENTEN VAN HET SEMINARIE.

I. LAURENTIUS BELJERLINCK, van wien boven bl. 99 reeds werd gewaagd, is door den Bisschop J. MIRÆUS tot eerste President van het *Seminarie* aangesteld, toen hij slechts 27 jaren oud was, die... daarna door zijne schriften getuigd heeft, hoe hij het waardig was geweest tot dit gewichtig ambt bevorderd te worden (a.) Hij stierf in den jeugdigen leeftijd van slechts 49 jaren, den 7

(a.) Hij heeft vele werken geschreven en in het licht gegeven, als: *Zesdespreuken der Christenen...* *Apophthegmata Christianorum*, enz. onder andere ook *Lijkredenen*, die hij uitsprak op de *Uitvaart* van J. MIRÆUS, Bisschop van *Antw.*; — van MATTHÆUS HOVIUS, Aartsbisschop van *Meche-len*; — van PHILIPPUS III, Kathol. Koning en — van ALBERTUS den godvruchtigen, *Prins der Nederlanden*, bij welke alle hij veel eer heeft ingelegd. (PAQUOT, *Memoires...* in fol. t. 2, pag. 222, — DIERCKSENS t. 7, pag. 283—285).

Junij 1627, en werd begraven in de kapel van den H. THOMAS in het graf zijner ouders, met dit bijzonder grafschrift:

„*Laurentius Beijerlinck*, Antverp. natus litterisque excultus,
„*Lovanii Philosophiam et theol. hausit, ad seminarii curam huc*
„*evocatus praefuit et fecit bene, hujus ædis canonicus et libro-*
„*rum censor, Districtûs primùm dein Urbis Archipresbyter nec*
„*non S. R. E. Prothonotarius. Tot muniis praeclarè obitis, conci-*
„*onibus, scriptis sacris et prophanis, vitae innocentia, atque in*
„*Deum pietate apud cives et exteros clarus obiit 7 Junii*
„*MDCXXVII. cetatis XLIX.*”

BEIJERLINCK heeft bij zijn sterven zijne boekerij aan de Universiteit van *Leuven* gemaakt bij legaat, door welk begin, zoo als ERYCIUS PUTEANUS (a.) verzekert, men ernstig over het aan-

(a.) Gelijk *Beijerlinck* toen den oorsprong heeft gegeven aan de publieke *Bibliotheek*, zoo gaf later in 1720, een ander Kanonik van *Antwerpen*, SNELLAERTS, door insgelijks zijne boekerij aan de Universiteit te vermaken, den oorsprong aan het gebouw en de publieke *Bibliotheek*, die daarna te *Leuven* bestond. (Zie ERYCIUS PUTEANUS in zijn: »*Auspicia Bibliothecae publicae Lovan.*” — (1638, in 4°). Dit boek van 60 bladzijden, vindt men op n°. 102 onder de 121 werken, klein en groot, door hem geschreven en — uitgegeven. (Zie PAQUOT, als voren, t. 3, pag. 90--103). PUTEANUS of *Henricus van de Putte*, anders *du Puij*, was te *Venlo* geboren uit eene familie van adellijke afkomst den 4 Nov. 1574... hij bezat eene groote wetenschap en zedigheid... en stierf te *Leuven* zeer stichtend den 17 Sept. 1646, ruim 72 jaren oud, — de eerste begraven in de Kapel van den H. *Carolus Borromeus*, in de *St. Pieters-Kerk*. Hij maakte voor zich dit grafschrift:

(*Studiosa vita optima*)

Vixisse ne me nescias, adhuc loquor:
Puteanus ego sum, *mentis ardor quem bonæ*
Evexit, ore publice utilem, et stilo.
Quid plura? Tu quod es, fui; te cogita;
An non ubique cura, crux, molestia?
Ceu naviges, vel scylla, vel charybdis est:
Post fata, portus; vita morte nascitur:
Mori necessum est: non necessum est emori:
Vexisse pulchrè in rebus est æternitas

schaffen van eene publieke *Bibliotheek* heeft beginnen te raadslagen, welke eindelijk in het negende jaar nà zijnen dood is opgerigt: hiervandaan, dat voornoemde Auteur beweert, dat hij meer roem verworven heeft door geven dan door schrijven.

Onder de geschilderde afbeelding van den stichter des Seminaris van *Antwerpen*, welke daarin bewaard gebleven is tot aan de vernietiging van hetzelfde, had hij deze lofrede doen plaatsen:

Joannis Miraei.

IV Antverpiensium Praesulis,
vultum hic vides spectator,
neque enim heroicam ipsius mentem
qua semper alta complexus
exigua tabula quis comprehendet.

Ille, ille est, cujus in Deum religio et pietas,
erga homines benignitas, in agendo prudentia,
quae virtutes unà cum eruditione summae in eo fuerunt,
apud nos posterosque perenni elogio celebrabuntur.
Hujus industriâ et labore Diocesis Antverpiensis
hâc temporum malignitate penè collapsa
pristinum et pristino amplioem splendorem accepit.
Surrexit ejus auspiciis hoc Seminarium clericorum,
quod vivens vovit et opibus suis moriens dotavit,
e quo mox missi in omnem vineam operavii.
Visitationes ecclesiarum hoc speculatore resumptae,
virginum caenobia optimis institutis stabilita,
caeremoniarum sacrarum introductae formulae.

Summa est
quod olim urbi aeternae Octavianus caesar
id praestitisse Antverpiensi ecclesiae
jure quis hunc dixerit:
lateritiam prius eam invenisse,

Mortuum audis?
Ut ego te vivum,
Benè precare mortuo.

et modico quo praefuit spatio
marmoream reliquisse.

Sed Heu! meditantem majora catarrhi defluxus rapuit.
Decessit Bruxellis in patriâ anno CI^o. I^o. CXI. — XII Januarii.
postquam vixisset annos LIII, non tam dierum
quam meritorum plenus.

Laurentius Beijerlinck

S. Theol. licent.

et primus hujus Seminarii Praeses

Antistiti opt. de se merito pos.

II. HENRICUS WALRAVENS, die den graad van Licentiaat in de H. godgeleerdheid had verkregen, was neef van den Bisschop JOANNES *Malderus*, Kanonik van de Kathedrale kerk. Hij stierf den 28 December 1649.

III. CHRISTIANUS VUCHTS of VOOCHTS volgde op in het presidentschap; hij was neef van den Bisschop GASPAR NEMIUS, en toen deze tot Aartsbisschop van *Kamerijk* was verheven in het jaar 1651, verliet VUCHTS ook kort daarna de stad Antwerpen. Zie onder de *Aartsdiakens* bl. 94 (a).

IV. LAMBERTUS HYMANS of ROYMANS werd vermoedelijk in het jaar 1657 President, en stierf den 29 Julij 1663 (b).

V. JOANNES DE CAPUA, Kanonik der Kathedrale kerk is den 30 Julij President benoemd en overleed den 3 Junij 1666.

VI. ANTONIUS HOFFESLAG, licentiaat in de h. Godgeleerdheid, kanonik graduëel en boekenkeurder, bekwam het presidentschap

(a.) In het jaar 1652, bij het open vallen van het Bisdom werd hij, benevens anderen, Vicaris-Generaal ter bestiering van hetzelfde benoemd. *Syn. Belg.* t. 3, p. XLIV.

(b.) DE RAM zegt in zijn *Syn. Belg.* (t. 3, pag. 273 in notis) dat hij onder de presidenten van het Seminarie moet gerekend worden en schrijft zijnen naam L. ROYMANS; hij voegt er bij dat hij vroeger pastoor te *Etten* was en dat men in de Congregatie der Dekens in 1651 aan hem de bediening van Aartspriester van het district van *Breda* provisioneel heeft opgedragen. (*Register G.* p. 68) C. B. DE RIDDER vermeent, dat hij in 1657 president werd.

in 1666 en nam zijn ontslag daarvan in het jaar 1684, volgens *de Ram (a.)* doch in tegenspraak met zich zelve noemt hij dezen A. HOEFFSLAG in 1699 nog president van het Seminarie, toen deze, met meer anderen, na het afsterven van den Bisschop J. F. VAN BEUGHEM, vicaris-generaal benoemd werd (*b.*) Hij stierf waarschijnlijk in 1702. Hier laat DE RAM SEBASTIANUS THIBAUT volgen als president van het Seminarie (*synops. act p. 164*) en op eene andere plaats (*c.*) zegt hij, dat hij met den grootsten lof, ongeveer 34 jaren, het bisschoppelijk Seminarie heeft bestuurd; doch dat is eene vergissing; uit zijne eigene woorden (in het *Synod. Belg. t. 3. pag. XLIX*) kan men dit betoogen; trouwens hij zegt dáár, dat A. HOEFFSLAG is president van het Seminarie der klerken) (waarvan hier gehandeld wordt) en SEBASTIANUS THIBAUT toen ter tijd president van het Seminarie der pastoors door AMBROSIUS CAPELLO opgerigt. Hij bekent niet te weten, wie in 1711 is opgevolgd. Als THIBAUT in 1711 een opvolger moet hebben gehad; hoe kon hij dan ongeveer 34 jaren president zijn geweest na 1684?

VII. GASPAR BOELS was president van 1702 tot 1718.

VIII. HENRICUS DAMIENS kwam aan het bestuur van het Seminarie, en bleef aan tot het jaar 1729.

IX. GULLIELMUS LAURENTIUS ENGELGRAVE die in 1741 tot het Dekenschap is bevorderd, doch vóór zijne aanstelling overleed. Zie boven bl. 82.

X. ANTONIUS DE WINTER, geboren te *Antwerpen*, die aan de Universiteit van *Leuven* den graad van Licentiaat had bekomen, werd Kanonik graduëel en examinerator synodaal, en in het jaar 1741 tot President benoemd, van welke bediening hij in 1744 afstand heeft gedaan, volgens DE RAM (*d.*) doch volgens het ar-

(a.) *Synops. act. Eccl. Antv. pag. 164.*

(b.) *Synod. Belgic. t. 3, pag. XLIX.*

(c.) *Synops. act., als voren pag. 155.*

(d.) *Synopsis als voren bl. 164.*

chief van het bisdom verliet hij vijf maanden later het bestuur.

XI. JOANNES FRANCISCUS DE BRUIJN, heeft van 1741 tot het jaar 1775 het Presidentschap van het Bisschoppelijk Seminarie waargenomen. Hij stierf in laatstgenoemd jaar. (Zie boven bladz. 105.)

XII. JOANNES HENRICUS VAN BLOER is van het jaar 1776 president van het Seminarie geweest tot aan de vernietiging van hetzelfde. Zie wegens dezen onder de Aartspriesters bl. 101.

HOOFDSTUK III.

Beschrijving der Dekenaten.

§ I.

Inleiding.

In de Bul van 1561, welke algemeen de Bul der grensscheiding (*bullæ Limitum*) genoemd wordt, noemt de Paus Pius IV de steden, de sterkten, hofsteden of Landhuizen, dorpen en plaatsen op, welke hij met de Parochie-Kerken, Kloosters, Collegien van Kanoniken, Kapellen, Gasthuizen, en beneficiën, plaatsen en personen en kerkelijke bedieningen, zoo wereldlijke als reguliere, en de volken en al het overige daaronder begrepen, — aan de kerk van *Antwerpen* voor hare Diocese heeft verleend en aangewezen. Deze plaatsen, welke wij boven d. 1, bl. 41—42 in eene alphabetische volgorde hebben opgegeven, zijn getrokken uit de Diocesen van *Kamerijk* en van *Lwik*, voor welke Bisschoppen de Koninklijke commissarissen en de uitvoerders van de Apostelike Bul Pauselijke brieven hadden, opdat niets tegen de oprigting der Diocese zoude ingebracht worden, en opdat de jurisdictie der Bisschoppen van *Kamerijk* en *Lwik* aan dien van *Antwerpen* overgegeven en toebetrouwd zou blijven. Zóó is het geschied, dat uit de voorregten dier Bisschoppen ook de Bisschop van *Antwerpen* de vergeving had van eenige Pastorijen en beneficiën, als ook van 8 Kanoniksdijen in *Turnhout* (a.) en van 2

(a.) MIRAËUS *Dipl. Belg.* t. 3, P. 2, cap. 154.

beneficiën in *Duffel* (a.) welke daarna in het Seminarie zijn ingelijfd, en mogelijk van nog andere.

Door dezelfde Pauselijke Bul werd opgericht „een Aartpriesterschap voor de stad, voor éenen stads-Aartpriester, die de zorg zou hebben over de bestuurders der Parochie-kerken” in de stad en de voorsteden: (b.) de overige in de Diocese bestaande Kerken, moesten naar het oordeel des Bisschops in *Dekenaten* verdeeld worden. En inderdaad, zoodra de nieuwe Bisschop FRANCISCUS SONNIUS, in het jaar 1570, was aangenomen, heeft hij zijne Diocese trachten te organiseren en in 1571 het Bisdóm, buiten de stad, in 4 Dekenaten afgedeeld voor zoovele plattelandsche *Dekens* of *Aartspriesters* (c.) in deze orde: 1. dat van *Lier*, 2.

(a.) MIRAEUS *Don. Belg.* lib. 2, cap. 133.

(b.) Wat hiervan later geworden zij, kan men zien ter plaatse, wáár van het *Aartspriesterschap* gehandeld wordt.

(c.) Paus BENEDICTUS XIV (de *Synodo*, lib. 3, cap. 3) handelt over de Vicarissen en zegt: »Behalve eenen algemeenen Vicaris, die over de geheele diocese gesteld is, worden door den Bisschop aangesteld *afzonderlijke* of *buiten-Vicarissen*, om buiten de stad, in de dorpen en steedjes over zaken van klein belang te vonnissen, en regtsgebied uit te oefenen, tot zekere daden beperkt . . . De oorsprong van zulke *Vicarissen* is zeer oud, en moet opgevoerd worden tot de *Koorbisschoppen*,” zegt hij; »trouwens deze *Koorbisschoppen* werden in dorpen en steedjes gesteld om die in plaats van den Bisschop te besturen.” (Doch nadat zij met vele voorregten vereerd waren, zijn zij tot zulke vermetelheid gekomen, dat ze zich in alles aan den Bisschop gelijk waanden). »De orde der *Koorbisschoppen* heeft men beginnen te vernietigen, en omtrent het midden der 10e eeuw is zij geheel te niet gedaan. — »Vervolgens is de zorg van de platlandsche Parochiën te bezoeken, enz. welke eertijds op de *Koorbisschoppen* rustte, op de *Aartspriesters*, . . . en *Landdekens* overgebracht.” Tot hier BENEDICTUS XIV. — Omtrent de 13e eeuw is in *Duitschland* en in *Nederland* het gebruik ingevoerd van de Diocese te verdeelen in kleine Bisdómmen of liever *Dekenaten*, over ieder van welke een *Vicaris* van den Bisschop zou gesteld zijn, die daarom *Deken* werd genoemd; ofschoon elk distrikt niet zelden uit meer dan tien Parochiën bestond, en men eigenlijk *Decanus* (Deken) van *decem* (tien) zegt: dan de kracht des woords is meer uitgebreid, zoo dat men den titel van *Deken* geeft aan elk,

dat van *Herenthals*, 3. dat van *Breda*, 4. dat van *Bergenopzoom*. — De 2 eerste dezer Dekenaten waren grootendeels uit het Bisdome van *Kamerijk* genomen en de 2 laatste meestal uit dat van *Luik*.

Het Dekenaat van *Herenthals* bevatte: *Beersel*, *Beersse* (en *Vosselaer*, toen vereenigd en onder eenen pastoor), *Berlaer*, *Bevel*, *Bouwvel*, *Eijnthout*, *Gierle* (waaronder *Thielen*, in 1612 zelfstandige parochie geworden), *Gestel*, *Herenthals*, *Herenthout-St. Pieter*, *Herenthout-St. Gommar* (waartoe *Wiekevorst* behoorde, in 1642 tot parochie verheven), *Hersselt*, *Heijst-op-den-Berg* (met de Kapellen te *Boisschot* en *Hallaer*), *Hulshout*, *Iteghem*, *Kessel*, *Lichtaert*, *Lille*, *Meerhout*, *Morckhoven*, *Norderwijk*, *Nijlen*, *Olmen*, *Oolen*, *Oostmalle*, *Ouwen* (oude naam van *Grobbendonk*), *Poederlé* met *Wechelderzande*, *Turnhout* met oud *Turnhout* dat in 1614 een eigenen pastoor verkreeg, *Vorst*, *Veerle*, *Vorselaer*, *Westmeerbeek* en *Zoersel*.

Het Dekenaat van *Lier* kwam tot aan de poorten van Antwerpen, en had onder zich: *Aertselaer*, *Berchem*, *Boom*, *Borsbeek*, *Bouchout*, *Buijseghem* of *Edeghem*, *Contich*, *Deurne*, *Duffel*, *Emblehem*, *Halle*, *Hemixhem*, *Hoboken*, *St. Lauwrijs-Hove*, *Kiel*, *Lierre*, *Massenhoven*, *Merxem*, *Millegem*, *Mortsel*, *Niel*, *Oelegem* met *Broechem*, *Pulle*, *Pulderbosch*, *Ranst*, *Reeth*, *Rumpst*, *St.-Willibrord*, *Santhoven*, *Schelle*, *Schilde*, *Schooten*, *'s Gravenwezel*, *Viersel* (eertijds *Voorschoten* genoemd), *Vremde*, *Waerloos*, *Wilrijk*, *Wommelghem* en *Wijneghem*.

De plaatsen der 2 andere Dekenaten zullen genoemd worden, wanneer later over dezelve gehandeld wordt.

die over anderen gesteld is. Vermits de *Dekens*, behalve de bovenbedoelde zorg ook te zorgen hebben voor de Pastoors en priesters van hun distrikt, zoo worden zij dikwijls *Aartspriesters* genoemd, dat is de eerste en waardigste onder de priesters, of, gelijk GUIL. LINDANUS, Bisschop van *Roermond* zegt: de *Pastoor der Pastoors*. — Eindelijk omdat in burger- en krijgstucht ook *Dekens* worden aangetroffen, zoo worden de *buiten-Vicarissen* of *Aartspriesters* ter onderscheiding soms *Dekens der Christenheid* of *der Christenen* geheeten. (V. D. VELDE, *Syn. Monum.* t. 2, pag. 404—406).

DIERCXSENS (*Antv. Christo mase* t. 5, pag. 126) meldt ons, dat SONNIUS, in 1570, zijne diocese in zes dekenaten verdeelde, te weten: *Antwerpen, Lier, Herenthals, Hoogstraeten, Breda en Bergen*; wijle Mgr. DE RAM hecht zich aan dit gevoelen; doch zij vergissen zich. Inderdaad, men kan zich in die veronderstelling niet verklaren, hoe de Zuidelijke grenzen van de dekenaten van *Breda en Bergen* juist dezelfde zouden zijn geweest als die in 1609 vastgesteld zijn tusschen de Vereenigde Provinciën en de Provinciën, die onder de Aartshertogen bleven; te meer, daar die laatste grensscheiding alleen voor grond heeft de inbezitting der parochiën door de oorlogvoerende partijen. Geene voorafgaande verdeeling kwam in aanmerking. Een groot getal van bijzondere feiten, gestaafd door authentieke documenten, laten geen twijfel over wegens de onnauwkeurigheid der verzekering van DIERCXSENS en anderen (a). De verslagen van 1572 aan den Bisschop ingediend wegens de eerste dekenale visitatiën in de nieuwe diocese, geven een juiste omschrijving der vier dekenaten door den Bisschop SONNIUS opgericht. — De stad *Antwerpen* was niet onder de vier dekenaten gerekend: de Aartspriester van het Kapittel oefende dáár de bedieningen uit, eigen aan de Dekens der Christenheid.

Onder het bestuur van den Bisschop J. LE MIRE is de eerste inrigting of verdeeling der diocese gewijzigd ter gelegenheid van *het twaalfjarig bestand* (1609—1621). In weerwil der bepaalde verzekering, aan den Bisschop gegeven, dat niets zou veranderd worden in al wat de religie aangaat, in die plaatsen, die onder

(a.) Zie hier eenige voorbeelden. Blijkens de rekeningen der Kerk van Deurne van 1572 en volgende jaren, was de visitatie alsdan gedaan door den *Deken van Lier*; — omtrent dit tijdvak heeft de *Deken van Herenthals*, zijnen Collega van *Lier* verzocht den nieuwen Pastoor van *Kessel* in te leiden; — De Pastoor van *Brecht*, GERARD SCHOOF, was omtrent 1590 *Deken der Christenheid van Bergen op zoom*. — Omtrent dien tijd was het *Dekenschap van Breda*, achtervolgens toevertrouwd aan de pastoors van *Loenhout, Meir en Minderhout*. Alle deze parochiën behoorden echter sedert 1609 tot andere Dekenen.

het beheer der Vereenigde Provinciën waren , gelegen in (Noord)-Braband , en dat alleen de R. Kath. godsdienst dáár , even als te voren , zou uitgeoefend worden zonder eenige stoornis , — hielden nogtans de vervolgingen tegen de Katholijken gedurig aan , dervoege dat alle relatie of onderhandeling met het Bisdom verboden was aan alle inwoners der Hollandsche plaatsen. In deze droevige omstandigheden heeft de godvreezende Bisschop het voorzigtig en noodig geoordeeld het gebied der dekenaten van *Breda* en *Bergenopzoom* te veranderen. Hij nam toen de plaatsen die onder de Aartshertogen gebleven waren , van deze Dekenen af , hij hervormde die van *Lier* en *Herenthals* en maakte er twee nieuwe van , namelijk dat van *Antwerpen*, buiten de stad , en dat van *Hoogstraten*. Aldus heeft deze nieuwe inrigting, kleine wijzigingen uitgezonderd , voortgeduurd tot aan de vernietiging des Bisdoms.

Uit een oud Register van eenen Landdeken van *Antwerpen* somt **DIERCXSSENS** (t. 4, pag. 209 en volg.) de onder elk Dekenaat aangeduide plaatsen op ; en als men dezen lijst met een ander geschreven boek , dat onder den Bisschop **LEVINUS TORRENTIUS** is opgemaakt , en met het *boek van den Aartsdiaken* , een Ms van 1718 , vergelijkt (a) , dan blijkt daaruit , dat in de *Bul der grensscheiding* eenige plaatsen worden opgenoemd als tot de Diocese van *Antwerpen* behorende (b) , welke echter in geen der drie eerst aangegevene boeken te vinden zijn. Integendeel worden in deze drie dokumenten onderscheidene plaatsen gevonden , die niet in de *Bul der grensscheiding* worden aangetroffen. Naar mijn gedacht is de rede dezer niet-overeenstemming daarin gelegen , dat in de *Bul der grensscheiding* de namen van eenige plaatsen door eenen misslag der schrijvers slecht waren opgegeven , en dat , nà de oprigting des Bisdoms , toen het getal der inwoners was vermenigvuldigd , niet weinige plaatsen tot Parochiën zijn ver-

(a.) Deze twee boeken bestaan nog heden ten dage.

(b.) Deze zijn : *Balte* , *Berecht* (kort daarna volgt *Brecht*) , *S. Bernardes* , *Denrien* , *Eiche* , *Emmersel* , *in 't Kaam* , *Terloer* en *Zoerle*.

heven, zooals blijken zal uit hetgeen verder daarvan zal gezegd worden.

Wijders de naamrollen der Dekenaten zijn bij wijle verschillend van elkander; en dit komt hieruit, dat bij verloop van tijd eenige plaatsen Parochiën zijn geworden of van het eene Dekenaat tot het andere zijn overgebracht.

In de eerste Kerkvergadering, welke SONNIUS in het jaar 1571 heeft gehouden, heeft hij — naar alle waarschijnlijkheid — eenige besluiten uitgevaardigd, en, onder andere, daarbij *de gewone Dekenale bijeenkomsten afgeschapt, totdat de ervaring zou leeren anders te moeten bevelen*. Hij heeft vastgesteld, dat jaarlijks te Antwerpen eene sijnode der Diocese zou plaats hebben op dingsdag na den zondag *Cantate*, dat is: na den vierden zondag na Paschen. „*Wij willen echter,*” zeide hij daarbij, „*en wij gebieden strengelijk* dat de Aartspriesters of Dekens der christenheid twee dagen vóór gezegden dingsdag zullen aankomen, om met den Bisschop of zijne Vicarissen te handelen over de gebreken, misbruiken en buitensporigheden onder de clergé of het volk van hun klein gebied, door hen waargenomen en opgeteekend.” (a.)

De Bisschop TORRENTIUS, die als een waakzaam herder het verval in de Kerkelijke tucht trachtte te herstellen, was ook bezorgd voor de regten der Dekens en de zijne, die om het opstaan der Dekenaten tijdens de beroerten schier ongekend waren geworden. Op het verzoek der Dekens heeft hij met bescheidenheid die regten vastbepaald en deswegens een Dekreet uitgevaardigd.

Dit Dekreet werd tusschen de papieren van het Dekenaat van *Antw.* bewaard; doch zonder teeken van jaar, maand en dag: het luidde als volgt: „LEVINUS TORRENTIUS, door de gratie Gods en van den H. Stoel, Bisschop van Antwerpen, aan allen en elk die dezen brief zullen inzien, eeuwige Zaligheid in den Heere.

(a.) DIERCXSENS, t. 5, pag. 151.

„Voornemens zijnde, zoo goed wij kunnen, in de regten en inkomsten der Dekens van onze Diocese van Antwerpen te voorzien, als mede in hunne onkosten en uitgaven, — gelet op den afstand der Parochie-Kerken en andere plaatsen, mitsgaders op onderscheidene gevaren van dezen tijd; — zeer ingenomen met het verzoek der Dekens; — gezien het schier geheel verval van hunne regten en de mijne. — Zoo hebben wij hierom, na rijpe overweging, hun toegestaan en vergund, gelijk wij bij deze toestaan en vergunnen, behalve de Legaten, welke hun door stervende priesters of beneficianten worden nagelaten, voor alle hunne uitvaart-regten, die zij steeds plegen te vragen (tenzij op eenig voorregt steunende) in vorm en manier als volgt, teweten:

„Voor elk der Pastoors van de groote Kerken, 7 rijder-gulden, (ieder op 30 stuivers gerekend).

„Van de Personen der Personaten van alle Kerken, 7 rijder-gulden.

„En voor den (klerk) geestelijke, 1 rijder-gulden.

„En van de Pastoors der midden-kerken (*media Ecclesia*) zullen zij hebben, 5 rijder-g.

„En voor den klerk, 1 rijder-g.

„En van derzelve dienstdoenden, zoo voor den Deken als voor zijnen klerk, 3 rijder-g.

„Van de Pastoors der mindere Kerken (*quarta Capella*), 3 rijder-g.

„En voor den klerk, 1 rijder-g.

„Hunne plaatswaarnemers zoo voor den Deken als voor zijnen klerk 2 rijder-g.

„En van elken anderen beneficiant, die geene zielzorg heeft, 3 pieters (ieder gerekend op 18 stuivers).

„Van de ware en blijvende vicarissen (onderpastoors) die zielzorg hebben, 4 rijder-g.

„Van elken beneficiant, die eene Cantorij of eene Kerkelijke bediening heeft, 2 pieters.

„En daarenboven zullen de gezegde Dekens, volgens oude ge-

„woonte , hebben de muts en het Brevier , of derzelve waarde.

„De voornoemde regten moeten ook vóór andere schulden betaald worden , die door de overledenen van tijd tot tijd gemaakt zijn.

„Het is aan ieder Priester toegelaten bij uitersten wil te beschikken , behoudens dat de Hoogwaardigste (Bisschop) den zestigsten penning der roerende goederen geniet ; en wijders voor de regten der Kapel en zijne Bedienaars , volgens de statuten van het Hof , 4 rhijs-gulden en 8

„De opbrengsten der beneficiën van de priesters welke voor den feestdag van de *H. Magdalena* sterven , komen aan zijne Hoogwaardigheid , behoudens het regt des Aartsdiakens voor één derde.

„Indien zij echter ná dit feest van *Magdalena* overlijden , zoo zijn die opbrengsten voor het sterfhuis ; evenwel moet de dienstwaarnemer tot het feest van *St. Jan* daaruit beloond worden.

„Wat het verleenen der copieën van Testamenten en Inventarissen der goederen van de overledenen betreft , zullen de executeurs gehouden zijn deze binnen de maand aan de bedienaars van ons geestelijk Gerechtshof , met 30 stuivers , over te maken.

„En indien de Dekens op zich nemen deze over te zenden , zullen zij voor loon 6 stuivers hebben. En in dat geval zullen de Dekens de rekening binnen het jaar ontvangen met oproeping der belanghebbenden , en dezelve binnen de maand na dien , op kosten van den overleden , aan ons Gerechtshof opzenden.

„De roerende goederen van Pastoors of priesters , die in onze Diocese van Antwerpen hun verblijf hebben en zonder testament sterven , zijn ter onzer beschikking , tenzij zij die bij-tijds hebben afgekocht ; waarvan de Dekens een' vertrouwelijken Inventaris zullen opmaken of laten opmaken.

„Ook voor de regten der inleidingen zoo van Pastoors , Personen , vaste onderpastoors , Kapellanen , als andere beneficianten , zullen de Dekens trekken volgens den taks boven voor de uitvaarten toegestaan.

„Insgelijks van elk der afwezige Pastoors jaarlijks 8 stuivers, —
„der Kapellanen 4 stuivers.

„Voor het bezorgen van een voorregt van eene Kerk jaarlijks
„4 stuivers, en voor een voorregt der beneficianten 2.

„Voor het bezorgen van ontbinding van doodslag, teruggave,
„banning, zullen zij éénen *Arnold* (12 stuivers) hebben.

„Wijders zijn de Rectoren verplicht aan onze Dekens, vóór den
„19 September den gegeven brief van verlof wegens de afwezig-
„heid der beneficianten, te bezorgen en voor dezès bezorging
„zullen zij 4 stuivers trekken.

„Voor een getuigschrift van eene Kapellanij 2 stuivers. En als
„zij dit vóór den voorgeschreven dag niet overleggen, dan blij-
„ven de vruchten verpand.

„Voor het bezorgen van een voorregt van Leuven, Douaij of
„eene andere Universiteit, zullen zij 4 stuivers hebben.

„Wegens het punt betreffende de onkosten, die de Dekens
„hebben bij de vergadering der Synode, moet de van oudsher onder-
„houden manier niet veranderd worden; en hierom moeten dergelijke
„onkosten berekend worden volgens den taks der beneficianten.
„Het plattelandsch Kapittel wordt van nu af te niet gedaan,
„uitgezonderd ten tijde der diocesane of provinciale kerkvergade-
„ring; omdat alsdan de Dekens verplicht zijde oproeping te
„doen op algemeene kosten, te vinden als boven.

„Doch voor de te doene uitgaven in het meëbrengen van den
„H. Olie en chrisma zullen zij een derde van eenen rijder.gulden
„(10 stuivers) trekken.

„Voor eenvoudige dagvaardingen 4 stuivers.

„Voor aanhoudingen en onderhoudingen 6 stuivers.

„Voor algemeene oproeping of vermaningen 8 stuivers.

„Voor eenen brief van dispensatie in het zuivel, en van eenen
„aflaat van den fabriek-raad 8 stuivers.

„Voor het verlof van eedaflegging voor eenen leek 4 stuivers;
„hetwelk niet verleend wordt in eene bloed-zaak.

„Uit de wetten en verbeteringen der misbruiken, welke door

„onze Dekens aan ons Gerechtshof moeten overgebracht worden,
 „schenken wij hem een derde deel; terwijl onze procureur fiscaal
 „altijd daarvan verwittigd moet worden.

„Voor het schrijven van een getuigschrift aan eenen anderen
 „Deken van dit of een ander Bisdom 7 stuivers.

„Voor het doen eener excommunicatie zullen zij éenen Arnold
 „van den Kerkraad ontvangen.

„Voor het voordragen en aannemen van loontrekkende pries-
 „ters . . . 6 stuivers — als het vreemde zijn, elk jaar. En behalve
 „dit zullen zij jaarlijks geven 26 stuivers, — teweten 18 voor
 „den Bisschop, 2 voor den zegelbewaarder en 6 voor den Secre-
 „taris.

„Het herschrijven der Kerken moeten jaarlijks gebeuren vóór
 „het feest van den *H. Magnus*, den 19 Augustus; en dit door
 „de pastoors of hunne onderpastoors onder straf van teregtwijzing
 „en zware boete, te bepalen door den regter van ons Gerechtshof.

„De veranderingen, de ontzeggingen en overgevingen der Ker-
 „kelijke beneficiën of ook der Kerken, kunnen niet dan ná het
 „feest van Lichtmis gedaan worden. En als er eenige vóór dien
 „tijd plaats hebben gehad, zullen zij van geener waarde zijn, en
 „de vruchten voor een derde voor ons bestuur verbeurd zijn.

„Wij geven uit eene bijzondere gratie aan onze Dekens naar
 „hun oordeel, eenen roep of eene huwelijks-afkondiging kwijt te
 „schelden; mits zij voor de 2 andere zorgen.

„.....

„Wij hebben reeds vele en verschillende klagten gehad, dat
 „de taksen niet gelijkvormig zijn ingezameld. Diensvolgens wil-
 „len en gebieden wij, dat zij van nu af eischen, en in onzen
 „naam en dien onzer dienaars aannemen volgens de schatting der
 „ingelijfde Kerken, teweten: voor schatting der Kerk van *Brecht*,
 „*Boom*, *Schilde*, *Rijkevorsel* en andere dergelijke, van elk jaar-
 „lijks op het feest van den *H. Mattheus* 30 stuivers tot teeken
 „van ons oppergezag. Ook voor het Personaat van *Brecht*, in-
 „gelijfd in het Kollegie der Scholieren (gesticht door den Hoogw.

„H. *De Ruijt*, bisschop van Atrecht) eene halve mark zilver,
 „waarvoor 4 goudgulden met het St. Andries-Kruis, elk tegen
 „30 stuivers gerekend, betaald worden.

„Insgelijks voor de inlijving of vernietiging van het Personaat
 „der Parochie-Kerk van de *H. Waldetrudis* in *Herenthals*, in de
 „Kerk en het Kapittel van *St. Katrien* te *Hoogstraten*, op Kers-
 „mis-dag 12 Rhijns-g. — En wegens de jaarlijksche schatting,
 „en wegens het oppergebied en de inlijving van de Eerw. Heeren
 „des Kapittels van *Antwerpen* ééne Bysantien-penning (12 stui-
 „vers) strekkende als boven.

„Ook zullen onze Dekens ontvangen ter gelegenheid der afwe-
 „zigheid der Pastoors en andere zielzorgers van ieder Pond voor
 „het aandeel des Aartsdiakens 2 stuivers, en bovendien voor
 „onze regten in 't geheel 10 stuivers en voor onzen Zegelbelaar-
 „der 6 stuivers.

„In de Kapellanijen, beneficiën en kosterschappen wordt elk
 „Pond geschat voor den Aartsdiaken als boven, en voor onze
 „regten op 8 stuivers en voor onzen zegelbelaar op 6 in 't
 „geheel; behoudens de regten der Dekens.

„Hier dient opgemerkt te worden, dat een mud spelt gerekend
 „wordt voor een Pond en een sister of mud voor 2 Pond:
 „hieruit volgt, dat wegens deze de bovengestelde taks moet wor-
 „den in het oog gehouden.

„Eindelijk zullen de voorzegde Dekens in onzen naam ontvan-
 „gen de dekreten van gratie, de verminderingen der roepen, de
 „dispensatien, wetten en wijzigingen, de in beslag genomen en
 „ons toegewezene vruchten.

„Ook de regten aan de Kapel, aan ons en onze ambtenaren
 „volgens oude gewoonte toekomende, en andere aan ons van een
 „en ander verschuldigd: van welke zij aan ons en onze ambte-
 „naren jaarlijks eene vertrouwelijke rekening zullen doen onder
 „belooning van den twintigsten penning.

„Daarenboven bevelen wij en verpligten bij den inhoud dezes
 „allen en elken Pastoor, onderpastoor, Kapellaan, officiant, koster

„en alle andere priesters , dat zij deze onze schikking ongeschonden en zonder tegenspraak onderhouden op straf van verontwaardiging en eene zeer zware tuchting.

„Gedaan op raad van onze ambtenaren in ons Paleis van Antwerpen, in het jaar des Heeren MD . . . den . . . der maand . . .” (a.)

Ik heb bevorens gezegd dat uit een oud register van eenen Landdeken van *Antw.* worden opgegeven de plaatsen , welke bij de tweede verdeeling onder elk Dekenaat van het Bisdom zouden behoord hebben, behoudens de aanmerkingen, welke daaromtrent moeten worden gemaakt. Hiervan zal bij de beschrijving van elk Dekenaat verder gesproken worden.

(a.) Ik heb dit dokument medegedeeld , — omdat daarin een en ander te vinden is, het geheugen waardig , — zooals het gevonden is , totdat het authentieke zal bekend worden.

§ II.

Het Aartspriesterschap der stad.

Van dit Aartspriesterschap is boven reeds veel en genoeg gezegd. Onder hetzelfde waren 9 Kerken: 1°. *de groote* of de *Lieve-Vrouwe-Kerk*, — 2°. de *St. Jacobs-Kerk*, — 3°. de *St. Walburgis-Kerk*, — 4°. de *St. Joris-Kerk*, 5°. de *St. Andries-Kerk*, — 6°. de *St. Jacobs-Kerk*, op het *Kasteel*, — 7°. de *St. Willebrords-Kerk*, — 8°. de *St. Katrina's-Kerk*, in 't *Kiel*, — 9°. de *St. Laureys-Kerk* in de *Markgravelije*.

1. DE GROOTE OF DE L. VR. KERK.

De geestelijke- of ziel-zorg der geloovigen onder de Parochie der *Lieve-vrouwe-Kerk* was toevertrouwd aan éénen *Plebaan*. In den beginne had de *Plebaan* onder zijne zorg de geheele stad en voorstad; daarna is daarvan afgezonderd de voorstad; vervolgens in de stad de eene Parochie vóór en de andere nà. (Zie boven d. 1, bl. 114 en volg.) Eindelijk is de *Plebanie* in twee deelen gesplitst, waarvan het eene deel het *noorder-kwartier* of *wijk*, en het ander het *zuider-kwartier* genoemd werd, zoodanig, dat elk *Kwartier* omschreven was en zijn eigenen *Pastoor* of *Plebaan* had, welke voortaan niet dan in zijn *wijk* de sacramenten mogt toedienen of zijne jurisdictie uitoefenen. In dezen staat bleef de Parochie van *O. L. Vrouwe-Kerk* tot de vernietiging des *Bisdoms*, wanneer de *Aartsbisschop* van *Mechelen* den toenmaligen *Plebaan* van het *Zuider-kwartier* tot *Pastoor* of *Plebaan* der nieuwe Parochie van *O. L. Vrouwe-Kerk* (onverdeeld) benoemde, zoo als zij nog tot op heden onverdeeld door éénen *Plebaan* met eenige onder-pastors bediend wordt.

Zie hier de beschrijving van de *grootte (Lieve Vrouwe) Kerk*.

De grootte Kerk heeft haren oorsprong van een klein *kapelleke*, dat omtrent dien tijd (1124) bestond en eertijds ONZE LIEVE VROUW OP 'T STAESKEN, of STOKSKEN genoemd werd, waarin het *Beeld der Moeder Gods*, door vele mirakelen verheerlijkt, bewaard en vereerd werd (a). Dit zeer oud Beeld was, nadat de Noormannen de *Burgt (Antwerpen)* in hunne alles vernielende woede verbrand hadden, tusschen de boomen of aan een *staak* of *tronk* gehecht gevonden (in de voorstad, die daarna, bij de vergrooting der stad, binnen de muren is gekomen), en kreeg hiervan den naam van *Onze Lieve Vrouw op 't Staeksken*; dat is op of aan een *tronk* of *stam* van eenen boom.

De kanoniekken, ten getale van twaalf, met hunnen Proost, hebben hunne kerk, als bevorens gezegd is, aan den H. NORBERTUS afgestaan, met de voordeelen van vier prebenden, en begaven zich naar het hier bedoelde *kapelleke*, met toestemming des Bisschops van *Kamerijk*. Zij begonnen in 1123 die kapel door bijbouwen te vergrooten en zoo in te rigten, dat zij eene betaamelijke plaats was voor het kapittel en de voornaamste Kerk van geheel de stad. Wanneer de kapel allezins in staat was, heeft BURCHARDUS, Bisschop van *Kamerijk*, dezelve op nieuw gewijd (b).

(a.) SCRIBANIUS (*origines Antv. cap. 10*) verhaalt, dat dit *Beeld* van de *H. Maagd MARIA* gedurende 400 jaren vermaard is geweest door menigvuldige en grootte mirakelen en dat die wonderen zelfs tot 1533 voortgeduurd hebben, wanneer de Kerk door den brand vernield is geworden; en dat, nadat de Kerk weer herbouwd was, alsdan tevens de wonderen weer plaats hadden; doch dat zij later allengs verminderd zijn, doordien het vertrouwen is vervallen (DIERCXSENS als voren pag. 131).

(b.) De verzen, die in het midden der Kerk ter plaatse waar eertijds de *Kapel* gestaan heeft, geschreven zijn, getuigen dit. Zij luiden als volgt:

Undecies centum ductis et Sex quater annis
 Virginis a partu conciliante reum,
 Burchardus Præsul, hæc atria nec minus aram
 Sacravit, medium quæ tenet ecclesiæ.

Ik zal hier eene schets der oude *Lieve Vrouwekerk* laten volgen. De bouwtrant der Kerk is zeer merkwaardig, hij behoort tot den Romaanschen stijl, doch toonde door den drielobbigen boog des gevels dat hij van de overgangsorte, die de Gothische voorging, dagteekende. Dezen bouwtrant bespeurt men aan de gebouwen in het eerste vierde der 12e eeuw, in welk tijdstip de heroprigting van *O. L. Vrouwekerk* valt. De voorgevel vertoonde eene Romaansche poort, waarboven een venster geplaatst was in hoefijzer-of moorschen boog gebouwd. De vensters van het hoofdschip waren uit rondbogen samengesteld. Aan beide zijden der kerk, op halve lengte van het gebouw, verhieven zich twee torens, die tamelijk hoog schijnen te zijn geweest. Deze behoorden mede aan den Romaanschen bouwtrant. Zij waren met kantelen voorzien, waaruit een ranke en fraaie naald oprees, met schaliën gedekt en met een kruis ten top. Op de vier hoeken der naald waren torentjes geplaatst, wier spits met leliebloemen was gekroond.

Deze kollegiale Kerk bezat vele klokken, en de Kerkrekeningen leeren ons, dat zij van de oudste tijden een beijert heeft gehad. Die klokken bleven in die torens der oude kerk hangen, tot op het einde der 15e eeuw, wanneer zij naar den noorder toren der nieuwe kerk overgevoerd zijn (a).

In deze oude kerk vond men onderscheidene altaren, als:

Het hoog Altaar, anders destijds „*het parochie-Altair*” genoemd in het midden van de Kerk.

De zijbeuken waren in kapellen verdeeld ten getale van dertien in de eerste van welke de *Doopvont* was geplaatst.

Het *St. Catelijnen-Altair* dat in 1388 nog bestond.

Het *heilig kruis-altair*. Aan dit altaar werd de mis van den *H. Nikolaas* gelezen en men bewaarde er ook het *H. Praeputium* (b).

LUD. GUICCIARDIJN zegt, dat te dien tijde de fondamente van het binnenste der Kerk gelegd zijn (DIERCXSENS *ibid.* pag. 132).

(a.) P. GÉNARD, *O. L. V. op 't Staekskén.* Antw. 1853, pag. 25--34.

(b.) Na het vertrek der Kanoniken uit de St. Michiels-Kerk, is het H.

Het altaar van den *H. Judocus*. Het bestond nog in 1389.

Het altaar en de kapel van de *H. Drie-vuldigheid*. Aan dit altaar was eene prebende ten behoeve van den Cantor des kapittels.

Het *St. Achten-altaar*. Het werd in 1417 nog bediend door *Claas Hoone*, en bestond dus nog.

Het altaar van de *H. H. Caecilia* en *Elizabeth*: het schijnt in 1476 nog niet weggebroken te zijn.

Het altaar der *H. H. Laurentius, Stephanus, Vincentius* en *Martinus*. In 1413 schijnt een nieuw *St. Martens*-altaar, in den linker koorbeuk der tegenwoordige Kerk opgericht te zijn.

Het *St. Andries-Altaar*.

Het *St. Eloys-altaar*. Het vorige bestond nog in 1372 en dit in 1350.

Nu volgt het voornaamste altaar der kerk, — dat van *O. L. Vrouw op het staeksken*, opgericht naast den noordertoren. Op dit altaar, dat in 1481 nog bestond, was het wijd vermaarde beeld van *O. L. V. op het staeksken* geplaatst (a).

Op de *L. Vr.*-kapel volgde die van *St. Jan Evangelist* en *St. Jan Baptist*. In het venster dezer kapel was waarschijnlijk het prachtigst glasraam geplaatst, dat men thans in de *L. Vr.-kerk* kan bewonderen.

Het altaar van *St. Barbera*, in akten van 1308 en 1343 vermeld.

Præputium naar de *O. L. V.* kerk overgebracht, en waarschijnlijk op het altaar van het *H. Kruis* geplaatst en bewaard geworden. In 1408 deed men de *Mis* van het *H. Kruis* op het altaar der *Besnijdenis*, dat zich in den zijbeuk des Koors van de huidige Kerk bevond. Sedert het bouwen der *Besnijdenis-Kapel*, thans de *St. Antonius-Kapel*, hebben de leden van het broederschap der *H. Besnijdenis* en van het *H. Kruis* hunne diensten in deze Kapel waargenomen.

(a.) Waarschijnlijk is het beeld, hetwelk in 1798 nog den naam voerde, en het *hoveniers-altaar* versierde, niet hetzelfde, waaraan de oude Kollegiale Kerk van Antwerpen haren naam verschuldigd is. Wat er van het oude Beeld geworden zij, schijnt vooralsnog onbekend te zijn.

Verder wordt melding gemaakt van altaren, welke vermoedelijk allen in de nieuwe kerk werden opgericht, als: 1°. *St. Anne* of *O. L. Vr. altaar (a)*, later *Salve Regina* genoemd; 2°. *St. Blasius* altaar; 3°. *St. Maria-Magdalen*-altaar; 4°. *St. Joris*-altaar; 5°. het altaar van de *H. Maria de Ambre*; 6°. het altaar van *St. Antonius den Eremit*; 7°. het altaar der *knizend Maagden*; 8°. Het *Besnijdenis*-altaar; 9°. *St. Mertens*-altaar; 10°. *St. Jacobus*-altaar; 11°. *St. Peters- en Pauwels*-altaar; 12°. *St. Thomas*-altaar; 13°. *St. Aagten*altaar; 14°. het altaar van *O. L. Vr. op 't Staeksken*; 15° het *H. Sacraments*altaar; 16°. *St. Adriaans*-altaar; 17°. *St. Nicolaas* altaar; 18°. het *hoogaltaar*, genaamd *Altare animarum* het welk zich in het koor bevond (b).

Waarschijnlijk heeft men in de 14 eeuw de groote kerk beginnen te bouwen, althans indien men de geschrevene kronijken mag gelooven. CAUKERKEN verhaalt op het jaar 1411, dat men toen reeds voor meer dan eene eeuw aan het hooge koor had begonnen (c), derhalve in het begin der veertiende eeuw (d), doch een hs. kronijk stelt den aanvang der werken 30 of 40 later: „Anno Domini 1352 (zoo luidt het daar), is men *O. L. Vrouwen-kercke*, eene kapel zijnde, begonnen te bouwen.” Men mag nog vrij bijna eene halve eeuw afdalen, eer men weer eenige sporen van Kerkbouwing ontmoet. Volgens eene kronijk, door MERTENS en TORFS in hunne „*Geschiedenis van Antwerpen*”, d. 3, bl. 74., aangehaald, is ook het jaar 1352 dat der grondlegging of van het fundamentwerk van het koor der tegenwoordige kerk

(a.) Dit altaar stond in de Koor-nis, achter het hoog altaar (GÉNARD als boven pag. 65—66).

(b.) Dat er een tal van altaren in deze Kerk waren, is zeker; doch GUICCIARDINI overdrijft het mogelijk wel een weinig als hij zegt, dat er 57 door den brand, in 1533, verslonden en bij de beeldstormerij 70 vernield zijn.

(c.) Bij PAPENBROCHIUS, *Annal. Antv.* t 1, pag. 258.

(d.) Men vindt nergens iets gemeld van de wijding des Koors, zoo min als van de Kerk. — P. GÉNARD, *O. L. Vr.*.. bl. 73 noot 3, zegt: het *hoog altaar* der *nieuwe Kollegiale Kerk* werd in 1482 gewijd, door den Bisschop van *Kamerijk*. Zie ook MERTENS en TORFS, d. 3, bl. 93.

(eertijds begon men gewoonlijk met het koor). Dit is waarschijnlijk, doch de zekerheid ligt vooralsnog in de oudheid begraven.

Volgens de kronijk van den kanonnik SNIJDERS werd het koor eerst in 1387 overwelfd, iets wat toen ter tijd nog zeldzaam was, want de beuken hadden nog 200 jaar daarna niet anders dan houten zolderingen. Het koor was in 1406 nog niet voltooid. Volgens KAUKERKEN werd deszelfs overwelfing eerst in 1411 voltrokken, terwijl men intusschen wat de kerk betreft, voortging met het bouwen der beuken (a.)

In een oud kronijkske, in het stadsarchief, leest men: „Anno 1429 werd gefondeerd de toren van *O. L. Vrouwe*, genoemd stadstoren,” — waardoor men den zuidelijken toren moet verstaan, die onvoltrokken is gebleven. Die torenbouw was niet anders dan de voortzetting van den kerkbouw, die reeds overlang begonnen en vergevorderd was.

Toen men de nieuwe kerk begon te bouwen, moest men noodwendig de oude gaan afbreken; want de nieuwe werd gedeeltelijk op dezelfde plaats opgetrokken (b). De plaats des *altaars van O. L. Vrouwe* tegen den ouden toren bevestigt ons het gelijktijdig bestaan dezer twee gebouwen, althans voor eenigen tijd en voor een deel. De oude toren werd nog gerepareerd in 1431, en de nieuwe torens waren eerst in 1422 begonnen en in de 16e eeuw afgewerkt, als fluks nog zal gezegd worden. In 1481 begon men de laatste overblijfsels der eerste kollogiale Kerk van *O. L. V.* af te breken, blijkens de registers en de oude rekeningen, in het Archief der Kathedraal.

Welke verandering, vergrooting of verfraaijing de *L. Vr.-Kerk*

(a.) PAPENBROCHUIS pag. 204. In 1391 werd in hetzelfde koor een geschilderd glasraam gezet, — het derde ter regter hand, wanneer men het koor opgaat.

(b.) De oude Kollegiale Kerk bevond zich in het midden des tegenwoordigen tempels, ter plaatse, waar men later *St. Agatha's altaar* oprigtte, te weten aan de noordzijde van den grooten beuk. (*Handschrift in de koninklijke bibliotheek te Brussel*, n°. 5941 van den kataloog).

in den loop der tijden heeft ondergaan, zal ik stilzwijgend voorbijgaan; men kan hieromtrent nalezen DIERCXSENS, „*Antv. nase. et crese.*”, in 7 deelen, en vooral de onlangs in het licht verschenen „*Geschiedenis van Antwerpen*”, door MERTENS en TORFS,” uitgave van 1845, te *Antwerpen* bij J. E. BUSCHMANN, mitsgaders „*O. L. V. op het staeksken*”, door P. GENARD, Antw. 1853.

De kerk, eertijds Kathedrale Kerk van de *H. Maagd MARIA* verdient, volgens het algemeen gevoelen, niet slechts bij de schoonste tempels van de *Nederlanden* vergeleken, maar eerder boven dezelve verheven te worden in grootte, vorm en schoonheid. Hare lengte is over de 500 voeten, hare breedte 230, hare hoogte 360 voeten; dit zoo verwonderlijk werk wordt door 125 kolommen of pilaren ondersteund. Deze Kerk heeft eenen allerschoonsten toren, uitmuntende door eene wonderbare hoogte, welken men op algemeene kosten in het jaar 1422 of 1423 begon te bouwen; doch, omdat deze met kunstmatigen vorm moest opgetrokken worden, zoo is er veel tijd tusschen het begin en het einde verstreken; trouwens eerst in de volgende eeuw, in het jaar 1518 is dezelve afgewerkt. Zijne hoogte is 466 voeten, daaronder begrepen het Kruis, dat 15 voeten hoog is.

Men klimt in dezen toren op langs eenen trap van 622 treden. Deze toren is een opmerkenswaardig werk- en kunststuk van Gothische bouworde, zoo om de fijnheid van bewerking als om de stevigheid, welke het ter zelfder tijd bezit. Men kan er door heen zien, terwijl de verschillende omloopen zoo kunstig op elkander zijn gestapeld, dat men er van verbaasd staat (a).

(a.) PIETER APPELMANS, bouwmeester, schijnt het grootsche werk der opbouwning des torens begonnen te hebben; na zijn overlijden werd HERMAN DE WAGHEMAKERE in 1474, volgens de aantekeningen van ridder Jonkheer LEO DE BURBURE, tot opperbouwmeester van O. L. V.-kerk aangesteld en vervolgens ook voor de voltooiing van den grooten toren. Deze werd later door zijnen zoon DOMINICUS DE WAGHEMAKERE in dit ambt vervangen; en het was deze kunstmeester, die de naald van den toren ontwierp en voltooide. (GÉNARD . . . bl. 74—75).

Aan dezen toren is eene wijzerplaat, met veel kunst bewerkt, wier doorsnede 30 en wier omtrek 90 voeten telt. De voorslag van het uurwerk wordt door eenen beijert aangeduid, bestaande uit omtrent 60 kleine klokjes, die in het jaar 1540 op den toren geplaatst is. In één woord groot is de kostelijkheid, groot is de prachtige schoonheid dezer kerk; niet één Altaar, niet ééne Kapel in dezelve, of zij zijn met schilderstukken van groote kunde, van vermaarde schilders en met gekapte marmer en jaspissteen versierd geweest of nog versierd.

Vóór dat de beeldenstorm plaats had, had RUBBENS haar nog niet hare europeesche vermaardheid geschonken, en toch was de Kathedraal van Antwerpen reeds heinde en verre beroemd. Zij was in dien tijd met de St. Pieter van Rome misschien de schoonste en rijkste kerk der christenheid. Zij verheft haar top fier en trotsch ten hemel. Zij zelve schijnt een reuzengevaarte van versteende brabantsehe kant. Is zoo de toren, — de kerk, die boven de huizen der stad uitsteekt, alsof deze nietige hutjes waren, is niet minder. Het is als wandelde men in een pijlerbosch, waardoor de zon slechts schaarsch hare stralen schiet en waar in ieder afgelegen hoekje een altaar verrijst ter eere van een heilige, ter herinnering van een beroemd persoon of ten blijke van de vroomheid van een gild. Dat pijlerbosch was versierd met de prachtigste beelden, de rijkste versierselen, zijde, goud en edelgesteenten. Even als het oude Tyrus, had de scheldestad purper, diamant, kostelijk hout en, wat nog onwaardebaarder dan dit alles is, des menschen kunstwerken bijeenvergaderd van de vier hoeken der wereld, om het huis van den Allerhoogste, het kerkgebouw, aan hare beschermheiligen toegewijd, te tooijen. De kerk zelve herinnerde aan de reinste en edelste grootheid van het Belgenland. Die roem, die luister, dat gedenkstuk van nationale eer is in weinige uren door eenige onverlaten geschonden, om van gedaante te verwisselen en veranderd te worden als in een gepleisterd graf.

Toen in het jaar 1533 deze Kerk (uitgezonderd de toren en

het Koor) bij toeval door brand werd vernield, is zij in het volgende jaar in eene schoonere gedaante herbouwd: dan in het jaar 1566 is zij door de beeldstormers wederom wreedelijk onteerd; en alwat den Katholijken devotie en godsvrucht kon inboezemen, werd geheel verwoest en aan stukken geslagen (a.)

(a) *Hist. Episc. Antw.* pag. 93—94. — *DIERCXS.* ib. pag. 198. In deze Kerk van *Antwerpen* heeft een opmerkenswaardig historisch feit plaats gehad, door het houden eener vergadering der *orde van het gulden Vlies*. In het jaar 1516 had Keizer KAREL van *Oostenrijk* besloten eene vergadering dier *Orde* te *Antwerpen* te beleggen, en alles was daartoe in de Hoofdkerk in gereedheid gebragt; dan om de hier woedende pest is dezelve te *Brussel* gehouden. PHILIPPUS zijn zoon echter voornemens zijnde eene andere vergadering te houden binnen *Antwerpen*, kwam te dien einde den 18 Januarij 1556 op Zaterdag, in deze stad en werd dáár met de plegtigste luister en pracht ontvangen. De *Lieve-Vrouwe-Kerk*, waarin die vergadering zou plaats hebben, was zeer kostelijk versierd: het Koor was met geheel-zijden stoffen en karmezijn fluweel, met goud geborduurd, behangen; in het Kruis der Kerk waren mede rondom zijden met goud ingeweefde behangsels aangebragt, waarop de Tunische oorlogen waren afgebeeld, en het Schip der Kerk was opgeluisterd door oude en kostelijke pronkkleeden der *orde van het gulden vlies*.

Om deze Vergadering te openen, kwam de Koning vergezeld van de geestelijkheid, dingsdags den 20 Januarij des namiddags uit de Abdij van ST. MICHEL naar de Kerk van *Onze-Lieve-Vrouw*, om de *Vespers* bij te wonen. Al de straten, waar zij door gingen, waren kostelijk versierd. De *Ridders* der gezegde *Orde* waren gekleed met roode zijden kleederen, met dubbele kostelijke pelsen behangen, in lange tabbaarden, omgord met singels, de hoofden bedekt met ronde rol-cappruinen. — Den volgenden dag kwamen zij aldus wederom naar de Kerk en waren tegenwoordig in de plegtige *Mis*, die door GEORGIUS van *Egmont*, Bisschop van *Utrecht* werd opgedragen. Na het eindigen van deze h. dienst, is het *Gulden Vlies* overgegeven aan degenen, die *Ridders* dezer *Orde* werden geslagen: Zij waren 19 in getal, en onder deze waren uit den Belgischen Adel: PHILIPPUS DE CROIJ, hertog van *Arschot*, — KAREL, baron van *Berlaimont*, — PHILIPPUS VAN STAVELE, baron van *Chaumont*, en — JOANNES, graaf van *Oost-Vriesland*: — Uit het Markgraafschap: JOANNES VAN BERGEN (*de Berghes*), markies van *Bergen-op-Zoom* en — WILLEM VAN NASSAU, prins van *Oranje* en Heer van *Breda*. De anderen waren: HENDRIK, hertog van *Brunswijk*, — FERDINANDUS, aarts-

2. ST. JACOBS-KERK.

De Kapel van den H. JACOBUS is in het jaar 1413 gebouwd. In de Registers der Parochiale en Kollegiale Kerk van *St. Jacob* leest men, dat THOMAS HUIJGMAN een huis met hof en toebehooren in het *Kipdorp* heeft gekocht, opdat aldaar eene Kapel

hertog van *Oostenrijk*, — KAREL VAN OOSTENRIJK, prins van *Spanje*, — GONZALVUS CARDONIUS, hertog van *Sessa en Medina*, — KAREL de *Brimeu*, graaf van *Megen*, — PHILIPPUS de *Montmorency*, graaf van *Hoorn*, — JOHANNES de *Montmorency*, Heer van *Courrieres*, — ANTONIUS DORIA, markies van *St. Etienne*, — FRANCISCUS-FERDINANDUS D'AVALOS, markies van *Pescara*, — SFORTIA-SFORTIA, graaf van *St. Flora*, — VLADISLAUS, baron van *Bernstein*, — LUDOVICUS-HENRIQUEZ DE CABRERA, hertog van *Medina*, — ALPHONSUS VAN CORDUA EN ARRAGON, hertog van *Cordova*.

Nà afloop dezes, toen zij te paard, te zamen terugkeerden, strooide de Heraut langs alle kanten nieuwe zilveren en gouden penningen.

In den namiddag van dien dag kwam de Koning met de Ridders terug naar de Kerk, om de *vigilien* voor de overledene Ridders bij te wonen: allen waren toen in het zwart gekleed. Met deze rouwkleederen verschenen zij den volgenden dag in de *Mis*, die gecelebreerd werd door den *Suffragaan-Bisschop* van *Kamerijk*. Allen gingen ten offer met eene waskaars in de hand; — voor elk der 17 Ridders, die sedert de vorige vergadering gestorven waren, offerde de opperheraut, waarna hij hunne kaars uitblies, zeggende: *trépassé*, overleden; — voor de levende afwezige ging een Ridder der Orde ten offer.

Den derden dag na den middag begaf de Koning zich wederom met de Ridders naar de Kerk, ten einde de *Vespers* te hooren: doch alsdan waren zij in het wit gekleed, uitgezonderd de Cappruinen, die rood waren: zóó waren zij ook den dag daarna tegenwoordig in de *Mis van den H. Geest*, welke gezongen werd door CAROLUS DE CROIX, Bisschop van *Doornik*; en hiermede is de plegtigheid dezer bijeenkomst met eere gesloten.

De familie-wapens en opschriften der *Ridders* van die *Orde*, zijn lang daarna in het Koor der groote Kerk boven de Kanonik-stoelen te zien gebleven: J. LE ROY (als voren pag. 30) zegt, dat deze de woede der beeldstormers zijn ontgaan; doch PAPENBROCHUIS (*annal. Mss.*) twijfelt of het nog altijd dezelfde van dat jaar waren, daar door de onkatholijken in 1581 de muren en het gestoelte rondom het Koor zijn afgebroken.

Tot gedachtenis van deze vermaarde vergadering heeft Koning PHILIPPUS in het Koor der Kerk, waar de bijeenkomst plaats had, drie geschilderde

ter eere van den H. JACOBUS zoude gebouwd worden. In den schepen-brief, over dezen koop in 1404 gegeven, wordt echter geen gewag gemaakt van die intentie. Intusschen de genoemde Registers teekenen aan, dat op dien grond in het jaar 1413 voorzegde Kapel is gebouwd met toestemming van PETRUS D'AILLY, Bisschop van *Kamerijk*, welke toestemming gemakkelijk werd verkregen, omdat in dat gedeelte der stad toen niet ééne bidplaats was. (a.)

Gemelde Registers geven ook te kennen, dat het Beeld van den H. JACOBUS den 25 Julij 1415 in voornoemde Kapel gebragt en het volgende jaar langs de voornaamste straten der stad processiewijze omgedragen is (b.) en dat op dien dag de eerste plegtige Mis daarin geschied is. En deze Kapel is de oorsprong van die Kerk, welke in 1477 eene Parochie- en in 1656 eene Kollegiale-Kerk werd, terwijl zij in korten tijd zoodanig toenam, dat zij thans in grootte en bouwtrant onder de voornaamste der stad mag gerekend worden. (c.)

Toen eenmaal de grenzen ter oprigting dezer Kapel tot eene Parochie-Kerk waren aangewezen en al het overige wegens het toestaan en het voorbehouden der regten was bepaald en de gift voor den Pastoor was onderzocht (d.) stemde het Kapittel toe

vensters doen maken, die met zijne wapens voorzien zijn, als blijkt uit het opschrift, daarop te vinden; het luidt aldus: *D. O. M. Anno MDLVI. Philippus Hisp., Angliae, et Francia rex, etc. Dux Burgundiae, Brabantiae, etc. primis sui Ordinis comitiis hic in Aede celebratis, III fenestras Christo Salvatori dicatas fieri jussit.* — DIERCXSENS als voren t. 4, pag. 153—155. — *Hist. Episc. Antv. pag. 96.*

(a.) GRAMAYE (*Ant. Antverp.* l. 2, cap. 5) verhaalt ons, dat omtrent het jaar 1327 het Koor der Kerk van *St. Jacob* gebouwd is. Dit is het eerste gewag van deze Kerk: doch waarschijnlijk bestaat hier eene fout in de uitdrukking van het jaar.

(b.) Dit vindt men ook in de Stads-registers, zoo als PAPPENBROEK aanmerkt in de *Annal. Ms.*

(c.) DIERCXSENS als voren, t. 2, pag. 184—185.

(d.) De legaten en stichtingen tot onderhoud van den Pastoor waren te

zooveel liet kon, doch met eenig voorbehoud; — op verzoek van den Senaat gaf de Paus SIXTUS, den 30 Oct. 1477, ook zijne toestemming voor zoo veel dit noodig was, voor eene Doopvont en het bedienen der laatste hh. sacramenten der stervenden. (a.) Niet dan ná verloop van ruim een jaar is de Bul des Pausen ten uitvoer gebragt en werkelijk deze Kapel tot eene *Parochie-Kerk* verheven door den Abt van *St. Bernard* op gezag van den Paus. (b.) In den jare 1491, vermits de kerk van *St. Jacob* niet ruim genoeg was voor de menigte der Parochianen, noch schoon genoeg voor zulke eer, hebben de inwoners jaloersch over den luister der moederkerk, voorgesteld, om die te vergrooten en te versieren. Zij begonnen dit werk in 1491 en legden eerst de fondamente van eenen toren van eene groote onderneming, zoo als GRAMAIJE en LE ROIJ zeggen. De toren is echter voor als nog niet geheel voltooid; terwijl de Kerk in weinig tijd is voltrokken: trouwens in het jaar 1507 was het hooge *Koor* afgewerkt, en is daarin den 20 September eene plegtige *Mis* gezongen, nadat men daags te voren vóór de *Vespers*, het standbeeld van den H. JACOBUS processiewijze met fakkels had terug gebragt van uit *St. Jacobs-Gasthuis*, waar het tijdens het bouwen der Kerk was bewaard geweest.

Eene verandering van dit Koor was begonnen in 1580; doch bleef onafgewerkt staan, toen in dat jaar de kerk op bevel van den Senaat verdeeld werd tusschen de Calvinisten en de Katho-

dien einde nagelaten door *Petrus de Maech* en *Nicolaus de Herde*, die daarom als stichters van deze Parochie kunnen beschouwd worden.

(a.) DIERCXSENS t. 3, pag. 59 et seqq. In deze Bul worden den Pastoor tot middel van bestaan toegekend 10 *pond gros*. Wie verwondert zich niet? doch alle verwondering valt weg, als men bemerkt, dat de geldswaarde zoodanig veranderd is, dat die som van 40 gulden (elk Pond tegen 4 gulden) meer of ten minste zooveel waarde had als 800 gulden van onzen tijd. Deze met eenige andere inkomsten zullen derhalve wel voldoende worden geoordeeld tot een eerlijk onderhoud van eenen Pastoor.

(b.) Ibid. pag. 74—76.

lijken, zoodat de eerste het schip der Kerk en de laatste het kruis met het overige hadden: dan in het jaar 1602 is het Koor zeer fraai herbouwd door de zorg van den doorluchtigen Heer BALTHASAR DE ROBIANO, Burgemeester der stad Antw., als blijkt uit DIERCXSENS, t. 6, pag. 151 en *Hist. Episi. Antv.* pag. 121. Waarschijnlijk is het Koor alsdan tot dien luister gebragt, waarin men het thans nog mag aanschouwen.

Naauwelijks was de kapel van *St. Jacob* tot eene Parochie-Kerk verheven, of de Parochianen verlangden, dat in dezelve, — zooals in Parochie-tempels pleeg te gebeuren — de *getijden* zouden gezongen worden. Hiertoe heeft ELIZABETH BACKERS, weduwe van *Zigerus Breugels* in het jaar 1481 bij testament nagelaten een Pond gros Brabandsch. Deze godsvrucht is dadelijk door vele anderen nagevolgd, zoodat spoedig genoegzame stichtingen waren achtergelaten, en — in het jaar 1490 een begin is gemaakt met het zingen der *getijden* op de vigilie der Geboorte des Heeren.

Hiermede niet tevreden, begonnen de Kerkmeesters omtrent het jaar 1628 te werken om de oprigting van een *Kapittel* van Kanoniken te verkrijgen, en dat op grond, dat deze Kerk, na de Kathedraal, de voornaamste der stad was zoo om haren bouw als om het getal der Parochianen. De inkomsten der Kerk waren om het ophouden der offergiften door de slechte tijden, zoodanig verminderd, dat de gewone goddelijke diensten moesten opgeschorst worden tot merkelijk nadeel en ongemak des volks. Zij hoopten dan, dat door de oprigting eens Kapittels — vermits nu verscheidene godvruchtigen voornemens waren prebenden te stichten — de goddelijke diensten wederom ten gerijve van het volk zouden vermeederen en tot den vorigen luister terugkeeren. De Kerkmeesters bragten de zaak in dien tijd zoover, dat de zeer Doorluchtige Infante ISABELLA, Regentes van *Nederland*, den 4 Augustus 1628 eenen brief desaangaande gaf aan den Bisschop JOANNES MALDERUS en aan den Heer BOISSCHOT, Kanselier van *Brabant*, opdat zij dit wenschelijk werk zouden doorzetten en alle beletselen

wegruimen (a.) Om onderscheidene redenen is deze oprigting uitgesteld en heeft zij eerst in 1656 hare uitwerking gehad, en de goedkeuring verkregen van het Kapittel en van den Bisschop en in het volgende jaar van den Paus ALEXANDER VII en van PHILIPPUS IV, koning van *Spanje*.

Zie hier den brief van toestemming, door het Kapittel der Kathedrale Kerk gegeven, welken wij mededeelen, om daaruit te leeren onder hoe vele en zeer beperkende voorwaarden dit Kapittel zijne goedkeuring verleende aan dit nieuw op te rigten Kapittel in de *St. Jacobs-Kerk*. Hij luidde aldus:

„*Deken* en de *Kapittel* der cathedrale Kerck binnen Antwerpen,
 „alle die desen sullen sien zij kennelijck ter eeuwige memorie,
 „dat aan ons van wegen de *Kerkmeesters* der parochiale Kercke
 „van *S. Jacobs* binnen dese stadt is verthoont, hoe in de selve
 „Kercke (wesende ten opsichte van magnificentie ende groote des
 „bauws als oock van de menichte der parochianen de eerste ende
 „principaelste naar de Cathedrale) de goddelijcke ende andere
 „diensten aldaer van immemorale tijden gewoon sijnde te doen,
 „nu onlanckx door het verminderen van den offer ende beswaer-
 „nisse der fabrique mits des bauws, soodaniglijck hebben beginnen
 „te verslappen, dat de selve van nu af ten deele zijn geschorst, ende
 „vervolgens staen om geheelijck naergelaten te moeten worden, ten
 „sij daer tegen behulp-middelen worden bedacht ende kortelinckx
 „de remedie in 't werck gestelt. Suggesterende tot dien einde....
 „het oprechte van een nieuw *Canonicael-Collegie* in de selve, van
 „waer de prebendater en besittere der prebenden verobligeert sou-
 „den wesen tot de daegelijckse diensten der Choor....

„*Wij* dan desen Catholyke iver ende salige voorlagen.... willen-
 „de.... vervaarderen.... hebben eersmael ons consent Capittels-ge-
 „wijse daertoe willen dragen, behoudelijck ende op conditien
 „naermaels uit te drucken, soo als in Acte van den 23 Junij 1656....

(a.) Zóó wordt de zaak vermeld in het Koninklijk Diploma, gegeven te *Brussel* in den jare 1657. Men vindt alles te zamen in een boekje gedrukt te *Antw.* bij *Jac. B. Jouret*, 1736, in 4°., 21 pag.

„Bij den inhoud van welck consent wij al noch persisterende ,
 „om nu voorder van wegen ons Capittel te openbaeren ende voor
 „te schrijven alle de conditiën ende reserven , die wij verstaen
 „dat deze oprechtinge subjet sal wezen ende in de selve geob-
 „serveerd sullen worden.

„*In den eersten* (boven en behalven de preëminentien , die aan
 „'t Cathedrael Capittel over de nieuwe collegiale Kercke als subal-
 „terne altijts ende overal sal competeren , in der voege , dat oock
 „den *nieuwen Deken* sal moeten cederen aan ieder *Cathedrael Ca-*
 „*nonick*) soo sullen aen het Cathedrael Capittel verblijven de juris-
 „dictie , auctoriteit , en de macht , die het selve voor dese erec-
 „tie gehadt ende gepleecht heeft over de Parochiale Kercke : soo
 „oock behouden ganschelijck ende geheel de rechten der begraef-
 „fenissen ten opsicht van den offer , spinden ende redemptie van
 „bajjen.

„Insgelijcks sullen gereserveert wesen de denominatie ende col-
 „latie van de *Pastorye* , de instellinge van den *Keuster* , *Grafma-*
 „*ker* , *Luijder* , gelijk in d'andere parochiën , soo dickmaels als
 „de officien vaceren.

„Den seer eerw. Heer *choor-deken* der Cathedrale Kercke sal
 „behouden het pastorael recht over den nieuwen *Deken* , *Pastoor*
 „ende *Onderpastoor* (a).

„Den eerw. Heer *Provisor* zal in sijne oude en ordinarisse
 „functie en autoriteit gecontinueerd worden.

„Ende aen den Eerw. Heer *Artspriester* en sal niet ontrocken
 „worden voor soo veel aengaet d'uitvaerden van de Priesters hem
 „subject.

„Gelijk oock den Eerw. Heer *Bisschop* , bij tijde wesende ,
 „sal hebben de jurisdictie ende cracht , die hem van rechtswegen
 „ende naer gewoonte competeert over een Capittel niet exempt
 „sijnde , gelijk dit nieuwe wesen sal.

(a.) In der tijd is een zeer hevig geschil ontstaan , of er een (,) comma
 moest gelezen worden tusschen de woorden *Deken* en *Pastoor*.

„Boven allen d'welck in teeken van subalterniteit sullen Deken
 „en Canonincken van dit nieuwe Capittel gehouden wesen met
 „hunne Clergie, Roijdrager ende Cruijsdrager, in alle groote
 „ende generale *Processien*, ende soo dickmaels sij daertoe van
 „wegens den Heer *Bisschop* oft Cathedrael Capittel extraordina-
 „rie versocht sullen worden, te comen in corpore in de Cathe-
 „drale Kercke (alwaer van nu voor altijts hun gedesigneert worden
 „de gestoelten in 't Besnijdenis choor) om in de processie tegen-
 „woordig te sijn, gaende aldus in corpore voor den Acolijt ende
 „keersdragers der Cathedrale Kercke. Dog in de Cruijsdagen
 „sullen die van dit nieuw Capittel houwen d' ordre bij den Eerw.
 „H. Bisschop ende ons te stellen: teweten dat sij sullen volgen
 „naer de Clergie van andere Parochiekercken deser stadt en gaen
 „in corpore immediatelijk voor 't corpus der Clergie van de Ca-
 „thedraele Kercke.

„Voorders noopende de jaerlijksche comparitie in ons *generael*
 „*Capittel*, sullen alleen daertoe gehouden sijn den Pastoor, oock
 „Deken wesende, met sijnen Onderpastoor.

„... sal het getal der prebendaten mogen begroot worden tot
 „20 personen ende niet meer; ten ware bij licentie van Ordi-
 „naris ende ons Capittel...

„... Tot uijtvindinge van... *Distributien*... sal ten opsichte
 „van ieder Prebendaet voor eerste en ten beginne der fundatie
 „ingebrocht ende toegeëijgent worden tot de voorschreven tafel
 „de somme van *hondert guldens* jaerlijckx...

„Boven welcke somme aldus voor al, ende sonder eenige an-
 „dere de minste affectatie aen de tafel van distributien toe te
 „eijgenen, sal ider fundateur of Patroon sijnen prebendaet alnoch
 „effectievelijk versien met eene overende somme van *twee hondert*
 „*guldens* jaerlickx, die als plaets sullen hebben ende gedaente
 „van groote vruchten...

„Alle ende igelijke fundateurs... sullen behouden voor hun,
 „hunne rechte erfgenaemen ende al de gene op de welcke sal
 „blijcken 't selve recht wettelijk te wesen gedevolveert, het recht

„van *Patronaetschap laicum*, ofte recht van te presenteren een
„bekwaem persoon, soo dickmael soodaenige Prebenden sullen
„komen te vaceren

De *confirmatie* van welcke presentatie ende *Institutie* sal wesen
„aen den Eerw. Heere *Bisschop* bij tijde wesende, ende het *In-*
„*leijden* in de possessie aen het *nieuw Capittel*: welcke geseijde
„alleenelijck ten opsicht van de prebende staet grijpen sal.

„Vermits den *Deken*, van sijn Capittel gecosen sijnde, van den
„Heere Bisschop gecomfirmeerd sal worden. Uit krachte van
„welcke confirmatie, hij oock sal hebben, boven de digniteit
„ende recht van in het Capittel te presideren, de sorge van
„sielen ende de jurisdictie over die van 't capittel . . . welcke ju-
„risdictie sich oock sal verstrecken tot de vermaninge van den
„*Ceuster*, *Grafmaker* ende *Luijder* ende derselve correctie, maer
„niet cassatie.

„Boven welke Digniteit van Dekenschap geene andere sal op-
„gerigt worden bujten wete ende danck van den Heere Bisschop
„ende Cathedrael Capittel.

„Niemant van Prebendarissen sal mogen gebruijcken den over-
„rock met het Rocket (*roquetam cum superpelicio*), oft eenich an-
„der teeken aen een canoninck Kathedrael eijgen.

„Wat aengaet de getijden, Lof ende andere Godsdiensten sul-
„len hun (soo veel als 't gevoechelijck is) trachten te conformeren
„met d'observantie ende manieren der cathedrale kercke.

„Die van 't nieuw Kapittel en sullen noijt . . . iet attenteren,
„'t gene aen de digniteit ende gerechticheijt des cathedraels ca-
„pittel contrarie ende naerdeeligh soude mogen wesen . . .

„Welcke oprechtinge van capittel, met obligatie van te doen
„de Godsdiensten, en sal geensints de fabrique der Kercke ont-
„lasten van te moeten fournieren alle dingen, die noodigh sullen
„wesen soo van bujten tot de reparatie ende conservatie van de
„Kercke selfs, als van binnen tot het wel ende behoorlijck doen
„van de *Godsdiensten*, besonder van den Choor; te weten alle
„behoorlijke ornamenten, boecken, licht, broot, wijn, sacristaen

„coralen met hunnen meester, organist ende andere onkosten van „t musieck.

„Op alle ende igelijke conditiën Wij *Deken* ende *Capittel* van de Cathedrale Kercke . . . hebben verklaert eendrachtelijk te consenteren, dat de *Parochie-Kercke van S. Jacobs* . . . werde verheven tot eene *collegiale* . . . gelijk wij declareren bij dit publieck instrument, met den Capittelssegel bevesticht . . . ende ondertee kent.”

De Bisschop AMBROSIUS CAPELLO voegt er in zijnen bevestigings brief nog bij: „wij . . . hebben geaprobeert alle de conditiën in 't voorschreven instrument soo nochtans, dat den tegenwoordigen *Pastoor* sal wesen *Deken* van dit nieuw Capittel, ten ware imandt anders deselve *Decanije* quame te funderen: in welke geval den *Hr. Pastoor* sal hebben d' eerste plaetse naer den *Deken*; maer zijne successours sullen volgen d' ordre van hunne possessie”

Het geschil, dat later was ontstaan tusschen dit en het Kathedraal Kapittel, wegens den titel van: „*insignis Ecclesiae*” (*aanzienlijke Kerk*) en andere voorregten, welke de Kanoniken van *St. Jacob* zich aanmatigde, is weggeruimd door CLEMENS XI, bij eene Bul, gegeven in 1705, waarin hij het Kapittel nogmaals bevestigd en de Kerk tot eene „*aanzienlijke Kollegiale-Kerk*” verheven heeft.

De eerste en uit de instelling de eenige waardigheid was die van *Deken*, gesticht in 1656 door eene edele Jufvrouw N. VAN GEMERT, terwijl daar eenige giften van anderen bijkwamen. De *Deken* werd door de Kanoniken gekozen, welke stemmen de Bisschop van *Antwerpen* in eenen beker verzamelde.

Vervolgens is er eene tweede waardigheid bijgekomen onder den Bisschop JOANNES FRANCISCUS VAN BEUGHEM, namelijk die van *Onder-Deken*, welke men zegt gesticht te zijn door JACOBUS GUILIELMUS JANSSENS van *Antwerpen*, Licentiaat in de beide rechten (a). De Kanoniken kozen ook den *Onder-Deken*, alsmede

(a.) Deze tweede waardigheid is bekleed geweest I. door JOANNES FRAN-

den *Cantor*, en deze Cantorij werd ook in de Bul van CLEMENS XI onder de waardigheden gerangschikt.

In deze kerk zijn 23 prebenden daargesteld in de volgende orde :

I. De pastorele prebende is tot eene kanoniksdij verheven in het jaar 1656, van welke de eerste bezitter is geweest FRANCISCUS VAN DEN BOSSCHE.

II. De tweede prebende is gesticht en begiftigd door den wel- edelen Heer FRANCISCUS ROCKOX, Ridder van het gulden Vlies, aan het Altaar van de H. DIJMPNA, den 25 December 1656.

III. De derde door den Heer MICHEL DE BACKER, en deszelfs huisvrouw CATHARINA HAZAERT, den 11 October 1657, ten be- hoeve van GUILIELMUS VAN BOST, Bacelier formeel der h. god- geleerdheid (a).

IV. Door JOANNA DE SMET, weduwe van den Heer VAN TER LINDEN-IMBRECHT, den 5 Maart 1658.

V. Door AMBROSIUS VAN HEUSECOMB en zijne huisvrouw SUSANNA DU BOIS, den 19 April 1657. Deze prebende is vernietigd om- trent het jaar 1767, wanneer de laatste bezitter derzelve JOAN- NES ANTONIUS BALTH. SNIJERS overleden is.

VI. Door MICHEL VAN TICHELT c. s., den 25 December 1656; volgens DIERCXSENS t. 7, pag. 351, den 5 Mei 1657.

CISCUS HERIJNS, licentiaat in de beide regten, — II. door WILLIBRORDUS BOS- SCHAERTS, — III. door JACOBUS GUILIELMUS JANSSENS voornoemd, die den 18 Januarij 1728 overleed, — IV. door HIERONIMUS BRUGEMANS, later deken, — V. door GASPAR WOUTERS, die in 1737 Pastoor en onderdeken werd.

(a.) In den bevestigingsbrief van den Bisschop CAPELLO vindt men gewag gemaakt van eene *fundatie* van de Kerkmeesters voor den Heer *Guilielmus van Helmert* slechts voor zijn leven. — In denzelfden brief ziet men op de derde plaats de *fundatie* door Mejufvrouw ANNA VAN GEMERT, en deze derde is geheel weggelaten door de »*Hist. Episc. Antv.*» (zie pag. 123) en stelt de derde door *Michiel de Backer* en de vierde door *Ambrosius van Heusecomb* of *Ainscomb*, — de 5^e wederom door *Michiel de Backer*; terwijl in voor- noemden brief wordt gezegd, dat de vierde door gezegden *M. de Backer* is gesticht. (Zie DIERCXSENS t. 7, bl. 344—345): dan ik volg DE RAM als vo- ren, pag. 178.

VII. Door den edelen Heer ANTONIUS CARENNA, Heer van *Swijndrecht* en *Borghl* en deszelfs gemalin MARIA ANNONIJ, aan het Altaar van den *H. Carolus Borromaeus*, in de Kapel, door hen opgericht, den 7 Julij 1657. Deze prebende is in later tijd door hunne neven of zonen JOANNES FRANCISCUS en JACOBUS DOMINICUS CARENNA, bezitters derzelve, zeer milddadig vermeerderd.

VIII. Door JOANNES BAPTISTA HUAERT en zijne huisvrouw CLARA RIJSHEUVELS, den 6 Augustus 1657.

IX. Door de Eerw. Heeren JOANNES en HENRICUS MENDEZ, en hunne zuster CATHARINA MENDEZ, den 18 December 1657.

X. Door den weledelen JACOBUS BOLLAERT, en deszelfs vrouwe SUSANNA DE SAN-ESTEVEAN, aan het Altaar van de *hh. Petrus en Paulus*, in de Kapel, door hen gesticht, den 28 Januarij 1658.

XI. Door LUDOVICUS DE LANNOIJ, Kanonik dezer kerk, en eerste bezitter derzelfde prebende, den 16 Februarij 1661. Hij overleed te *Brouchem* den 26 Julij 1691.

XII. Door ARNOLDUS VAN HORENBEECK, een' edelman, den 7 Februarij 1680.

XIII. Door den edelen FRANCISCUS LOPEZ-FRANCO-IJ-FEO, Heer van *Contich* en *Helmond*, en zijne vrouwe MARIA ANNA FRANCO, aan het Altaar van *O. L. V.-Visitatie*, in de Kapel, door hun oom FRANCISCUS LOPEZ-FRANCO gesticht, den 14 Maart 1681 (a).

(a.) In het jaar 1660 hadden zij onderling een wederzijdsch Testament gemaakt, en bij hetzelfde vele godvruchtige legaten en stichtingen beschreven; onder welke waren de stichting van eene Kanoniksdij in de Kollegiale Kerk van *St. Jacob*, en van een hospitaal voor zieke soldaten in het *Kasteel* van Antw. — Hij stierf in genoemd jaar, en zij maakte den 16 April 1667 een nieuw testament, waarin zij het vorige goedkeurde, nog godvruchtige legaten er bij voegde en de bepaalde stichtingen verhoogde. De som voor de Kanoniksdij was eerst gesteld op f6,000, en de weduwe voegde er nog f1,200 bij, in de hoop dat de Bisschop dat zou aannemen. Evenwel, schoon de stichtster niet lang daarna schijnt geleefd te hebben, is deze Kanoniksdij in het jaar 1681 eerst voor goed opgericht en aangenomen, door eene bijgevoegde stichting van den Eerw. Hr. *Laureijssens*, licentiaat in de beide reg-

XIV. Door den weledelen HENRICUS HILLERWERVE, Heer van *Heijns* en *Weert*, aan het hoog altaar, door hem uit eene bijzondere milddadigheid zeer fraai van marmersteen gebouwd, — den 19 Augustus 1681.

XV. Door de jonge jufvrouw MARIA THERESIA PEETERS, den 14 Augustus 1690.

XVI. Door JACOBUS DE BACKER, den 2 Oct. of den 24 December 1691, met bijvoeging van een kapitaal door den Kanonik FRANCISCUS VINCK.

XVII. Door den edelen en Eerw. Kanonik JOANNES VEQUEMANS, te zamen met de kerkmeesters der kerk, den 4 December 1691.

XVIII. Door den Eerw. Heer HIERONIMUS BRUGEMANS, Deken dezer kerk, zamen met GUILIELMUS JAC. JANSSENS, onderdeken, den 15 Februarij 1692.

XIX. Door de Eerw. Heeren ADRIANUS en MICHAËL BORREKENS, gebroeders, en EGIDIUS ANTONIUS CHRESTIEN, den 24 December 1693.

XX. Door ISABELLA CLARA DE LA FAILLE, eene godvruchtige jonkvrouwe, den 14 Julij 1698.

XXI. Door den weledelen Heer HENRICUS DE CLERCK, den 23 Mei 1701.

XXII. Door denzelfden H. DE CLERCK en zijne vrouwe LUCIA FREDRICKX, den 26 Junij 1703.

XXIII. Door den Eerw. Heer ARNOLDUS THIJSSENS, in het jaar 1706; doch deze prebende is eerst 50 jaren daarna in werking gekomen, namelijk in 1757, wanneer de eerste bezitter ingeleid is den 25 of 26 Mei; deze was *Ludovicus Franciscus Eugenius Wouters* van *Antwerpen*, licentiaat in de beide regten.

LIJST DER DEKENS.

I. FRANCISCUS VAN DEN BOSSCHE, geboren te *Antwerpen*, Bace lier

ten en Kanonik. — Het adellijk paar, boven genoemd, is te *Antw.* begraven in de Kapel der Minderbroeders-Kerk, door hen gebouwd. (Hun grafschrift geeft LE ROY, *Not.* . . pag. 144; — Zie ook DIEROXSENS t. 7, pag. 378—381).

formeel in de h. godgeleerdheid, werd, van Pastoor der Parochiekerk van *St. Jacob*, Eerste Deken van het Kapittel in het jaar 1656. Hij stierf den 19 November 1674.

II. FRANCISCUS DE WOLF, insgelijks te *Antwerpen* geboren, Bacelier formeel in de h. godgeleerdheid, gekozen den 11 April 1674, nam bezit van het Dekenschap den 26 Junij 1680, in welk jaar hij den 22 Junij overleed.

III. HIERONIMUS BRUGEMANS, wederom een *Antwerpenaar*, stichter der 18e prebende, licentiaat in de beide regten, werd van onderdeken tot de waardigheid van Deken bevorderd den 6 November 1680. Hij stierf den 24 Junij 1700.

IV. SEBASTIANUS FRANCISCUS DE FARIA, van *Antwerpen*, werd Deken gekozen den 1 Julij 1700, en stierf den 17 December 1735. Te dien tijde nam het Kathedraal Kapittel kwalijk dat de Kanoniken van *St. Jacob* zich het regt hadden aangematigd, de sacramenten der stervenden aan hunnen Deken toe te dienen, en zij hem op kerkelijke wijze hadden begraven, zonder daartoe eenige toestemming van het Kathedraal Kapittel gevraagd te hebben; iets, wat zij strijdig achtten met de voorwaarden, die bij de instelling des Kapittels van *St. Jacob* waren aangegaan. Den 19 December 1735 verscheen er dan ook eene protestatie van den kant des Kathedralen Kapittels, welke wordt medege-deeld in een boekje, dat in het jaar 1736 te *Antwerpen* in het licht werd gegeven. Het bevat de documenten, betreffende de instelling van het Kapittel en de Pauselijke bevestiging van 1705; — daar wordt bij gezegd dat deze gedrukt zijn, „opdat (zoo leest men op den titel) elk billijk beoordeeler en regter kenne en doorgronde de regten, welke de Kathedrale moeder-kerk van *Antwerpen* heeft, en — of zij in dezen tijd terecht kan klagen met den profeet Isaïas (hoofd. 1, v. 2): „*ik heb kinderen opgevoed en groot gebragt, maar zij hebben mij versmaad.*” (a)

V. JOANNES BAPTISTA VAN DER STAACK, geboren te 's *Bosch*,

(a.) Zie DE RAM als voren, pag. 180, en boven bl. 162 in de noot (a.)

licentiaat in de h. godgeleerdheid, aanvaardde het Dekenschap den 12 Mei 1736. Hij overleed den 30 November 1751, in den ouderdom van 65 jaren.

VI. JOANNES BAPTISTA VAN GERWEN, te *Mortsel* bij *Antwerpen* geboren, werd als Deken aangesteld den 13 Februarij 1752, en stierf den 14 Maart 1774.

VII. PETRUS JOSEPHUS LE BEGGE, een *Antwerpenaar*, werd in het bezit van het Dekenschap gesteld den 26 Maart 1774 en overleed den 2 Junij 1782.

VIII. JOANNES BAPT. ALEXANDER CORNELIUS LAENEN, geboren te *Antwerpen*, licentiaat in de H. godgeleerdheid, professor van het Bisschoppelijk Seminarie, werd Deken den 20 Junij 1785 en stierf den 13 October 1793.

IX. JOSEPHUS ANTONIUS FRANCISCUS BARTELS, insgelijks van *Antwerpen*; zoodat van de 9 Dekens 7 te *Antwerpen* geboren waren. Deze was de laatste Deken van het Kapittel, gekozen den 8 November 1793. Hij stierf eerst den 18 April 1821.

3. SINTE WALBURGIS-KERK.

De H. AMANDUS, de eerste Apostel van *Antwerpen*, heeft, tusschen de jaren 631 en 639 (a) eene Kerk gebouwd, *beneden den burg van Antwerpen, op de Rivier de Schelde, ter eere van de H.H. Petrus en Paulus, prinsen der Apostelen en der andere heiligen*, zoo als men leest in het Diploma van ROHINGUS of RAUCHINGUS (b). Het is eene bestendige overlevering, dat de Engelsch-Saxische maagd de H. WALBURGIS (c) zich te *Antwerpen*

(a.) HENSCHENIUS verschuift dit tot het jaar 660. (Zie dezen bl. 835, n. 97).

(b.) LE ROY, *not...* pag. 17.

(c.) Men zegt, dat de H. BONIFACIUS, Apostel van *Duitschland*, omtrent het jaar 728 vele medehelpers uit *Engeland* heeft geroepen, om de leer des Evangelies te verspreiden, niet slechts van het mannelijk, maar ook van het vrouwelijk geslacht. Onder deze waren de gebroeders WILIBALDUS en WINIBALDUS en hunne zuster WALBURGIS (of *Walburga*), en dat deze maagd bij die gelegenheid, onderwegen eenigen tijd te *Antwerpen* haar verblijf hield

een' ruimen tijd heeft opgehouden, toen zij naar *Duitschland* reisde, en dat zij gewoon was hare gebeden te storten in eene cel dezer *Kerk*, — welke *Kerk*, ofschoon meermalen afgebroken en herbouwd, later de *St. Walburgis-Kerk* genoemd is geweest.

In het jaar 835 of twee jaren daarna hadden de Noormannen *Antwerpen* en daarbij de *Borgt-Kerk* verwoest; dan de monniken van *Epternach*, die alsdan de zielzorg hadden, begonnen de *Kerk* te herbouwen, ten minste voor zoo ver dezelve aan den nood en het klein getal dat aan de woede der barbaren was ontsnapt, kon voldoen. Het is zeer waarschijnlijk, dat het Antwerpsche volk, uit dankbaarheid voor hunne eerste Apostelen wilde, dat de *Kerk* aan God zou toegewijd worden ter eere van de H.H. AMANDUS en ELIGIUS. Van dien tijd af werden deze Heiligen

alvorens verder voort te reizen naar den H. BONIFACIUS, die haar in het maagden-klooster van *Heijdenheim* als Abdis aanstelde, wáár zij een zeer heilig en zeer streng leven leidde totdat zij in het jaar 776 stierf en in gezegd Klooster werd begraven. Eene eeuw daarna, omtrent het jaar 870 of 871, is haar overblijfsel uit de aarde geligt, en, dewijl God, om hare heiligheid te verklaren, vele weldaden of wonderen had verrigt, is zij onder Paus ADRIANUS II onder de Heiligen aangenomen. Haar overschot is door OTGAR ODOGER, Bisschop van *Eichstätt* of *Aichstätt* naar die stad overgebracht, en werd aldaar bewaard in het Klooster, hetwelk haren naam voerde. Van den 7 tot den 14ⁿ Mei 1871 werd te *Eichstätt* het gewichtig godsdienstig jubilé van de overbrenging van die relikwiën gevierd; het is nu juist 1000 jaren geleden, dat dit feit plaats had. — Meer dan 30 processsiën hebben de plegtigheid opgeluisterd. Onder de bedevaartgangers telde men vele Bisschoppen en Prelaten uit alle streken van *Duitschland*. — KAREL de Kale bragt een groot deel dezer relikwiën vandaar mede (blijkens zijn Diploofm deswege gegeven, bij MIRAEUS *Dipl. Belg. L. 1, cap. 16*). Een stuk van de kinnebak werd bewaard en vereerd in de *Borgt-Kerk*. Haar Broeder *Willibaldus* werd Bisschop van *Eichstet*, waar hij engelachtig leefde en zeer heiliglijk overleden is: *Winibaldus* vluchtte den wereld, verkoos het Klooster van *Heijdenheim* tot verblijf, waar hij gedurig in het gebed, en door zijn voorbeeld van vele deugden, velen tot een godvruchtig leven bewoog, mede in den geur van heiligheid stierf. Men vindt in het Martelaars-boek, den eersten op den 8 Nov. en den tweeden op den 18 December. (Zie HARAËUS, *vitae Sanct.* pag. 322 en 323 en DIERCXSENS *ib.* pag. 48—49).

in deze *Borgt-Kerk* als Patronen geëerd (a). Kort nadat de H. WALBURGIS heilig verklaard was, is hare vereering in *Nederland* zeer uitgebreid; vooral, doordien de koning KAREL de Kale te dier tijd, door godsvrucht gedreven, de H. WALBURGIS tot bescherm-heilige van zijn Rijk aannam en in zijn Paleis te *Attenake* eene Kerk ter harer eer deed bouwen (b). De Kerk van *Antw.* nam haar ook voor *beschermheilige* aan, althans wat den naam of titel aangaat (*patrona titularis*), gelijk zij ook als zoodanige de H. CATHARINA heeft aangenomen (c), zoodat zij vier heiligen als Patronen vereerde.

De *Borgt-Kerk* of *Ste. Walburgis*, zoo als zij laatstelijk was opgebouwd, was al spoedig te klein en welligt bij den tweeden inval der barbaren gedeeltelijk verwoest; men achtte het raadzaamer eene nieuwe Kerk te bouwen op eene verhevener plaats, meer beveiligd tegen de onstuimige zee, waarschijnlijk in het jaar 900, wanneer dan ook de geestelijke bestiering der stad en derzelve omtrek, van de *Borgt* tot de nieuwe (*St. Michiels*) Kerk is overgegaan (d).

Wanneer de monniken van *Affligem*, die in het bestuur der Kapel van *Ste. Walburgis* die van *Epternach* waren opgevolgd, ophielden daarin dienst te doen en dezelve geheel verlieten, omdat zij dreigde in te storten, hebben de burgers deze wederom opgebouwd, opdat als bevorens daarin weêr de goddelijke diensten zouden worden verrigt. Dit schijnt geschied in het jaar 1236, volgens PAPENBROEK (*Annal. Mss.*) in 1249, en volgens GRAMMAIJE eerst in 1256. Intusschen melden de Kronijken, dat die

(a.) DIERCXSENS, ib. pag. 53.

(b.) MIRAEUS *Dipl. Belg.* als voren, en »*Acta SS. Belg.*» t. 3, pag. 518. Zij staat in het Mart.-boek op den 25 Februarij.

(c.) DIERCXSENS, ib. pag. 58 en 59.

(d.) DIERCXSENS, pag. 61. Zij bleef daarin tot het jaar 1124, zoo als bevorens gezegd is. — Wat de Kapel van den H. MARTINUS aangaat, welke dáár door den H. AMANDUS zou zijn gesticht geweest, weet men niets met zekerheid.

Kapel alsdan ter eere van de H. WALBURGIS en van de H. CATHARINA gewijd is (a), zonder dat echter de H.H. AMANDUS en ELIGIUS zijn weggelaten: trouwens deze werden ook tot het einde van haar bestaan, in die Kerk als Patronen geëerd.

In deze alzoo gewijde Kerk werd een wereldlijke priester aangesteld, om daarin tot het gemak des volks dienst te doen, de hh. Sacramenten der Biecht en des Altaars te bedienen en de trouwers in te zegenen. Hieruit leiden eenigen af, dat deze Kerk te dier tijd tot eene Parochie is verheven; daar het echter blijkt, dat zij niet vóór het jaar 1479 eene doopvont, het H. Oliesel en het regt van begraving heeft verkregen. De priester in deze Kerk aangesteld, werd gewoonlijk *Plebaan* van *S. Walburgis* genoemd (b); en in het jaar 1374 werden in dezelve de *getijden* gezongen, en de Kapellanen ontvingen eene bedeeing.

Volgens PAPENBROEK (*annal Mss.*) is de noordzij of vleugel van de *Walburgis* in 1501 vergroot, en de zuidzijde in 1506.

Volgens denzelfden schrijver waren oudtijds in deze Kerk, zooals men in een oud *Renten- en cijns-boek* dier Kerk vindt, de drie volgende Kapellanijen: „eene *Kapellanij* gesticht aan het „altaar van den H. QUINTINUS en de H. APOLLONIA, door *Theobaldus de Platella*, met den last van 's wekelijks twee missen „en nog eene mis als de portiën van den armen worden uitgedeeld; — eene *Kapellanij* der eerste Mis aan hetzelfde Altaar, „gesticht op bevel der Kerk- en Armmeesters uit de goederen „en renten door de Heeren *Quintinus Clarenstene* en *Petrus Bor-*

(a.) De vereering van *Walburgis* was nu sedert vier eeuwen vermaard in deze Kerk: doch PAPENBROEK is van gedacht, dat de *H. Catharina* daarbij gevoegd is, omdat omtrent dien tijd de *Kapel*, aan de *H. Catharina* toegewijd, omver geworpen was.

(b.) In een authentieken brief van 1258 leest men: »de *Plebaan van O. L. Vrouwe* en de *Plebaan van S. Walburgis*,” — en wederom hetzelfde in eenen anderen brief van 1295. (Zie DIERCXSSENS, *ib.* pag. 274—275, en t. 2, pag. 116, alsnog t. 3, pag. 56 en 66—89, wáár de Pastoors dezer Kerk worden opgenoemd tot 1773.

„*donk*, priester, daartoe gegeven, met den last van 2 Missen op „de Zondagen en Zaturdagen; — en nog eene *Kapellanij* der 2^e „stichting aan dat Altaar door de executeurs van *Jan Willemse*, „onder den last van drie Missen in elke week.

Wijders leest men in dat zelfde Boek dezer Kerk:

„Eertijds waren in (de *S. Walburgis*) Kerk twee *portionnarissen* „of *Pastors*. De eerste moest dagelijks de hoog-mis zingen, „uitgezonderd de werkedagen in de groote Vaste, wanneer de „bezitter der *Kapellanij* van *O. L. Vrouw* verplicht was die dage- „lijksch te zingen. De tweede moest prediken en de parochie- „mis doen op zon- en feestdagen. Daarenboven waren er in „voornoemde Kerk 14 *Kapellanijen*. I. Aan het Altaar van den „*H. ELIGIUS*, met den last van 2 Missen in elke week. II. aan „het Altaar van het *H. Kruis* en *S. Barbara*, met den last van „3 Missen. III. aan het Altaar van *S. Anna*, met den last van „1 Mis. IV. aan het Altaar van *St. Quintinus* en *Apollania*, met „den last van 2 Missen. V. van *St. Jacobus* en *St.-Antonius*, met „den last van 3 Missen. VI. aan het Altaar van *O. L. Vrouw*, „gesticht door *Willem Nose* en zijne huisvrouw, van 4 Missen „en het zingen van de hoog-mis op de werkdagen in de veertig- „daagsche vaste. VII. van *St. Nicolaas* der eerste Mis, gesticht „door *Lutgardis* wed. van *Willemse*, met den last van 3 Missen. „VIII. Kap. der eerste Mis aan *St. Quintijn* als boven, onder „den last van 2 Missen. IX. onder den zelfden last aan het „Altaar van de *h. Drievuldigheid* en *St. Gummaris*, door *Jan de „Ponte* en *Nicolaas Colet*, priester. X. en XI. aan het Parochie- „altaar door *Henricus Voseagen*, of *Vosjager*, onder den last van „eene dagelijksche Mis vóór het openen der Stadspoort. XII. aan „het Altaar van *St. Quintijn* als boven... XIII. en XIV. aan „het Altaar van het *aanbiddelijk Sacrament*, door *Nicolaas Vossius*, „onder den last van 4 Missen. Daarenboven aan hetzelfde Altaar „eene andere door *Ursula Musch*, onder den last van 3 Missen „of zooveel de renten toelaten, waarvan het vergevingsregt had „*Antonius Compostella*; doch volgens de stichting had de *Prior*

„des Kloosters van *Peer-Pots* driemaal de presentatie, en dan „kwam de vergeving aan het Kapittel. Deze 14 Kappellanijen „bragten alzoo te weeg, dat elke week 40 Missen gelezen werden.”

Later is het Koor der Kerk vernieuwd; immers DIERCXSENS (t. 5, pag. 185) zegt, dat de Bisschop SONNIUS in het jaar 1574 het nieuw en prachtig Koor der Parochie-Kerk van de H. WALBURGIS heeft gewijd (a).

Op het einde der 18e eeuw, onder de heerschappij der Franschen, is deze Kerk geheel weggebroken: men vindt er nog het *Walburgis-plein* of *Burg-plein*.

4. ST. JORIS-KERK.

Het is voor als nog onbekend, wanneer of door wien de *Kapel* van den H. GEORGIUS (b) is gesticht geweest. CAR. SERIBANUS

(a.) Dat vermeldt ook PAPENBROEK, *Annal. Mss.* op het jaar 1572 uit KAUKERKEN. — In het jaar 1613 is in deze Kerk ook hersteld de *cel*, algemeen *het Kelderken van S. Walborg* genoemd, (aan de trappen van het hooge Koor), op kosten van *Cornelis van der Geest*, welke cel verwoest was door de beeldstormers tijdens de Belgische beroerten. (DIERCXSENS, t. 7, pag. 82). Lang is de devotie tot de H. WALBURGIS vermaard geweest; vooral werd haar *Kelderken* zeer veel bezocht, — zelfs nog toen in 1740, bij het vernieuwen der fondamenteen zoo van den toren als van de Kerk, een merkelijk deel daarvan afgenomen was. In het oude eigen *Brevier van Antwerpen* werd *Walburgis* jaarlijks viermaal gevierd: den 25 Februarij, — den 1 Mei, — den 4 Augustus en — den 12 October; en nadat het Romeinsche *Brevier* is aangenomen, nog altijd eens, t. w. den 25 Februarij. (*ib. t. 1, p. 49*).

(b.) Onder de regering van den tyran *Diocletianus* leefde GEORGIUS, uit een adellijk geslacht van *Cappadocië* geboren, zeer beroemd door zijne zeden en zijn vermogen, versierd met eene goddelijke kennis, een krijgsoverste, die ziende met welke dwaasheid de afgodendienaars tegen Christus te werk gingen, aanstonds zijn geld en al zijn vermogen aan de armen uitdeelde, en alsdan in het midden van de regtbank en van den Senaat luidkeels uitriep: »Ik ben ook, o Keizer! een Christen: ik verwonder mij dat gij door zoo groote dwaling aan de dienst der afgoden blijft gehecht en den eeuwigen en levenden God niet erkent, die ook zelfs dit uw rijk aan u, o Keizer, gegeven heeft.” Deze goddelooze Keizer hierdoor vergramd en door woede

(in zijne *Orig. Antv.*) zegt, dat hij op een oud papier heeft gelezen dat zij in 1201 de Kerk was van een alsdan niet onaanzienlijk Distrikt. In 1303 werd zij groot genoeg geacht om tot eene *Parochie-kerk* verheven te worden; en tot deze verheffing hebben medegewerkt de Senaat en het volk van *Antwerpen*, die de behulpzame hand verleenden met te beloven, dat zij autaren, te dien einde op te rigten, zouden begiftigen. Hierop zijn inderdaad deze autaren met de begraafplaats in het jaar 1304 gewijd en de Kapel in eene Parochie-Kerk veranderd op gezag van den Bisschop van *Kamerijk* met toestemming van het Kapittel.

In den jare 1303 werd besloten de twee Kapellen buiten de stad, te weten, die van *St. Joris*, waarvan straks zal gewaagd worden, en die van *St. Willibrord*, tot parochie-kerken te verheffen, en de Bisschop van *Kamerijk* heeft schriftelijk toegestaan, dat elke Bisschop, die zich te *Antwerpen* zou bevinden, de altaren

ontstoken, deed hem met eenen ijzeren koevoet dermate slaan, dat zijne ingewanden op den grond nedervielen (zijn ligchaam was met bloed overdekt en het ijzer als lood achterover gebogen), — in den kerker werpen, en des anderendaags tot meerder verzadiging zijner razernij, op nieuw pijnigen op een rad vol zwaarded. — Kort daarna werd er een zwaar geluid uit den hemel gehoord en eene stem die den martelaar versterkte; daarop kwam een Engel, die hem uit het torment bevrijdde en zijn ligchaam geheel gezond maakte. Dit ziende, hebben *Anatolius* en *Protoleo*, twee krijgsoversten met hunne familiën in God geloofd; ja zelfs ook de Keizerin *Alexandra* heeft geloofd, vrijmoedig uitroepende dat zij Christen was. Als de booze Keizer dit alles hoorde en zag, heeft hij GEORGIUS nieuwe tormenten aangedaan, en, toen deze door de kracht van het Kruis-teeken al de afgoden omvergeworpen en verbrijzeld had, hem, te zamen met de Keizerin *Alexandra*, het hoofd doen afhouden. — Deze h. Martelaar wordt zoo wel in het Oosten, inzonderheid in *Georgië*, geëerd als in het Westen. Ook de krijgslieden plagten veel devotie te hebben voor den H. GEORGIUS dien men zegt ook krijgsoverste te zijn geweest. Hij wordt gewoonlijk afgebeeld, zittende te paard, hebbende onder zijne pooten eenen draak, ten bewijze, dat hij door zijn geloof den duivel verwonnen heeft, die in den Apocalypsis onder den naam van draak is aangeduid. (HARAEUS, *vitae Sanct.* pag. 292, en DE FELLER *Dict. H.* — art. *George*).

en de begraafplaats konde wijden. En vermits de Aartsbisschop van *Lunden* alsdan te *Antwerpen* was, hebben de schout en schepenen hem verzocht deze wijding te verrigten. Deze kerkvoogd heeft aan dit verzoek voldaan onder het Octaaf van PETRUS en PAULUS in het jaar 1304, als blijkt uit den brief deswegens opgemaakt door den gezegden Bisschop van *Lunden*, die zich ISERNUS noemt en primaat van *Zweden* (a).

Er is niet aan te twifelen of de twee voornoemde Kapellen zijn tegelijk tot parochiekerken verheven, en de geheele buiten- of voorstad of al de uiterste deelen zijn tusschen deze twee nieuwe parochiën verdeeld; zoodat het zuidelijk deel, waaronder het *Kiel* en de *Markgrave-lijke*, aan de parochie van *St. Joris*, en het Oostelijk en Noordelijk gedeelte aan de parochie van *St. Willibrord* kwam; even als later de geheele voorstad tusschen de Parochie van *St. Willibrord* en *St. Laurijs* is verdeeld geweest (b).

Deze kerk verkreeg nu ook alle Parochie-regten, uitgezonderd de doopvont, welke zij eerst lang daarna heeft bekomen: zij vereerde den H. GEORGIUS als haren voornamen Patroon, en vóór het jaar 1751 werd hij dáár gevierd met eenen feestdag in het volk en met eene openbare processie op den Zondag onder het Octaaf, met vergezelling van den Senaat, de gildemannen en de ambachts-kollegiën (c).

(a.) Men vindt dezen brief in zijn geheel bij DIERCXSENS als voren t. 2, pag. 6.

(b.) DIERCXSENS *ibid.* pag. 7.

(c.) DIERCXSENS, t. 2, pag. 5-7, en t. 1, pag. 5. — De Pastoors dezer Kerk worden opgenoemd t. 2, pag. 8. Onder dezelve wordt genoemd NICADIUS DE WORDA (of de *Vorda* of van *Voerden*). Het is der moeite waard, iets van dezen zonderlingen man te melden. *N. van Voerden*, te *Mechelen* of liever te *Heijst-op-den-Bergh*, omtrent het jaar 1440 geboren, werd blind door de pokken, toen hij drie jaren oud was. — In weerwil van dit ongemak begaf hij zich op studie en slaagde daarin zeer wél. Nadat hij de lagere scholen had afgedaan, legde hij zich op de wijsbegeerte toe aan de Hoogeschool van *Leuven*, waar hij bij de algemeene bevordering den 29 November 1459 als *primus* werd uitgeroepen. Hij gaf eenigen tijd te *Meche-*

De ijver voor den luister der Godsdienst bragt in dien tijd te weeg, dat de Kerken met waardige sieraden opgesierd werden, inzonderheid degene, die, onlangs tot Parochiekerken waren verheven. GRAMAIJE (*Antw. L. 2, cap. 5*) merkt aan, dat, in het jaar 1326, in de *St. Joris-Kerk* op eene prachtige wijze, de bouwning van een *Odæum* (Zangers-Koor) begonnen is; (a) en PAPPENBROEK (*Annal Mss*, uit de verzameling van *Helm. van Oostendorp*) meldt, dat men in het volgende jaar met de timmering van den toren dezer Kerk een aanvang heeft gemaakt.

Het betaamde dat in die Kerk nu ook de goddelijke diensten op verschillende uren tot gemak van het volk zouden plaats hebben; en daar de kapellanen aan deze betamelijkheid zich

len les, en naar *Leuven* teruggekeerd, werd hij daar Licentiaat in de h. godgeleerdheid en Hoogleeraar. Om zijne uitmuntende geleerdheid is hij in 1484, daags voor Paschen, in het Koor des Kloosters van *St. Martinus*, met dispensatie van den Paus, Priester gewijd door LIBERTUS, Bisschop van *Berithen*, Suffragaan van *Luik*: hij kwam te *Antwerpen*, waar hij kort daarna *Pastoor* werd van de *St. Joris-Kerk*; hij predikte en hoorde Biecht; doch of hij Mis heeft gelezen, is niet zeker. — Het blijkt niet, hoe lang hij te *Antw.* *Pastoor* is geweest. Intusschen begaf hij zich naar *Keulen*, waar zijn broër *Jan* deurwaarder der Universiteit was, en hij in 1489 in de faculteit der wetenschappen is aangenomen: vervolgens werd hij tot *Bacelier*, daarna tot hoogleeraar in het Kerkelijk regt verheven; — later leeraarde hij in de beide regten met eene gemakkelijkerheid, welke alle aanhoorders verbaasde; tegelijk predikte hij en hield menigvuldige conferentiën over Kerkelijke onderwerpen. Deze nieuwe *Didymus* stierf te *Keulen* den 26 Aug. 1492, en werd begraven in de Parochiekerk van de *H. Columba*. Iemand maakte voor hem dit opschrift:

Cæcus eram; quid tum? verbo duce, lumine Jovâ,
Jura Dei atque hominum, Lynx novus, aure lego.

Hij dicteerde vele werken, die PAQUOT, *Memoires*... in folio opgeeft, t. 2, pag. 173—174; zie ook DIERCXSENS, t. 3, pag. 121—123.

(a.) Het schijnt echter niet hetzelfde *Zangers-Koor* te zijn geweest, hetwelk in de 18^e eeuw te zien was: want eertijds werden die *Zangers-Kooren* aan den ingang van het Koor geplaatst. Wat later bestond, is omtrent het jaar 1745 omgeworpen, en veel luisterlijker opnieuw gebouwd met een nieuw Orgel en Orgelkast. (DIERCXSENS, t. 2, pag. 73).

weinig gelegen lieten, heeft het Kapittel ten einde paal en perk aan dit geschil te stellen, in 1347 een Dekreet uitgevaardigd, waarin aan de kapellanen de lasten en uren werden voorgeschreven, waarop zij Mis moesten lezen of zingen.

Onder anderen wordt daarin gezegd (wat opmerking verdient), dat te dien tijde in de *St. Joris-Kerk* de *getijden* werden gezongen; trouwens de kapellanen werden verplicht den Pastoor bij te staan in het zingen der *getijden*.

In het jaar 1368 maakte HENRICUS DE MARE, Plebaan en Kanonik van *O. L. Vrouw te Antwerpen*, bij uitersten wil, onder andere legaten, aan de *St. Joris-Kerk* drie gouden mutons, en daarenboven al zijne goederen, die op hem waren overgegaan bij den dood van *Catharina Alautinnen* en hare erfgenamen, om daarover ten eeuwigen dage te beschikken en te verdeelen ter verrigting van het goddelijk *Officie* aan de kapellanen van gez. kerk, tot onderhouding der *getijden* (a).

Op verzoek van den Pastoor en de Kerkmeesters en op aandrang van den Senaat, verleende het Kapittel aan deze Kerk eene *doopvont*, bij eenen brief deswegens gegeven den 15 Mei 1477, en alzoo eerst 173 jaren nadat zij eene Parochiekerk was geworden (b).

In 1570, den 29 November, werd de toren dezer kerk ten 3 ure na den middag door den bliksem in brand geslagen; doch na verloop van 6 uren werd de brand geblust, zoodat de toren behouden is en zelfs het kruis er niet afviel (c). Waren de Parochianen door deze ramp in gevaar van hunne Kerk met den toren te verliezen; een nieuw rampzalig lot trof hen in 1578, waarbij zij hunne Kerk werkelijk verloren, doordien zij alsdan verplicht werden deze aan de lutheranen af te staan (d), en — niet eerder terugkregen, voordat het traktaat van *Reconciliatie*

(a.) DIERCXSENS, ib. pag. 112.

(b.) DIERCXSENS, ib. t. 3, pag. 56—59.

(c.) *ibid.* t. 5, pag. 143.

(d.) *ibid.* t. 5, pag. 315.

met den Prins van *Parma* in 1585 gesloten was. Zij bleven daarna in het vreedzaam bezit, tot op het einde der vorige eeuw, wanneer onder het Fransch bestuur deze kerk geheel afgebroken is.

5. ST. ANDRIES-KERK.

Sedert het jaar 1522 had de Senaat van *Antwerpen* het plan gevormd en besloten, op verzoek der burgers, eene nieuwe Parochiekerk op te rigten, op den grond der verjaagde Augustijnen, en tot dat einde de Regentes der *Nederlanden* gesmeekt, dat zij de toestemming van den Paus hiertoe zou gelieven te vragen. Paus ADRIANUS VI gaf gehoor aan haar verzoek in het jaar 1523 (zeker vóór den 14 September, want op dien dag stierf hij). Volgens de brieven van het Kapittel en van den Senaat deswegens uitgegeven, heeft de Paus aan de Regentes bevolen, zoowel de Kerk als de andere gebouwen van het Konvent ten gronde toe te doen afbreken en uitroeijen (a), daarbij heeft

(a.) Het *Augustijner-Konvent* is te *Antwerpen* begonnen in 1514 door Religieusen van eene Saxische Congregatie, die eenigen tijd de h. dienst ver-rigttten ter plaatse, waar thans de *St. Andries-Kerk* staat, en waar zij in 1518 een Klooster begonnen te bouwen. De Paters schijnen met de ketterij van LUTHER besmet te zijn geweest; daarenboven waren er waarschijnlijk nog andere redenen, waarom de Paus dit Klooster teenemaal uitgeroeid wilde hebben, zooals uit bovenbedoelde brieven blijkt. 't Is hierom welligt, dat GRAMAJNE zegt, dat die monniken verjaagd zijn »om eenige zaken, die niet verdragen, maar ook niet verhaald moeten worden." De Schrijver van de »*Hist. Episc. Antv.*" pag. 183, zegt ook, dat zij uit de stad gedreven zijn om de misdaden van den Proost *Joannes*, eertijds in *Duitschland* den makker van LUTHER, die bij zijne ketterijen 27 nieuwe dwalingen gevoegd heeft, welke hij in de *S. Gudula-Kerk* te *Brussel* had afgezworen; tot welk uitbraaksel hij echter later is weêrgekeerd. Twee van deze monniken, *Henricus Vos* of *Voës* en *Joannes Esch*, *Nesse* of *van den Essche* zijn om het aankleven en verkondigen der valsche leer, den 1 Julij 1523 te *Brussel* verbrand; misschien ook *Lambertus van Thoren*, die echter zijne dwaling herroepen en afgezworen heeft, gelijk men ook van de 2 eersten vermeend, dat zij Katholijk gestorven zijn. (Zie DIERCXSENS, t. 4, pag. 1 et seqq.)

hij volgaarne toegestemd in de stichting van eene Parochie op den grond bij dit Konvent.

Eerst in 1528 begon men met ernst te werken, om de in aanbouw zijnde kerk der Augustijnen te voltoojen en in dien staat te brengen, dat zij eene Parochie-kerk konde worden. Nadat de toestemming van den Paus, als bevorens gezegd is, mitsgaders van den breeden raad der stad en van het Kapittel onder eenige voorbehoudene voorwaarden, was verkregen, is de daartoe ingerigte Kerk den 6 Junij 1529 plegtig gewijd (a) onder eenen grooten toeloop van volk, dat ook milddadig zijne offers bijbragt. Als nu deze verrigting afgehoopen en de Pastoor aangesteld was, is op den 14 dag daarna, dat is den 20 Junij, uit de groote Kerk in deze nieuwe *St. Andries-Kerk* overgebracht het *H. Sacrament* en de *H. Olie*, — zeker met dezelfde plegtigheid met welke deze hh. voorwerpen in 1522 weggevoerd waren uit de te vernietigen Kerk der Augustijnen, — dat is onder vergezelling van de Magistraat en de Commissarissen.

De hier bedoelde Commissarissen waren door den Oppercommissaris FRANCISCUS VAN DER HULST aangesteld, om hem behulpzaam te zijn in alle zaken het Klooster der Augustijnen betreffende, — waartoe hij door de Regentes, de Aartshertogin van *Oostenrijk* MARGARETA was benoemd. Zij waren alzoo ook belast met alles, wat den opbouw en de administratie der fabriek aanging, zooals blijkt uit de Rekening, die zij bij het eindigen van hunnen last hebben overgelegd. 't Zal niet ten onpas zijn de *voorrede* dier Rekening hier in te lasschen met het eerste Artikel, omdat hieruit onderscheidene historische punten getrokken zijn. Zij vingen aan als volgt:

„*Jan Bone, Mr. Jan van der Gheeren, Jan de la Flye, ende*

(a.) Gewijd door den Suffragaan van ROB. DE CROU, Bisschop van *Kamerijk*. Deze was JOANNES HEETVELDE (*de calido campo*), Carmeliet, den 26 Jan. 1523 tot Bisschop van *Gratienopolis* benoemd, afstammeling van eene adellijke familie van *Enghien*. (LE GLAIJ, *Cameracum Christianum*, pag 85—86).

„*Jan Charloes* als gecommiteerde zijnde van den Hove vuyt
 „crachte van sekere commissien, van date van den jare duijst Ve
 „ende seven ende twintich den 23 dag Januarij, omme met Heere
 „ende Mr. *Frans van der Hulst* Raede-Ordinares in Brabant, in
 „deser saken geordoneerde als *Opper-Commissaris*, te vercoopen
 „alle den goeden beijde beruerlijck ende onberuerlijck achterge-
 „laten van den *Augustijnen* wijlen vuyt stadt van Antwerpen ver-
 „dreven; ende omme die erven van een te splijten, te vercopen,
 „den copers daer inne te ervene, ende die penningen daer af
 „comende t'ontfangen totten behoefve ende profijte der *Keijser-*
 „*lijcker Majesteijt* ende den crediteuren daer aen t'achter zijnde.

„Soe es hen bij verbale overgegeven van den voers. Mr. *Fran-*
 „*choise*, dat sij onder den anderen erven vuythouden ende on-
 „vercocht laten souden *de begonste Kercke* metter plaetssen ende
 „erven van eenen redelijcken *Kerckhove* daer aene; den copere
 „te kennen gevende, dat men daer van een *nyeuwe Prochie-Kerck*
 „maken soude; waer thoe dat vele van den voers. creditoren
 „queijtgeschouden hebben van haeren achterstellinge, alsoe wel
 „tot voortganghe van der voorschreven Kercke, als oyck op hope,
 „dat die ander huijsen ende erven te beter gelden soude, om
 „alsoe te beter te comen t'huerder betalinge.

„Ende die voers. gecommiteerden hebben van de voers. queijt-
 „scheldinghe gemaect een bogenwerck van een der Kercken, al
 „bereedt ende bequaem zijnde tot Wijens thoe.

„Ende dit al gedaen sijnde, soe heeft den voers. Mr. *Franchois*,
 „als brieven hebbende van onzen heijlighen Vader *den Paus*
 „*Adrianus VI* met oyck brieven van credentie van onser genedi-
 „gher Vrouwe *Margriete* Artshertoghinne van Oostenrijk enz.
 „addresserende aen voers. stadt van Antwerpen ende den Capittle
 „van onser Vrouwen Kercke aldaer; alsoe dat metten breën Rade
 „ende den selven Capittle geconsentheert es, dat men die Lymij-
 „ten ende paelen daer van maken soude, ende dese wijen, ende
 „nomen *St. Andries-Kercke*. Ende dat-al nae vuytwijsene ende
 „ordinantie der brieven daer van sijnde besegelt beijde van den

„voers. stadt en de Capittete van date den 29 dach Maye anno „XV^c ende XXIX....

„Achtervolgende der voors. ordonantie soe hebben de voors. „gecommitteerde (de 4 straks genoemde) der voors. Kercke ge- „dient tot huden ; mets redenen sij nyet eer en hebben geconnen „ontslagen gewoordden. Ende daer van hunder administratie van „ontfangh en uytgeeff Rekeninge , reliqua ende bewijs in der „manieren hier naer volgende :

„*In den ijersten* soe es daer ontfangen geweest op ten dach , „dat men die Kercke Wijde , te weten den VI Junii anno XXIX, „soe in 't becken ende in 't ommegeaen metten berdekens, t'samen, „waer inne dat oyck gerekendt· sijn die 14 dagen tot dat het „*heijlighe Sacrament* ende het *Oijlessé* daer gebracht werde , te „weten tot den XXsten Junii thoe daer met incluijs , is daer „inne comen die somme van XII lib. XII sch. III den br.

Wijders blijkt uit deze rekening , hoedanig zij tot voltooiing is geraakt. Vooreerst de stad had van den beginne af beloofd , en zes jaren jaarlijks inderdaad gegeven 33 Pond. 5 sch. 8 den. br. , welke som zeer aanzienlijk was voor dien tijd. Daarbij zijn er onderscheidene Kollecten door de stad gedaan, die mede geene geringe sommen opbragten. Daar is ook een afzonderlijke Kollecte gedaan voor de stof tot het gieten van Klokken , waarbij men zeer veel zilverwerk ontving. Verder worden opgenoemd vele legaten bij Testament en godvruchtige giften , eenige om de Kerk te voltrekken , andere , om ornamenten aan te schaffen, en weer andere tot onbepaald gebruik (a).

In het jaar 1540 zijn de klokken , die bij het plaatsen van een nieuw uurwerk en een nieuw klokkenspel in den Toren van *O. L. Vrouwe*-Kerk overig waren , naar men zegt, tot deze nieuwe Kerk van *St. Andries* overgebracht , waar zij in den toren zijn gehangen , die in 1755 den 30 Mei 's avonds ten half elf ure ,

(a.) DIERCXSSENS , t. 4 , pag. 29—50 ; — hij geeft ook de namen op van den eersten en de volgende Pastoors dezer Kerk tot het jaar 1762.

zonder letsel van iemand en zonder merkelijke schade aan de omliggende huizen, bij gebreke der grondvesten, ingestort is, wanneer hij nog beladen was met 25 klokken.

Uit de nalatenschap van *Nicolaus de Beukelaer*, Kanonik en Thesaurier der *L. Vrouwe-Kerk*, is het zingen der *getijden* in de *St. Andries-Kerk* gesticht in het jaar 1549, met goedkeuring en op gezag van het Kapittel en van den Senaat, waarvan den 1 Februarij een brief gegeven is, zoo als uit de Archieven dezer Kerk blijkt.

Een jaar vóór dat de toren werkelijk instortte, toen deze echter reeds dreigde met een deel der Kerk te zullen vallen, werd er eene plegtige Kollekte in de stad gedaan door 4 mannen uit de Magistraat en 4 uit het Kapittel, en het bleek alsdan, dat de godsvrucht der burgers van de 18e eeuw niet moest onderdoen voor die der 16e eeuw, waarvan straks gewaagd is; trouwens uit de opbrengst dezer is niet slechts de *toren* weer opgebouwd, welke in 1763 afgewerkt was dervoege dat den 14 Sept. de spits of het kruis er op geplaatst is geworden; maar dezelfde godsvrucht heeft, door hare bijdragen, een nieuw *Koor* aan die Kerk gevoegd, hetwelk in 1768 voltooid werd, en daarenboven het kerkhof aan twee zijden met ijzeren traliewerk omgeven, en bleef men nog voortgaan met deze Kerk inwendig te versieren. Het gevolg van dit alles was, dat de *St. Andries-Kerk* later een der luisterlijkste gebouwen der stad was en nog is (a).

(a.) DIERCKSENS, t. 4, pag. 117, — 51 en 192. In het Register der *St. Andries-Kerk* bl. 66 leest men: »Ten desen tijde soo heeft de Stadt vijf-en-twintig cleijne clockkens met eene orlogie geschoncken aen de Kercke van »*S. Andries*, wégende te samen 1268 pondt. Ende is alsdan oock geresolveert van den toren te verhoogen, ende de oude clocken te verhangen; als »te zien is in de rekeninge de annis 1558 ende 1559." — Reeds in 1666 was in deze Kerk eene Kapel van het *aanbiddeijk Sacrament* opgerigt, met eenig begin van een nieuw Koor, hetwelk echter eene geheele eeuw onafgewerkt is blijven staan, niettegenstaande *Melchior van den Bosch*, eertijds Pastoor aldaar en later Plebaan, eene aanzienlijke som daarvoor had achtergelaten. (*ib. t. 7, pag. 376*).

Bij dekreet van den 4 October moest de *St. Andries-Kerk* in het jaar 1578 aan de calvinisten worden afgestaan; althans, na weggeruimd verzet daartegen, het schip der kerk, zóó dat de Roomschen slechts het Koor met de kruisen behielden; en dit duurde alzoo voort, totdat in 1585 het voornoemde traktaat van *Reconciliatie* was gemaakt (a).

6. ST. JACOBS-KERK OP HET KASTEEL.

Als het nieuw *Kasteel*, door den Hertog van *Alba* gebouwd, en met wallen omgeven was, in het jaar 1568, is den 29 April van dat jaar door eenen Spaanschen priester de eerste H. Mis aan God opgedragen in de nieuwe aldaar opgerigte *Kapel*: dan of deze eene vaste of eene vervoerbare militaire-Kapel was, weet men niet. Zeker was deze *Kapel* nog niet tot eene Parochie-Kerk verheven; en, vermits het *Kasteel* binnen de grenzen der Parochie van *St. Joris* was gebouwd, zoo bleef het onder deze totdat het wettiglijk daarvan zou afgescheiden zijn. Hiervandaan, dat de geestelijkheid van *St. Joris-Kerk* den 16 Mei op den eersten *kruis-dag* voor de eerste maal eene processie deed naar het gez. Kasteel; alwaar een Sermoon in de *Kapel* gehouden en eene plegtige Mis gezongen werd met muziek-instrumenten en stemmen. Ofschoon de *Kapel* nog geene Parochie-Kerk was, had zij evenwel reeds eenen hulp-Kapellaan van *St. Joris*, die de goddelijke diensten dáár verrigtte en ongetwijfeld bij nachte aan de zieken de HH. Sacramenten toediende. De eerste Kapellaan *Matthæus Vermasen* geheeten, heeft aldaar eene plegtige dienst gedaan den 12 Junij des Zondags onder het Octaaf van het Allerh. Sacrament, terwijl de zangers van *O. L. Vrouwe* daarbij zongen: en na het eindigen van de dienst heeft hij eene processie gehouden met het *Venerabel* binnen de grenzen van het Kasteel. (Zie *Antw. Kron.*)

Den 21 Julij 1571 heeft de Bisschop SONNIUS het nieuw

(a.) DIERCKSENS, t. 5, pag. 305 en 359.

Kasteel gezegend en daarin den grond gewijd , waarop de nieuwe Parochie-Kerk onder den titel der HH. PHILIPPUS en JACOBUS zoude opgebouwd worden. In 1574 , wanneer die Kerk voltrokken was , heeft dezelfde Bisschop deze gewijd en tot eene Parochie-Kerk verheven , hun tevens eene doopvont vergunnende met de andere parochie-regten , terwijl hij al de inwoners van het Kasteel als Parochianen aanwees , en diensvolgens het Kasteel van de Parochie van *St. Joris* afscheurde (a).

7. ST. WILLIBRORDS-KERK.

Het is tot dusver niet bekend , wanneer juist de Kapel van den H. WILLIBRORDUS gesticht is. SANDERUS (b) zegt , dat weinige jaren nà de aflijgheid van dezen Heilige in of omtrent het jaar 738 , in het *Sinte Willibrords-veld* (zoo genoemd te dien tijde) eene schoone Kerk is gebouwd ter eere van dien grooten Apostel van het vaderland. In deze Kerk heeft berust een houten Beeld van de *H. Moeder Gods* , hetwelk door vele mirakelen zeer vermaard was geworden , en , hoewel hieromtrent geen zekere tijd of jaren kunnen worden vastgesteld , nogtans bevinden wij zeker (zeggen sommige schrijvers , als : SANDERUS (ibid.) en de ongenoemde schrijver van „*het leven van den H. WILLIBRORDUS*”) dat omtrent vierhonderd jaren deze plaats door mirakelen vermaard is geweest , want HENRICUS NOSE , gemeenzame huisgezel van den doorluchtigen prins GODEFRIDUS VAN BOUILLON , als hij het H. Land had veroverd , en eerste Koordeken van *Antwerpen* heeft ge-

(a.) Omdat deze oprigting en verdeling zonder tusschenkomst van het Kapittel was gebeurd , zoo beklagden de Kanoniken den Bisschop bij den Apostelijken regter , den Abt van *S. Geertrui te Leuven* , en privilegie-bewaarder des Kapittels ; door wiens bemoeijng het geschil geëindigd is ; zoodat het Kapittel in die oprigting in het jaar 1575 heeft toegestemd onder zekere voorwaarden , aangegaan met den bevelhebber en den Pastoor van het Kasteel. (DIERCKSENS ib. pag. 189 en 112—116).

(b.) *Chorograph. Sacra Paroch. S. Willibrordi* pag. 357.

sticht eene *Kapellani*, genoemd *van de mirakeleuze Lieve-Vrouwe van Ste Willebords*, — bij gevolg omtrent het jaar 1273; want alsdan werd hij deken van het Kapittel (a).

De devotie tot de *Heilige Moeder Gods* in dit beeld voorgesteld nam dagelijks toe, en, hetzij hierdoor, hetzij om de weinige ruimte binnen de wallen, de bevolking der voorstad vermenigvuldigde dermate, dat het voor den Plebaan der stad met de zijnen, waaraan zij tot dan toe onderhoorig was geweest, schier onmogelijk was geworden eene zoo groote menigte wijd en zijd verspreid behoorlijk het noodzakelijke toe te dienen: hierom besloot het Kapittel Parochiën buiten de stad op te richten, en alsdan werd de Kapel van *St. Willibrord* tot eene Parochiekerk verheven. Dit geschiedde in het jaar 1304, wanneer deze Kerk eenen eigenen Pastoor verkreeg met alle parochie-regten, uitgezonderd de Doopvont; het is trouwens zeer waarschijnlijk dat deze Kerk in gezegd jaar door IERNUS, Aartsbisschop van *Lunden*, Primaat van *Sweden* is gewijd, zooals boven van den *St. Joris-Kerk* gezegd is. De bedoelde schrijver van „*het leven van den H. Willibrordus*” verhaalt, dat hij onder de bescheiden van het Kapittel van Antw. gevonden heeft, dat in het jaar 1319 (hier volgen zijne woorden) „tot *Sinte Willeborts* eenen Parochiaen (Pastoor) was, ende dat in 't jaar 1334 Heer *Claijs Werre*

(a.) Bovenbedoelde ongenoemde schrijver zegt van dit Beeld: »Ende omdat »mij dit miraculeus Beelt, altijt gedocht heeft een uitstekende fatsoen te »zijn, hebbe goede gevonden het zelve hier te beschrijven. De hooghte is »bij naer dry vierendeel en half, medegereket een klijn pedestaltjen, dat »beneden aen den voet is; aen het hoofd is ghesneden een leeghe Kroone, »maer en wordt van de aenziensers soo niet bemerkt, mids een andere Sil- »vere Kroone daer op geset is. Het vergult hair hangt achter over de Klee- »deren. In de Slincke hand heeft Sij een torsse blauw druijven, op de regte »hand sit haer soet Kindeken, dat in 't slinck handeken eenen voghelken »houdt, ende in 't rechte, dat toe is, schijnt eertijds een Schepterken, of »niet anders daer in ghehadt te hebben. De mouwen van 't opperkleedt zijn »seer wijd, ende achter root met goude blommen, d'ander is geheel vergult. »Dit beelt is seer swaer, t'is oock seer konstigh ghesneden.»

„Parochiaen was van de Kercke van *S. Willeborts*, dat *Geraert Knuten* in den jare 1392 was oock *Vicarius perpetuus Ecclesiae S. Willibrordi* (Pastoor aldaar), ende dat alsdoen *Margareta Struijf* weduwe *Jan Waelen*, heeft gefondeert eene wekelijcke Misse des maandaeghs in den choor aen den Autaer van O. L. Vrouwe in *S. Willeborts* Kercke, daer voren latende de helft van een stuck lants ghenoeemt *Potre*, waermede den *Curatus* (Pastoor) wort belast, welcken *Curatus* al-noch heeft aengheleijt tot rente XII schell. groote, tot behoef van eene andere Misse ghefondeert bij *Elizabeth Ancenis* weduwe wijlen *Jan Reniers* aen den selven Autaer des vrijdaeghs Aan deze Kerk kwam alsdoen niet toe, (zegt hij) het recht van vonte ende *Chrisdom* (h. *Oliesel*) hetwelck aen die van *S. Willeborts* eerst is vergunt bij de Heeren van het Capittel in den jare 1441 den vijfdem Meij, blijckende bij sekeren brief der stad van Antw. van date voorseijdt (a). Alzoo blijkt, dat de Parochie van *St. Willebord* eene van de oudste dezer stad Antw is.

PAPENBROEK (*Annal. Mss.*) verhaalt uit een oud Register, dat op den 26 van het jaar 1454 de Kerk van *St. Willebrord* in de voorstad gewijd is. Het is derhalve waarschijnlijk dat zij vernieuwd of vergroot is geworden, uithoofde zij alsdan te klein werd bevonden, nu zij sedert 13 jaren alle parochie-regten had verkregen.

MAARTEN VAN ROSSEM, wanneer hij als Veldoverste over de

(a.) Het Kapittel verleende aan deze Kerk eene Vont of het regt van doopen, echter onder eenige voorwaarden, onder andere, dat de offer-kaarsen bij het Doopsel ontvangen, aan de *L. Vrouwe-Kerk* zouden worden afgegeven, blijkens dien Schepenbrief der Stad, alwaar men leest: »de Heeren van der Capittelen van onser Vrouwen t' Antw. hebben ende behouden t'eeuweliken dagen alle de Keirsen, die ter Vonken t' Sinte Willeboords voers. metten Kinderen ter Kerstenheijt bracht selen worden, in sulcker maten, als sij die tot hier toe ter Vonten t' onser Vrouwen bracht hebben ende andere voerdane brengen selen. Ende dat sij die alle Saterdage in onser Vrouwen Kerke voers. vore onser Vrouwen leveren selen sonder der voers. Capittelen cost.» (Zie *DIERCKSENS*, t. 2, pag. 272).

troepen van den Hertog van *Gelderland* in 1542 eenen inval in *Braband* deed, sloeg zijn leger neer in het noordelijk deel der voorstad, op *den Dam* en in *het St. Willebords-veld* achter de Parochie-Kerk van dien naam, welke toen meer naar het noorden stond. Hij eischte de stad op; doch de burgers verdedigden deze en bragten door het grof geschut veel schade toe aan de Parochie-Kerk van *St. Willebrord*, zegt J. SERVILIUS (anders J. KNAAP) die deze belegering beschreven heeft; en — HARÆUS beweert, dat de Burgers, in eenen uitval, alle huizen en gewijde plaatsen in de nabijheid der stad met de hand in brand gestoken hebben, opdat deze den vijanden niet ten nutte zouden zijn. Onder deze waren het *Karthuizer-Klooster* in 't *Kiel*, — het *Begijnhof*, — het nonnen-klooster *St. Margeriete-daal* of *Ter-nonnen* geheeten, — het *Leprosen huis*, *Ter-Zieken* genoemd en — het klooster *St. Anne-daal* in *Luythagen* (a). Te dezer gelegenheid is ook verwoest het *gasthuis*, hetwelk in 1518 door *Nic. van Stijlen* was gesticht buiten de muren en toen ook binnen de muren, in de *Hofstraat* tot hetzelfde einde is heringerigt. — Daarenboven heeft

(a.) De Religieusen van *Ter. Zieken* en van *S. Anne-daal* in *Luythagen* hebben hunne Kloosters weêr hersteld en hebben daarin blijven wonen, — de eerste tot het jaar 1578, — de andere tot 1620, wanneer zij naar de stad zijn gevlugt, waar ze ook nog lang daarna gebleven zijn. — De Religieusen van *Ter-nonnen* of *Victorinnen* zijn aanstonds naar de stad getrokken en verkregen de *Jesus-Kapel* met den grond ter grootte van 20 Roeden; zij hebben de gebouwen voor zich beginnen in te rigten, en later, met de aanwinst van meer gebouwen, daarvan een Klooster gemaakt. — De *Begijnen* zijn insgelijks in en door de stad aangenomen, met het regt om een nieuw Hof te stichten. Zij verkregen daartoe een' geschikten grond tusschen de *Rood-poort* en de *Kipdorp-poort*, en bouwden dáár een nieuw *Begijnhof* met eenen prachtigen tempel in 't midden, welke in 1546 gewijd is door MARTINUS CUIJPERS, Suffragaan-Bisschop van *Kamerijk*. — De *Karthuizers* verzochten óf eene plaats met subsidie van de stad, óf de toestemming om te vertrekken met vergoeding van toegebragte schade. De stad verkoos het tweede, en de *Karthuizers* begaven zich naar *Lier*, waar zij een treffelijk Klooster bouwden, en een gelukkig verblijf hadden, totdat dit, en ook de vorige Kloosters bij den inval der Franschen vernietigd zijn. (Zie DIERCXSENS, t. 4, pag. 90—99).

van Rossem, toen hij met zijn leger opbrak, al de molens in het *St. Willeborts-veld* met de dorpen *Merxem, den Dam* en *Burgerhout*, alsmede de Hoven der Koopliden en edelen, door de vlammen vernield, en met deze ook de Kerk, waarvan wij hier handelen.

Intusschen begonnen de inwoners dezer Parochie in 1543 eene nieuwe Kerk te bouwen een weinig meer zuidwaarts van *den Pothoek*, waar de vorige stond, en wat verder van de stad, — misschien reeds vóór dat de eerste omver lag (a). In 1545 was zij eerst voltooid en werd zij gewijd door MARTINUS CUIJPERS, Suffragaan-Bisschop van *Kamerijk* (b).

Als nu in deze nieuwe Kerk het klein *Beeld van O. L. Vrouwe* was geplaatst, is ook terstond vernieuwd de devotie tot de *Moeder Gods*, zegt de schrijver van „*het leven van den H. Willebr.*”; „maer de vreught, (zegt hij), en heeft niet lange geduert; 't „was qualijck 15 jaren daer naer, dat de duijvelsche rasernije

(a.) Zekere *geschreven Kronijk* verschuift dit tot op het volgende jaar; wanneer, volgens deze, den 15 Julij de eerste steen zou gelegd zijn door eenen oud-Kerkmeester *Nicolaus Arnouts*.

(b.) *M. Cuijpers (Cuperus)* was omtrent 1498 te *Mechelen* geboren, werd eerst *Carmeliet* aldaar, deed zijne professie den 15 Junij 1520; als hij er de *Filosofie* had geëindigd, werd hij naar *Leuven* gezonden, waar hij in 1529 den graad van *Bacelier-formeel* behaalde. In Februarij van het volgende jaar werd hij aan het hoofd van het Konvent van *Antw.* gesteld als 6^e Prior, en van 1532 tot 1540 als zoodanige te *Mechelen*, wanneer hij als Provinciaal is gekozen in het Kapittel van *Keulen*. Hij was in 1533 licentiaat en het jaar daarna hoogleeraar in de h. godgeleerdheid aan de *Universiteit van Leuven* geworden. Nadat hij anderhalf jaar Provinciaal was, verkoos ROBERT VAN CROIJ, Bisschop van *Kamerijk* hem tot Suffragaan, en — werd hij den 14 November Bisschop (van *Calcedonië*) gewijd; later omtrent 1594 werd hij Abt van het Klooster van *St. Crispijn* in *Henegouwen*, en bestuurder van meer andere Kloosters. Hij was tegenwoordig in de Kerkvergaderingen van *Kamerijk* in 1550 en 1565; toen echter in 1566 de roofzucht der krijgers ende woede der Calvinisten de Kerken en Kloosters verwoestten, nam hij de vlugt naar de Abdij van *Forest* bij *Brussel*, en stierf dáár den 16 Julij 1572. (Zie PAQUOT in f^o. t. 2, pag. 501).

„der calvinisten teghen de Beelden van God ende sijne lieve „vrienden oorzaak heeft ghegheven om het Beeldt te versteken „ende te bewaren in seker huijs, welck naermaels door moetwil- „ligheijdt der soldaten, met de Kercke ende andere huijsen af- „gebrant is. De vrouwe van het huijs onvoorsints onder de „asschen soekende naer eenigh ijser-werck, heeft bujten hope „het *Marien-Beeldt* gevonden geheel ongeschent, behoudens dat „onder aen den boort van 't kleedt een lick-teecken was van „eenighe vlamme, die dat geraeckt hadden”..... „Dezen schat is „van de selve vrouwe met blijdtschap opgenomen, ende eenighen „tijdt bewaert. Daer naer heeft sij den selven gegeven aen *Maria „Lossen*..... dese..... heeft dat ghelevert aen *Geertrui Notte* hare „nichte, woonachtigh op 't Beggijnhof alhier ten huijse van „*Catharina de Windt*.”

Men wist niet meer, waar dit *Beeldje*, hetwelk door verschil- lenden in den loop van bijna 50 jaren was bewaard geworden, verholen zat. Eindelijk is het door de bemoeijing van AUBERTUS MIRÆUS, die alsdan Provisor der gez. Kerk van *St. Willebord* was, gevonden bij *Joanna de Windt*, dochter van laatstgenoemde *Cath. de Windt*, en — wettiglijk erkend zijnde, is hetzelve in de herbouwde Kerk van *St. Willebrord*, door voornoemden MIRÆUS op gezag des Bisschops, den 16 Julij 1614, processiewijze terug- gebracht, waar het godsdienstig vereerd werd tot op het einde van het twaalfjarig bestand, wanneer het, bij den op nieuw dreigenden oorlog, op bevel van denzelfden Bisschop, wederom naar de stad gevoerd is (a) en geplaatst eerst in de *St. Eligius- Kapel* op de *Paardemarkt*; later van daar overgebracht naar de Kapel van de *H. M. Maria* in de *Keizersstraat*. Hier is het ver- eerd tot den algemeenen vrede, wanneer het *Beeldje* weêr naar de vorige plaats is teruggedragen (b).

(a.) Men zag eertijds in gulden letteren op het Altaar van O. L. V. deze woorden prijken: *Rubus ardens incombustus*. De cijferletters dezer spreuk geven ons te kennen het jaargetal 1621, het einde van het bestand.

(b.) Zie de *Chor. S. Eecles. Sti Willibrordi* bij SANDERUS, *Brab. Illustr.*

Nà gezegden algemeenen vrede van 1648, toen, zoo buiten als binnen de stad, alles rustig en veilig was, hebben de Parochianen van *St. Willebord* aanstonds voor zich eene nieuwe Kerk uit den grond opgebouwd, welke in 1654 eerst afgewerkt schijnt te zijn, wanneer zij den 9 der maand Mei door zijne Doorl. Hoogw. AMBROSIUS CAPELO, Bisschop van *Antwerpen* plegtig gewijd is. In deze Kerk was *het mirakeleus Beeldje* teruggebracht, als straks gezegd is, en op den feestdag der *geboorte van O. L. Vrouwe* werd hetzelfde plegtstatig in processie door 4 priesters jaarlijks omgedragen, waarbij een zoo groote toeloop van volk plaats had, dat de Kerk dezen niet kon bevatten.

Eertijds werd in deze Kerk dagelijks onder de eerste en tweede Mis het *Officie van O. L. Vrouw* gelezen door den Pastoor en vijf priesters volgens eene stichting van den Eerw. H. *Carolus Vequemans*, priester van *Antwerpen*. Zoodra dit geëindigd was, werd eene votive-Mis gezongen met gregoriaanschen zang, uitgezonderd op de Zaturdagen, wanneer ten half elf eene plegtige Mis werd gezongen met muzijk. Van den vroegen morgen tot den middag geschieden er gedurig Missen dervoege dat het Altaar nooit ledig was.

Deze plaats is vereerd door Pausen en Bisschoppen. Immers de Bisschop JOANNES MOLDRUS heeft een *Broederschap* ingesteld ter name en eere van *O. L. Vrouw*, de *Troosteres der bedrukte geloovigen*, zoo levende als doode. Op zijne aanbeveling is dit ingelijfd in het Aartsbroederschap van *Rome*, met mededeeling der aflaten en andere geestelijke gunsten, door de Pausen aan het Aartsbroederschap verleend, zooals blijkt uit den Authentieken brief, gegeven te *Rome* den 1 Sept. 1629. (Zie SANDERUS, *ibid.* pag. 359).

t. 3, pag. 360—363. WICHMANS, *Brab. Mar.*, pag. 363—368. Men vindt dáár gewag gemaakt van vele mirakelen, wondere genezingen enz. Waar dit *beeldje* ook geplaatst was, hetzij in de Kerk van *St. Willebrord*, hetzij in het begijnhof of in gezegde Kapellen, steeds schijnen dáár wonderen gebeurd te zijn door de voorspraak der Moeder Gods.

De schrijver van den *Appendix*, door PAPPENBROCHIIUS aangehaald (*Annal. Antv. t. 3, pag. 15*), zegt, dat al de huizen, langs den weg, van *Burgerhout* tot aan de stad, benevens de St. Willibrordskerk, door het Statenvolk zijn afgebrand (waarschijnlijk bij den aanslag van FARNESE, in 1579). Volgens sommige schrijvers werd zij kort daarna op dezelfde plaats herbouwd. Dit geeft WICHMANS (*Brab. Mar. p. 367*) te kennen, zeggende, dat er in de oude Kerk zich een Lieve-Vrouwebeeldje bevond, tijdens de beeldstormerij: ik laat dit voor zijne rekening. Het schijnt echter, dat zij, zooals ze tot in deze eeuw heeft gestaan, eerst in de 17 eeuw gebouwd is.

Over eenige jaren is deze Kerk weêr door eene geheel nieuwe Kerk vervangen, die uitmunt door den sierlijken bouwtrant en door de smaakvolle schildering van een deel derzelve.

8. S. CATHARINE-KERK IN 'T KIEL.

Sedert 1320 bestond er een *Karthuizer-Klooster* in de heerlijkheid van het *Kiel*, ter plaatse, van den hemel aangewezen, aan de Zuidzijde der stad, dicht bij de Schelde. Deze Karthuizers verkregen in 1324 van het Kapittel het verlof om eene Kerk te bouwen, en onder eenige voorwaarden het regt van begraven en eenige vrijstelling van tienden. Als het klooster door *Maarten van Rossem* was verwoest, zijn de paters naar *Lier* vertrokken; intusschen was er nà die verwoesting, sedert 15 jaren niet eene gewijde plaats in geheel deze zoo volkrijke streek, als alleen een klein Kapelletje, dat ter gedachtenis van die h. plaats opgetimmerd was; doch slechts zes of zeven menschen kon bevatten, en waarin zelden Mis gelezen werd. Vervolgens moesten de inwoners, om Mis te hooren, naar de stad gaan, en tot het ontvangen der H.H. Sacramenten zich tot de Parochie van *St. Joris* wenden, waaronder het *Kiel* behoorde.

Dit was zeker moeilijk en scheen gevaarlijk, vooral bij nachte; terwijl het getal inwoners van die plaats te dien tijde op 4000

werd gerekend en nog dagelijks aangroeide. Om gemelde redenen verlangden de inwoners, dat dáár eene Parochie zoude opgerigt worden, en namen ten dien einde in 1557 hunne toevlugt tot den Apostelijken Nuntius te *Brussel*. De toenmalige Nuntius, die de Kardinaal CAROLUS CARAFFA was, bewogen door de redenen der smeekeers, heeft in gezegde oprigting toegestemd, en met het gezag, waarmede hij bekleed was, den Bisschop van *Kamerijk* bevolen, voor dezelve te zorgen; zóó nochtans, dat de inwoners de gevraagde Kerk zouden bouwen en deze benevens de zielzorgers genoegzaam begiftigen. Dan de oprigting dezer Parochie is niet ten uitvoer gebragt, ongetwijfeld bij gebrek der begiftiging bij de toestemming vereischt. Omdat hun deze voorwaarde niet beviel, hebben zij daarna met toestemming van den Aartsbisschop van *Kamerijk* eene Kapel gebouwd uit de aalmoezen der geloovigen, welke Kapel in het jaar 1563 den 26 Januarij door den Suffragaan-Bisschop MARTINUS CUPERUS gewijd is; terwijl waarschijnlijk de Aartsbisschop daarbij tegenwoordig was, omdat de brief deswegens opgemaakt geteekend schijnt te zijn, op den dag der wijding in gezegde Kapel. De Kapel was gewijd „onder aanroeping van de H. CATHARINA en der HH. SEBASTIANUS „en ANTONIUS, te zamen met het kerkhof bij deze Kapel gelegen, „en met eene doopvont, daargesteld tot het doopen der kinderen „van de inwoners zelve tijdens den nacht of andere nood dit „vereischende.” Deze zijn de woorden van voornoemden brief, waaruit dan mede blijkt, dat gez. Kapel toen niet tot eene Parochiekerk is verheven. En dat zij ook in later tijd nooit eene Parochiekerk is geweest, toont ons duidelijk het vonnis, dat in den Raad van *Brabant* den 30 Maart 1690 is geveld wegens het geschil tusschen de ingezetenen van het *Kiel* en het Kapittel van *Antwerpen*.

Deze Kapel van het *Kiel* heeft niet lang gestaan: Zij is immers weinige jaren daarna weggebroken ter gelegenheid van het nieuw *Kasteel*, door ALBA gebouwd in 1567. De ingezetenen waren toen weder en bleven onder de Parochie van *St. Joris* tot het jaar 1659,

wanneer in de voorstad opgericht is de Parochie van *St. Laurens*, onder welke alles was, wat de *St. Joris*-Parochie buiten de muren had, te weten *het Kiel*, *Beirschot*, *Markgravenlije*, *Harinckrode*, enz. (a.)

Deze nieuwe Kerk stond niet in het dorp *het Kiel*, wiens ingezetenen steeds ten zeerste geijverd hadden om die oprigting te verkrijgen; maar in de *Markgravenlije*, gelegen in het midden van het zuidelijke deel der voorstad tot gemak van alle inwoners van dit deel. Die van *het Kiel* hebben dit staag euvel genomen en er opnieuw op aangedrongen, om eene eigene Kerk binnen de grenzen van hun dorp te hebben. Hierom begonnen zij in het jaar 1683 met toestemming van den Bisschop, de Kerk of Kapel van *St. Catharina* op te bouwen, op eigene kosten voor alles zorgende, zooals de brief des Kerkvoogds inhield. Als de bouw voltrokken was in 1685 heeft de Bisschop den Aartsdiaken DE FOURNEAU gemagtigd, om de Kapel en de begraafplaats te wijden. De wijding had plaats op den 23 November van dat jaar. Dan de Drossard, Schepenen en ingezetenen, die zoo gereedelijk de conditie hadden aangenomen, van alles, daaronder begrepen den last of sustentatie van den Kapellaan of Onderpastoor, op eigene kosten te doen, gevoelden al spoedig het bezwaar daarvan. Als hun geld door het optimmeren der Kapel op was, vonden zij zich niet in staat om voor den aankleve te zorgen, en den Onderpastoor te betalen: diensvolgens zagen zij naar middelen uit. Zij onderhandelden met de Karthuizers van *Lier* en met den Abt *St. Michiel*, de voornaamste eigenaars dier plaats, als ook met het Kapittel van *Antwerpen* als tiendheffer; doch zij stieten het hoofd; bij de eersten kregen zij geen verhoor, en tegen de laatsten verloren zij het proces bij vonnis van den 30 Maart 1690, als straks gezegd is. De Kapel bleef derhalve

(a.) DIERCXSENS, t. 4, pag. 171—174 en pag. 234—242. *Eene geschreven Kronijk* zegt, dat de eerste onderpastoor om zijne ketterij weggejaagd is. Omtrent het jaar 1566 werd een andere in zijne plaats gesteld; deze was ook besmet en is om dezelfde reden geschorst. (*Antw. Kron.*)

eene afhankelijke Kapel, waarin slechts op Zon- en feestdagen de Mis aan God werd opgedragen. (a.)

9. ST. LAURENS-KERK IN MARKGRAVELLJE.

In het jaar 1659 werd er, voor het geheele Zuidelijke deel der voorstad in het dorp *Markgravelje* eene *Kerk* gebouwd, welke door den Bisschop AMBROSIUS CAPELLO, bij eenen brief van den 27 September van hetzelfde jaar, tot eene Parochie-Kerk werd verheven (b). Zekere godvruchtige Jufvrouw *Victoria Candida Tragnesia* had den grond, den *Visput* genoemd, en de kosten voor den opbouw der Kerk bezorgd (c). Op dezen grond bleef de Kerk staan tot het jaar 1814, wanneer zij bij de belegering van *Antwerpen* door de Franschen omvergeworpen is. Echter in het jaar 1824 is eene andere opgebouwd meer Zuidwaarts op eene plaats, die wat verder van het Kasteel verwijderd is.

De Collatie van de tot hiertoe genoemde Kerken behoorde aan het Kathedraal Kapittel, uitgezonderd de Kerk van *St. Jacob* op het Kasteel, welker vergeving aan den Koning toekwam.

Misschien heeft niet eene kerk van Antwerpen in anderhalve eeuw zooveel wisselvalligheden onderstaan als deze *St. Lauryskerk*. In 1746 door de Franschen afgebroken; in 1777 herbouwd: maar in 1814, bij de nadering der bondgenooten weder omvergeworpen; in 1824 of '25 voor de derde maal herbouwd; in 1832 bij het beleg van het kasteel merkelyk beschadigd en tot eene *ambulance* ingerigt; eerst in 1836 gewijd.

Behalve deze Kerken, in de stad en de voorsteden, vond men er nog de volgende abdijen en mannen- en vrouwen-kloosters:

(a.) DIERCKSENS, t. 7, pag. 359 en 430—434.

(b.) De nieuwe Kerk is, in het jaar 1661, toegewijd aan de *HH. Laurentius, Catharina, Antonius en Sebastianus*.

(c.) DIERCKSENS, t. 7, pag. 360—364, waar gezegd wordt, dat *Deservitor* f100 zal trekken, die hem door het Kapittel zullen betaald worden totdat de Kapellanij van *Edeghem* of *Eughem*, waarvan het vergevingsregt aan het Seminarie behoorde, tot middel van bestaan daarbij ingelijfd zoude worden. — De 6 eerste Pastoors van deze Parochie worden bl. 363 *ibid.* genoemd. (Zie ook DE RAM als voren, pag. 250).

§ III.

De Abdijen en Manskloosters der stad Antwérpen.

DE ABDIJ VAN St. MICHIEL.

Om den oorsprong dezer Abdij te leeren kennen, zal het, mijnes erachtens voldoende zijn hier gedeeltelijk over te nemen, wat HERIBERTUS ROSWEIDUS, in zijne „*Kerkelijke Historie van Nederland*” daaromtrent mededeelt: „In het jaar 1122, zegt hij, „wanneer men de grouwelijke blasphemiën, en de goddelooze ketterij van den vuijlen aartsch-ketter TANCHELINUS tot *Antwerpen* in „gheender manieren en konde uijtroeijen, niettegenstaande dat „BURCHARDUS, Bisschop van *Kamerijk*, ter begeerte van GODEFRIDUS BARBATUS, tot onderstand van den Pastoor, in de kerke „van *S. Michiels* twaelf Canonicken ghestelt hadde: soo hebben deselve Canonicken, met de gemeijnte (alsmede op aanraad van „den Bisschop) goed ghevonden, dat men den H. NORBERTUS soude ontbieden, die ook terstont is ghekomen met twaelf zijner „religieusen, in gheleertheit ende heijligheit uitschijnende, die soo „dapper het woort Gods hebben begonst te prediken, ende in de „herten der inwoonderen te planten, dat in het volghende jaar „Christi 1123 deselve ketterij alreede was uitgeroeijt. Als wanneer „de Christene gemeijnte verscheijden giften van erfgronden, ende „andere inkomens aen den H. NORBERTUS heeft gheschonken, hem „biddende, dat hij toch zijne witte religieusen hier wilde laten, „omdat de verdere ketterij niet weder en soude indringen ende „opstaan. NORBERTUS heeft hunne devotie in danck aenveert: ende soo hij wederom maar *Vrankrijk* vertrok, heeft hij hetselve „jaar zijn *Antwerpsch-Klooster* begonst, stellende tot eersten Abt „van hetzelve den Godzaligen WALTANNUS....

„In het jaar Christi 1124 hebben de Heeren Canonicken van „'t Capittel van *S. Michiels*, met eene ghedenkweerdige mildtheijt „(met voorkennis en goedkeuring van den Bisschop), als besondere „weldoenders van dit Klooster, ghepoogt eenigsins te verghelden „den arbeijdt van den H. NORBERTUS : want zij hebben hunne „eijghen Kercke van *S. Michiels*, met nog vier van hunne „prebenden, ende eenige andere goederen seer liberalijck aan NOR- „BERTUS opgedragen, ende zijn vertrocken naar de Cappelle van „*Onze Lieve Vrouw op 't storcken*, die allenskens vergroot en ghewor- „den is de heerlijke Kercke, die men nu siet; 't welck alles is „bevestight van BURCHARDUS den Bisschop van *Kamerijck*. — Dit „Klooster in deser voeghen begonst, is... van den Paus Honorius II „bevestight, ender naerderhand van vele Roomsche Pausen onder de „besondere bescherming ghenomen... naementlijk van EUGENIUS III, „INNOCENTIUS III, ADRIANUS IV, ALEXANDER III, URBANUS IV, „INNOCENTIUS IV ende anderen, die veel sonderlinghe privilegiën „vergunt hebben soo aen de Prelaten als aan de religieusen. De „wereldlijke Prinsen ende Vorsten hebben niet min goedgunstig „geweest aen dit Godshuijs... Paus PIUS II, in eene Bulle, door „welcke hij den Prelaat van *S. Michiels* ende sijne naersaten gunt „en verleent de authoriteijt van te moghen den *mijter* ende an- „dere bisschoppelijcke ornamenten ghebruijcken, noemt dit Kloos- „ter het hoofd van drie andere treffelijke Abdijen, te weten van „*Middelburg* (in Wacheren, Prov. Zeeland) van *Averbode* en van „*Tongsrloo*, benevens eenige Vrouwen-Kloosters (a).

Het Kapittel gaf derhalve aan den H. NORBERTUS en de zijnen de Kerk van *S. Michiel*, die zij verlieten, met de Kapellen, welke op derzelver kerkhof opgerigt waren, van den H. PETRUS, van den H. MARTINUS en mogelijk van de H. MARIA MAGDALENA, met drie pachthoeven en een bunder land daarbij gelegen, om een ruim klooster te bouwen (b). Daarenboven schonk het hun ook 4 preben-

(a.) SANDERUS *Chor.* t. 1, pag. 91—92.

(b.) DIERCXSENS, *Antv.* t. 1, pag. 133.

den (a.), zoodat het hen rijkelijk voorzag van tijdelijke goederen, terwijl het hen mede begunstigde met pastorele en geestelijke voorregten (b.)

Deze Abdij was een allerschoonste klooster, gelegen aan de Schelde, in de zoogenaamde *Kloosterstraat* die den naam daarvan ontleent. De Kerk van deze Abdij was een sierlijk en luisterrijk gebouw, vooral nadat zij door den Abt JOANNES FIERKENS, den eersten gemijterden, in het laatste de 15 eeuw verbouwd was, toegeheiligd aan de *Koningin des Hemels de H. MOEDER Gods MARIA* en aan den *H. Aartsengel Michaël* en den *H. NORBERTUS*, althans na dezes heiligverklaring. (c.).

In den jare 1241 viel de toren der Abdij, terwijl de Paters eene plegtige Mis zongen, zegt PAPENBROCHIUS (uit de registers der Stad, in *Coroll II Norbert.*); men denkt, zegt hij, dat deze op dezelfde plaats is opgetrokken, voor zooverre dit noodig was voor het gebruik der klokken, die echter onvolmaakt bleef gedurende bijna honderd jaren. Eenige geschrevene kronijken melden, dat de Kerk en de toren, den 1 Maart 1527, door onachtzaamheid van de loodgieters, afgebrand zijn. (PAPENBROCHIUS *Acta S. Norb.* pag. 954 C. stelt dit zelfde voorstel op den 10 Maart 1528, uit. *Ms Kronijk van Snijers*).

Daar de *H. NORBERTUS* zijne order had ingesteld voor beide geslachten, zoo is te Antwerpen bij deze Abdij ook gevoegd een

(a.) *Ibid.* De proost HILDOLPHUS deed deswegens een diploma opmaken, dat door hem en al de Kanoniken van het Kapittel werd onderteekend. Zie pag. 134—136. Volgens JOANNES GORAPIUS is het niet onwaarschijnlijk, dat vier van de 12 Kanoniken tot de orde van Premonstreit overgegaan zijn; en alzoo konden de door hen afgestane prebenden, gemakkelijk vervreemd worden; terwijl het getal der Kapittel-kanoniken van zelf ook op acht verminderde (SANDERUS t. 1, pag. 97). Het diploma van BURCHARDUS, Bisschop, vindt men mede *Ibid.* p. 98, en DIERCXSENS *ib.* pag. 138—143.

(b.) DIERCXSENS *ib.* p. 133.

(c.) SANDERUS *ib.* p. 122. In 1459 is aan de Abten eerst vergund den *Myter* te dragen (zoo nochtans, dat zij pontificaal celebreeerden met ring en staf), derhalve eerst 335 jaren na hunne stichting (DIERCXSENS p. 150—151).

klooster van Zusters, *Nobertinessen*, van welke het eerst gewag gemaakt wordt in het diploma van den Bisschop LIETARDUS, in het jaar 1135 (a). Het klooster was opgericht op de begraafplaats van *S. Michiel*, bij de Kapel of Kerk van de H. MARIA MAGDALENA, die haar toebehoorde: het werd *de Gracht* (*Fossatum* zegt LE ROIJ *Not. March.*), geheeten, vermoedelijk omdat het met grachten omgeven en van het mannenklooster afgescheiden was. Wanneer het juist gebouwd is, weet men niet; waarschijnlijk heeft men dit beginnen te timmeren, zoodra de noodige gebouwen voor de broeders afgevoerd waren. Het was het eerste nonnen-klooster, dat naar men weet hier heeft bestaan; edoch het bleef slechts weinige jaren in deze plaats; trouwens, toen de H. HUGO ten jare 1137 in het algemeen Kapittel had verkregen, dat de Zusters naar andere kloosters zouden overgeplaatst worden, (dit besluit gold alle kloosters), zoo heeft dit nonnen-klooster hier opgehouden te bestaan: werwaarts zij echter vertrokken zijn, is niet bekend. Vermoedelijk zijn zij naar een der voorsteden verhuist. LE ROIJ (*Not. March.*) verhaalt dat de Kerk van de H. MARIA MAGDALENA, die haar toebehoorde, naar *Santvliet* verplaatst is, met toestemming van PETRUS Cardinaal Legaat van Paus Alexander IV; welke Kerk door de oorlogen verwoest, later onder *Berentrecht*, door den Abt CHRYS. VAN DER STERRE, in 1648, na het sluiten van den vrede herbouwd is. (b).

De Abdij heeft vele beroemde mannen voortgebracht en onder deze vele eerbied- en roemwaardige prelaten geteld; hier mag ik niet onvermeld laten ÆGIDIUS van *Biervliet* anders van *Vlaanderen* genoemd, die in 1271 Abt van *S. Michiel* benoemd is, en 7 jaren later tot Abt van *Premonstreit* en *Generaal* der gansche order werd gekozen, welke bediening hij drie jaren loffelijk waarnam, wanneer hij afstand daarvan deed en den 16 Julij 1286 overleed, vol

(a.) SANDERUS als voren p. 98—100, DIERCXSENS ib. p. 156—160.

(b.) DIERCXSENS als voren pag. 162. — De overlevering wil, dat de nonnen mede naar *Santvliet* zijn getrokken, en het is niet onwaarschijnlijk, dat eenige van deze religieusen gevraagd en verleend zijn, om het nieuw, te *Wouw* gesticht Klooster, het *St. Catharina-Dal*, op te rigten.

verdiensten bij de geheele Præmonstreitsche familie (a). Hier verdient ook vermelding ÆGIDIUS van *Hildernisse* (eene verdronken Parochie in de Oosterschelde), die in de 14 eeuw, onder de Kanoniken van *S. Michiels* werd aangenomen, en later tot de waardigheid van Abt van *Tongerloo* is verheven (de eenige vreemdeling onder de Abten van *Tongerloo*). In 1368, het jaar zijner aanstelling stichtte hij eene altijddurende kapellanij te *Brochem* en stierf in 1376 den 12 Junij.

De Abdij had 9 posterijen van haar afhankelijk, die steeds door hare religieusen werden bediend, als: die van *Minderhout*, *Meere*, *Mercxplas*, *Vorselaar* bij Turnhout, *Beerse*, *'s Graeven-Wezel*, *Deurne* en *Borsbeke* in de Diocese van *Antwerpen*, en *Nederockerseel* in het Bisdome van *Mechelen*. Vermoedelijk waren eertijds hieronder *Middelharnis*, in *Over-Flakké* en andere die door oorlogswuede of anderszins opgehouden hebben daaraan te behooren, zegt zekere *D. Polycarpus*, bij SANDERUS (b).

Toen de Hertog JAN I het bezit van de goederen der Abdij bevestigde, bepaalde hij mede, dat zij in zeven steden Refugiën of verblijfplaatsen mogten hebben, te weten: te *Leuven*, *Brussel*, *Antwerpen*, *Thienen*, *Nivel*, *Leeuwe* en *'s Hertogenbosch*, en nergens anders. Waar de Refugie te *Antwerpen* gestaan heeft, weet men niet. Zij schijnt bij de vergrooting der stad ingenomen en te niet te zijn gegaan: echter schijnen de paters later daarentegen te *Mechelen* zulk een huis verkregen te hebben (MIRÆUS,

(a.) Sarcophagi versus sunt: op zijn' grafsteen stond:
 Clemens mens humilis, munda caro, vita jucunda,
 Ægidium Biervliet commendat utique dignum,
 grex igitur fidei, roget, ut vitam requiei
 perpetuo det ei gratia summa Dei.

En aan zijn hoofd:

Bis sex centeno, bis terno, bis quadrageno
 Anno decessit, huic Christus vera quies sit.

Zie SANDERUS als voren pag. 103.

(b.) *Chor. Br. t. 1*, pag. 115. DE RAM *Syn.* pag. 207.

Diplom. Belg. T. 4, p. 259. — VAN GESTEL, *Hist. Episc. Mechl.* t. 1, p. 85 en DIERCXSENS AD. Am.

De Abdij bloeide vele jaren, dan bij het indringen der ketters tijdens de Reformatie is zij mede geplunderd en vooral in 1576 zijn vele kostelijke graftomben deerlijk geschonden en verbroken (a). Onder keizer JOSEPH II moest de waardigheid van Abt drie jaren open blijven en eindelijk werd AUGUSTINUS POOTERS van Antwerpen, leeraar in de godgeleerdheid, in 1790 gekozen en den 6 Junij gewijd; doch tijdens de vervolging is hij uit de Abdij verjaagd en genoodzaakt geweest zich te verschuilen; in korten tijd was de Abdij verwoest en vernietigd. Langen tijd hebben de overgeblevene en daarbij getimmerde gebouwen gediend tot entrepot of bergplaats van handelswaren, totdat in 1830 bij het bombardement de Hollanders uit het kasteel met bommen alle de gebouwen door den brand vernield hebben: — een stuk van de poort en de muur langs de straat is nog overig.

BENEDICTIJNEN.

Ik noem deze slechts met den naam der Paters van de order van den H. BENEDICTUS, omdat zij wel is waar hier ter stede eenige jaren gewoond en gediend, doch nooit eene eigene Abdij gehad hebben. De kloosterlingen van *Epternach* hebben op het einde der 11e eeuw, het *Huis* of de *Cel van den H. MAURUS*, waarvan zij eenigen tijd bezitters waren geweest, aan de Benedictijner-monniken van *Affigem* geschonken, en dezen hebben, naar men verneemt, daarin gewoond tot het jaar 1290. Daarna hebben deze Benedictijnen dit *huis* voor eene *Refugie* gehouden,

(a.) Men vond er treffelijke gebouwen, en een heerlijke tempel, glinstorend van marmer, rijk versierd met beelden, kostelijke schilderijen en een tal van prachtige tomben, en onder deze muntte uit, in het midden van het Koor die van ISABELLA van *Bourbon*, vrouw van KAREL den *Stouten*, die in dit Klooster gestorven is den 13 Sept. 1463. (DE RAM *ib.* p. 214).

waarvan het sedert den naam had verkregen van *'t Hofke van Affligem*: het behield dien naam tot het jaar 1580, wanneer *Antwerpen* onder het wreede juk der kettters was. Toen is het den 10 Junij in eene openbare veiling verkocht, en later tot onderscheidene woningen verbouwd en door burgers bewoond (a).

DE ABDIJ VAN ST. SALVATOR.

De eerste oorsprong van deze Abdij der order van *Cisterie* wordt door velen vermeld als volgt: eertijds bestond te *Antwerpen* eene *Kapel* in de *Munster-sstraat*, aan den boord der Schelde gelegen, welke aan God, den Zaligmaker (Salvator), was toegewijd, die door eenen Kapellaan werd bediend, met eene inkomst van twee gulden met twee sesteren rog en eene woning. De zorg van eenige aalmoezen uit te deelen was hem bevolen, en hij moest rekening van zijne bediening doen voor den Prior der Karthuizers in het *Kiel*. Zoo zegt ons de Schrijver van de *Hist. Episc. Antv.* pag. 174 Deze *Kapel* was door PETRUS POT en zijne *gemalin* in 1433 gesticht, met een *Aelmoesse Godshuijse*, zoo hij zelf zegt (b),

(a.) Zie deswege DIERCXSSENS, pag. 26, enz. LE ROY *Not. March.* p. 48.

(b.) PETRUS POT, Heer van *Bautersem* in *Contebroeck* en van *Pluijsegem*, een rijk koopman, die in 1404, met 7 schepen met rijke goederen beladen, in Nederland aankwam en te *Antwerpen* zijne woning vestigde (was te *Utrecht* geboren, in 1375 op St. Bernardus-dag, d. i. 20 Augustus, zoon van JAN POT en MARGARETA VAN DER DELFT of DILFT, gehuwd met MARIA TERREBROOTS, dochter van GERARDUS TERREBROOTS, wiens moeder was vrouwe MARIA SMACHS, vrouwe van *Steenbergen* en *Zevenbergen*). PETRUS POT was Ridder van het gulden-Vlies. Zijn oudste zoon JOANNES POT was bij koop Heer van *Couwenstein* en *Hoogerheiden*, Burgemeester der stad *Antwerpen*, gehuwd met MARGARETA CONINCK; won bij haar één zoon JACOBUS en twee dochters MARIA en CATHARINA. JACOBUS POT volgde zijn vader op in de Heerlijkheden, trouwde met MARIA van *Nispen* en won bij haar MARIA en MARGARETA, welke laatste, vrouwe van *Couwenstein* en *Hoogerheide*, trouwde met ANTONIUS TSERAERTS enz. (Zie den uitgewerkten geslachtboom van de familie POT, bij SANDERUS *Chor.* t. 1, pag. 508—514). Van de zijde van

aanvankelijk had P. POT slechts éénen Provisor aangesteld, namelijk den Prior der Karthuizers in het *Kiel*; daarna heeft hij een' tweeden er bijgevoegd, den Prior van „den Troon van Maria,” bij *Herenthals*.

Insgelijks had hij eerst slechts éénen bestierder en ontvanger van dit *Godshuis* willen aanstellen en later heeft hij het bestuur van het huis en de goederen aan twee of drie *geestelijken* en vijf *werkbroers* opgedragen, die allen te zamen zouden leven onder één

»VAN DER DELFT” behoorde P. POT mede tot de familie der Heeren van *Borgvliet*. (Zie *Borgvliet*).

PETRUS POT was daarenboven *Heer van Middelharnis* door erfelijk regt van zijne vrouw: hij bezat dáár zeer veel landerijen, alsmede in *Dierksland*, in de *Lieve-Vrouwe-polder*, in *Oostmoer*, enz. Zijne milddadigheid strekte zich ook uit tot andere plaatsen: trouwens bij testament had hij gelegateerd 'sjaarlijks voor de armen van *Lier* drie pond brabandsch geld, -- voor die van *Herenthals* twaalf Rhijnsche goudguldens, — voor die van *Rotterdam* achttien pond hollandsch geld, — voor die van *Gouda* veertien gouden daalders. (SANDERUS p. 508). PETRUS POT bewoonde een zeer groot huis in de *Munsterstraat*, die later algemeen de *Peter- of Peer-Pot-straat* is genoemd, — deed in het achterste deel van zijne woning een *Aalmoezeniershuis* op- en inrigten, onder de bestiering van geestelijken uit het gemeenzaam leven, — liet elken Woensdag aan alle zich opdoende armen, welk getal soms tot 2—300 beliep, één pond brood en later anderhalf pond bedeele, behalve andere dingen naar gelang van den tijd; wijders aan de zieke en bedlegerige armen, elke week twee Rhijngulden. Neem hierbij in aanmerking dat om de duurte van goud en zilver, één stuiver toen meer waarde had dan op heden 10 à 12 stuivers. Bij deze aalmoezen zijn nog te rekenen de buitengewone bedelingen in koren, hout, kleederen, kousen, schoenen, kaas, boter, enz., als welke mede in groote getale geschieden. Hij bezorgde voldoende fondsen, om deze aalmoezen te kunnen blijven doen.

Ter bevordering van de dienst Gods hebben PETRUS POT en zijne vrouw bij dit huis eene Kapel doen bouwen ter eere van de *Onbevleete Maagd MARIA*, met eene Kapellanij en eene dagelijksche Mis. Eerst was hij echter voornemens eene Kapel te stichten ter eere van *St. Salvator*, gelijk WILLIBRORDUS in zijne geboortestad ook eene Kerk ter eere van *St. Salvator* had doen bouwen. Inderdaad zij is later de Kapel van *St. Salvator* genoemd, waarvan de Abdij ook den naam ontleend heeft. (SANDERUS *Chor.* pag. 505. *DIERCXSENS* t. 2, pag. 233 etc.)

bestuurder en twee Provisoren. De hier bedoelde geestelijken waren *Broeders* of *Clerken van het gemeenzaam leven* welke hij uit zijn vaderland had ontboden (a).

Onder deze was één Rector of bestuurder gekozen, de Priester ANDREAS DE (of VAN) ELBORGH, na wiens dood, die den 17 September 1444 voorviel, deze Congregratie heeft opgehouden te bestaan. Van dien tijd af heeft PETRUS POT, met zijn vrouw besloten hunne Kapel in een *Convent* van eene goedgekeurde Orde te veranderen, vermeenende dat hun *Godshuis* beter bestuurd en de aalmoezen vertrouwelijker zouden verstrekt worden: hij bepaalde zich bij de orde van *Cistercië* en verzocht te dien einde andermaal uit zijn vaderland religieusen van die orde, en bepaaldelijk uit het Convent van „den Berg van Onze Lieve Vrouw,” te IJsselstein, niet ver van *Utrecht*, en onder dezen den Prior PETRUS REINIERS.

Hij heeft met hen beginnen te handelen wegens het in te stellen Convent, het in gereedheid brengen van de noodige gebouwen en het aanwijzen van voldoende middelen tot onderhoud. Hij schonk hun den noodigen grond, namelijk het huis, dat hij bewoonde, de Kapel van *St. Salvator*, met de gebouwen tot het *Godshuis* behoorende, en alle getimmerten, die hij bezat tusschen de *Hoogstraat*, de *Vlasmarkt*, de *Munsterstraat* en de *Havestraat*, met eene groote som gelds tot aankoop van verdere gebouwen. Hij wendde

(a.) Van welke order of instelling deze klerken of geestelijken zijn geweest, is mij niet bekend: de »*Hist. Episc. Antv.*” noemt hen *Broeders van den H. Hieronymus* of *Hieronymianen*, en DIERCXSENS pag. 253 zegt, dat dit instituut of die instelling in *Deventer* was begonnen in 1376 en in *Holland* algemeen is. Zij voerden den naam van *Hieronymianen*, omdat zij den H. HIERONYMUS voor Patroon hadden gekozen. Zij werden ook *Broeders van den goeden wille*, — of *Kollationarissen*,^A — of *Klerken van 't gemeene leven* genoemd (*Oudheden van Utrecht* d. 1, bl. 721). Nogtans was het geene goedgekeurde order. Later zijn ook eenige Congregatiën van dit instituut in *Brabant* en in *Vlaanderen* opgerigt; doch deze hebben een goedgekeurden Regel, — meestal dien van de *Regulieren Kanoniken* aangenomen. (DIERCXSENS pag. 253).

zich tot den Paus en den Hertog van Brabant, ten einde van Hoogstdezelve de bevestiging van zijne stichting te erlangen. In den jare 1445 verkreeg hij reeds van den Hertog een Diploma van goedkeuring, en in het volgende jaar heeft Paus EUGENIUS deze instelling mede bekrachtigd door eene Bulle van den 7den kalenden van Januarij (a.). Later heeft de Senaat der stad die mede bevestigd.

Het begin van dit klooster dagteekent wel van 1433, doch het is eerst in 1447 voltrokken of eigenlijk gesticht, als wanneer PETRUS REINIERS, op Pauselijk gezag, de Religieusen uit de Priorij van *IJsselstein*, in dit *St. Salvators-klooster* heeft gesteld en, nadat hij hun al wat tot een betamelijk bestuur van het *Konvent* behoort had voorgehouden, toegestaan heeft voor zich een' *Prior* te kiezen.

Het *Konvent* bestond aanvankelijk uit acht Paters en vier lekebroers; het was eene Priorij, en 9de Prior JOANNES DE SAMILLAN was de eerste, die de Abbatiale teekens (b.) mogt gebruiken, uitgezonderd myter en staf, en den naam van *Prelaat* voerde. Reeds in 1575 was, door de beeldstormers de heerlijke graftombe van den Stichter vernield, gelijk ook vroeger bij eene beeldstormerij, in het jaar 1566, de beelden, de Altaren en andere gewijde voorwerpen verwoest zijn en hunne tempel teenemaal omvergehaald, en het klooster verdelgd is, terwijl de Paters hier en daar verstrooid, bij vrienden of elders zich verschuilen moesten, om de woede der vijanden te ontgaan.

De voornoemde Prelaat JOANNES heeft het klooster beginnen te herbouwen; doch binnen een enger bestek dan tevoren.

De Prior PETRUS SPERS heeft bewerkt en verkregen, dat deze Priorij van *M. Salvator*, in 1652, tot de waardigheid van *Abdij* is verheven (c.); doch JOSEPHUS DE PESTER, de 8e Prelaat bekam

(a.) Deze Diplomen vindt men bij DIERCXSSENS t. 2, pag. 279—284 en 289—295.

(b.) Deze teekens waren *mantel*, *kruis* en *ring* (SANDERUS t. 1, p. 543).

(c.) De vorige Prelaat CHRISTOPHORUS BUTRENS, de bekende, geleerde schrijver, kreeg van den Koning van *Portugal*, EMMANUËL, in 1633 de H.

eerst, in 1739, het gebruik van den myter, bij eene Bulle van Paus CLEMENS XII (a.). De laatste Abt PETRUS VAN DE PERRE in 1774 Abt gewijd, is met zijne monniken, den 19 December 1796, door de Franschen uit zijne Abdij verjaagd, en het volgende jaar den 16 Junij is het klooster voor een spotprijs verkocht, te zamen met de Kerk welke tegenwoordig gedeeltelijk dient tot synagoge der joden. (b.).

Uit dit klooster zijn voortgesproten twee Abdijen, namelijk „*het Mariënhof*” bij *Zierikzee*, in 1470 gesticht en „*Onze Lieve Vrouw van Bethleem*” bij *Wateringen*, in 1484 daargesteld. Deze waren onder de geestelijke jurisdictie der Oversten van de Abdij van *St. Salvator*, benevens nog twee andere, teweten de Abdij van *Mariëndonk*, bij *Heusden* en 's *Hemels-Poorte*, bij *Haarlem*, de eerste in 1439 en de andere in 1458 gesticht. (c.).

HET KLOOSTER DER AUGUSTIJNEN.

Het Konvent der Augustijnen is begonnen omtrent het jaar 1513 door monniken van de *Saxsische Congregatie* (d) die in 1518

Reliquiën van 35 Heiligen, bij welke gevoegd is de reliquie van den H. HATIBRANDUS, Abt, welke te zamen op eene plegtige wijze, den 7 Aug. 1672 vervoerd en verheven zijn in de Kerk der Abdij. Dezelfde, die op heden nog bewaard worden in de Kerk van St. Andries te *Antwerpen*, bekend onder den naam van 36 Heiligen (DE RAM *Syn.* p. 199–200).

(a.) DIERCKSENS t. 7, pag. 324, waar men deze Bulle vindt.

(b.) DE RAM *Syn.* pag. 201.

(c.) In 't latijn werden deze Abdijen genoemd: *Aula Beatæ Mariæ*, — *Maria de Bethleëm*, in *Wateringâ*, — *Donka Beatæ Mariæ*, — *Porta Cœli* (SANDERUS pag. 522).

(d.) De orde der *Eremieten* van den H. AUGUSTINUS, die, in het jaar 1256, door Paus ALEXANDER IV tot één ligchaam vereenigd zijn, was omtrent het jaar 1392 wederom verdeeld, en de *Congregatie* van het overige deel afgescheiden, werd soms »de *Saxsische Congregatie*” geheeten of liever »de door *Duitschland* bevoorregte *Congregatie*” en — »der *Eremieten* van den H. Augustinus der nauwkeurige onderhouding (de *observantiâ*);” deze afscheiding geschiedde met den goeden wil, om de orde tot de eerste strengheid terug

een klooster begonnen te bouwen, achter de *Munt* in de *Nieuwstraat* tusschen de *Ridderstraat* en *Boxstede*; zoodat hunne eerste grond schijnt gelegen te zijn geweest, waar nu de Parochie-Kerk van *St. Andries* staat (a). Zij begonnen hier een steene *Kapel* te timmeren onder den titel van de *H. Drievuldigheid*, zonder weten en goedkeuren van het Kapittel; Zij openden die en deden de *H. Dienst* daarin. Hierdoor was er geschil ontstaan, dat eindelijk door eene overeenkomst is geëindigd. Wanneer deze geestelijken ter uitbreiding van het Klooster meer grond hadden gekregen, hebben zij eene nieuwe en ruime Kerk beginnen te timmeren, welke echter door hen niet voltrokken is (b). Weinige jaren daarna begon de eerste Prior JACOBUS PRAPOSITI anders SPRENG, nadat hij het geheel konvent besmet had, en reeds sedert twee jaren er op roemde de leerling en vriend van LUTHER (c) te zijn, de misslagen en dolingen van zijnen meester te

te brengen, — op gezag van den Paus, door wien zij een Vicaris-generaal erlangde, onafhankelijk van den Generaal der oorspronkelijke orde. — De broeders van deze reformatie hadden hunne Konventen meest in *Duitschland*; doch verspreidden zich naar elders. In het begin der 16^e eeuw hadden zij een Konvent te *Enkhuizen*, in *Noord-Holland*, en vandaar zijn eenige broeders naar *Antwerpen* gezonden, ten einde te beproeven, hier een Konvent te kunnen verkrijgen. (DIERCXSENS t. 3, pag. 279).

(a.) De *Beukelaarstraat* is eertijds de *Nieuwstraat* genoemd (*Ibid.* 280).

(b.) De eerste *Kapel* scheen hun te klein voor een volslagen Klooster. — Die nieuwe Kerk is het voorste gedeelte der Parochiekerk van *St. Andries* tot aan het Kruis.

(c.) 't Zal wel der moeite waard zijn iets van *Luther* te lezen. MARTINUS LUTHER werd, in het jaar 1483 den 10 November, te *Eisleben*, in het graafschap *Mansfeld* in *Saxen* geboren, zoon van een smid. Zijn vader heette JOANNES LUTHER of eigenlijk LOTTER of LAUTHER en zijne moeder MARGARITA LINDEMAN. Zijne ouders lieten hem studeren te *Eisleben*, te *Maagdenburg*, te *Eisenach* en te *Erfort*. Eens dat hij buiten de stad wandelde, werd zijn medgezel naast zijne zijde door den bliksem dood geslagen, en dit voorval trof hem zoodanig, dat hij belofte deed van religieus te worden. (MORERI *Doct. hist.* t. 3 pag. 390). *Luther* begon zijne studie op de wijsbegeerte in 1501, en werd *meester in de vrije kunsten* in 1503. Na eenigen tijd op de

verdedigen en naar zijn voorbeeld verspreidde hij die in openbare sermoenen, aan de tafels en bij bijzondere gesprekken, trachtende de menschen over te halen om zijne opinie aan te kleven. Daar deswege klachten waren ingediend bij den Keizer en den Bisschop,

regten gestudeerd te hebben, werd hij religieus in het Klooster der *Eremiten van Augustinus* te *Erfort*. In 1507 priester gewijd, riep de Vicaris-generaal der Augustijnen hem naar *Wittenberg*, om er te prediken en de wijsbegeerte aan de nieuwe dáár opgerigte Universiteit te leeraren. Omtrent het jaar 1512 werd *Luther* leeraar in de godgeleerdheid en hij kreeg een grooten naam door zijne lessen in de godgeleerdheid en de wijsbegeerte; alleen bespeurde men in hem eene uiterste genegenheid voor nieuwigheden. Eene sterke verbeelding en zijne trotschheid, opgeblazen door den lof, dien hij dagelijks inoogste, belemmerden zijn verstand, zoodat hij naar geene wijsheid of rede luisterde, en de opwerpingen, aan hem wel eens gedaan, konden hem niet overtuigen, maar dienden slechts om hem te verbitteren. Een man van zulk een karakter moest noodwendig dolingen voortbrengen. Zijn hoovaardig, maar vooral door het lezen der geschriften van den aartsketter JOANNES HUS, bedwelmd verstand begon een geweldigen haat op te vatten tegen de gebruiken der Roomsche Kerk en inzonderheid tegen de oude godgeleerdheid der scholen. Van in het jaar 1516 gaf hij stellingen of *theses* uit, waarin verlichte en geleerde menschen de kiem bespeurden van de dolingen, die hij daarna geleerd heeft. Vervolgens is het niet waar, dat *Luther* begonnen heeft zijne valsche leering te verkondigen ter gelegenheid der twisten tusschen de Dominikanen en de Augustijnen wegens het verkondigen der volle aflaten, welke Paus LEO X eerst in 1517 heeft vergund. Maar de aflaten dienden hem tot eene gelegenheid, om zijne gramschap tegen de kerk met meer vrijheid bot te vieren; lang te voren (dit bewijst *Seckendorfen* na hem *Lanfant* en *Chais*) had *Luther* begonnen verschillende punten van de leer der Roomsche Kerk te bestrijden. Het *Lutheranisme* was in 1517 slechts eene vonk, maar in 1518 was het eene volle brand. *Luther* begon zich allengs te ontboezemen. Aanvankelijk randde hij de misbruiken der aflaten aan; vervolgens predikte hij tegen de aflaten zelve, en nu trok hij weér in twijfel de magt van hem, die de aflaten vergunt. De waarheden van ons geloof zijn aan elkander geschakeld, en men kan niet ééne verwerpen zonder tot nieuwe dolingen over te slaan. Dit deed *Luther*: hij leerde, dat de mensch door het geloof alleen geregtvaardigd wordt; dat is: met enkelijk en zonder eenigen twijfel te gelooven, dat al zijne zonden hem vergeven zijn, hoedanig zijn berouw ook wezen moge. *Luther* maakt hier als ware het een nieuwen *aflaat*, dien hij stelt tegen dien van den Paus.

is hij op bevel des Keizers naar Brussel geroepen of gevoerd en in den Kerker geworpen.

De Bisschop van *Kamerijk* benoemde den 16 December 1521, NICOLAAS VAN EGMOND en JACOBUS LA THOMAS, twee leeraren

't Was gemakkelijk te zien, dat die hervormer zich dikwijls tegensprak, bijgevolg, dat hij van God niet verkozen of gezonden was, om het geloof te hervormen. De ongestadigheid van zijne leer was zóó blijkbaar, dat het waarlijk zeer te verwonderen is, dat hij nog aanhoorders in plaats van aanhangers of volgelingen gevonden heeft. Hetgeen hij den eenen dag predikte, herriep hij soms den volgenden dag. Nu leerde hij, dat er een vagevuur is om na den dood de zielen te zuiveren en — dan verwierp hij het gansch; — nu stelde hij de Roomsche Kerk voor als de ééne, heilige, Katholijke en Apostelijken kerk, die wij in het Symbolum belijden, en — dan noemt hij haar de Synagoge des duivels; nu zeide hij, dat hij de stem van den Paus wilde aanhooren evenals de stem van Jesus Christus, en dan dat men naar geen Pausen moet luisteren, en honderd andere stellingen meer.

De Paus LEO X deed al wat hij kon om hem tot inkeer te brengen; hij doemde bij eene Bulle van den 18 Julij 1520, een en veertig dolingen van *Luther*, doch spaarde den persoon van den aartsketter, hem den tijd van 60 dagen latende, om tot berouw te komen, en dat tot driemaal toe; daar *Luther* echter hardnekkig bleef, werd hij eindelijk geëxcommuniceerd, met bevel dat zijne boeken als *Kettersche* verbrand moesten worden. De Bisschoppen van *Meisne*, *Marspurg* en *Brandenburg* kregen den last, om dit vonnis van den Paus te doen afkondigen. Niets baatte; *Luther* bleef halsterrig; hij, die vaak te voren gezegd en geschreven had, dat hij de gehoorzame zoon van den Paus en de ootmoedige leerling van de kerk was en blijven zou, sprak nu geheel anders, nadat de Paus zijne leering gedoemd had: hij schreef en tierde, zegt B. BERCASTEL (*Hist. de l'Eglise* t. 17 p. 21 en volg.) als een razende mensch, als een bezetene..., als een wild beest.... Zij excommuniceren mij, riep *Luther*, ik excommuniceer hen ook.

De Universiteiten van *Basel*, *Friburg*, *Leuven* en *Parijs*, aan welker vonnis hij zijne schriften en sermoenen onderworpen had, hebben hem veroordeeld, zeggende dat zijne schriften vol dwalingen waren, waardig om verbrand te worden. *Luther* beloonde hen, evenals allen die hem dorsten tegenspreken, of trachtten te wederleggen, met de schandelijkste scheldwoorden, met lasteringen en vloeken, — eene taal of woorden eenen hervormer van het geloof waardig (?). Hij was tegen zijne volgelingen zelve zoo verwoed en toornig als tegen de Katholieken; hij dreigde hun, als zij hem bleven tegenspreken.

in de H. Godgeleerdheid en onderzoekers der kettersche boosheid, ten einde voornoemden JACOBUS te ondervragen wegens de dolingen hem aangewreven, enz. Deze leeraars hebben, volgens de hun verleende magt, JACOBUS onderzocht, en hem schuldig

dat hij alles zou herroepen wat hij geleerd had, — een dreigement een Apostel der leugentaal waardig, zegt F. X. DE FELLER, *Dict. hist. Art. Luther*, p. 518, terwijl het vorige door BOSSUET (*Hist. des Variations*, livr. 1) medegedeeld wordt. Om voor zich aanhangers te winnen onder de geestelijken, dispenseerde hij de priesters en religieusen in de deugd en de belofte van onthouding, in een werkje, waarin de eerbare schaamte op duizend plaatsen geschonden is. En om leken als volgers te krijgen, stelde hij eene algemeene verbeurtverklaring voor, van de inkomsten van alle kloosters, bisdommen, abdijen en beneficiën der kerken, enz. en de hoop van in dezen roof mede te deelen, bewoog vele prinsen om zijne secte te omhelsen... De stichter van het nieuw Evangelie legde omtrent dien tijd het Augustijnen-habijt af en verwisselde dit met het kleed van leeraar (doctor); hij zag af van de hoedanigheid van *Eerwaarde Pater*, gelijk men hem tot dantoe genoemd had, en wilde geen anderen titel meer dan: *Doctor Martien Luther*. In 't volgende jaar 1525 trouwde hij met *Catharina de Bore*, eene jonge mon van eene uitmuntende schoonheid, welke hij twee jaren vroeger uit het klooster had doen komen, om haar te onderrigten en te verleiden: hij had eens in een sermooon verklaard, dat het hem zoo onmogelijk was zonder vrouw te leven als zonder eten (FELLER als voren p. 517). Dit gedrag van *Luther* en van de andere hoofden der nieuwe secten, deed ERASMUS zeggen, dat »de tragediën of treurspelen, die de hervormers speelden, ware comediën waren, doordien het »huwelijk er de ontkenning van was". Eenige jaren later maakte hij nog een vreemder spektakel; hij gaf aan PHILIPS Landgraaf van *Hesse*, maar ook tweeden beschermer van het Lutheranisme, verlof om eene tweede vrouw te nemen in het leven van zijne eerste vrouw. Intusschen kreeg hij hier en daar bijval en zijne secte werd meer en meer verspreid. Reeds in zijn leven werd echter de Luthersche secte in onderscheidene takken verscheurd, als een noodwendig gevolg van de leer der »*Evangelische vrijheid*" die *Luther* predikte en die bestond in niets anders te gelooven dan hetgeen men goedvond en te leven elk volgens zijne geneigdheid of gezindheid. Deze »*vrijheid*" toont klaar, dat hunne Kerk niet één is, bijgevolg niet de waarachtige, en dat zij zou verscheurd worden in zoovele deelen als personen. De eerste scheuring, is gemaakt door ANDR. RAD. CARLOSTAD; de tweede door TH. MUNCER of MUNTZER, de derde door HULDRICUS ZWINGLE, drie priesters, Apostaten de

bevindende, getracht hem tot een gezond oordeel terug te voeren en door onderrigtingen en overtuigingen spoedig overgehaald, om zijne dolingen te herroepen, gelijk hij ook, op de plegtigste wijze, den 9 Februarij 1522, publiek in de *St. Gudula-Kerk* te *Brussel*, op Zondag na de hoogmis gedaan heeft, in het bijzijn van eene ontelbare menigte, terwijl hij daarbij eene toepasselijke redevoering hield en vervolgens de *ketterij van Luther* doemde, bepaaldelijk die vervat was in de *Bulle van Z. Heiligheid den Paus*; hij erkende, dat *Luther* terecht was veroordeeld en dat ook terecht verboden was zijne boeken te lezen of te bewaren, en dat ze verbrand moesten worden.

een al verwaander dan de andere, die voor hunnen meester door ketterij niet wilden onderdoen, maar hem overtreffen; van den laatsten kwamen de *Sacramentarissen* of *Zwinglianen*, en het is van deze, dat *Luther* eens zeide: »een van tweeën is waar; of zij zijn de dienaars des duivels, of ik". Bij *HAZART* in zijne »*Kerkelijke Hist.*": vindt men vele andere secten, uit de *Luthersche school* voortgesproten, als: *Herdoopers*, *Stancarianen*, *Orebiten*, *Sabbatarissen*, *Infernales*, *Lucinianisten*, enz. meer anderen, teveel, om te noemen. *Luther* noemde hen kinderen of instrumenten des duivels, alhoewel zij hem voor vader hadden. Wat mag men dan van hem zeggen, of waarin was hij beter dan zijne kinderen? Eindelijk zij hier nog opgemerkt, dat *Luther* een veranderden naam voerde. Zijn vader werd *JOANNES LUDER*, *LOTTER* of *LAUTHER* geheeten, welk woord in de landtaal *boef*, *schoft* of *schurk* beteekent (Zie *ANT. LE GRAND Hist. Hæresiarcharum*, pag. 288): hierom heeft hij zijnen naam veranderd in *LUTHER*, in het duitsch *zuiver*, beschaamd voor de beteekenis van Zijns Vaders naam, welke hem anders niet kwalijk aanduidde volgens een modernen schrijver, die hem (bij *F. DE FELLER* alsvoren, p. 518) aldus afschildert: moine, apostat, corrupteur d'une religieuse apostate, ami de la table et de la taverne, insipide et grossier plaisant, ou plutôt impie et sale bouffon, qui épargna ni Pape, ni Monarche; d'un tempérament d'é-nargumène.... tel fu *Luther*, le nouvel évangéliste etc.... Die meer van dezen ongelukkigen aartsketter verlangt te weten, leze *ANT. LE GRAND, Hist. Hæresiarcharum*. Duaci 1729, pag. 288 en volg. — *Dict. Hist.* par *FELLER*, art. *Luther*. — *HAZART, Kerkelijke hist. van Duitschland* i. d. 5 cap. — *Hist. des variations*, par *BOSSUET*. livr. 1. — *FLEURIJ, kort begriip der Kerk. hist.* d. 11 bl. 242 en volg. — *H. en Roemw. personen*, door *C. SMET*, d. 2, bl. 402—414. Men zal schier ongeloofelijke dingen wegens dezen sectestichter vinden.

JACOBUS PRAEPOSITI na zijne herroeping op vrijen voet gesteld, keerde niet naar *Antwerpen* terug, waar hij niet welkom zou zijn geweest bij hen, die hij te voren misleid had; maar naar zijn Klooster te *Yperen* van dezelfde orde. Daar vond hij waarschijnlijk vrienden van *Luther* en insgelijks besmet, door wie hij verleid, tot zijn vorig uitbraaksel wederkeerde en de afgezworene dolingen opnieuw begon te prediken, — vooral te *Brugge*. In de maand Julij werd hij weêr gevangen naar *Brussel* gebracht en in den kerker gesloten, waaruit hij ontsnapt door de hulp van een Franciskanermonnik, naar zijnen meester *Luther* in *Saxen* gevlugt is, waar hij te *Bremen* het Lutheranisme geleeraard heeft.

Daarna zijn de andere Augustijnen onderzocht, en die overtuigd zijn van ketterij, zijn op karren naar *Vilvorde* gevoerd; doch van daar teruggezonden, onder voorwaarde dat zij eenige artikelen der Luthersche leer, publiek, in het koor der groote kerk van *Antwerpen* zouden herroepen, wat zij aannamen en werkelijk deden, uitgezonderd twee, teweten. HENRICUS- en JOANNES van 's *Hertogenbosch*, die weigerden hunne dolingen te herroepen. Terwijl de overigen naar hun klooster wedergekeerd, opnieuw de dienst verrigttten, zijn deze twee naar *Brussel* overgebracht en daar verder onderzocht en beoordeeld. Intusschen, daar ook de anderen hervielen en wederom de leeringen van *Luther* verkondigden, nog stouter dan te voren, en zij derhalve naar geene waarschuwingen noch bevelen van Prins noch Bisschop wilden luisteren en voor geene verbetering vatbaar schenen, zijn zij, op hooger bevel, den 6 October 1522 alle gevangengenomen, uit hun klooster gerukt en gedeeltelijk naar *Vilvorde*, gedeeltelijk naar *Hoogstraten* vervoerd. De weggevoerden zijn nooit meer wedergekeerd, en alzoo heeft het Klooster der Augustijnen opgehouden te bestaan, nadat het slechts 8 jaren geleden, door den Senaat en het Kapitel was erkend. De gebouwen zijn later zoodanig vernietigd dat er zelfs geen spoor van overig is. De kerk in latertijd voltrokken en verbouwd is thans de Parochie-kerk van *St. Andries*. Eerst in het begin der

volgende eeuw zijn er weêr *Augustijnen* van de oorspronkelijke orde te *Antwerpen* gekomen. (a.).

DE NIEUWE AUGUSTIJNEN.

De Augustijnen der oorspronkelijke orde hebben sedert het laatst-gemelde jaar 1522 getracht eene woning in deze stad te vinden; in het jaar 1557 heeft de generaal der orde CHRISTOPHORUS PATAVINUS deze aangelegenheid aanbevolen aan de Paters der Belgische Provincie, bij eenen brief van den 22 Junij (b.). Zonder twijfel is toen over die zaak onderhandeld; dan om de opkomende nederlandsche beroerten bleef zij onafgedaan. In het begin der 17 eeuw is deze zaak weer opgevat en op aanraad van den Prior-generaal hebben de Paters al het mogelijke aangewend, om hun doel te bereiken, en ten jare 1607 den 3 December is de aanneming dezer Paters goedgestemd (c.). door den Senaat, die reeds bedacht was om een Klooster van *Augustijnen* en een gymnasie op te rigten. De Bisschop en het Kapittel stemden toe in de oprigting van een Klooster. De Senaat gaf een schriftelijk bewijs van toestemming den 5 Jan. 1608 en het Kapittel den 13 Februarij daaraanvolgende; eindelijk is alles door den Bisschop en den Apostelieken Nuntius bekrachtigd. De Senaat wees hun een huis aan in de *Everik- of Everdijkstraat*, in welks bezit zij gesteld zijn den 3 April van dat jaar; waarna aansonds alles in gereedheid werd gebragt voor het gebruik der Paters en ingerigt in den vorm van een Klooster, met een bidplaats voor tijd en wijl en scholen tot onderwijzing der jeugd. Den 14 Augustus verkregen zij den eigendom en voor eersten Prior HENRICUS LANCELOTUS, broeder van CORNELIUS, den Provinciaal. Den 28 dier maand heeft de Bisschop JOANNES MIRAEUS de Kapel in

(a.) P. TOMBEUR, *Prov. Belg. ord. 1 Aug.* pag. 175. — DIERCXSENS t. 7, p. 14.

(b.) SANDERUS, *Chor. Can.* en DIERCXSENS ib. p. 15, — GRAMMAIJE ANTV. l. 2, cap. 7.

(c.) DIERCXSENS ib. p. 19—32 item pag. 89 en 95.

gezegend en de H. Mis daarin gezongen. Reeds den 30 September van dat jaar hebben zij hunne scholen *geopend en de latijnsche en grieksche talen geleeraard.*

Nadat de Augustijnen 7jaren te *Antwerpen* een konvent hadden, begonnen zij een heerlijken tempel te bouwen, waarvan de eerste steen, in naam der Prinsen, den 7 Maart 1615, door den schout H. VARICK gelegd is, terwijl de Prinsen ALBERTUS en ISABELLA, in de maand Augustus in hetzelfde jaar te *Antwerpen* zijnde, zelve zich gewaardigd hebben den eersten steen van het Koor te leggen. Toen deze Kerk 3 jaren later voltooid was, is zij, den 2 September 1618, door JOANNES MALDERUS Bisschop van *Antwerpen* gewijd.

Nadat dit Klooster een tal jaren in vollen bloei had gestaan, hebben de beeldstormers tijdens de Nederlandsche beroerten, hier ook verschrikkelijke verwoestingen aangerigt, en op het einde der 13e eeuw zijn de Paters verjaagd en is het Klooster vernietigd: een groot deel van hetzelfde is tegenwoordig de *Cité*, waarin eene vleeschhal en de glazen straten; terwijl de Kerk nog luisterrijk prijkt, en tot eene Parochie-Kerk dient.

HET KLOOSTER DER BOGARDEN.

De naam van *Bogarden*, *Begarden* of *Beggarden* werd eertijds aan eene vereeniging van manspersonen gegeven, die, ofschoon zij geen Kloosterhabijt droegen, echter een genootschap uitmaakten, dat zich op werken van godsvrucht toelagde. Deze naam is daarna bijzonderlijk gebruikt, om een soort van kettters aan te duiden, die eerst den regel der Minderbroeders hadden gevolgd, doch later tegen hunne wettige overheid in opstand waren geraakt, en in 1311 door CLEMENS V, in het algemeen Concilie van *Vienne* in *Frankrijk* gedoemd zijn. (Zie BERGIER *Dict. de Theol.* Art. *Beggards* en — HENRION *Hist. des ord. Relig.* p. 134.) Sedert dien tijd is nogtans de benaming van *Bogarden* aan Kloosterlingen, die den derden Regel van den H. FRANCISCUS van Assisië volgden, vooral in de *Nederlanden* nog eenigen tijd toegevoegd

gebleven. (Zie C. SMET *H. en Roemw. pers. d. 2*, bl. 312, waar hij zegt: Met toestemming van het gemeld Concilie heeft Paus CLEMENS gedoemd de dolingen van eene secte, die in Duitschland opgekomen was, en bestond in mans-, die men *Beguarden* en in vrouwspersonen, die men *Beguinen* noemde: — waarschijnlijk dezelfde, waarvan hier gesproken is.

Wegens de *Bogarden* of *Beggarden* schijnen de schrijvers het niet eens te zijn. Van hunnen oorsprong weet men niets zekers. CAR. SCRIBANIUS (a) meldt ons, dat zij in *Antwerpen* zijn gekomen in het jaar 1228, zonder te zeggen vanwaar zij herkomstig zijn, zoodat het twijfelachtig blijft of zij hunne instelling elders of hier voor het eerst begonnen zijn. Hij voegt er bij dat ze *onder de bescherming van de H. Begga* herwaarts kwamen, welke H. zij inderdaad steeds vereerden, en (volgens HELIJOT (b), voor Patrones gekozen hebben, van welke zij den naam van *Beghards* of *Beggarden* ontleend hebben, zooals zij in den beginne ook genoemd zijn, als blijkt uit een Diploon van HENRICUS II, hertog van Brabant in 1296.

In het begin schijnen zij gezamenlijk, gedurende 62 jaren geleefd te hebben, niet onder *vaste* dat is: *goedgekeurde* regels, maar alleen door den band van liefde verbonden, terwijl zij met weven hunnen kost verdienden. In den jare 1290 namen zij den *derden Regel van den H. FRANCISCUS* aan (c), en kregen den naam

(a.) *Orig. Antv.* pag. 103.

(b.) HELIJOT *Ordinum relig.* tom. VII, pag. 33. In eene geschrevene kronijk van 1583 leest men: »Anno 1128 stichte Hertoghe Godevaert metten baerde »een vergaderinghe van goede mannen, ende waeren genompt Penitentie- »broeders, ende hadden huijsheere, berninge, (brandhout) slaepen en de »potasie; ende elik arbeijden voortsomme cleedinge ende cost." (DIERCXSENS t. 1, p. 202). Of dit de oorsprong van onze *Bogarden* zij, laat ik in het midden.

(c.) Dezen *Regel* had Paus NICOLAUS IV, den 16 der kalender van September 1289, voorgeschreven voor alle *Penitentie-broeders*, en — *Zusters*. (MOENS. *Priv. III ord. S. Franc.* pag. 3.

van *Penitentie-broeders*, welken *Regel* de Paus NICOLAUS IV bij eenen brief van genoemd jaar voor de *Bogarden* bekrachtigde. Vervolgens hebben de Hertogen van Brabant JOANNES II en III en de Pausen JOANNES XXII, CLEMENS V en URBANUS V deze Broeders met privilegiën, bescherming en geestelijke voorregten begunstigd. Ongetwijfeld hebben zij bij het aanvaarden van eenen *Regel*, een gelijkvormig habijt beginnen te dragen, eerst een zwart en later een grijs kleed, zooals LE ROY (a) verhaalt dat het hem geheugt, dat die kleur verwisseld is, terwijl ook de gordel veranderd is in eene koord als die der Minorieten. In het jaar 1346 hebben zij voor zich eene geschiktere plaats aangeschaft en in 1455 deze door hunne vlijt overvloedig verrijkt. Het schijnt dat zij alsdan van hunne weverijen hebben afgezien, en dat zij in 1467 de kloosterlijke professie hebben afgelegd en de drie wezenlijke geloften der Religie gedaan; of althans hebben zij die geloften zeker aangenomen in 1472, als wanneer zij betrachtende den voortgang in de godsvrucht en zich naauwer aan de Religie willende aansluiten, zich vrijelijk onderworpen hebben aan den Minister-generaal en het Kapittel der Diocese van *Luijk*, belovende hunne statuten te zullen onderhouden, — waarvan eene Akte is opgemaakt, welke door Paus SIXTUS IV in October van laatstgenoemd jaar is bekrachtigd (b).

In het jaar 1476 verzochten de *Bogarden* van den Apostolicken Nuntius het regt van begraven en het toedienen van het H. Oliesel (c), en den 1en December ontvingen zij reeds eenen brief van Z. Exc. bij welken hun vergund werd aan hunne broeders en huisgenooten toe te dienen de H. Sacramenten van de Biecht, het H. Sacrament des Altaars en het H. Oliesel, en de lijken op

(a.) LE ROY. *Not. March. S. R. I.* pag. 43.

(b.) MOENS *Pril. III ord. S. Franc.* pag. 59.

(c.) DIERCXSENS alsvoren t. 3. pag. 49--52. Int. 7 pag. 308 zegt DIERCXSENS, dat zij in 1476 gevraagd en verkregen hebben eene *kerk*, *kerkhof* enz.

de begraafplaats van het Konvent ter aarde te bestellen. Deze privilegiën zijn door het Kapittel den 28en April 1477, onder eenig voorbehoud goedgekeurd. In hetzelfde jaar (volgens GRAMAJE, LE ROY en anderen den 13 Junij) is hunne nieuwe tempel gewijd met het kerkhof (a).

Daar Z. H. de Paus, PIUS V had vernomen, dat de discipline in vele Kloosters der derde orde van FRANCISCUS zeer verslapt was, heeft hij, om de discipline te herstellen al de *Penitentiebroeders* van die orde en hunne Kloosters onderworpen aan de orde der broeders *Minorieten*, door eene Bulle van het jaar 1568 (b).

De *Bogarden* van *Antwerpen*, schoon nu reeds hervormd en in 1569 met geweld onderworpen, bewerende, dat die Bulle hun Klooster niet aanging, aangezien bij hen eene beste discipline heerschte, hebben zich tot den Paus gewend, vermits zij hier niet verhoord werden; dan zoolang PIUS V leefde, verkregen zij te *Rome* niets. Toen GREGORIUS XIII was aangesteld, hebben zij opnieuw hunne toevlugt tot dezen Paus genomen, voorzien van gunstige brieven van den Bisschop FRANC. SONNIUS en van het Kapittel der Kathedraal, alsmede van den Senaat (met meer getuigschriften die andere Kloosters van deze Provincie voor zich hadden verkregen), en de Paus hierdoor bewogen, heeft op het einde van 1572 de vorige bepaling herroepen en de *Bogarden* van de genoemde onderwerping ontslagen. In 't vervolg van tijd zijn de *Bogarden* van *Antwerpen* en alle de Broeders der Provincie altijd vrijgebleven, volhardende in eene loffelijke onderhouding van den Regel (c). In 1650 is geheel de Nederlandsche Provincie met die van Italië vereenigd (d). In den jare 1579 zijn de *Bogarden* benevens andere

(a.) Wanneer zij hunne eerste Kapel hebben verkregen is niet bekend: de nieuwe Kerk is door hen gebouwd nadat zij zich naauwer aan de Religie hadden gehecht.

(b.) MOENS alsvoren pag III.

(c.) DIERCXSSENS t. 5, pag. 109 en 173—174. — MOENS alsv. ib.

(d.) Deze vereeniging en onderwerping is door Paus JANOCENTIUS X goed-

geestelijken op schepen gevangen gehouden gedurende 20 dagen, door de Calvinisten en oproermakers en niet zacht behandeld (a). Zij zijn derhalve uit hun Klooster gedreven, terwijl ook de Kerk tijdens de beroerten tot den grond toe verwoest is. Daarna is zij echter weer herbouwd in het jaar 1591, inzonderheid door de hulp der Kooplieden van Antw. en door den Bisschop LEVINUS TORRENTIUS gewijd. De grond van het Klooster was gescheiden door de zoogenaamde *Bogaerde-Straat*, waaronder eene onderaardsche weg was, langs welke men uit het Konvent, bij de eijermarkt gelegen, naar den hof ging, aan de andere zijde van de straat naast den noorderkant (b). Op het einde der vorige eeuw is alles vernietigd.

HET KLOOSTER DER CAPUCIJNEN (c).

De paters *Capucijnen*, die in het jaar 1585 nadat de stad weer

gekeurd den 27 Junij van dat jaar. In 1653 zijn zij in het algemeen kapittel aangenomen onder eenige voorwaarden. Zie DIERCXSENS t. 7. pag. 309—312.

(a.) DIERCXSENS *ibid.* p. 335—337.

(b.) DE RAM. *Synops.* pag. 218.

(c.) De orde der *Capucijnen* is van die der Minderbroeders herkomstig, en werd in 1525 door eenen Minderbroeder uit de Observanten, met naam MATHIAS BASCHI, in *Italië* ingevoerd. Zij werd in 1528 door CLEMENS VII goedgekeurd, die voor dezelve eenen algemeenen Vicaris stelde, welke aan den Generaal der Minderbroeders die men Konventualen noemde, werd onderworpen. PAULUS III verbood in 1537, dat zij eenen voet over de bergen zouden zetten; doch GREGORIUS XIII stond in 1573, op verzoek van den koning KAREL IX, toe, dat zij zich naar *Frankrijk* konden begeven, waar in korten tijd vele konventen zijn opgericht. Ook in Spanje verspreidde zich deze orde, bij een vergunning, in 1606 door Paus PAULUS V verleend, die de *Capucijnen* onafhankelijk verklaarde van de Minderbroeders Konventualen, en hun daarenboven toestond, dat zij uit hun midden eenen eigenen Generaal konden kiezen. De zelfde Paus beval ook den Generaal van de zijnen naar *Duitschland* te zenden. De menigvuldige vruchten, welke deze orde door het verkondigen van Gods woord aan de Katholieke Kerk toebragt, spoorden den bevelhebber der *Nederlanden* ALEXANDER FERNESE, aan, om den koning te bewegen, ten einde de invoering dezer kloosterlingen in de *Nederlanden* te bewerken, opdat zij mede

vrij was, hebben door het toedoen van den Hertog van *Parma* het volgende jaar een huis gekregen en begonnen een nieuw klooster te bouwen. De Pater Provinciaal van *Parijs* zond vier Paters naar *Antwerpen*, met name FELIX DE PEDONA een Italiaan, — ANTONIUS VOOGHT van Gend, — JOANNES van Londen en HIERONIJNUS van Antwerpen, die eenigen tijd het *Julianus Gasthuis* hebben bewoond zoekende de gelegenheid voor een konvent. In het volgende jaar 1586 kocht PHILIPPUS VEUSELS, Raadsheer van Brabant op bevel van den Hertog van *Parma* een huis en grond van eene weduwe bij de *Rooipoort* voor de som van *f* 13.000. Op korten tijd hebben de Paters dit huis voor hun gebruik ingerigt en eene kerk gebouwd, welke de Bisschop LEVINUS TORRENTIUS in 1589 heeft gewijd (a.). Dit klooster hebben de Paters bewoond tot het jaar 1613, wanneer zij een nieuw en doelmatiger klooster op denzelfden grond, doch wat meer de Paardenmarkt op getimmerd hebben, waarvan de eerste Steen, in naam der Aarts-hertogen, gelegd is door den Markgraaf HENRICUS VARICK in het bijzijn van den Bisschop JOANNES MALDERUS (b.). De *Capucijnen* legden van den beginne af zich bijzonder toe op de bekeering der misleiden en de opwekking der Katholyken tot eene opregte godsvrucht; en om niet slechts met woorden, maar ook met werken te bewegen, deden zij eene in deze landen ongekende processie — namelijk der *Zweepslagers* of dergenen die zich onderweg wreedelijk tot bloedstorting, met scherpe zweepen kastijdden en alzoo het volk tot godsvrucht bewogen (c.). Hierdoor

hier in den verlaten wijngaard met ijver zouden arbeiden. De koning verzocht en verkreeg dit van den Paus. Het eerste klooster dezer orde was te *Antwerpen*, en HENRION *Hist. des ord. Relig.* p. 139—145, verhaalt, dat die orde zoodanig was vermenigvuldigd, dat zij in 1782, 26,000 leden telde. (DIERCXSSENS t. 6, p. 203—204.

(a. en b.) DIERCXSSENS t. 6, p. 204 en t. 7, p. 82. Op dien eersten steen vond men het volgende: ALBERTUS et ISABELLA, D. G. Archiduces Austriae, duces Burg. Brabantiae, comites flandriae, etc. Anno Christi MD. LXXXIII. 1 Martii. (Uit de papieren van de plaats).

(c.) De Italiaansche schippers (in *Italië* waren deze processieën eertijds in

zijn velen, die verleid waren en zelfs eenige kettters tot betere gedachten en tot bekeering gebragt.

Deze processie van Geeselsbroeders in 1586 gold waarlijk niets minder dan een soort van Passiespel, waartoe eenige Italiaansche matroozen waren aangeworven. De eerwaarde paters hadden zich ook verstaan met de Jesuïeten, om derzelve kerk ter leen te hebben. De stoet vertrok uit de Sodaliteit der Jesuïeten, nam zijnen togt over de groote markt naar het Steen, waar de paters eenen ter dood verwezene verlostten, voor welken zij in het belang hunner processie, van den Prins genade hadden verkregen. Deze verlostte misdadiger volgde het kruis, in wit lijnwaad gehuld en met lauweren gekroond, en zóó trok men naar de kerk terug.

De bijval, welke deze processie bij het volk vond, was een spoorslag voor de *Capucijnen*, om die in de goede-week des volgenden jaars op nieuw te houden. Maar de afgunst der andere kloosterorden over den ongemeenen toevloed, welke deze plegtigheid naar de Jesuïeten Kerk lokte, deed hen werken om die processieën te beletten. Men heeft er later niet meer van gehoord, zoo min als van de *Capucijnen*, die rustig en ongemoeid in hun klooster bleven wonen tot aan deszelfs vernietiging. Later is hunne kerk

gebruik) verleenden zich hiertoe. Daar de *Capucijnen* in 1586, toen zij die processie begonnen, nog geene Kerk hadden, gingen zij, in overeenkomst met de Jesuïeten, die ook meê deden, van de Kerk dezer laatsten uit en keerden daarin terug. De orde in de optogt was deze: Een Jesuïet met een' zak bekleed, droeg een groot houten kruis; dan volgden de Zangers insgelijks in zakken gewikkeld, op een zachten toon Psalmen zingende, hierna de Zweepslagers volgens orde, die tot 65 hoofden telden, allen in zakken gewikkeld en het hoofd gedekt. In het midden de Guardiaan der *Capucijnen*, die een kruis torschte, getrokken door eenen leek met een koort aan den hals. Deze werd van beide zijden omringd door twee *Capucijnen*, doodshoofden en beenderen dragende en roepende: *misericordiam, paenitentiam! barmhartigheid en boetvaardigheid*. Hierop volgde het overige volk, dat ontelbaar was. In den tempel teruggekeerd, werden zij, na driemaal vóór het graf des Heeren (want dit gebeurde in de goede week, wanneer Christus volgens gebruik in het graf ligt) de *barmhartigheid* ingeroepen te hebben, met de muzijk ontvangen. (DIERCXSENS t. 6, pag. 207—209).

eene der parochie-kerken geworden onder den titel van den H. ANTONIUS.

HET KLOOSTER DER CARMELIETEN.

Velen denken zegt LE ROIJ (Not. March. p. 43), dat de *Broeders van O. L. V. van den Berg Carmelus* in het jaar 1405 in *Antwerpen* zijn gekomen en hun verblijf hadden in eene bijzondere woning. Doch PAPPENBROCHIIJS (*Annales Mss*) vermeent dat zij eerst in het jaar 1408 door hunne termijngangers (a). de gemoederen der burgers hebben beginnen voor te bereiden om een konvent van hunne orde te verkrijgen, en dat zij hunnen opstal maakten in de *Huijdevetterstraat*, waar zij hun verblijf hielden tot het jaar 1485 (b).

Er deed zich omtrent het jaar 1479 eenige hoop op dat de Hertogin MARIA voor hen een klooster zoude bouwen, en hierom benoemden de Provinciaal en de Vicaris-generaal den broeder JOANNES AGGHERMAN, anders CATTENDIJK genoemd ten einde te *Antwerpen* hun verlangen te behandelen. Hij kon echter van den Senaat geene goedstemming erlangen voor dat in het jaar 1485 de Hertog MAXIMILIANUS zelf van den Paus verlof gevraagd en gekregen had om een konvent voor hen te bouwen. De Hertog gaf bevel om zijnen wil ten uitvoer te brengen en hierop afgaande, kochten de Carmelieten in 1486 twee huizen naast elkander met eenen geevenredigden hof, in de *Huijdevetterstraat*, ter welker plaatse zij, zonder toestemming van het Kapittel en den Senaat, begonnen te bouwen, terwijl JOANNES VAN RANST, Schout van *Antwerpen* en Markgraaf van het *Land van Rijen* hun ter zijde stond en hij zelfs den eersten steen van hun gebouw gelegd heeft. Dit baarde een langdurig geschil tusschen het Kapittel met den Senaat

(a.) Dat is, die op termijn gingen, die uitgezonden werden om te preken, Biecht te hooren, enz. als ook om aalmoezen in te zamelen. (DIERCXSENS t. 2, p. 172.)

(b.) Volgens anderen was hun huis in de *Schuttershofstraat*, waar later het *Rapissiers-pandt* stond. (DIERCXSENS t. 3, p. 104.)

en de Carmelieten, welk geschil in 1489 vooreerst eindigde met het bouwen van het Konvent uit te stellen.

Nadat de Carmelieten 3 jaren stil waren geweest, begonnen zij weer opnieuw aan te dringen op het daarstellen van een nieuw Konvent: Zij wendden zich tot den Prins, en in afwezigheid van Hertog MAXIMILIANUS, nam zijn zoon PHILIPPUS de zaak op zich; hij zond eenen Kanselier naar *Antwerpen*, om in zijnen naam den eersten steen te leggen van het op te rigten Klooster, wat ook werkelijk gebeurde, terwijl de Suffragaan van *Kamerijk* Bisschop van *Dagne*, met name GODEFRIDUS GREVERAU, uit de orde der Carmelieten, met toestemming van den Bisschop van *Kamerijk*, geheel den grond die hun toebehoorde, zegende en in eene kamer een Altaar oprigtte en de H. Mis daaraan deed. Dit alles geschiedde op een vroegen morgen (volgens eene *Ms. Kronijk*, ten drie ure) opdat de plegtigheid geen beletsel zou ontmoeten. Dadelijk werden eenige Broeders van *Mechelen* afgezonden, om bezit te nemen van het nieuw Konvent en dáár konventueel te leven, zich ophoudende in de daarbij gelegene strooijen hutten, in welke de schoenmakers en leerlooiers gewoond hadden; vervolgens begonnen zij Mis te lezen, lof te zingen, het woord Gods te verkondigen en andere werken der zaligheid te verrigten. Alles werd ruchtbaar in de stad; daar dit echter wederom zonder toestemming van het Kapittel had plaats gehad, bragt dit een nieuw geschil te weeg en het Kapittel deed den bouw staken en het werkvolk den 24 Nov. 1593 verwijderen. Eindelijk nadat de Carmelieten overal het hoofd hadden gestooten namen zij hunne toevlugt tot het Kapittel. Te dien einde kwam de Provinciaal der orde Fr. JOANNES DE NUSSIA met eenige voorname Priors en Lectors, naar *Antwerpen* en handelde met het Kapittel. Na dikwijls vergaderen en lang haspelen gaf het Kapittel, ten einde zooveel mogelijk aan het verlangen van den Aartshertog PHILIPPUS en diens moeder Z. G. te voldoen, eindelijk zijne toestemming voor de aanneming van het konvent, zóó nochtans, dat de Broeders conventueel konden leven in de huizen die zij ter dier plaatse hadden.

Daar het Kapittel nooit geweigerd had het konvent aan te nemen maar slechts de oprigting, om goede en overal goedgekeurde redenen, wilde verschuiven, zoo wilde het om dezelfde redenen, dat de Carmelieten nog eenige jaren van allen opbouw zouden afzien. Hierover is lang gehandeld, en eindelijk kwamen de partijen overeen voor vier jaren, gedurende welken tijd het Kapittel ook de goddelijke diensten bepaalde. Deze voorwaarden aangenomen, heeft het Kapittel aan deze kloosterlingen, evenals aan andere vele privilegiën verleend wegens Biecht hooren, predikēn, zieken bezoeken, begraven, enz. De overeenkomst deswege vindt men bij DIERCXSENS t. 3. p. 180—195. (a.). De Senaat gaf nu mede zijne goedkeuring aan dit konvent, dat van dan af, d. is: van het jaar 1449 zijn bestaan te *Antwerpen* begint te rekenen. Vornoemde JOANNES VAN CATTENDIJK was de eerste Prior, leeraar in de godgeleerdheid, die 15 jaren had gearbeid om de oprigting van een konvent te bekomen, welke hij slechts twee jaren heeft overleefd: hij stierf te *Mechelen* in 1596, in den ouderdom van 58 jaren: zijn lichaam naar *Antwerpen* teruggevoerd, is ter aarde besteld in de kapitulaire plaats, door hem begonnen (b.).

De tweede Prior was EGIDIUS DE MERICA, leeraar in de godgeleerdheid, van wien men zegt, dat hij na verloop van de hierboven door het Kapittel bepaalde vier jaren, de fondamenten heeft gelegd van het koor en van de klooster-pand van het konvent. (c.).

(a.) Zie wegens het vorige ook DIERCXSENS t. 3, p. 104, 109, 127 en volg.

(b.) Zijn eigen naam was *Aggerman* of *Aggherman*, zijn bijnaam van *Cattendijk*, zijne geboorteplaats nabij *Ter Goes*, in Zeeland. Hij werd in 1438 geboren, werd Carmeliet geprofesd den 9 Sept. 1456; kreeg den graad van *Bacelier* in de Universiteit te *Leuven* in 1472; — kort daarna *Licentiaat* en in de maand October 1475 *Leeraar* in de godgeleerdheid. Hij werd Regent van de studie te *Grammont*, in Vlaanderen in 1477, enz. hij liet eenige werken na, als: *Oratio latina ad Universitatem Coloniensem*. — *Concionum ad populum liber unus*. — *In sententias Petri Lombardi libri quatuor*. — *Prima fundatio conventus Antverpiensis* etc. (Zie PAQUOT, MEMOIR. t. 2, p. 637.)

(c.) Later, toen het koor der Kerk was voltrokken, heeft weer een karmeliet JOANNES BRISELOT, Bisschop van *Beryten*, in 1511 dit deel der kerk gewijd.

Nadat hij drie jaren overste was geweest, werd hij Bisschop van *Beryten* of *Baruth* en Suffragaan van *Kamerijk*, hij overleed in 1505, en werd volgens zijnen wil begraven in het koor, door hem begonnen, en dat, volgens GRAMMAIJE, in 1501 reeds voltrokken was. (a.).

Sedert zijn oorsprong heeft dit Klooster zulk een voortgang gemaakt, dat er de Paters een heerlijk Konvent en eene zeer treffelijke Kerk hadden.

Naauwelijks hadden de *Carmelieten* zich te *Antwerpen* gevestigd, of de Broederschap ter eere van de H. ANNA, had in hunne Kerk een begin genomen, aan welker leden de Paus JULIUS II

Zes jaren daarna heeft een andere Karmeliet, Bisschop van *Rossen* ADRIANUS ARNOUDS Suffragaan van *Kamerijk*, het hoog Altaar in dat koor gewijd ter eere van het H. *Sacrament* en van de Heilige maagden *Catharina* en *Ursula*. — Toen door de beeldstormers alles stuk geslagen en onteerd was, zijn de geprofaneerde Altaren herwid door MARTINUS CUPERUS, Bisschop van *Chalcedonië*, Suffragaan van *Kamerijk*.

Hier bloeide ook de vermaarde Broederschap van den *Scapulier*. De aanzienlijksten der stad waren in deze Broederschap en vier van deze waren hoofden en verzorgers van dezelve. Prinsen, Koningen en Keizers, priesters, Bisschoppen en Pausen waren leden en vereerden den *Scapulier*. Den 16den Julij werd en wordt nog het feest der gedachtenis van *O. L. Vr. van den Berg Carmelus* dankbaar plegtig gevierd, omdat op dien dag de *Scapulier* van den hemel geschonken is. Op dien feestdag werd jaarlijks »de *Zilveren Lieve Vrouw*» of het beeld van de H. Moeder Gods processiewijze door de stad omgedragen. (SANDERUS *Chor.* t. 2, p. 258).

In de 15^e eeuw bezaten de Predikheeren uitsluitend het regt, om voor het Kollegie van Schepenen Mis te lezen; doch in of omtrent het jaar 1538 werden de *Carmelieten* gekozen tot Kapellanen van het *Stadhuis*, en dien ten gevolge moest dagelijks een uit hun Klooster aldaar de H. Mis lezen. In 1618, bij de verandering der municipale wetten, is aan deze verordening nog kracht bijgezet door de »*Ordinantie Albertine op de Politie etc. der Stadt van Antwerpen.*» (Zie SANDERUS *ibid.* p. 267).

(a.) DIERCKSENS t. 3, p. 194. SANDERUS *Chor.* p. 248 zegt, dat hij zijn werk niet voltrokken heeft gezien. De vierde Prior SEBASTIANUS CRAEYS, leeraar in de Theologie, heeft het geheele Klooster, de kamer des Priors en het gastenkwartier afgewerkt.

vele privilegiën heeft vergund, bij eene Bulle van den 18de Ca-
lender van Julij 1505 (a).

In 1531 verkregen de *Carmelieten* van *Antwerpen*, door tus-
schenkomst van den Generaal der orde, tot middel van bestaan,
den termijn van *Zierikzee*, en wat daaraan behoorde, met een zeker
huis in die stad, vroeger aan het Konvent van *Mechelen* behoo-
rende. Onder dezen termijn waren 4 eilanden, namelijk: *Schoude*,
Duivenland; *Noordbevenland* en *Wolffersdijk*: dan dit Konvent
heeft dien naauwelijks zoolang genoten als het bestaan heeft;
trouwens door de opkomende Nederlandsche beroerten is alles
omvergeworpen en verloren geraakt, en de Katholieke godsdienst
heeft dáár de vrijheid verloren (b).

P. Bor zegt, dat in 1578 de Lutheranen de *Burghkerk*, den
beuk van de *St. Jacobs* en de *Kerk der Lieve Vrouwe Broeders*,
(*Carmelieten*) gevraagd hebben, — dat hun de *Walburgis-* en de *St.*
Jacobs-Kerk is geweigerd; doch dat hun de Kerken van *St. Joris*
en der *Carmelieten* zijn aangeboden. Of zij deze zoo maar vreed-
zaam hebben aanvaard, wordt teregt betwijfeld. Wanneer zij in
de *St. Joris-Kerk* hunne dienst begonnen hebben, vindt men niet,
en wat de *Kerk der Carmelieten* aangaat, leest men dat hun de
toegang is belet, en — dat zij den 21 December met geweld in
het Klooster ingedrongen zijn langs de *Jodenstraat*, en — op den-
zelfden dag daarin gepredikt is. In het volgende jaar zijn de
Carmelieten, benevens alle anderen, uit hun Klooster gejaagd,
naar het *Bierhoofd* geleid en op schepen gevangen gehouden;
terwijl zij bij den Religions-Vrede in de stad niet mogten kom-
men (c). De Paters waren verspreid en leden veel tot 1585,
wanneer de goddeloosheid overwonnen en de stad weer aan den
wettigen koning en der godsdienst teruggegeven was. Alsdan
keerden zij naar hun Klooster weer, en maakten dadelijk aanstal-
te om hunne Kerk te herstellen, en reeds in 1590 was door de

(a.) PAPENBROCHIVS deelt die mede in zijne »*Annal-Mss*» op dat jaar.

(b.) DIERCXSENS t. 4, p. 59. — SANDERUS *Chor. Carmel. Antv.* c. 1.

(c.) DIERCXSENS t. 5, pag. 315, 321, 335 en 355.

zorg der Prioren, een niet onaanzienlijk deel der Kerk aan het schoone koor aangebouwd, totdat in het jaar 1613 deze tempel tot eene algeheele volmaaktheid is gebragt. Op den feestdag van *O. L. Vr. Boodschap* in het jaar 1615, werd door JOANNES GAVERELLE, Ridder, de eerste steen gelegd van de kostelijke *Lieve-Vrouwe Kapel*, geheel in marmer door hem bekostigd, welke in 1629 gansch afgewerkt, op denzelfden feestdag door JOANNES MALDERUS, Bisschop van *Antwerpen*, plechtig is gewijd aan de *H. Maagd Maria* onder den titel van *Rosa Mijsticia* (*geheime Roos*), (a).

Toen in 1622 de Hertog SPENOLA de stad *Bergenopzoom* belegerd en genomen had, brak een wreede pest uit onder het krijgsvolk; de Gasthuizen konden de zieken niet bevatten en hierop heeft de Magistraat van de *Carmelieten* plaats en verzorging gevraagd, welke zij ook beide verleend hebben; zij namen een aantal besmetten in hun klooster op, die zij naar ligchaam en ziel verzorgden; doch met dit gevolg, dat èn de Prior JOANNES DE LA COURT, èn zeer vele Paters aan deze besmettelijke ziekte overleden zijn (b).

In de 17e eeuw heeft de orde der *Carmelieten* eene reformatie ondergaan, en met deze ook het Konvent van *Antwerpen* in het jaar 1638: in het uitwendige was de hervorming zichtbaar, doordien de zwarte kleur van hun kleed in grijze kleur is veranderd, en — in het inwendige was de verandering nog grooter; deze gaf een ander aanzien aan den tempel en een anderen vorm aan het Konvent, zoodat men in het geheele huis niets anders dan voorbeelden van deugden aantrof. Van dan af hebben de *Carmelieten* hunne namen veranderd naar het voorbeeld der *ongeschoeiden*, en hunne familie namen verlatende, andere namen van Heiligen aangenomen, om ook alzoo des te volmaakter aan de wereld te verzaken (c).

(a en b) SANDERUS *Chor.* t. 2, p. 267—268.

(c.) In de 16e eeuw hebben de H. THERESIA en de H. JOANNES à *Cruce* de reformatie der *Carmelieten*-orde beproefd; doch niet kunnen bewerken, en vervolgens zijn zij met hunne volgeren van het overige der Orde afge-

Het Klooster werd het *Konvent van O. L. Vr. Boodschap* genoemd en de Paters *Lieve-Vrouwe-Broeders*.

Het Carmelieten-Klooster van *Antwerpen* heeft vele voortreffelijke en geleerde mannen voortgebracht, en onder deze 4 Bisschoppen. De eerste is EGIDIUS DE MERICA, Bisschop van *Berijlen*, van wien reeds gesproken is. De tweede is LAURENTIUS DUCIS (*Hertogs*), Lector in de godgeleerdheid, die van vijfden Prior Bisschop van *Hebron* is geworden en Suffragaan van *Utrecht*. Hij wordt zeer geprezen in de volgende verzen:

Gemma sacerdotum, Trajecti adjutor Hebronis

Praesul eram, monachis regula, norma cleri.

De derde is MARTINUS CUPERUS (*Cuijpers*), die eerst *Carmeliet* en daarna *Benedictijn* is geworden en toch bij de Carmelieten staag in het geheugen en in achtving bleef. Hij werd Bisschop van *Chalcedonië*, Suffragaan van *Kamerijk*, als reeds gezegd is (a.).

Als vierden mag ik noemen JACOBUS WEMMERS, leeraar in de godgeleerdheid, zeer ervaren in de Oostersche talen; hij werd naar Rome geroepen en dadelijk als raadsman der Congregatie ter voortplanting van het geloof benoemd. Hij nam vele jaren deze bediening waar, leeraarde de oostersche talen, legde de

scheiden op Pauselijk gezag, terwijl zij eenen Generaal van hunne reformatie verkregen, en ter onderscheiding van de anderen die *de Ongeschoeide* werden genoemd. (DIERCXSENS t. 7, p. 239). Later hebben anderen de noodige reformatie ondernomen en eindelijk heeft zij een gelukkig begin gehad in *Britanje* in *Frankrijk*, en is daarna overgekomen naar *Valenciennes*, *Gend*, *Leuven*, *Brussel* en *Antwerpen*.

(a.) Hij was eerst *Prior* in 1529, *Provinciaal* in 1532, en *Abt* der *Abdij van St. Crispijn*, waar zijn grafschrift luidt als volgt:

Vix Similem cui tota virum tunc Belgica vidit,
 Ingenio, factis, moribus, eloquio,
 Quem labor et sudor, virtus, constantia, zelus,
 Mellea vox, pietas, simplicitasque sagax,
 Ad mitræ duplicem Sauctæ subvexit honorem,
 Abbatem statuens, Pontificemque simul.
 Quem Cameracenus Dux Maximus Æmilianus
 Montensis, proprias pascere jussit oves.

H. Schriftuur uit, zette die over in het Arabiesch, en onderwees vele negers in het geloof. De Paus INNOCENTIUS X bestemde hem voor het Oosten en zond hem er in 1640 heen om de Missiën te inspecteren, en in 1645 den 14 April benoemde hij hem Bisschop van *Cairo* of *Memphis* en Apostelieken Legaat van *Æthiopië*. Dan door de koorts aangetast overleed hij te *Napels* en werd in het groot Carmelieten-Klooster aldaar begraven. Hij stierf den 11 Aug. 1645, zoodat hij naar het Oosten niet vertrok.

Verder hebben onder hen uitgemunt ANASTASIUS COCHELET, leeraar in de godgeleerdheid, voornaam verdediger van het Katholyk geloof tegen de Calvinistische leer, — tegen JOANNES VAN DEN KERKHOVEN (anders *Polyander*, protestantsch leeraar (a.). — JOANNES DE LA COURT, een vermaard prediker en die als de steun van het Klooster gekend is. — LEVINUS CANISIUS, — PETRUS WASTEL, die ook tegen de nieuwgezinden schreef, enz. (b.).

Het Klooster en vooral de Tempel had veel van de beeldstormers te lijden; alles is wel hersteld; doch bij den inval der Franschen op het laatste, der vorige eeuw zijn de Paters verjaagd en is het klooster vernietigd.

HET KLOOSTER DER ONGESCHOEIDE CARMELIETEN.

De H. THERESIA had de Orde der Carmelieten hervormd en hierin stond de H. JOANNES à cruce haar ter zijde, die eerst deze hervorming omhelsde en vele kloosters volgens dezelve opgericht heeft: eerst bleven zij onder den algemeenen Generaal der orde; terwijl zij in hunne kloosters slechts een Prior verkregen. Dit duurde tot 1581, wanneer de Paus GREGORIUS XIII hen geheel van

(a en b.) Dit en het vorige vindt men bij SANDERUS *Chor.* t. 2, p. 269—272. JACOBUS WEMMERS schreef eenige werken tegen de nieuwe leer, als: *Pa-læstrita honoris D. Halleni pro Justo Lipsio.* Antv. 1607. — *Calvini infernus.* 1608. — *Cæmeterium Calvini inferni.* 1612. (*Ibid.*). Hij werd Bisschop gewijd door HIERONYMUS DOMIN, Carmeliet, Bisschop van *Gaëta*, den 5 Junij van hetzelfde jaar. (PAQUOT *Mem.* in fol. t. 1, p. 502).

de Orde heeft afgescheiden, hun een onafhankelijken Generaal uit hun midden toestaande, welke verordening CLEMENS V in 1593 bevestigd heeft, bij eenen brief van 29 Mei; en deze hervormde, spoedig overal verspreid, hebben ter onderscheiding den naam gekregen van *Ongeschoeide Carmelieten*. (a).

Eenigen van deze kwamen in het jaar 1611 te *Antwerpen* aan, met ANNA de S. *Bartholomaeo* ten einde een klooster te stichten van nonnen der hervorming van de THERESIA (b.) of der *Spaansche Theresianen*. Het lijkt geen twijfel of de hier aangelande religieusen hebben van dien zelfden tijd af beginnen te werken, opdat er ook in deze stad een klooster van *Ongeschoeide Carmelieten* mogt aangenomen of toegelaten worden. De toenmalige Provinciaal heeft inderdaad alles beginnen aan te wenden, om de toestemming te erlangen ter oprigting van een mansklooster der Orde. Vooreerst, daar zij onder de bescherming der Prinsen in Nederland waren gekomen, kreeg hij op verzoek van deze de toestemming van den Senaat, en op verzoek van den Apostelieken Nuntius de toestemming van den Bisschop JOANNES MALDERUS: eindelijk nam hij zijne toevlugt tot het Kapittel, van hetwelk hij beleefdelyk ontvangen in het jaar 1618 de toestemming ontving onder zekere voorwaarden, waaromtrent eene overeenkomst is gesloten tusschen de *Ongeschoeide Carmelieten* en het Kapittel aangaande de uitoefening der geestelijke bedieningen en verrigtingen (c.).

De voornoemde Paters hebben onderscheidene huizen bewoond, alvorens zij eene voor hen geschikte woning konden vinden. Trouwens eerst hebben zij het gebouw bewoond, waarin later de non-

(a.) De H. JOANNES à *Cruce* heeft deze hervorming der Orde slechts 10 jaren overleefd en stierf als voornaamste stichter den 14 December 1611, in den ouderdom van 49 jaren.

(b.) De H. THERESIA had zoowel de *vrouwenkloosters* als de *manskloosters* der Orde van Carmelus hervormd. (Zie DIERCXSSENS t. 7, p. 96). Van het *nonnen-klooster* dezer Orde in *Antwerpen* zal hierna gesproken worden.

(c.) Deze overeenkomst wegens het prediken, Biecht hooren, graven, schoolhouden, enz. vindt men bij DIERCXSSENS t. 7, p. 97—105.

nen van *Luijthagen* hun verblijf hebben gehad: van daar zijn zij verhuisd naar de buurt van het *Groot-Gasthuis*; daarna naar de *Aremberg-straat*, en eindelijk omtrent het jaar 1627 verplaatsten zij zich naar de *Brabandsche korenmarkt*, waar zij zich voor goed gevestigd hebben.

Hier zij opgemerkt, dat deze *ongeschoeide Carmelieten* zoolang zonder vaste woning zijn gebleven om de oneenigheid met de andere *Carmelieten*. De eerste hadden spoedig een erf gekregen op de *Meer*, naast het klooster der laatste, waar zij een klooster trachtten te bouwen. De laatste dit kwalijk nemende deden al wat mogelijk was om dit te beletten. Na verloop van drie jaren is dit geschil eerst geëindigd ten voordeele van de *Geschoeide* en de *Ongeschoeide* zijn verplicht geweest voor zich eene andere plaats te zoeken, die zij eindelijk vonden op genoemde markt, en *Lammekens-Raem*, zegt DIERCXSENS t. 7. p. 106, (a.). Deze plaats hebben zij in 1627 voor hunne gebruiken ingerigt en een treffelijk klooster en prachtigen tempel gebouwd, en hier hebben zij later hun verblijf gehad, totdat zij in 1796 vernietigd zijn, terwijl hun convent in een militair *tuighuis* of *arsenaal* veranderd is.

HET KLOOSTER DER KARTHUIZERS. (b.).

LUDOLF VAN DE WATER, Kanonik der *St. Jans-Kerk* te 's *Bosch*

(a.) Op eene oude kaart van de Stad vind ik bij de *Koren-markt* het Klooster der *Descalces* (ongeschoeide) waarvan het achterste deel kwam tegen de *Meijer-straat* en *Pape-straat*.

(b.) De Orde der *Karthuizers* werd in 1084, in eene eenzame plaats, bij *Grenoble*, *Chartreuse* geheeten, door den H. BRUNO, geboren te *Keulen*, Kanonik van *Rheims*, begonnen, die in 1101 overleed. Zie over deze uitstekende Orde HENRION *Hist. des Ord. Relig.* p. 52—59, alsmede BUTLER *vies des Saints* (Art. ST. BRUNO). MIRAEUS *Dipl.* III, p. 206 en 432, haalt de onderscheidene gestichten aan, welke deze orde in de *Nederlanden* heeft gehad, alsook SMET *H. en roemw. pers.* d. 2, bl. 316 en volg. PETRUS abt van *Cluni* zegt van de *Karthuizers*, dat zij vóór de Suppressie van keizer JOSEPH II 172 huizen hadden, welke in 16 provinciën verdeeld waren. Men vond eertijds ook eenige Kloosters van *Karthuizerinnen*.

stichtte in 1466 te *Olland* onder *St. Odenrode* een *Karthuizers-Klooster*, en deze stichting werd den 3 Julij van dat jaar, door den Generaal der *Karthuizers-orde* JOANNES VAN ROSENDAAL goedgekeurd, die den eerwaardigen DIONYSIUS VAN RIJCKEL, als eersten bestuurder aanstelde. Zie den Brief hiervan bij FOPPENS *Hist. Episc. Sylv.* p. 274—277, en bij DIERCXSSENS t. 7, p. 165—170. Niet lang daarna verplaatste men het gesticht naar *Eikendonk*, onder *Dungen*, om de ongezondheid der streek en andere ongemakken der eerste plaats. Voornoemde DIONYSIUS verzocht en verkreeg zijn ontslag van het bestuur om ziekte en ouderdom, en vertrok naar het professiehuis te *Roermond*, waar hij den 12 Maart 1471 overleed. In zijne plaats werd als bestuurder aangesteld HENRICUS VAN HEESWIJK, tot zijn eersten opvolger, onder den naam van *Rector*. Intusschen werd in laatstgenoemd jaar, bij tusschenkomst van ARNOLD, Hertog van *Gelder*, door KAREL den *Stouten*, Hertog van *Brabant*, verlof gegeven tot die eerste verplaatsing, die, ter gedachtenis van de hoofdkerk van *Constantinopel*, welke kort te voren, in 1453, onder de overheersching der *Turken* was vervallen, aan het Klooster den naam van „*Huis der H. Sophia*” gaf, en daarenboven toestond, dat men de stichting naar elders in de nabijheid van *'s Bosch* konde verplaatsen, indien de nieuwe standplaats mede ongeschikt zoude voorkomen. Het verblijf te *Eikendonk* duurde dan niet lang, dewijl de overlast van water en de ongezondheid der plaats wederom de kloosterlingen noodzaakten, zich elders neder te zetten. Men verhuisde derhalve naar *Vucht*, waar het Klooster, dat de *Zusters van Orthen* hadden bewoond en verlaten, door ALEYDIS PIECKE, gemalin van ARNOUD, heer van *Herlaar*, Ridder van het *Gulde Vlies*, voor hen was aangekocht en in gereedheid gebragt, waartoe zij een groote som gelds besteedde, zoodat zij teregt de stichtster van dit Klooster genoemd werd. Vermelde ARNOUD hielp aan dit werk, daar hij er acht cellen stichtte en begiftigde, terwijl deze echtelingen daarenboven nog vele goederen te *Zuilichem*, *Nieuw-waal* en *Gameren* in den *Bommelerwaard* aan dit huis schon-

ken (a.) Zij werden in 1473 den 11 October andermaal door KAREL *den Stouten* in hun nieuw verblijf bevestigd, wiens dochter MARIA, dit den 12 April 1476 nog nader heeft bekrachtigd. Dit een en ander blijkt uit de Archieven der plaats. — In het begin der 16^e eeuw, onder het bestuur van den Prior HUBERTUS VAN LOON is het Klooster in een luisterrijken toestand verbouwd geworden. Zij bleven hier rustig voortleven tot het jaar 1542, wanneer zij, bij den inval van den Gelderschen Veldheer MARTEN VAN ROSSEM, deerlijk gekweld werden, en bij de aangerigte verwoestingen, het klooster slechts voor eene groote som gelds van afbranden konden vrijwaren. Bij de beeldstormerij van het jaar 1566, onderging het gesticht weder eene groote verwoesting. In het jaar 1572 werd het door de nieuwsgezinden voor de tweede maal aangerand, en verjaagd vlugten de kloosterlingen naar *Boxtel*, waar zij eenige jaren zijn verbleven. Wederom verjaagd zijn zij naar *Heeze* gevlugt en gedurende ongeveer een jaar door den Pastoor gehuisvest geworden. Hun klooster was door de staatsche krijgsmagt verder door brand verwoest in 1579, terwijl de Paters op een kasteel onder *St. Michiels-Gestel* hun verblijf hadden genomen, waar zij kort na het jaar 1580 zich bevonden. In 1593 vestigden zij zich in hunne bekrompe Refugie in de *St. Jorisstraat* te 's *Bosch* (b.).

Ingevolge de gevraagde en verkregene vergunning van de Aarts-hertogen ALBERT en ISABELLA, van den 27 Maart 1615, om hunne goederen te verkoopen en met de gelden, die daarvan zouden komen, nieuwe bezittingen in eene andere stad zich aan te schaffen, hebben eenige leden in 1624 eene nieuwe verblijf-

(a.) ARNOLDUS voornoemd stierf in 1473 en ALEJDIS in 1481. LUDOLF, de stichter der eerste en tweede planting, bleef ook hier bij de derde planting niet te kort; trouwens hij heeft zulke milde giften bijgedragen, dat hij ook teregt onder de stichters van dit derde huis mag geteld worden. Zie DIERCXSENS t. 7, p. 172.

(b.) DIERCXSENS deelt dit mede (ibid. 173); doch hij zegt ook, dat zij, bij het ophouden der beroerten, in 1585 naar hun Klooster te *Vucht* zijn wedergekeerd en dit gedeeltelijk hersteld en bewoond hebben.

plaats te *Antwerpen* aangekocht, welke zij in een Klooster verbouwden, dat in 1623 werd betrokken (a.).

Intusschen hebben deze *Karthuizers* te *Antwerpen* eerst hunnen intrek genomen in de *Refugie* der *Karthuizers* van *Lier*, *St. Catharina* geheeten, op den hoek van de *Rocstede* of *Rochus-straat* en de *Beggijnen-straat*, terwijl zij de goddelijke diensten verrigten in de *St. Rochus* Kapel, daarbij staande. Middelerwijl zochten zij eene geschikte plaats om een Klooster te bouwen, terwijl hun daarin ter zijde stond JOANNES DE RAM, raadsheer en thesaurier der stad. Na hier en daar sedert 1619 te vergeefs gevraagd te hebben, vonden zij eindelijk eenen ruimen grond tusschen de *Bocstege* en de *Beggijnen-straat* teweten twee tuinen, de *Raamhoven*, den eenen genoemd de *Beekraam*, den anderen de *Spiegelraam*, vast nevens het voornoemde *Refugie-huis*, welke zij in 1624 op hunnen naam kregen. Dadelijk begonnen zij deze plaats in gereedheid te brengen en in korten tijd had deze de hoedanigheid van een Klooster. Nu verzochten de Paters dat dit nieuw huis bij de orde zou ingelijfd worden, wat zij in het volgende jaar verkregen, gelijk zij ook van den Bisschop, van het Kapittel en van den Senaat zeer gunstig onthaald zijn. Met toestemming van alle zijden hebben zij ijverig gewerkt aan de voltrekking der noodige gebouwen, zoodat in het volgende jaar 1626 het huis en de Kapel zijn ingezegend door den Bisschop JOANNES MALDERUS. In later tijd hebben zij een heerlijk Klooster en eene treffelijke Kerk gebouwd (b). Nadat zij 50 jaren in hunne eerste Kapel de dienst

(a.) De overige leden van het *Carthuizers-Klooster* van *Vucht*, hebben met toestemming van den Bisschop, onder *Casteren* bij *Bortel* of nu onder *Liempde*, een hunner hoeven tot een Klooster-gesticht ingerigt en daaraan eene Kapel gebouwd, wáár zij zich ophielden tot na de afkondiging van het Retorsie-plakkaat, dat den 2 Februarij 1636 werd uitgevaardigd, wanneer zij zich te *Bokhoven* hebben neergezet; dan in 1639 vereenigden zij zich weer met hunne broeders te *Antwerpen*. (COPPENS *Nieuwe beschrijv. van het Bisdóm van 's Bosch*, d. 3, afl. 2, bl. 330—331).

(b.) DIERCXSENS t. 7, pag. 174—176. HENRICUS DE RAM, zoon van JOANNES hier boven vermeld, was Koster bij de *Karthuizers* te *Lier*, en schreef

hadden verrigt en nadat zij hun klooster langs de straat en hunne nieuwe Kerk in 1677 voltrokken hadden, heeft **AUTBERTUS VAN DEN EEDE**, Bisschop van *Antwerpen* deze Kerk met 5 Altaren gewijd ter eere van *God Almagtig*, van de *H. Maagd Maria* en van alle *Heiligen*. De Kerk zelve ter eere en ter gedachtenis van de *H. Sophia*, — zooals de Bisschop zelf zegt in den brief deswege gegeven den 12 December, — het hoog Altaar ter eere van het *H. Kruis*; het tweede Altaar aan de rechterzijde binnen het koor ter eere van den *H. JOSEPH*; het derde aan de linkerzijde binnen het koor ter eere van den *H. H. JOANNES BAPTISTA, ROCHUS* en *ANTONIUS*; het vierde regts vóór het koor ter eere van de *H. Maagd MARIA*; het vijfde vóór het koor ter eere van de *H. H. BRUNO, HUGO* en *ANSELMUS*. De twee laatste zijn den 14 daaraanvolgende gewijd (*a*). — Voor het hoog Altaar in het midden van het Kruis stond een monument van eenige weldoeners met dit opschrift:

D. O. M.

Monumentum familiarum *Joannis Hellinx*
et *Ludovici van Colen* benefactorum (*b*).

R. I. P.

»den oorsprong van het Karthuizers-huis der *H. Sophia* van Constantinopel, verzameld door den Prior *Gerardus Eligius* te Antwerpen.» Ms. Petrus Daems zong eenige dichten voor gezegden *HENRICUS*; — een als deze nog in het noviciaat was: *Encomiasticum solitudinis Carthusianæ*. Antv. 1613. pag. 16 in 4° — een op den dag zijner professie: *fructus divini amoris*. Ibid. pag. 12, in 4°.

Hoezeer *JOANNES DE RAM* de familie der Karthuizers genegen was, blijkt uit een schoon geschilderd raam, dat hij in het Klooster te *Lier* had doen plaatsen *ad majorem Dei gloriam et Ordinis memoriam* 1614. (Zie *F. X. DE RAM Synops. Ep. Antv.* pag. 222).

(*a*.) *DIERCXSENS* t. 7, pag. 408--409 deelt dezen brief mede.

(*b*.) *LUDOVICUS VAN COLEN* van *Antwerpen* vertrok na den dood zijner vrouw naar de *Karthuizers* van *Zeelem*, wáár hij gedurende 7 jaren het strengste leven heeft geleid tot zijnen dood, die voorviel den 20 Maart 1715. Zie *DIERCXSENS* t. 7, p. 409–410.

Bij het doorbreken der dijken en het overstroomen der polders hebben onze *Karthuizers* veel geleden, zoodat al de Religieusen naar andere Kloosters werden gezonden, en slechts in het Klooster van *Antwerpen* overbleven de Prior NICOLAUS BROUCMAN en EMBERTUS HELLINX, met een leekebroeder en een huisgenoot (a); alles werd echter spoedig hersteld en de gevlugte kloosterlingen keerden weer terug. Het Klooster had ook veel te lijden bij de beeldstormerij; doch dit te boven, bleef het voortdurend onder den naam van *het huis van de H. Sophie* bestaan tot het jaar 1783, wanneer het door Keizer JOSEPH II vernietigd is (b).

HET KLOOSTER DER CELLEBROERS OF ALEXIANEN.

Volgens GRAMMAIJE en SCRIBANIUS begonnen de *Cellebroeders* reeds in het begin der 14^e eeuw uit Duitschland te *Antwerpen* te komen, zoekende gelegenheid, om liefdewerken te verrigten, aan hunnen staat eigen. Zij woonden in beginne verspreid in deze stad; zij besteedden hunnen arbeid tot het verzorgen der zieken en het begraven der dooden. Later hebben zij zich hier voor goed gevestigd.

Zij werden doorgaans *Cellebroeders* genoemd, omdat zij hun verblijf in Cellen of Kamers der zieken meestal hadden, of *Alexianen* naar hunnen beschermheilige, den H. ALIXIUS. Men gaf hun soms ook den naam van *Matemannen*, volgens GRAMMAIJE matigheid of matig leven, of volgens anderen van het hollandsch woord *maat*, wat ook *makker*, *gezel* en *vriend* beteekent, omdat zij als makkers of slechts door den band van vriendschap vereenigd waren. Men heeft hen ook wel eens *Lollarden* geheeten; doch ten onregte, om-

(a.) Dat is: iemand, die bij hen voor zijn geld inwoonde en hunne leefwijze volgde.

(b.) DE RAM alsvoren pag. 223 en DIERCXSENS *ibid.* p. 442. In het jaar 1659 den 22 Febr. verkochten de *Karthuizers* alle hunne bezittingen in de *Meijerij van 's Bosch*. (COPPENS alsvoren. *Ibid.*).

dat dezer instelling zeer verschillende is van die der *Cellebroeders* (a.).

Deze Broeders hadden zich door hunne liefdewerken beminnelijk gemaakt en werden nuttig geoordeeld. In het jaar 1342 zijn zij bij elkander vereenigd gaan leven, en in 1345 werd hun een huis ten geschenke gegeven in de *Zuurstraat* niet ver van de *eijermarkt* door HENRICUS SUIJDERMAN, een Duitschen koopman (b.): LE ROY (*Not.* p. 44) zegt, dat hij voor hen een klooster bouwde. Vornoemde HENRICUS heeft de goedkeuring van den H. Stoel verkregen, door welken zij onder den Regel van den H. AUGUSTINUS zijn gesteld (c.). Ofschoon het schijnt, dat zij, vóór de heft der volgende eeuw, niet door de drievoudige gelofte verbonden waren, nogtans is het niet ongegrond te gelooven, dat hun inrigting te dier tijd was goedgekeurd, daar MIRUEUS (*Hist. Orig. Ord. St. August.*) verzekert dat zij in zuiverheid geleefd hebben met toestemming van GREGORIUS XI, BONIFACIUS IV, EUGENIUS IV en andere Pausen.

De Alexianen hebben de gemelde plaats bewoond tot het jaar 1546, waarin zij eene Kapel hadden met een klokje, ter welker bouwing zij in 1491 van het Kapittel verlof hadden verkregen.

(a.) Zie wegens de *Lollarden*, anders ook *Nollarden*, DIERCXSENS t. 3, p. 137, waar hij zegt, dat de pligt van dezen was zieken bezoeken en voorbereiden tot eenen godvruchtigen dood. — In sommige landen worden degenen, die wij *Cellebroeders* noemen, *Meccianen* geheeten, van MECCIO hunnen insteller. Paus CLEMENS VI had, bij eene vreeselijke pestziekte, die, in 1348 en volgende jaren, door bijna geheel Europa woedde, aan allen, die aan de door de pest besmette zieken eenige dienst zouden bewijzen, eenige geestelijke gunsten toegestaan. Daarop werd door zekeren MECCIO eene vergadering van personen opgericht, die zich aan de verzorging van dergelijke zieken toewijdden. Men nam den Regel van den H. AUGUSTINUS aan, en de vergadering werd, omtrent 1460, door PIUS II goedgekeurd. In sommige landen werden hierom de leden van een dusdanig genootschap *Meccianen* genoemd. Zie BERGIER *Dict. de Theol. Art. Cellites et Lollards*.

(b.) Ongetwijfeld dezelfde, die 5 jaren vroeger het *Gasthuis van O. L. Vr.* in de *Kerkhofstraat* had gesticht.

(c.) NICCL. CRUSEN in zijn »*Monasticum Augustianum*» pag. 146; en dus niet onder den regel van FRANCISCUS, zooals GRAMMAIJE zegt.

Vele privilegiën zijn door de Pausen aan de *Congregatie der Cellebroeders en Cellezusters* (a.) of aan de Orde vergund geweest, welke Paus JULIUS II op verzoek van Broeders en Zusters den 6^e der kalender van Julij 1506 opnoemt. Uit de Bulle van PIUS II van 1458, zien wij dat hunne kleeding eertijds was, een lange rok over het onderkleed, met eenen mantel van grijze kleur met een kap, tegelijk met een zwarten scapelier; doch later hebben al, die den Regel van den H. AUGUSTINUS volgden, geheel in 't zwart gekleed geweest. In diezelfde Bulle vergunde PIUS II, dat zij de drie groote Religie geloften konden afleggen. Uit kracht van dien hebben 12 *Alexianen* van *Antwerpen* eene solemne professie gedaan in het jaar 1461 (b.). SIXTUS IV verleende hun het regt, om eenen Visitor-Generaal van de Congregatie te kiezen, — om vóór den Rector van elk huis de professie te doen en de geloften af te leggen, — en voor elk huis eenen biechtvader te kiezen. (Deze Bulle was van de zevende der kalender van Mei 1472); en in de volgende maand stond SIXTUS toe, dat zij eene Kapel en eene kleine klok zouden hebben en een eigene begraafplaats (c.). Eindelijk vernieuwde hij de goedkeuring der Orde, door zijne voorzaten daaraan gegeven en — schonk hij eenen milden aflat aan al wie hunne Kerk bezoeken of tot derzelve onderhoud bijdragen zouden.

In het jaar 1377 had Paus GREGORIUS XI de *Cellebroeders* onder de bescherming van den H. Stoel gesteld en verboden hun eenige moeilijkheid aan te doen of met schimp of spot te bejegenen, vooral om hunne nederige kleeding: daar dit nog niet genoeg hielp, hebben Schout, Schepenen en Raad der stad *Antwerpen*, ingevolge het verlangen van Z. Heiligheid, in het jaar

(a.) Van de *Celle-Zusters* zal later gewaagd worden. Zij schijnen van dezelfde inrigting en van den beginne af ééne Congregatie geweest te zijn.

(b.) Deze Bulle van PIUS II was van 1458. Zie DIERCXSENS wegens dit en het vorige, t. 2, pag. 88—96.

(c.) Het Kapittel heeft in 1491 zijne toestemming daartoe verleend onder eenige bepalingen. Zie dezen brief bij DIERCXSENS t. 3, p. 150—154.

1399, mede onder hunne bescherming genomen de huizing en stede, „*die gestan es ane de Veemerct*” (a) met de arme Broeders, verbiedende dat hun eenige „*hinder, last of moeijenis*” zou geschieden, met bedreiging van kastijding en bestraffing voor de overtreders (b).

Uit vrees van overgang der besmettelijke ziekte, doordien de *Cellebroeders*, die pligtshalve allerlei zieken moesten verzorgen in het midden der stad hunne woning hadden, en daaromtrent de voornaamste geestelijken en burgers woonden of voorbijgaan moesten, hebben de ingezetenen het verlangen te kennen gegeven, dat deze *Broeders* hun verblijf zouden overbrengen naar eene andere plaats meer buiten het volk. De *Cellebroeders* vreezende van eenmaal gedwongen te zullen worden, hebben zich tot den Prins gewend, verzoekende verlof om eenen anderen grond te mogen aankopen, welk verzoek hun ingewilligd is, op voorwaarde, dat zij hunne vorige woning en erve met den aankleve zouden verkoopen tot wereldsch gebruik (c). Zij kochten en kregen in bezit eenen ruimen grond in het uiterste deel der stad, op het einde der *Lange-nieuw-straat*, bij de *Jesus-Kapel*. Daar echter de *Alexianen* gedurende 20 jaren geen werk maakten van verhuizen, heeft de Senaat der stad hen, in 1547, genoodzaakt met den eerste naar hunne aangekochte erve te vertrekken en het te verlaten Klooster, volgens den wil des keizers te verkoopen.

Ter oorzake van dit bevel begonnen de *Alexianen* op hunnen grond een nieuw Klooster op- en in te rigten bij de *Jesus-Kapel*, terwijl zij zich intusschen tot den H. Stoel wendden, verzoekende toestemming van den Paus, om het oud Klooster en de *Kapel*

(a.) Hier wordt te kennen gegeven, dat de *Cellebroeders* hunne woning hadden op de *Veemarkt*. De overlevering wil, dat deze markt was, waar thans de *Zuerstraat* is; doch nog waarschijnlijker, waar de *eijermarkt* is.

(b.) Dit stuk in oud hollandsch leest men bij *DIERCXSENS* t. 2, p. 154—155.

(c.) Het *Diploom* deswege gegeven door Keizer *KAREL*, den 23 Maart 1527, vindt men bij *DIERCXSENS* t. 4, p. 25—27.

te mogen profaneren en verkoopen tot wereldsch gebruik. Zij verkregen verlof hiertoe en den last, om de gelden daarvan komende tot voltrekking van het nieuwe Konvent te besteden (a). Zij waren alzoo verplicht hun huis te verlaten, dat zij 203 jaren hadden bewoond, en trokken naar het nieuwe Klooster, dat zij heerlijk hadden opgebouwd met eene kleine sierlijke Kapel, die den 8 Julij 1550 gewijd is.

In het jaar 1558 waren de Cellebroeders om de duurte der levensmiddelen tot zulke armoede vervallen, dat zij eenige broeders uit hun huis naar andere Kloosters moesten zenden, — bepaaldelijk doordien hun het dragen der dooden naar het graf ontnomen was, waardoor zij gedeeltelijk den kost verdienden. Zij namen hunne toevlugt tot den Senaat, die alles wél overwegende, een bevel uitvaardigde ten hunnen voordeele wegens het begraven der dooden en het verplegen der zieken (b).

In den jare 1571 hadden de Cellebroeders veel te lijden van kwaadwillige booswichten, zoo op de straten als aan de poort van hun Klooster, dermate dat eenige door het werpen met steenen gewond en ten gevolge van dien overleden zijn. De Senaat heeft hierin voorzien bij een bevel van 26 April van dat jaar (uit een *Ms Kronijk*). In gemeld jaar begonnen zij eene grootere kapel te bouwen, waarvan de eerste steen is gelegd, den 8 Junij, door GERARDUS DESPOMEREAUX, Provisor van het huis en een tweede door PETRUS WILLEMSSEN als Vader des huizes. (DIERCXSENS t. 5, 58). In het vervolg van tijd is hun Klooster tot een treffelijken bouw gekomen en het Konvent is blijven bestaan tot het einde der vorige eeuw.

(a.) Het Klooster is in kavels of deelen verkocht, en door den grond is eene nieuwe straat getrokken, de *Vleminxstraat* geheeten. Alles werd zoodanig vernietigd, dat er geen spoor van overig is. — DIERCXSENS t. 4, p. 111—114.

(b.) Dit blijkt uit een *Ms Kronijk*. DIERCXSENS t. 4, p. 178—179.

HET KLOOSTER DER DOMINIKANEN OF PREDIKHEEREN. (a).

Van tijd tot tijd waren er van elders eenige Predikheeren te *Antwerpen* geweest en dezen lieten eenen goeden geur na. *Antwerpen* had in den zin, om deze Paters tot zich te roepen. Het kapittel had denzelfden wil opgevat en besloot derhalve in 1241, deswege met den Bisschop van Kamerijk, waaronder alsdan deze stad behoorde, te handelen, ten einde de *Predikheeren* uit te noodigen om een konvent te *Antwerpen* te stichten.

De Bisschop, die niet slechts op de bevordering der godsdienst en godsvrucht, maar inzonderheid op het behoud der burgers tegen de verleiding der ketters van dien tijd, de *Waldensen* en anderen bedacht was, stemde in 1242 niet alleen in met het verlangen van het Kapittel, maar deed al het mogelijke om de *Predikheeren* hier te krijgen.

Ter gelegenheid dat het Provinciaal Kapittel der Predikheeren te *Straatsburg* in 1243 vergaderd was, verzocht de Bisschop de toestemming van den Hertog HENRICUS tot oprigting van een konvent dezer orde in het Markgraafschap, en dat hij door eenen brief de zending van eenige Paters zou vragen. De Hertog heeft gaarne dit verzoek ingewilligd, daar hij van zijne jeugd af deze orde beminde. Op dezelfde wijze ging het op verzoek des Bisschop met den Senaat.

Zoodan zijn er brieven gezonden aan het Kapittel, te *Straatsburg* vergaderd, door den Bisschop, door den Hertog, door den

(a.) De orde der *Predikheeren* erkent den H. DOMINICUS voor haren insteller; en hierom worden de leden, daartoe behoorende, ook wel *Dominikanen* genoemd. Deze orde werd, in het jaar 1216, door Paus HONORIUS III bekrachtigd, en heeft, gelijk de *Minderbroeders*-orde, drie afdelingen: eerst de eigenlijke *Predikheeren*, die omtrent het jaar 1389, door den gelukzaligen CONRARDUS VAN PRUISSE eene hervorming onderging: vervolgens de *Predikheerinnen*, welke reeds vóór de Predikheeren een gesticht hadden, en door de H. CATHARINA van *Senen* later zijn hervormd: eindelijk heeft men nog de derde orde van den H. DOMINICUS. Zie HENRION *Hist. des ord. Relig.* p. 148-157, en BUTLER Art. *Dominique*.

Senaat en door den Aartsdiaken, met gelijk verzoek, dat de Paters zouden gelieven te zorgen, dat er een konvent hunner orde te *Antwerpen* zou geplaatst worden. De Provinciaal en de definator's van het Kapittel besloten aan dit verzoek te voldoen (a.). Voorloopig kwamen in 1243 op bevel van deze, naar Antwerpen de *Prior* van het konvent van *Leuven*, met name THEOBALDUS, met WILHELMUS VAN EIJKE en nog twee Paters naar zijn goedvinden, om dáár een plaats aan te schaffen en cellen gereed te maken. Aanstonds werd hun een verblijfplaats aangewezen in een kwartier buiten (later binnen) de muren der stad, waar tot op den huidigen dage nog eene straat bekend is, onder den naam van *de Prekers-sstraat* of *Preke-sstraat* (b.). De Paters inmiddels eene geschiktere plaats binnen de stad zoekende, verkozen degene, die zij later bewoonden. ARNOLDUS VAN LIER en na hem WILHELMUS zijn zoon bezaten dezen grond, gelegen op *den Dries*, en hielden hem ter leen van HUGO NOZE, doch slechts onder geschil. WILHELMUS, gehuwd met SIBYLIA VAN CROMVLIET, had bij zijn testament dezen grond en huizing vermaakt aan de *Pre-dikkeeren*, onder voorwaarde dat zij aan de erfgenamen 60 pond-Leuvens zouden betalen. Daar echter de Hertog voorwendde, dat ARNOLDUS en WILHELMUS voornoemd dezen grond niet geregte-lijk hadden gebruikt, en dat deze tot zijn domein behoorde, was er eene toestemming ter vreedzame bezitting noodig, welke hij verleende bij diploma op de vigilie van sinxen 1249.

Na het verkrijgen van dit diploma begonnen de Paters die plaats voor zich te bereiden; doch eerst in 1256 zijn zij naar dezelve verhuisd, zooals LE ROU (*Not.* p. 42) zegt, waarschijnlijk om nieuwe geschillen onder de familie VAN LIER, die intusschen weggeruimd zijn.

(a.) Zij hadden echter het regt niet om een Konvent te stichten zonder toestemming van het generaal Kapittel, dat eerst den volgenden zomer te *Boulonje* zou plaats hebben; zoo moest men tot dan het besluit afwachten.

(b.) DIERCXSSENS t. 1, p. 232—233 en 243—255. Men vindt er de boven bedoelde brieven, en eenen van *Straatsburg* aan den *Prior* te *Leuven*.

De nieuwe *Predikheeren* legden zeer veel ijver aan den dag in het verkondigen van het woord Gods en het bekeeren der zondaren, niet alleen in *Antwerpen*, maar ook in alle omliggende streken, onder de Bisdommen van *Kamerijk*, van *Luik*, van *Utrecht* en van *Keulen*, terwijl de betrekkelijke Bisschoppen hun daartoe de vrijheid gaven en hen met geestelijke gratiën en tijdelijke gunsten begiftigden; inzonderheid heeft HUGO, Kardinaal van de H. *Sabina*, Legaat van den H. Stoel, hen met buitengewone genegenheid bejegend, als blijkt uit zijnen brief gegeven te *Keulen*, in 1252 (a.).

De voornoemde HUGO NOZE, raadsheer der stad, gaf zijn alldiaal goed dat nevens den grond op den *Dries* gelegen, voor en aan de poort der *Predikheeren* belendend was, en zich uitstreckte van het huis van EVERARDUS NOZE tot aan den watermolen, aan deze Paters ten geschenke (b.).

Nu zij een uitgestrekt erf bezaten, begonnen zij in 1262 een ruim Klooster en een fraaijen tempel te bouwen, die eerst in 1276 voltrokken was en gewijd door ALBERTUS *magnus*, eertijds Bisschop van *Ratisbon* of *Regensburg* die toevallig te *Antwerpen* en daartoe gemagtigd was. De kerk was aan den H. PAULUS toegeheiligd (c.).

In het jaar 1262 is er ter voorkoming van alle geschillen, eene overeenkomst getroffen tusschen het Kapittel van de Cathedralekerk en de *Predikheeren*, wegens het maken van testamenten en legaten (die destijds, om van kracht te zijn, vóór den eigen Pastoor of, met toestemming van dezen, vóór eenen anderen priester, moesten gemaakt worden), wegens het bezoeken der zieken, het begraven der dooden, enz. (Zie DIERCXSENS *ibid.* p. 293—295).

(a.) Deze Kardinaal was HUGO de *S. Theuderio*, de eerste uit de orde der *Predikheeren*, die tot deze waardigheid is verheven. (DIERCXSENS t. 1, p. 278).

(b.) Dit blijkt uit den brief, waarin zijne dochter met haren man, in 1262, deze gift bekrachtigde. DIERCXSENS *ibid.* p. 293.

(c.) Men vindt den brief van ALBERTUS deswege gegeven daags vóór *O. L. Vrouw-Geboorte* 1676, bij DIERCXSENS *ibid.* p. 308—309.

Desniettegenstaande zijn er later nog oneenigheden gerezen, vooral wegens het begraven die echter weer uit den weg geruimd zijn door minnelijke schikking of door tusschenkomst der overheid.

Omtrent het jaar 1500 hadden vele Kloosters eene hervorming noodig, en onder deze was het Konvent der Predikheeren van *Antwerpen*, waarvan men zegt, dat het in genoemd jaar hervormd is, door het toedoen van ANTONIUS WELLENS, Prior van dit Konvent, die den 19 Februarij 1471 te *Leuven* den graad van leeraar in de godgeleerdheid had ontvangen, terwijl die hervorming verrigt werd door SERVATIUS FAUCHEL, Prior van het Konvent van *Keulen* (a).

Aangezien hun voormelde tempel, die in 1476 was gewijd, op eene lage plaats der stad was gelegen, waar men veel van de overstromingen der Schelde had te lijden, en deze ongetwijfeld door ouderdom begon te vervallen en voor den overvloedigen toeloop van volk te klein werd bevonden, hebben de Paters, die het plan hadden opgevat van eene nieuwe Kerk te bouwen, den grond daar naast gelegen, allengs beginnen op te werken en tot 15 voeten verhoogd; en het is op dezen verheven grond, dat zij, in 1539, een begin maakten met den bouw van hunne nieuwe Kerk en van ruime slaapvertrekken, door hulp en zorg van CORNELIUS VAN ERTBORNE, leeraar in de godgeleerdheid en Provinciaal in de *Nederlanden*, die alsdan tegelijk Prior van dit Konvent was. De opbouw der Kerk ging langzaam voort, waarschijnlijk om de tijdsomstandigheden; trouwens eerst in het jaar 1571 is deze Kerk ter eere van den H. PAULUS gewijd door GODEFRIDUS VAN MIERLO, Bisschop van *Haarlem* (b). In 1578 moesten

(a.) GRAMMAIJE *Ant. libr. 2, cap. 7*, en de Schrijver van de »*Chor. Cœnob. FF. Præd. Antv.*» bij SANDERUS.

(b.) GODEFRIDUS, naar zijne geboorteplaats VAN MIERLO genoemd, was van de orde der Predikheeren en had deze in het Klooster te 's *Bosch* aangenomen, welks overste of prior hij daarna werd. Later bekleedde hij dezelfde bediening in het Klooster te *Utrecht*. Hij was een uitmuntend theoloog en bewam den graad van hoogleeraar in de Godgeleerdheid. Om zijne uitste-

zij hunne Kerk tot aan het koor, ten dienste der Calvenisten afstaan, bij dekreet van den 4 October (*Ms. kronijk*). Tijdens de landsberoerten en woelingen der nieuwsgezinden werd het Klooster uitgeplunderd en van vele versiersels beroofd, en vooral had het bij de beeldstorming veel te lijden, die in 1566 plaats had en later herhaald is, terwijl de Paters in 1579, met eene dolzinnige woede verjaagd zijn geworden uit hun Klooster en uit de stad, en — eerst in 1585 wedergekeerd zijn, toen deze stad weêr onder het gebied van *Spanje* was. In die tusschen-jaren, toen de oproerlingen en kettters meester waren, waren alle plaatsen des Kloosters verwoest en de gebouwen omvergehaald; deze hebben de Paters echter wederom trachten te herstellen. In 1605 heeft de Prior HENRICUS VAN DEVENTER het kleinste deel van de pand herbouwd. De teruggekeerde Predikheeren preekten weer op nieuw met veel ijver het woord Gods en bewezen hunne diensten aan het volk der stad door het toedienen der Heilige Sacramenten, het onderwijzen der jeugd en het bekeeren der van het geloof en de goede zeden afgedwaalden, waarvoor de stad en Magistraat uit gevoel van dankbaarheid, aan dit Klooster milddadig, van 1608

kende hoedanigheden werd hij, in 1559, tot Provinciaal der Predikheerenorde verkozen. Nadat de eerste Bisschop van *Haarlem* NICOLAËS NIEULANT, in 1569, zijne bisschoppelijke bediening had neêrgelegd, werd GODEFRIDUS tot vicaris-generaal des Bisdoms benoemd, en door den Koning van *Spanje* voor den openstaanden zetel aan den Paus voorgedragen. PIUS V verhief hem tot Bisschop van *Haarlem* den 11 December 1570, en hij werd, den 11 Februarij 1571 te *Antwerpen* gewijd, waar hij des anderen daags de Kerk van het Predikheeren-Klooster wijdde, als boven gezegd is. Steeds en overal legde hij eene wonderlijke zachtmoedigheid, gepaard met eenen onvermoeiden ijver, aan den dag. Toen, in 1578, *Haarlem* onder de protestantsche krijgsmagt kwam, is hij te naauwernood behouden en gevlugt, eerst naar *Bonn* en toen naar *Munster*, en in 1587, werd hij met het geestelijk bestuur des Bisdoms van *Deventer* belast, wanneer deze stad onder de gehoorzaamheid van den Koning van *Spanje* was wedergekeerd. Dan, kort daarna, den 28 Julij 1587, overleed hij dáár tot groote droefheid zijner onderhoorigen en werd in de Kerk van den H. LEBUINUS begraven. (Zie wegens dezen Bisschop *Batav. Sac.* II, p. 312 en *Biblioth. Belg.* t. 1, p. 373).

tot 1616, eenen jaarlijkschen onderstand verleend heeft van twee duizend gulden; voor welk geld en verdere aalmoezen van godvruchtige Christenen, onder de Priors MICHAËL VAN OPHOVEN EN JOANNES BOQUET de slaapplaats, de pand en de Bibliotheek herbouwd zijn (a).

Daarbij is, in het jaar 1618, mede door de zorg van voornoemde Priors, een nieuw koor, ter lengte van 130 voet, in proportie van de nieuwe kerk, met een steenen toren en nieuwe vleugels, het kruiswerk geheeten, ter bouwing aangelegd; terwijl de eerste steen van dit werk is gelegd door JOANNES MALDERUS Bisschop van *Antwerpen*, en de Magistraat der stad. (SANDERUS *Chor.* p. 3.) Eindelijk werd deze overheerlijke Kerk voltrokken, welke door hare schoonheid en majesteit alle andere van dezelfde orde in de *Nederlanden* en elders overtreft. Dit zonderlinge vindt men hier nog, dat buiten tegen den bouw der Kerk eene afbeelding van den *Calvariënberg* bestaat, -- waarbij men ook CHRISTUS in het graf ziet liggen. Deze Kerk dient thans nog voor eene Parochiekerk de stad.

Op verzoek en aandrang van den Bisschop JOANNES MIRAEUS hebben de Paters ook onderwijs gegeven in de latijnsche en grieksche taal en in 1605 voor de jongelingen hunne school geopend op den *Driessch*: dan, nadat zij 43 jaren de jongelingen tot de theologische studie in hunne school voorbereid hadden, hebben zij, slecht geraden hunne school gesloten (b). Den 7 Julij hebben zij de

(a.) MICHIEL VAN OPHOVEN, anders OPHOVIUS was te 's *Bosch* geboren, en -- later Bisschop dier stad: doch van hem later. -- JOANNES BOQUET, hoogleeraar in de godgeleerdheid, werd eerst Prior te *Iperen* en daarna te *Keulen*, doch eindelijk te *Antwerpen*, terwijl hij ook tot tweemaal toe Vicaris-Generaal is gekozen. (SANDERUS t. 3, p. 6).

(b.) DIERCXSENS t. 6, p. 360 en t. 7, p. 302. De overlevering wil, zegt hij, dat dit gebeurd is op aanraad van MARIUS AMBR. CAPELLO, destijds Prior (later Bisschop van *Antwerpen*), die oordeelde, dat deze bezigheid niet paste aan- of beletsel was voor degenen die zich toelegden op de godgeleerde wetenschap.

studenten plegtiglijk met ontrolde vlaggen en wimpels naar de leerschool der Jesuïten overgebracht om dáár hunne studie te voltooijen. Terwijl het Klooster te *Antwerpen* was gevestigd is uit hetzelfde een aantal aanzienlijke en geleerde mannen voortgesproten en zijne vele jongelingen van groote verwachting en van adellijke familiën in de orde opgenomen. Onder deze telt men GERARDUS VAN HONTENISSE, leeraar in de godgeleerdheid, Provinciaal van *Duitschland*, biechtvader van den Graaf van *Vlaanderen*, in 1388 overleden. — JOANNES VAN BEEK die den graad van leeraar in de godgeleerdheid had verkregen, Prior te *Antwerpen* die door den Aartshertog (later Keizer) MAXIMILIANUS als afgezant gezonden is geweest tot ALEXANDER VI Paus van Rome en aldaar overleden is in 1501. — ANTONIUS TIMMERMANS van *Duinkerke*, die, omdat hij uit de biecht niet wilde klappen, tijdens zijne ballingschap, na verschrikkelijke pijnigingen, den 28 Maart 1582, te Antwerpen op de markt gewurgd is en vervolgens in vier stukken gekapt. Met zulk eene kloekmoedigheid en standvastigheid heeft hij de martelaarschap onderstaan, dat hij tot verwondering en schrik diende zelfs voor de ketters (a). — BALTHAZAR DRESSELS, Generaal der orde en Prior van *Antwerpen*, inquisitor van het heilig geloof, die gehaat werd van de nieuwsgezinden en inzonderheid van de Anabaptisten, maar als een heilig man stierf in 1588. — HENRICUS VAN PUTTEN (*Puteanus*) lector der H. godgeleerdheid, Prior en Procurator, uitmuntende in eenvoudigheid der zeden, had eene bijzondere devotie tot de *Allerh. Moeder Gods Maria*, hij heeft den roem van den H. Rozenkrans met een gedurige bejivering en onvermoeiden ijver wonderlijk bevorderd. Van de ketters verjaagd en in ballingschap gezonden, heeft hij veel van deze moeten lijden en is te Antwerpen in Oct. 1594 overleden. Men denkt dat hij ook den geest van voorzegging heeft bezeten.

(a.) Zie wegens hem HIACINTHUS CHAQUET in zijn boek »*de SS. Prædicatoribus Belgii*» cap. 19. — RAISSIUS en anderen.

JACOBUS BUIJENS, geboren te *Mol*, een ijvervol Predikheer, ootmoedig en vriendelijk in den omgang, een voorstander van het Klooster en van den *Allerh. Rozenkrans*; hij beschreef de levens der heiligen van zijne orde, en door hem werd eene vrouw, door booze geesten bezeten en gekweld, door het inschrijven van dezelve in de broederschap van den H. Rozenkrans, bij een mirakel, door de hulp van de *H. Maagd Maria*, in 1599, van die kwellingen bevrijd.

MICHAËL VAN OPHOVEN, had zich in 1586, te *Antwerpen* in de orde der Predikheeren begeven en uitmuntende in verstand en wetenschap, werd hij als Professor in de wijsbegeerte gekozen in het Klooster van dezelfde orde te *Leuven*. Men zond hem voor eenigen tijd naar de Universiteit van *Bononië* in *Italië*, om in de godgeleerdheid voortgang te doen. Van daar teruggekeerd, werd hij te *Leuven* licentiaat in die wetenschap in 1601, terwijl hij verder in 1610, in zijne orde den graad van doctor of hoogleeraar bekwam. Eerst werd hij Prior van het Klooster der Predikheeren te *Leuven*, en later tot viermaal toe, in dat van *Antwerpen*, welk Klooster door de beeldstormers veel geleden had; doch door hem in eenen voortreffelijken staat hersteld werd. Van het jaar 1611 tot 1615 was hij Provinciaal. In het midden van zijnen apostolischen ijver, werd hij in 1623 te *Heusden* gevangengenomen en omtrent 18 maanden in hechtenis gehouden, wanneer hij, volgens WAGENAAR (*Vaderl. Hist.* d. 10, bl. 492), tegen een gevangen bevelhebber van *IJzendijke* werd uitgewisseld. Kort daarna werd hij, in 1625, Bisschop van *'s Bosch* benoemd, en den 17 Sept. 1626, te *Antwerpen* gewijd. Als Bisschop bestuurde hij in de moeilijkste tijden zijne Kerk met eene wonderbare waakzaamheid en standvastigheid, terwijl hij een eenvoudig en kloosterlijk leven leidde. — In het jaar 1628, woonde APHOVIUS de vergadering der Bisschoppen bij, die te *Antwerpen* werd gehouden. Van het kasteel van *Geldorp*, waar hij in 1630, zijn verblijf had, begaf hij zich ook bij wijlen naar *Brabant*, om met algemeen overleg der Bisschoppen, voor het welzijn der Kerk te

zorgen. Omtrent het jaar 1636 begaf hij zich naar het Klooster zijner orde te *Lier*, hetwelk hij zelf gesticht had. Hij stierf dáár den 4 November 1637, in den ouderdom van 66 jaren; en werd te Antwerpen in de Kerk der Predikheeren begraven ter linker zijde van het hoog altaar. Een zeer prachtige graftombe, met de beeldtenis des Bisschops en een grafschrift in vergulde letteren versierd, werd voor hem opgericht (a.).

HIJACINTHUS CHOQUET, van *Rijssel*, geprotesd te *Antwerpen*, had den graad van hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de Universiteit van *Douaij* verkregen, werd Professor in de H. Schrift, regent der studie te *Leuven*, in 1608, en rigtte met veel moeite en beleid, in 1620, te *Douaij*, voor zijne medebroeders in de orde een zeer ruim Kollegie op, waarin 83 studenten konden opgenomen worden. Tot welk werk, zoo deftig voor de orde en zoo nuttig voor de gansche Kerk, hem bijzonder geholpen heeft PHILIPPUS CAREVELL, Bisschop van *Vedaste*, een milddadig minnaar der vrije wetenschappen. Deze loffelijke daad is mede bevorderd door den Aartsbisschop van *Kamerijk* HENRICUS FRANCISCUS VAN DER BURCH, — door den Abt van *Liessies* ANTONIUS VAN WINGHE, — door het Kappittel der Cathedraal van *Kamerijk*, — door BARTHOLOMEUS PEETERS en eenige anderen, als J. DE BRIZUELA, PETRUS WOESTIJN, MICAHËL VAN OPHOVEN. Toen hij dit werk ondernam, was CHOQUET regent der Studie te *Douaij*; terwijl hij vroeger te *Leuven*, van 1608 tot 1616 professor was geweest eerst in de wijsbegeerte en daarna in de godgeleerdheid. Hij bedankte voor andere bedieningen, die men hem aanbood, en vergenoegde zich met driemaal *definitor* te zijn geweest in het Provinciaal Kapittel. Eindelijk heeft hij te *Antwerpen* nog professor geweest, waar hij overleden is den 6 Febr. 1645, oud 65 jaren. Hij liet vele werken na, die men vindt bij M. PAQUOT *Memoires*... in fol. t. 3, p. 245—246.

(a.) SANDERUS alsvoren, pag. 5, en COPPENS *Nieuwe beschrijv. van het Bisdom van 's Bosch*, d. 1, bl. 252—257.

Met niet minder regt mag dit Klooster roemen op MARIUS AMBROSIUS CAPELLO, eerst Prior te *Maastricht* en te *Brussel*, daarna te *Antwerpen*; hij was met goede ziels- en ligchaamsbegaafdheden bedeed, werd eerst Bisschop van *Iperen*, later van *Antwerpen*, — te *Rome* Provinciaal van het *H. Land* benoemd door den generaal THOMAS TURC, enz. Zie de *Levensberigten der Bisschoppen van Antwerpen*. Van dezen en meer anderen wordt gewag gemaakt bij SANDERUS *Chor.* p. 4 en 5 en DE JONGHE *Desol. Bat. Domin.* Ten slotte zij tot lof der *Predikheeren* opgemerkt, dat zij uitmunten in godsvrucht en liefde voor de *H. Maagd MARIA*, hiervandaan, dat door hen in onderscheidene plaatsen van tijd tot tijd opgerigt is de Broederschap van den *H. Rozenkrans*, als: in *Hulst*, *Lier*, *Herenthals*, *Theemsen*, *Mechelen* in de *St. Janskerk* en meer andere. Daarenboven is in het jaar 1619, in de Kerk van dit Klooster gesticht eene treffelijke Kapel van den *H. Naam Gods*, en dit werk werd vooral bevorderd door eene Congregatie van eenige jongelingen van goeden naam, die, meer dan 70 in getal, alsdan hunnen naam in de Broederschap van *den Zoeten Naam*, ter verheerlijking van dezen, lieten inschrijven, en op den tweeden Zondag der maand vergaarden en in de processie van het Allerh. Sacrament met brandende fakkels meê rondgingen.

Het Klooster was een fraai en uitgestrekt gebouw, en de Paters waren in groot aanzien: dikwijls hebben Keizers, Koningen en Prinsen dit Konvent met hunne tegenwoordigheid vereerd; bepaaldelijk menigwerf de Katholijke Koning PHILIPPUS II. In 1603 waren de Aartshertogen ALBERTUS en ISABELLA tegenwoordig in de *H.* dienst, op den feestdag van den *H. Dominicus* (den 4 Augustus), welke dienst verrigt werd door INACUS DE BRIZUELA (a.), pater Dominikaan, biechtvader en raadsman van ALBERTUS. — Onderscheidene malen is hier vergadering of Kapittel van de Belgische Provincie gehouden, namelijk in de jaren 1401, 1528, 1537, 1543, 1553, 1576 en 1605. Het Konvent is

(a.) INACUS, dat is *Inigo* of *Ignatius*.

daarenboven bezocht geweest door den Opper-meester der orde, als: in 1528, door FRANCISCUS DE FERRARIA; in 1574, door SERAPHINUS CAVALLI, met den Provinciaal van het H. Land; in 1646, door THOMAS TURC.

Op het einde der vorige eeuw is het Konvent vernietigd; terwijl een deel der gebouwen op heden tot pastorij dient.

HET KLOOSTER DER JESUIETEN (a.).

Het begin der *Sociëteit van Jesus te Antwerpen* schrijft PAPPEN-

(a.) De vermaarde en verdienstelijke Orde der *Jesuiten* erkent den H. IGNATIUS van *Loyola* voor stichter, wiens levensberigt bij BUTLER *vies des Saints*, en bij andere Schrijvers van de »*Levens der heiligen*» op den 31 Julij voorkomt. Zij worden *Jesuiten* genoemd naar eene Kerk, aan den H. Naam JESUS toegewijd, welke zij aanvankelijk te *Rome* verkregen. De *Jesuiten* hebben in de *Nederlanden* geene vaste woning bekomen, zoolang de prinses MARIA, zuster van Keizer KAREL V, welke aan de vijanden dezer nieuwe orde gehoor gaf, het bestuur der *Nederlanden* had. Eerst onder FILIPS II, in het jaar 1584, werd dáár de Sociëteit der *Jesuiten* gevestigd. Van vóór het jaar 1626 (MIRAEUS zegt van 1617) was de Sociëteit in de *Nederlanden* verdeeld in twee provinciën, waarvan de eene de *Vlaamsche*, de andere de *Waalsche* werd geheeten. Onder de eerstgenoemde was het Kollegie van *Antwerpen*. (Zie C. SMET *H. en roemw. pers.* d. 2, bl. 434. MIRAEUS *Diplom.* t. 3, pag. 251). Men vindt bij HENRION *hist. des ordres Relig.* p. 217—250 een geschiedkundig verslag van deze uitstekende Orde sedert hare stichting tot den tegenwoordigen tijd, en tevens eene wederlegging der hatelikheden, door de vijanden van de Katholieke godsdienst haar aangewreven.

IGNATIUS omtrent het jaar 1530, van *Parijs* dikwerf naar *Antwerpen* overkomende, trachtte de gemoederen der Spaansche kooplieden voor zich te winnen, zoodat hij de eerste grondslagen van het toekomstig Kollegie gelegd heeft, daar hij in het huis, in welks gevel later een steenen beeld van den H. IGNATIUS geplaatst is geworden, tegenover de *St. Jacobs-Kerk*, zijn verblijf had, en dáár van JOANNES CUELLAR zeer gulhartig werd ontvangen. De milddadigheid van andere kooplui heeft, als hij naar *Parijs* teruggekeerd was, de behoefte van den heiligen man ondersteund, om zijne studiën te bevorderen, en, ofschoon hij toen aan dat groote werk van de Sociëteit, niet schijnt gedacht te hebben, nogtans heeft de Goddelijke goedheid hem geen onduidelijke blijken en teekens der toekomstige tijden verleend, als hij, te *Antwerpen* zijnde, een jongeling PETRUS QUADRIUS voorhield, dat hij God be-

BROCHIVS (a.) toe aan JACOBUS LALJNEZ, een Spaansch Jesuïet, een uit de 10 eerste leerlingen van den H. IGNATIUS, welke JACOBUS, door Paus PIUS IV, met Z. Em. den Kardinaal HIPPOLITUS, naar *Frankrijk* werd gezonden en bevel kreeg zich naar het Concilie van Trente te begeven. Deze voornemende de mannen der *Sociëteit*, die in de *Nederlanden* hun verblijf hadden, te bezoeken, kwam in het jaar 1562 te *Antwerpen*, en zijnen intrek nemende bij PHILIPPUS ALMARAS Kanonik van O. L. Vr.-Kerk, is hij met blijken van welwillendheid ontvangen, vooral door hen, die vroeger den H. IGNATIUS gezien hadden, aan welke hij spoedig voldoende blijken van zijne deugd en wijsheid toonde, tot dat hij op den Preëkstool komende, de faam van zijne welsprekendheid, welke in 't publiek te *Trente* al de vaders van het Concilie had verbaasd, voor de Spaansche kooplieden nooit genoeg te verwonderen toescheen; hiervandaan dat aller verlangen en aller geroep was, dat men zulken predikant, door het oprigten van een kollegie, moest trachten hier te houden: waarom eene overeenkomst werd gesloten tusschen de Spaansche kooplieden en de Kanoniken, dat deze den grond en gene het noodige geld zouden verstrekken om eene Sociëteit te vestigen. Toen LALJNEZ verplicht was te vertrekken, week met hem niet de zorg voor de Antwerpenaren, integendeel zij nam toe, en op bevel van LALJNEZ werd eerst P. PELJS, en na 3 jaren werden andere tref-

danken zoude, omdat hij van Hem verkozen was, om in zijn vaderland een Kollegie der Sociëteit van *Jesus* op te rigten: welke voorzegging de uitkomst later bewezen heeft. Kon IGNATIUS niet evenzeer eene voorkennis hebben gehad van de eenmaal op te rigten Sociëteit te *Antwerpen*, die de eeuwige Wijsheid door Zijnen dienaar voor had, God als in zijne beschikking te kennen gevende, dat, gelijk IGNATIUS alles *tot meerder eer van God* (*ad majorem Dei gloriam*) betrachtte en deed, zooals op den bovenstijl der deur van het huis, wáár hij zijn opstal plagt te hebben, te lezen stond: *niet voor ons, o Heer, niet voor ons* (*non nobis, Domine, non nobis*). Onder eenen tweeden generaal JAC. LALJNEZ is werkelijk een begin gemaakt, als hier blijkt. (SANDERUS t. 3, pag. 19).

(a.) *Annales Antv.* t. 3, pag. 10.

felijke mannen en beroemde Predikanten afgezonden, met namen ROBERTUS CLAIJSSON en FRANCISCUS DE COSTER, die door hun preken de geheele stad tot zich trokken, predikende de eerste in de Fransche en de andere in de Vlaamsche taal. De roem en de hoogachting der Sociëteit nam dermate toe, dat welhaast derzelve stichting zou hebben plaats gehad, hadden niet die woedende toortsen der ketterijen in 1566, uit den afgrond opgerezen, hieraan een beletsel komen stellen. Zoodra rustiger dagen waren verschenen, is de bemoeijing van den Senaat en de Spanjaarden, inzonderheid van FERDINANDUS FRIAS zoo verre gegaan, dat men een ruim huis in 't midden der Natiën gelegen, het *Akensche huis* geheeten, waarin Keizer KAREL, naar men zegt, gewoon was zijn verblijf te nemen (a.), uit milddadige bijdragen heeft aangekocht, als wijders blijken zal.

De *Sociëteit van Jesus* was, den 27 September 1540, door Paus PAULUS III goedgekeurd, en in 1555 verzocht IGNATIUS, bij eenen brief van 23 October, van PHILIPPUS II, Koning en Markgraaf van *Antwerpen*, de aanneming van de Sociëteit in de *Nederlanden*; waardoor hij eindelijk de verlangde aanneming verkreeg onder zekere voorwaarden (b.).

Sedert het jaar 1565 waren de *Jesuiten* de Kapellanen of Predikanten der Spaansche natie: na voornoemde PEIJS volgde hem onder anderen op, DIONISIUS VASQUEZ, als ook JOANNES VAN ASTEN, die eertijds Pastoor van *St. Jacobs* was geweest. — De Paters Jesuiten waren gewoon hunne diensten in de *St. Jacobs-Kerk* te verrigten, totdat zij bij den Pastoor in onmin kwamen en elders hunnen ingang hebben moeten zoeken (c.). Na het

(a.) FRANCISCUS SACHINUS, historieschrijver der Sociëteit, noemt dit huis: *Aquisgranensis*, — het *Akensche* huis of *Van Aken*; terwijl anderen *aquensis* schrijven, wat hetzelfde beteekent; zoo genoemd, omdat de kooplui van Aken hier vroeger hunnen stapel hadden.

(b.) DIERCXSENS t. 4, p. 157—162.

(c.) PAPENBROCHIUS, die dit mededeelt, zegt niet, naar welke Kerk zij zich begeven, of welk huis zij eerst bewoond hebben. (*Annal. Ms.*)

vertrek van D. VASQUEZ, is ROB. CLAIJSSON (aangezien de overeenkomst, van welke boven gesproken is, tusschen de Kanoniken van] het Kapittel en de kooplieden geene uitwerking had gehad, omdat eenige voorwaarden voor de *Jesuieten* onaannemelijk schenen) met zijne medegezellen in een huurhuis gaan wonen, van hetwelk zij hoopten later een geschikt gebouw voor een kollegie te kunnen maken. Daar zij in dit huis voldoende grief vonden, is hun getal tot 14 leden aangegroeid, over welke, onder den titel van *Superior* of overste Pater à COSTA gesteld was. Als nu, in het jaar 1570, dit huis wel ingerigt was, hebben zij eindelijk in hetzelfde eene Kapel afgezonderd voor de goddelijke dienst. (a.).

Toen de Superior à COSTA door ANNA, dochter van MAXIMILIAAN II, bruid van PHILIPPUS II, Koning van Spanje, van ALBA niet kon verkrijgen dat hij zou toestaan de oprigting van een Kollegie der Sociëteit van *Jesus* in deze stad, vertrok hij met hoogst-dezelve naar *Spanje*, waarschijnlijk om hetzelfde verzoek aan den Koning te doen (b.). CLAIJSSON was korten tijd Superior; op hem volgt PETRUS TRIGOSIUS, en in het begin van zijn bestuur verbood de Doorl. Bisschop strengelijk aan de Paters in hun huis, aan een draagbaar Altaar, Mis te lezen. Vervolgens hebben de Jesuïeten in de Parochiekerken de goddelijke diensten verrigt, nu in de eene en dan in de andere, tot groot ongenoegeen der Pastoors.

Terwijl FERDINADUS FRIAS, die, een Spanjaard zijnde, de Sociëteit bijzonder genegen was, haar door zijne milddadigheid ondersteunde, en ijverig zijn best deed, om de Paters voor altijd te vestigen, deden de benijders al wat mogelijk was, om dit te

(a.) Later zegt PAPENBROCHIUS, dat het een zeer groot huis was, waarvan zij slechts een gedeelte bewoonden, gelegen tegenover het huis, waar ALBA soms zijn verblijf hield. (DIERCXSSENS t. 5, pag. 129).

(b.) DIERCXSSENS t. 5, p. 142, 164—166, 168—169, 176. Behalve deze koopprijs, was het huis nog belast met 6,000 ducaten, waarvan de verkooper er 500 uit milddadigheid kwijtschold.

beletten en bragten het zoover, dat de Hertog ALBA in 1572 de Paters gedwongen heeft hun huis te verlaten en een minder te zoeken (Autor *Prim. Secul.* l. VI, cap. 2). Men leest dat zij zeer bekrompen gewoond hebben in de *Bakeleij*, destijds aan de wallen tegen den muur der stad, niet ver van de Kerk der *Carmelieten*, van welke zij alsdan voor hunne functiën gebruik maakten (a.).

Toen het gerucht werd verspreid, dat de Hertog ALBA naar Spanje zou teruggeroepen worden, trachtte FERDINANDUS FRIAS hem over te halen, om, vóór zijn vertrek aan de Paters eene blijvende woning in de stad toe te staan. Nu minder tegenkating in den Hertog ontwarende, bood hij 4,000 ducaten aan om eene plaats te koopen, waar eenige andere burgers er nog 2,000 bijvoegden. In 1573 deed zich de gelegenheid op, om een huis te koopen, een der schoonste, in 't midden der stad, het *Akensche-huis*, dat vóór 40 jaren uit den grond was opgebouwd, door ERASMUS SCHETZ en toebehoorende aan GASPAS SCHETZ, heer van *Grabbendonk*. Doordien de Pagodoor des Konings 1000 kroonen beloofde en anderen er 100, 200, 300 en 500 gaven, kwam de noodige som bijeen, en werd het huis voor 17,000 kroonen aangekocht (b.). De Senaat had toegestemd om dit huis voor de Jesuïeten te koopen, en later is van gouvernementswege de amortisatie van hetzelfde toegestaan. In 1574 kregen de *Jesuïeten* dit huis op hunnen naam en zijn zij naar hetzelfde overgetrokken op den dag van de H. H. PETRUS en PAULUS. Zoodra zij hier woonden, kwam de duivel er tusschen en bewerkte, dat eenige, voor de Sociëteit minder genegenen den Visitator der Carmelieten overhaalden, om aan de Jesuïeten te verbieden voortaan in hunne Kerk te preëken of biecht te hooren. Dit trof de Paters niet weinig, en zij gaven hiervan kennis aan hunnen Patroon FRIAS, die hun moed inboezemde en beloofde eene voor hen geschikte Kerk te zullen bouwen; terwijl men dadelijk handen aan het werk sloeg. (Autor *Histoire Domest.* bij PAPERBR.) In den herfst

(a. en b.) DIERCXSENS t. 5, p. 142, 164—166, 168—169, 176.

begon men, in hunne woning, de grondslagen van eene Kapel te leggen, welligt met goedvinden van 's lands bestierder, doch zonder toestemming van den Deken en het Kapittel. Het Kapittel dit vernemende, verzet zich hiertegen en houdt den Paters voor, hoe zij tegen hunne regten handelden. Men zond nu een smeekschrift in aan het Kapittel, dat zich ter toestemming liet bewegen, onder eenige voorwaarden, welke echter den Jesuïeten onaannemelijk schenen; waarop zij met den begonnen bouw voortgingen, met zulken spoed, dat voornoemde Kapel op 6 maanden tijds kant en klaar stond. Het Kapittel daagde hen voor den geestelijken Regter, die de Paters in het ongelijk stelde, hen het begonnen werk deed staken en aan den Bisschop verbood de bedoelde Kapel te wijden (a.). — Vervolgens hebben de Paters op nieuw met het Kapittel gehandeld en een konkordaat aangegaan wegens de oprigting van een Kollegie met eene Kapel, hetwelk den 10 Febr. 1575 gesloten en bekrachtigd is. Wat de Paters eene Kapel noemden, was inderdaad wel eene Kerk, sierlijk en gemakkelijk ingerigt, die tegelijk 5,000 menschen kon bevatten, waarin de Predikant van alle kanten kon gezien en gehoord worden, lang meer dan 100 voeten en breed ongeveer 64, en had met den toren er op, 5,000 ducaten gekost. (*Hist. domest.*) Deze was de eerste Kerk, welke door den Bisschop SONNIUS, in zijne diocese gewijd is, met drie Altaren, — het eerste aan de H. H. PETRUS EN PAULUS, — het tweede aan de H. *Drievuldigheid*, — het derde aan de H. *Moeder Gods* toegeheiligd (b.).

In het zelfde jaar 1575 is hun huis verheven tot een *Kollegie*, en in de maand Maart is de titel van *Superior* veranderd in *Rec-*

(a.) Den brief van den Regter, deswege gegeven, vindt men bij DIERCXSENS t. 5, pag. 190—197. — het volgende konkordaat pag. 198—202.

(b.) De dag der gedachtenis van het kerkwijdings-feest is gesteld op den Zondag daaraanvolgende, dat is *Beloken-Pasche*: hieruit blijkt dat de Kerk in de Paaschweek gewijd is.

tor (nog dezelfde PETRUS TRIGOSIUS). Van dien tijd af zijn de Paters vooruitgegaan dermate dat zij later in de stad drie aanzienlijke huizen hadden, namelijk: het *professie-huis*, waarin zij nu gevestigd waren; — het *Kollegie*, hetwelk later overgebracht is naar het *Engelsch-huis*, en het *huis der samenleving* in het *Kipdorp*.

Op aandrang hunner vrienden, hebben de Paters besloten de jeugd te onderwijzen, en, van den Senaat en van den Generaal verlot daartoe ontvangen hebbende, hebben zij hunne school den 23 April geopend; terwijl Pater VAN SONHOVEN Prefect der nieuwe scholen werd benoemd, die in de Kerk, in het bijzijn van den Bisschop, de Kanoniken en anderen, eene doeltreffende redevoering heeft voorgehouden over de rigtige onderwijzing der jeugd. Zij leerden van dan af latijn en grieksch en in weinige maanden was het getal der leerlingen tot 300 opgeklommen. Intusschen werden de Jesuïeten valschelijk beschuldigd en hatelijk gemaakt bij het volk in 1576; het gepeupel dreeg de deur hunner woning open te breken en hield aan totdat de gewapende magt hen tot bedaren bragt: eenige dagen daarna had, onder nieuwe aantijgingen, andermaal een oproer en bedreiging plaats. Eindelijk in 1578 in de maand Mei, daags voor Pinksteren zijn de Jesuïeten alle uit hun kollegie verjaagd (voor verdere mishandeling door militaire wachten beschermd), in mantels gewikkeld, op een schip gebragt, om naar *Mechelen* gevoerd te worden; terwijl zij onderweg veel te lijden hadden (a.). Tot October was de inboedel van het kollegie der Jesuïeten nog bewaard gebleven, niettegenstaande sedert de 19 Augustus dit huis aan de Calvinisten was verleend om daarin de dienst van hunne religie uit te oefenen; dan, op vertoon van eenige schuldbrieven ten hunnen laste, heeft de Magistraat toegestaan, dat geheel de

(a.) DIERCKSENS t. 5, pag. 206—207, 239, 286. Het Kollegie was dien dag voor een ieder te zien, onder bewaring der wachten: vervolgens werd het gesloten en verzegeld, en — bleef twee maanden in dien staat.

inboedel zou verkocht worden; en den 4 October had die verkoopning werkelijk plaats publiek op de markt onder opveiling door den gewonen roeper (a.). Wat de Kerk betreft, deze is, zoo niet te voren (wat niet blijkt), dan toch zeker van dien tijd af voor de dienst der Calvinisten gebruikt; trouwens, zooals PAPENBROCHIVS verhaalt, den 26 October is in dezelve het nachtmaal uitgedeeld.

Wanneer *Antwerpen* op nieuw onder het gebied van Spanje was gebragt, in 1585, zijn de Jesuïeten mede teruggekeerd, eerst 2 Paters met éénen lekenbroër, en hebben hun huis teruggevraagd, hetwelk zij op bevel van den Prins teruggekregen hebben in de maand Augustus. Dadelijk hebben zij hunne Kerk van alle kanten gezuiverd, en daarin met allen spoed een nieuw Altaar opgerigt, zoodat nog den 30 der zelfde maand, een plegtige Mis in dezelve gezongen is; terwijl daarbij tegenwoordig was de Prins met geheel het Hof. Denzelfden dag beval de Prins, dat de scholen met den eerste zouden geopend worden, belovende hun elke maand 100 gouden-nobels (b.), dat is een jaarwedde 1200 gouden-nobels. Een groot geluk was het, dat hun huis nog ongeschonden en hunne Kerk geheel was gebleven.

In 1586 gingen de *Jesuïeten* met de *Capucijnen* in de processie der *Zweepslayers*, door deze ingevoerd, welke processie uit de kerk der Jesuïeten uittrok, als boven gezegd is. Zie de *Capucijnen*.

In 1605 verzochten en verkregen de *Jesuïeten* de toestemming van de Staten tot amortizatie, vroeger door den Koning verleend,

(a.) De 4 October was juist die dag, dat de Prins van Oranje en de Senaat zoo mildelijk de Kerken der Katholijken aan de Calvinisten hebben afgestaan.

Het ledige huis der Paters kwam in publiek bezit van velen: een deel was ingenomen door krijgsoversten (Colonellen en kapiteins der burgers), waarin zij hunne zaken verrigttten; een ander door de dienaars der nieuwsgezinden; terwijl het voorste deel, de school, ik zal niet zeggen, een spelonk van roovers, maar een winkel van zeer slechte boeken was. (PAPENBROCHIVS).

(b.) Een gouden-nobel is ongeveer zeven gulden van onze munt. PAPER. *Ann. Ms.*

gelijk die voor geheel de Nederlanden in 1615, door ALBERTUS en ISABELLA, voor alle kollegiën en onroerende goederen gegeven is (a.)

De *Jesuieten* hadden sedert eenigen tijd het gedacht opgevat om hunne scholen naar elders te verplaatsen, omdat hunne schoolvertrekken te klein waren voor de jeugd, zooals SCRIBANIUS voorgeeft, doch meer waarschijnlijk, omdat het huis voor het toenemende getal der Paters te klein was, of omdat zij voornemens waren de godgeleerdheid in hun huis te leeraren. In den jare 1607 kregen zij door milddadigheid van den Senaat het *Engelsche-huis* (b.) ten geschenke, vooral door de bemoeijing van HENRICUS VAN ETTEN, onderburgemeester der stad. Dit huis hebben de Paters dit jaar ingerigt, niet alleen om doelmatige scholen te hebben, maar, opdat de jeugd gemakkelijk de goddelijke diensten zou bijwonen, hebben zij hier ook eene Kapel beginnen te bouwen; doch wederom zonder vereischte toestemming van het Kapittel, hetwelk in verzet kwam en de Paters schriftelijk vermaanden, dat zij den bouw moesten staken totdat zij met hen daarover gehandeld en de toestemming verkregen hadden. Toen de Paters dit niettegenstaande voortbouwden, zond het Kapittel afgevaardigden, die vergden dat zij bepaaldelijk zouden antwoorden of zij de overeenkomst van 1575 degelijk wilden onderhouden, alsdan aangaan wegens de Kapel die zij bezaten, en dat doen bekrachtigen door den Generaal, zoo wegens de vorige als deze Kapel. Daar de Paters hierop nog geene voldoening gaven, heeft het Kapittel een notarieel protest daartegen ingediend. Het schijnt dat zij daarna niet slechts opgehouden hebben met den gemelden bouw maar ook afgebroken hebben wat er reeds van bestond. In 1619 gaf het Kapittel bij eene nieuwe overeenkomst de volle magt om in

(a.) DIERCXSENS t. 6, pag. 363—365.

(b.) Anders het »*Engels-huis*» van de Engelsche natie, hetwelk door de kwijning van den handel destijds ledig stond. — Het werd vroeger het *Hof van Liere* genoemd.

het „*Engels-huis*” eene Kapel of Kerk te timmeren ; dan toen deed zich weer een ander beletsel op : de andere orden der religieusen verzetten zich daartegen , en dit uit kracht der Pauselijke Bulle, onlangs uitgevaardigd (a.) ; zoodat in dit huis de goddelijke dienst voor de studenten slechts in eene zaal van het gebouw is verrigt geworden.

Intusschen zijn de scholen uit het *proffessie-huis*, den 19 October 1607 overgeplaatst naar het „*Engels-huis*”, wanneer over dit huis, onder den naam van *Gymnasie* , als eerste *Superior* (overste) is aangesteld JOANNES RISERIUS (b). Het *Kollegie* der Sociëteit van Jesus, welk nu 41 jaren in het *Akensche-huis* had bestaan, is in de maand Junij 1616 overgebracht naar het „*Engels-huis*”, werwaarts vóór 7 jaren het *gymnasie* was verplaatst, en in hetzelfde is als eerste *Rector* benoemd FREDERICUS TASSIS , die aldaar sedert drie jaren *Superior* was geweest. — Het *Akensche-huis* is, in dezelfde maand Junij het *Proffessie-huis* geworden , wanneer het als zoodanig is ingewijd en in hetzelfde als eerste Proost of Overste is aangesteld JACOBUS TIRINUS (c).

In het jaar 1614 , toen het *Kollegie* nog in het *Akensche-huis* was, hadden de Jezuiten al het benoodigde tot het bouwen van eene nieuwe kerk in gereedheid gebracht : daar echter hun huis te bekrompen was ter optrekking van zulk een grooten tempel, als men voorhad , verkregen zij van den Senaat eene plaats vóór het *Akensche-huis* , waar destijds een gracht doorliep ; deze gracht werd gedempt, het marmer werd uit *Ligurië* aangevoerd, om het inwen-

(a.) Deze overeenkomst vindt men bij DIERCXSENS t. 7, pag. 110—112.

(b.) DIERCXSENS t. 7, pag. 7—13. Of de les in de Theologie ook derwaarts werd overgebracht, is zeer twijfelachtig.

(c.) Het nieuw *Kollegie* is gesticht door GODEFRIDUS HOUTAPPEL, zijne vrouw CORNELIA BOOT, zijne dochters MARIA, ANNA, CHRISTINA, LUCRETIA en door zijne nicht ANNA 's GREVENS, die ook de *Lieve-Vrouwe-Kapel* hadden gesticht als blijkt uit een grafschrift aldaar.

Het onderscheid tusschen *Proffessie-huis* en een *Kollegie* bestaat niet anders dan in de verschillende belijdenis van armoede. (DIERCXSENS t. 7, pag. 91—93.

dige op te trekken en te versieren. Als alles gereed was, heeft de Senaat 20,000 gulden voor dit nieuw werk geschonken, en in de maand April van dit jaar, heeft FRANCISCUS AGUILLON, rector van het Kollegië, door de hulp van den Senaat en het volk van *Antwerpen*, de grondslagen gelegd (a.). Op zes en een half jaars tijds stond de Kerk gansch voltrokken, volgens de regels van de Virturiesche bouworde, door AGUILLON geteekend; doch of hij ook den voorgevel heeft geteekend, wordt niet vermeld.

Dit werk, waarin waarlijk de bouwstof met de kunst naar den prijs schijnt te dingen, prijkt met hecht gepolijst, wit marmer, met eene juiste evenredigheid in alle deelen, schoon door de harmonie van geheel het sierlijk gevaarte, aan beide wanden der beneden en bovengalerij met uitgelezene en onvergelykelyk schoone schilderstukken van RUBBENS behangen, als in de lucht zwevende en volgens de optische regels zeer zorgvuldig geplaatst; zoodat het niet minder eene genoeg en voor België, dan ook eene bewondering voor alle bezigtigers was. (b.).

In het jaar 1621 den 12 Sept., 's Zondags na *O. L. Vr. Geboorte*, heeft JOANNES MALDERUS, Bisschop van *Antwerpen*, deze Kerk gewijd. Deze was de eerste Kerk, welke aan den H. IGNATIUS werd toegeheiligd, die alsdan wel zalig maar nog niet heilig verklaard was (c.). Later is er eene Kapel aan de noordzijde aangebouwd, die den naam van den H. IGNATIUS voert.

Deze zoo aanzienlijke Kerk had bijna 100 jaren gestaan, wanneer zij den 18 Julij 1718, door den bliksem werd getroffen en in as-

(a.) Volgens HENSCHENIUS *Act. SS.* t. 2, febr. p. 489 en den Schrijver van de *Chor.*; doch PAPENBROCHIUS t. 1, maart p. 24 zegt dat dit in 1615 gebouwd is.

(b.) In den voorgevel boven de deur stond, met gouden letteren op marmer gekapt: *Christo Deo, Virgini Deiparæ, beato Ignatio Loiolæ Societatis auctori, S. P. Q. A. publico et privato ære ponere voluit.*

(c.) Zij werd in korten tijd zeer rijk in zilveren en gouden vaten, kostbare priestergewaden en altaarsieraden, grootendeels door de milddadigheid der geloovigen geschonken en vooral door de familie *Houtappel* en *Van Etten*.

sche gelegd; doch in 1719 is deze Kerk wederom herbouwd in denzelfden vorm, maar van andere bouwstof, toen de bliksem de kap in brand sloeg, heeft deze bij haren val door de geweldige hitte de marmeren kolommen verbrijzeld en in assche verteerd, mitsgaders alwat door dezelve ondersteund werd. De twee zijkapellen, de voorgevel en de vijf Altaren, schoon een weinig beschadigd, zijn behouden gebleven en bestaan nog. Hoewel de stukken van RUBBENS, die aan de muren hingen, verloren zijn gegaan, nochtans zijn nog vele voorname schilderijen den brand ontgaan. Het hoog Altaar, dat door RUBBENS geteekend is, had eertijds vier schilderijen, welke op verschillende tijden van het jaar in hetzelfde te zien waren; — twee van RUBENS, — de eene voorstellende den H. IGNATIUS die eenen bezetene verlost; — de andere voorstellende den H. FRANCISCUS XAVERIUS, die een dooden tot het leven verwekt; — eene derde, geschilderd door GERARDUS SEGERS, verbeeldende de *opregting des Kruises*; — de vierde door CORNELIUS SCHUT, verbeeldende de *Hemelvaart van MARIA*. Aan de regterzijde, in het Altaar van den H. FRANC. XAV. een schilderstuk van GER. SEGERS, voorstellende de *H. Maagd, Franc. Xav.*, enz. — In het Altaar van St. JOSEPH, aan de linkerzijde, een stuk van RUBBENS, verbeeldende de *H. Familie*. In de L. Vr. Kapel, aan de Zuidzijde eene schilderij van RUBBENS, die ons voorstelde de *Hemelvaart van MARIA*, en — nog eenige aanzienlijke stukken (a).

Omtrent het jaar 1640 werd door de Jesuïeten een *zamenleving* of *convict* convictus opgericht, om de jeugd des te beter te onderwijzen, — eerst in het *Engels-huis* waar het gymnasie en het kollegie der Sociëteit waren: de Paters namen dáár jongelingen aan, die met hen *zamen leefden*, wonende in één huis en in denzelfden refter etende. De jongelingen hebben met de Paters aldaar geleefd tot het jaar 1654, wanneer zij eene uitgestrekte woning op de *St. Jacobs-markt* hebben aangekocht, naar hetwelk de jongelingen

(a.) DIERCXSENS t. 7, pag. 144—146.

zijn overgebracht, slechts met zooveel Paters, als voor het rigtig bestuur derzelve noodig werd geoordeeld. Dit huis (het derde dat zij in de stad hadden, is, onder den gewonen naam van *convict* of *zamenleving*, blijven bestaan tot het jaar 1773, wanneer dit huis met de twee andere huizen der Sociëteit van Jesus te *Antwerpen* vernietigd is (a.).

In het jaar 1779 den 22 Februarij, heeft de Bisschop J. C. WELLENS een herderlijken brief uitgevaardigd, om binnen de stad *Antwerpen* eene onderwijzing in de christelijke leering voor bejaarde menschen op te rigten. En, daar de Kerk der Jesuïeten, sedert de ontbinding der Sociëteit, tot alsdan gesloten was, heeft hij gewild, dat zij zou geopend zijn onder aanroeping van den H. CAROLUS BORROMAEUS; terwijl hij in dezen tempel het christelijk onderwijs voor bejaarden heeft ingesteld op alle zon- en feestdagen, moettende deze volgens de order van den Mechelschen Catechismus gegeven worden, zooals die in den gemelden herderlijken brief was voorgeschreven (b.). Z. D. Hoogw. verklaarde, dat hij door het voorbeeld en den bijstand van den H. CAROLUS tot dit H. werk was aangespoord.

De *Jesuïeten*- of, zooals men ze thans noemt, de *St. Carolus-Kerk* is tot heden eene der parochiekerken van *Antwerpen*.

Het werk van een zeer grooten omvang en uitgebreidheid, de *Acta Sanctorum* geheeten, is bewerkt door de Paters van het *professie-huis* der Sociëteit van *Jesus te Antwerpen*. De eerste, die aan dit werk gearbeid heeft, is HERIBERTUS ROSWEIDE, die den 22 Januarij 1569, te *Utrecht* was geboren: hij leeraarde eerst de Philosophie en de Theologie te *Douaij* en daarna te *Antwerpen*; hij was minnaar en buitengewoon kenner der kerkelijke oudheden (c.).

(a.) DIERCKSENS *ibid.* pag. 250, en DE RAM *Syn.* pag. 228.

(b.) Deze herderlijke brief was 4 bl. in 4°. Zie de collectie der werken van J. T. WELLENS part. 2 pag. 78—95.

(c.) Hij heeft onderscheidene werken in het licht gegeven, die men vindt in *de Schouwburg der Nederl. Hist. Woord.* d. 6, bl. 132, en bij FELLER, FOPPENS *Bibl. Belg.* PAQUOT, enz.

Na veel gezocht te hebben, gaf hij in het jaar 1607, in een werk, door hem uitgegeven, onder den titel van „*Fasti Sanctorum*”, een staaltje en een bestek van dit werk dat moest getiteld zijn „*de Vita Christi de B. M. Virginis, Sanctorumque in Ecclesia Catholica*”, en daarop heeft hij tot het einde van zijn leven gearbeitet. Dan een ander Jesuïet JOANNES BOLLAND, die den 13 Augustus 1596 in het dorp *Bolland* (volgens sommigen te *Tillemont* of *Julemont*) nabij *Herve*, in de provincie *Limburg* (BECDELIEVRE, *Biogr. Liègeoise II*, p. 178) was geboren, heeft het onderwerp door ROSWEIDE aangegeven, veranderd en beter geoordeeld „*het leven van Christus en van de H. Maagd Maria (Vita Christi et B. M. Virginis)*” te verschuiven, om deze in 't vervolg in afzonderlijke werken mede te deelen, en — begon de levens der Heiligen, die ergens in geheel de wereld vereerd worden, te rangschikken volgens de order van het Martelaarsboek (*Martyrologium*), en vervolgens het werk den titel te geven van „*Acta Sanctorum*.” Zes jaren na den dood van ROSWEIDE, had BOLLAND de maand *Januarij* reeds afgewerkt, en wilde die in 1635 ter perse leggen, toen zijn mede-arbeider HENSCHENIUS den raad gaf al de levens der Heiligen in hoofdstukken te verdeelen en bij elk de aanmerkingen (notae) te voegen. Hierop hebben zij de geheele maand herzien en alzoo is deze eerst in 1643 in het licht gekomen in 2 folianten. (DIERCXSSENS t. 7, pag. 171—179).

De eerste schets van dit bij de geleerden hooggeacht werk, werd derhalve ontworpen door den Jesuïet HERIBERTUS ROSWEIDE. Terwijl deze zich op het verzamelen van noodige boekwerken en handschriften met grooten ijver toelagde, werd hij den 5 October 1629, door den dood overvallen. Zijn medereligieus, JOANNES BOLLAND, (naar wien de overige medewerkers *Bollandisten* genoemd zijn geworden), zette vervolgens op verzoek van Paus ALEXANDER VII, de aangevangene werkzaamheden voort, zoodat de twee eerste deelen in 1643 het licht zagen, onder den titel van *Acta Sanctorum* (de verrigting en levens der Heiligen). In 1658 verschenen er wederom drie deelen. Vóór zijnen dood, die den 12 September

1665 voorviel, bestonden er reeds acht deelen, die door hem en andere Jesuïeten waren vervaardigd. Pater HENSCHENIUS was zijn opvolger in 't schrijven, die voor medehelper had PAPERBROEK, een der waardigste opvolgers van BOLLAND. Dit uitgestrekt werk wordt *vergeleken bij een net, waarin alle soorten van visschen verzameld zijn*. Men vindt er al de legenden of levensverhalen, ware, twijfelachtige en valsche. De wijze verzamelaars beoordeelen het meerendeel der daadzaken en ontdoen de geschiedenis der heiligen van alle verdichtsel. Behalve het rechtstreeksch onderwerp van hunnen arbeid treft men er nog aan een groot tal schetsen, die niet alleen de kerkelijke geschiedenis betreffen, maar ook de burgerlijke, mitsgaders de tijdrekening, de geografie, de regten en eischen van vorsten en volken. Toen in 1773 de Societeit der Jesuïeten was ontbonden, werd de arbeid tot het jaar 1778 gestaakt, wanneer door de zorg van het Oostenrijksche landbestuur, aan de drie laatste schrijvers uit de Societeit (CORNELIUS DE BLJE, van *Elverdinge*, JACOBUS DE BUE, van *Halle* en JOSEPH GHESQUIERE, van *Kortrijk*,) onder toekenning van een jaarlijksch pensioen, eene behoorlijke plaats tot voortzetting hunner nuttige werkzaamheden, in de Augustijner Abtdij *Caudenberg* te *Brussel* werd aangewezen. Aan hen werden nog twee religieusen dezer Abtdij toegevoegd, terwijl in 1784, de geleerde Benediktijn, ANSELMUS BERTHOLD, aan den geschiedkundigen arbeid deel kwam nemen. Bij de opheffing der Abtdij, die in 1786, op last van keizer JOSEF II werd ontbonden, is de verzameling naar het oude Klooster der Jesuïeten overgebracht geworden. De schrijvers verbleven er echter niet lang, want, reeds den 16 October 1788, werd er door de landsregering een besluit genomen, waarbij bepaald werd, dat den 1 November daaraan volgende, de werkzaamheden als *onnuttig* moesten gestaakt worden. Bij deze ontbinding van de vereeniging der *Bollandisten*, was de Congregatie der Benediktijnen van der H. MAURUS, in *Frankrijk* er op uit, om de geheele verzameling aan te koopen, ten einde het belangrijk werk te kunnen voltrekken: dan vele Abtdijen van *België* verzetteden zich daartegen, bijzon-

derlijk de Abtdij *Tongerloo*, die het zoo verre bragt, dat het landsbestuur, den 11 Mei 1789, haar bij aankoop, den eigendom van al de schriften, boekwerken en verdere benooidigheden toekende. De prelaat van *Tongerloo*, GODEFRIDUS HERMANS nam de Schrijvers in zijne Abtdij ter inwoning en voegde hun eenige zijner religieusen toe, die met hen, en onder hunne leiding het werk zouden voortzetten. Door hunne vlijt verscheen er in 1794 nog één deel in het licht: het is het 53ste der verzameling en het laatste, dat tot hiertoe is uitgegeven; want bij den inval der Fransche republikeinen, die in genoemd jaar plaats had, hielden de werkzaamheden weder op. Men droeg intusschen zorg, dat bijna de geheele voorraad, die tot voltrekking des werks was bijeenverzameld, op een kasteel in de nabijheid van *Antwerpen* in eene verzekerde bewaring werd gesteld. Onder het Fransche bestuur werden er wel pogingen aangewend, om de verzameling in handen te krijgen; doch zij bleef tot het jaar 1827 verborgen; wanneer de Kanoniken van *Tongerloo* alle hoop opgevende, dat eenmaal het belangrijk werk, door hen zou kunnen doorgezet werden, met de Nederlandsche regering onderhandelingen hebben aangegaan, ten gevolge van welke de gedrukte deelen naar de koninklijke bibliotheek te 's *Hage* zijn overgebracht, terwijl de kostbare handschriften en zeldzame boekwerken aan de bibliotheek van *Bourgogne* te *Brussel* zijn overgegeven. Toen *België* van *Holland* was afgescheiden, hebben de Jesuïeten zich opnieuw opgedaan, om het heerlijk werk, dat door hunne orde was ondernomen, te voltooijen, en deze taak is toen aan de paters J. B. BOONE; — J. VAN DER MOERE; — P. Coppens, en J. VAN HECKE opgedragen geworden. (KERSTEN *Journ. hist.* II. 400—408, en III. 498—541. *Godsdienstig geschied. en Letterk. Tijdschrift.* 's *Hage* I. 671—756).

HET KLOOSTER DER MINDERBROEDERS (a.).

Omtrent het jaar 1445 zijn eenige Paters *Minderbroeders* voor

(a.) De orde der *Minderbroeders* is door den H. FRANCISCUS van *Assizië* in *Ombrië* gesticht. Het jaar der instelling van deze orde wordt op 1210

het eerst te *Antwerpen* aangekomen, met het doel, om dáár een Konvent op te rigten. Wel is waar, dat er sedert een tal jaren door den *Guardiaan* van deze orde te *Mechelen*, op bepaalde tijden, eenige *Minderbroeders* op termijn, zoo het heet, naar *Antwerpen* gezonden zijn, om te prediken, biecht te hooren en aalmoezen in te zamelen, dan, of zij hier een *Refugie* of eene vaste verblijfplaats hadden, is niet bekend. De Senaat van *Antwerpen* ontwarende, dat deze orde, na hare hervorming herleefde en bloeide, heeft, in 1446, eenige der *Paters Observanten* naar de stad doen komen en hun een huis bezorgd in een wijk, die voor als nog *de Cauwenberg* wordt genoemd. Dit huis werd doelmatig ingerigt en kreeg eenigen vorm van een Konvent; dan de *Paters* hebben hierin niet lang rustig kunnen verblijven; trouwens in

gebragt: althans zij werd in de Kerkvergadering van *Laterane* van het jaar 1215 plegtig goedgekeurd, en is later in twee voorname takken verdeeld, als de *Minnebroeders Conventualen*, en de *Minderbroeders Observanten*, welke men in *Frankrijk* *Cordeliers* noemt. Paus PIUS V gaf den 2 November 1567 eene Bul uit, waarbij hij gelastte, dat al de Kloosters dezer orde, welke in *België*, onder het gebied van den Koning van *Spanje* waren, de levenswijze der *Minderbroeders Observanten* zouden aannemen, en gaf daartoe de magt aan zijnen Commissaris ANGELUS AVERSANUS. (MOENS *Privilegia tertii Ord. S. Franc.* p. 111 en volg.). Uit deze twee hoofdtakken zijn daarna, door ingevoerde hervormingen, nieuwe Kloosterorden ontstaan, als de *Minimien*, door den H. FRANCISCUS VAN PAULA gesticht, en door SIXTUS V, in 1474, bekrachtigd; — de *Recolletten*, door zekeren pater JOANNES VAN GUALUPE in 1500; — de *Capucijnen*, door MATTHAEUS BASCHI in 1525; — en de *Franciscanen van den H. PETRUS D'ALCANTARA* in 1555.

De H. FRANCISCUS van *Assizië* had in zijn leven nog twee andere afdeelingen van zijne orde tot stand gebragt, namelijk eene voor vrouwen, welke men de orde der *Clarissen* noemt, van welke later zal gehandeld worden; en eene andere, welke voor beide geslachten dient, en de derde orde van den H. FRANCISCUS genoemd wordt. (Zie HENRION *Hist. des ord. Relig.* pag. 117—125, en BUTLER *St. FRANCOIS d'Assise*).

De H. BERNARDINUS van *Sene* heeft veel gewerkt om deze orde te hervormen en vele Konventen tot de oorspronkelijke observantie gebragt: deze stierf in 1444. Vervolgens heeft JOANNES CAPISTRANUS van dezelfde orde deze hervorming nog verder uitgebreid: die deze aannamen, werden *Minderbroeders Observanten* genoemd.

deze wijk woonde destijds het schuim en de hef des volks (a.), waarschijnlijk waren de Paters geroepen, om in hunnen eersten ijver aan de bekeering van die verloopene menschen te arbeiden. Daar zij echter, gedurende ruim twee jaren, door hunnen aangewenden arbeid niets gewonnen, maar die bedorvenen nog eer verslimmerd schenen te zijn; hebben zij beginnen te beraadslagen wegens het veranderen van hun verblijf. De Paters namen vervolgens hunne toevlugt tot den Senaat en den Raad der stad, met verzoek dat deze hun eene andere plaats zouden gelieven aan te wijzen tot het bouwen van een klooster. De Senaat en de raadsmannen het voorgaande overwegende en geen ander middel kennende, hebben hun eene nieuwe plaats bezorgd, genaamd het *Raem-Velt*.

Intusschen wanneer het Kapittel kennis kreeg van de eerste inrigting en bouwing, zijn er verschillen en oneenigheden ontstaan tusschen de Paters en het gezegde Kapittel; doch deze zijn in der minne geschikt en in korten tijd vereffend door eene overeenkomst, tusschen hen gesloten den 16 November 1448 (b.). Weinige dagen daarna stonden de Guardiaan en het Konvent van *Mechelen* den *Termijn* van *Antwerpen* af ten gunste en voordeele van het nieuw Konvent, doch alleen onder de stad, — bij eenen brief daarvan gegeven te Mechelen den 4 December. Op verzoek van den Guardiaan en de Paters met den Senaat heeft de Paus NICOLAAS V,

(a.) Van alle zijden was het huis der Paters omgeven door menschen van een ongetemde boosheid, van bordeelhouders en hoerenkoten, waarvan de bijliggende straat den naam van *Venus-sstraat* kreeg en nog draagt. Zij konden in hunne buurt die Paters, mannen van eene uitmuntende godsvrucht en ijver niet verdragen, noch die gedurige vermaningen en opwekkingen dulden; dagelijks legden zij er meer en meer op aan, om hen te verwijderen; zij deden hun veel last aan, verstoorden hunne goddelijke diensten door roepen en schreeuwen, ja zij gingen zoover, dat de bordeelhouders en andere jegens de Paters kwalijk gezinden brand in hun huis te weeg bragten. (DIERCXSENS t. 2, pag. 285 en 323).

(b.) Deze overeenkomst, waarbij vele privilegiën aan de Paters worden verleend, leest men bij DIERCXSENS t. 2, pag. 306—321.

den 2 Maart 1449, een bijzonder verlof verleend, om de nieuwe plaats, het *Raem-velt*, te aanvaarden en te bezigen (a.).

Vervolgens begonnen de Paters den grond te bereiden en de plaatsen voor de noodige gebouwen te bepalen. Daar zij door hunne geestelijke dienstbewijzing zeer behagelijk waren, hebben de burgers mildelijke aalmoezen verstrekt, waardoor in korten tijd het gebouw genoegzaam voldoende was voor de goddelijke dienst en voor de inwoning. De plaats kreeg den naam van *Allerheiligen-berg* (*Mons omnium Sanctorum*), en dit beviel zoodanig aan den Prins FILIP DEN GOEDEN, Hertog . . . en Markgraaf, van wien zij, onder het bouwen, de bekrachtiging hadden gevraagd, dat hij gaarne hiertoe niet slechts zijne toestemming verleende, maar, om eene bijzondere vooringenomenheid, hen onder zijne veelvermogende bescherming nam, willende dat zij van alle schattingen en andere lasten voortaan zouden vrij zijn. Hij prees den Senaat en het volk van *Antwerpen*, dat zij de *Minderbroeders* begunstigten, en wilde van het in aanbouw zijnde Klooster voor den Aartsstichter gehouden worden, met het verklaard verlangen, dat het Konvent en de Kerk zouden gewijd worden vooral ter eere van den H. ANDREAS en van den H. FRANCISCUS, welke bijgevolg de patronen zouden zijn (b.). Nadat de graaf FILIP voornoemd zijn diploma deswege had uitgevaardigd, heeft de Senaat, op zijn voorbeeld, de Paters mede op den laatsten dag van dit jaar onder zijne bescherming genomen en voor altijd vrijgesteld van alle lasten, onder voorwaarde dat de Paters steeds God zouden dienen volgens de regeliere observantie (Zie SANDERUS *Chor. t. 3*, pag. 179.).

Nadat de Paters vier jaren op den *Couwenberg* hadden gewoond, zijn zij naar hun nieuw Konvent, op het *Raem-Velt* verhuisd, den 21 Junij 1450. Daar echter de hun toegeschikte erf voor de

(a.) MIRAËUS *Dipl. Belg. t. 4*, Part. IV, cap. 115.

(b.) Dit diploma van FILIP vindt men bij SCRIBANIUS *Orig. Antv. cap. XI*, pag. 95 en volg.; doch zonder jaar of dag: dan de schrijver van de *Chor.*, bij SANDERUS, zegt, dat het is van den 21 *November 1449*. — DIERCKSENS *ibid.* pag. 327—331.

Paters te bekrompen was, heeft de godsvrucht der burgers deze merkelyk vergroot. PAPENBROCHIUS (*Annal. Msex Caukeskio*) verhaalt, dat er van zekeren GERARDUS BUSSCHERE gekocht zijn 160 roeden, nog 244 roeden, mitsgaders 49 roeden van een ander. Den 28 October gaven twee gezusters CATHARINA en MARGARETA, dochters van wijlen CORNELIUS BRULNE, twee stukken grond, groot 120 roeden, en den 29 November gaf MARGARETA SMITS een ander stuk grond, groot 150 roeden. Hierdoor werd hunne plaats ruim en doeltreffend.

In het jaar 1541, was de nieuwe kerk, door de milddadigheid en hulp der burgers, in voldoende grootte voltrokken, en werd op verzoek van den Hertog gewijd door den Suffragaan van *Luik*, daartoe gemagtigd door den Bisschop van *Kamerijk*. In 1492 begon men het koor te bouwen, dat in 1500 afgewerkt was (a.).

Van tijd tot tijd zijn er eenige oneenigheden opgerezen wegens het regt van het begraven der lijken tusschen de Paters en het Kapittel, en na lang twisten hebben de Paters, in een Kapittel der orde in 1502, te *Bergen op Zoom* gehouden, besloten met de kanoniken overeen te komen en een nieuw koncordaat aan te gaan. Dit is werkelijk aangegaan den 22 April 1503, en hierdoor kwam een einde aan het geschil, dat sedert 1460 bestond (b.).

Bij de algemeene woede der beeldstormers door geheel de stad in 1566, den 21 Augustus en volgende dagen, is ook dit Konvent gehavend; alles werd verbroken, verscheurd en afgerukt; in de Kerk werden de Altaren omvergehaald, en schilderijen en beelden, en alle gewijde en heilige voorwerpen verwoest, stuk gebroken en ontheiligd. Alleen het beeld van *O. L. Vrouw*, dat buiten stond, hebben zij niet van zijn plaats kunnen halen of met geen geweld of kunst, hoe zij zich afsloofden, kunnen verbreken (c.).

(a.) SANDERUS *ibid.* pag. 198, en DIERCXSENS t. 2, pag. 334—335 en 337.

(b.) Zie DIERCXSENS t. 3 op verschillende bl. en het *Koncordaat* bl. 219—231.

(c.) BRËDENBACH *Coll. Sac. lib. 3, cap. 23: Imaginem D. Virginis Dei-paræ ... nulla vi, nec arte, quantumcumque fatigarentur, luxare, nedum deturbare potuerunt.* Hetzelfde getuigt HENRICUS SEDULIUS, eertijds Guardiaan, in 1620; hij zegt, dat in zijnen tijd nog verscheidene menschen leefden, die er bij tegenwoordig waren geweest en het gezien hadden. (SANDERUS *ibid.* pag. 198).

In het jaar 1568 preekte in de Kerk van dit Klooster en in *St. Jacobs* een minderbroeder van *Orleans*, een gewezen leerling van *Calvijn*, die bekeerd was en gedurig de dolingen der nieuwsgezinden doorhaalden en bewees uit de H. Schrift, uit de Kerkvergaderingen, en uit de H. H. Vaders, mitsgaders uit de schriften van *Calvijn* en *Luther*. Den 8 Februarij kwam een koopman van *Armentiers* vol van gezegde dwalingen, in de Kerk, en riep overluid, dat die Fransche predikant loog en — wilde hem met een degen doorsteken, toen hij van den preekstoel kwam. De koopman werd gevat, in den kerker geworpen en na verloop van 21 maanden, den 15 November 1569, op de markt ten toon gesteld met den strop aan den hals (a.)

Na dit schandelijk tempeest, toen de Paters al het verbrokene zooveel mogelijk hersteld hadden, en de Kerk wederom voor de goddelijke dienst gebruikt werd, kwam eene andere ramp over dit Konvent. Te dien tijde was te *Antwerpen* PIPINIUS, generaal der *Franciskanen*, een vermaard predikant, om dezen het prediken tijdens de vaste in de *Minderbroeders*-Kerk te beletten, hebben de Calvinisten arglistig onder het dak van het koor brandstoffen en wat daartoe behoort, geplaatst, die op een zeker uur de vlammen moesten verspreiden, die op vasten tijd tot den trap van den toren zouden doordringen, waardoor de toegang tot het blusschen van den brand belet werd. Door dit ongeval zijn, in het jaar 1567, verbrand de toren, de kap van het koor, de bibliotheek en twee panden van de slaapplaatsen. Dit geschiedde den 16 Febr. op den eersten Zondag van de vaste 's avonds ontrent 9 ure. Tusschen den oploop van volk kwamen de Lutheranen aanloopen met spitten met vleesch er aan, die zij bereid hadden, en zich onder den hoop werpende, liepen zij baldadig met het vleesch aan de spitten rond, vertoonden dit aan wien zij ontmoetten alsof dit den Paters toebehoorden, die zij met domgeschreeuw als gulzigaards en goddeloozen beschuldigden. Hierbij

(a.) DIERCXSENS t. 5, pag. 78.

kwam nog een derde ongeval. Onder het hevigste van het branden, waren eenige vrouwspersonen binnengeslopen (wat in zulk geval gemakkelijk was) en deze werden door onze zedige Evangelischen aangehouden en beschimpt, terwijl de allerslechtste mare onder het volk verspreid werd, dat deze aan de Paters behoorden en hunne sletten en hoeren waren (a.); doch de valsheid van deze lasteraars is gelogenstraff, doordien de eigene mannen van deze vrouwen verklaarden, dat zij om het toenemen van den brand uit hare huizen gekomen waren, en — zoo is de boosaardigheid der nieuwsgezinden ontdekt.

Na verloop van eenige weken, wanneer de Calvinisten opnieuw hunne boosheid tegen de Kloosters botvierden, hebben zij eenige Franciskanen aangerand en met zware geweren beladen tusschen de oproerige benden de toerusting doen volgen, met zoo groote moeilijkheid, dat sommige op de schouders gewond en lang daarna aan die wonden overleden zijn.

Het nieuwe koor der *Minderbroeders-Kerk* werd den 29 October 1570, door EGIDIUS DE MONTE (*van den Berg*) den nieuwen Bisschop van *Deventer* (b.) gewijd, in 't bijzijn van den Bisschop SONNIUS, den suffragaan van *Mechelen*, de kanoniken van *Antwerpen* en den burgemeester van *Deventer*.

De Paters hadden veel te lijden, en tusschen hoop en vrees doberende, hielden zij het uit tot 1578, wanneer de *Pacificatie van Gent* opgesteld was, om welke te bekrachtigen, alle geestelijken gedwongen werden. Op Sinxendag kwam men den eed van den Guardiaan en de Paters afeischen; doch zij weigerden, en hierop kwam een troep gewapende mannen des anderendaags het Klooster binnen, beletteden het sermooen en dreven het volk terug, dat

(a.) *Antw. Chron.*, SURIUS *in comment.* pag. 913. P. BOR fol. 109 verso. SANDERUS *ibid.* pag. 198.

(b.) DE MONTE was *Minderbroeder*, provinciaal van *Neder-Duitschland* doch vandaar verjaagd; hij heeft 7 jaren met veel beleid en ijver zijne diocese bediend en stierf te *Zwol*, maar werd te *Deventer* in de *Cathedrale Kerk* begraven. (DE CASTILLION *Sacra Belg. Chor.* pag. 488).

zamenvloede om dit te hooren; zij stelden den Guardiaan voor, indien hij den eed bleef weigeren, in stilte met de zijnen de stad te verlaten; dan hij verklaarde de plaats niet te zullen verlaten, waar zijne oversten hem geboden te blijven, tenzij men hem zou vermoorden of met geweld verjagen. Intusschen hebben de soldaten drie dagen lang in het Klooster allerlei moedwilligheden gepleegd. Den 22 Mei, dat is den derden dag daarna begaven zich de Markgraaf met den Burgemeester en twee schepenen, met de regters naar het Klooster; nu vergde men niet den eed, maar dat zij op het priesterlijk woord zouden beloven den inhoud van de Pacificatie te zullen onderhouden. Dit werd wederom geweigerd, en alsdan begon men hen een voor een afgezonderd te ondervragen, en aan de volgenden diets te maken, dat de Gardiaan en de vorigen gezworen of onderteevend hadden, met dit gevolg, dat 15 standvastig bleven weigeren, terwijl 10 Paters, door valsheid verleid, aan het verzoek door eed of belofte hebben voldaan. Het 15tal, de Gardiaan, de Lector met nog 13 Paters zijn verjaagd, naar de Schelde gebracht en met een schip naar *Mechelen* en vandaar naar *Leuven* gevoerd, wordende zij onderweg door onmenschelijke roofzucht van alles ontdaan en van de Calvinisten met veel hoon en versmaadheid bejegend (a.). De 10 anderen bleven in het Konvent geregeld leven en de goddelijke diensten, zoo goed zij konden, verrigten totdat zij het volgende jaar, met de overige geestelijkheid den 28 Mei weggejaagd, insgelijks met schepen, naar *Rupelmonde* overgebracht zijn. Intusschen moesten de *Minderbroeders* een deel van hunne Kerk aan de Calvinisten afstaan, te weten tot aan de ijzeren traliën met de Italiaansche Kapel, bij dekreet van den 4 October 1578 (b.). Den 5 Oct. preekte reeds een hervormd predikant in deze Kerk, eer nog de afscheiding daargesteld was.

Wanneer de stad *Antwerpen* door den Hertog van *Parma* on-

(a.) SANDERUS *ibid.* pag. 198—199. PAPENBROCHIVS *Annal Ms.*

(b.) *Het Spaansch privilegie-boek* bl. 141. Zie dit dekreet bij DIERCXSSENS t. 5, pag. 305—307.

der de magt van den Katholijken Koning teruggebragt was den 27 Augustus 1585, zijn de *Minderbroeders* den volgenden dag, den 28 Augustus in de stad wedergekeerd en hebben hunne verlatene plaatsen weêr ingenomen; doch hun Klooster was geen Klooster meer: de Calvinisten hadden er twee straten doorgetrokken en huizen daarin gebouwd. De Paters hebben aanstonds de straten afgesloten en dapper de handen aan het werk geslagen, om de verwoeste gebouwen verbeterd uit het puin te doen herrijzen. — Door de milddadigheid der burgers, die zoogroot was, dat men deze moest tegengaan en voor verdere giften bedanken, was de overste HENRICUS SEDULIUS in staat om het dak van het koor, den toren, de bibliotheek en de Kapel van den H. DIDACUS te herstellen en van den noodigen huisraad te voorzien. Aan de noordzijde is de Kapel van *Portiuncula* herbouwd door GREGORIUS DEL PLANO, neef van GREG. AB AGALA, die dezelve eerst gesticht had; terwijl aan de overzijde EMANUËL RODRIGEZ van *Portugal* eene andere Kapel hertimmerd heeft. In 1618 is het Altaar van den H. FRANCISCUS versierd, door den Heer CHARLES, met eene schilderij, vooral door het penseel van RUBENS (a.) bewerkt.

In 1620 deed NICOLAUS ROCKOX, burgemeester van *Antwerpen*, een sierlijk hoog-altaar van verschillend marmer plaatsen, waarin wederom eene schilderij van RUBENS is geplaatst geworden, voorstellende CHRISTUS gekruisd, tusschen twee moordenaren. Dezelfde ROCKOX stichtte achter het hoogaltaar, mede eene Kapel ter eere van *O. L. V. onbevlekt ontvangen*; met een marmeren altaar. In 1637 rigtte CAESAR ALEXANDER SCAGLIA, graaf van *Veruca*, Abt van *Staphardië*, een Altaar op ter eere van de *bedroefde Moeder Gods*, met het beeld van de *H. Maagd*, en twee andere beelden links en regts, voorstellende de *H. MARIA*, vlugtende naar *Egypte* en den *H. JOSEPH*, haar begeleidende. Eindelijk bouwde FRANCISCUS LOPES FRANCOIJ FEO, baron van *Contich*, eene nieuwe Kapel, met een Altaar van wit marmer, ter eere van de *H. Maagd MARIA*,

(a.) Abusivelijk in het vorige blad RUBBENS opgegeven voor RUBENS.

en aan de eene zijde het beeld van voornoemden *baron* en aan de andere zijde dat van zijne gemalin. Wijders verdient het ruim *kerkhof* nog eenige vermelding om zijne vermaardheid door de zeven *statiën*, verbeeldende *zeven droefheden of weeën van de H. Maagd MARIA*. De devotie van de Antwerpenaren tot deze *s'tatiën* was zoo groot, dat men naauwelijks een oogenblik van den ganschen dag dit kerkhof zonder volk kon aantreffen. Inzonderheid bleek deze devotie elken vrijdag, wanneer ter vereering van de *Moeder-Maagd*, al de Religieusen (gewonelijk ten getale van ongeveer 90) twee en twee, met het kruis voorop, zich naar het Altaar der *bedrukte Moeder* begaven, wáár de lofzang: *Stabat Mater dolorosa etc.* met godvruchtigen zang zoetluidend gezongen werd, waarna zij, vergezeld van eene menigte volks, naar de *statiën* uitgingen, terwijl dáár vóór elke *Statie* die uitgestrekte menigte, onder den blooten hemel, op de kniën neerviel, en ieder in stilte het *onze Vader* en *Wees gegroet* driemaal bad, en na dit bij het laatste misterie voleindigd te hebben, werd de Antiphon: *Sancta Maria etc.* gezongen, waarmede deze godsvruchts-oefening een einde nam. Tot in den laten avond volgden anderen op, meestal menschen, die van hun werk kwamen. — In 1520 had Paus LEO X hiervan kennis gekregen, en verleende, ter bevordering van deze devotie, vooral tot lafenis der overledenen, 100 dagen aflat voor elken dag en voor elke *statie*, waar de Bisschop van *Antwerpen* GASPAR NEMIUS nog 40 dagen bijvoegde (a.).

Ten allen tijde hebben deze *Minderbroeders* veel dienst aan de geloovigen bewezen, vooral ten tijde der Nederlandsche beroerten; toen de priesters voor de woede der ketters moesten vlugten of zich verschuilen, en de godsdienstoefening verboden was, hebben zij bijna twee jaar lang, met groot gevaar van kerker en dood rondgezworven ten dienste van hunne geloofsgenooten, om voor hen de herderlijke bedieningen uit te oefenen; zij kwamen zelfs vermomd tot in *Bergen op Zoom* en de omliggende parochiën, waar zij hei-

(a.) SANDERUS *ibid.* pag. 199–201.

melijk mis lazen, biecht hoorden en h. communie uitdeelden. Hunne liefde ging nog verder; zij bezochten ook die plaatsen, wáár de pest of besmettelijke ziekte heerschte en bewezen met gevaar van hun eigen leven, aan de besmette zieken hunne geestelijke dienst.

Dit Konvent mag terecht bogen door op een aantal doorluchtige en vermaarde mannen, die uitgemunt hebben òf door godsvrucht en heiligheid òf door geleerdheid òf door hooge bedieningen, als die van Provinciaal, Generaal, Bisschop, enz. (a.).

Ik kan niet nalaten melding te maken van de drie volgende Paters, welke men met reden voor martelaren houdt. 1°. NICOLAUS DELPHIUS, die niet ver van de stad *Antwerpen*, uit haat tegen het Katholijk geloof, in het jaar 1576, door de nieuwsgezinden met eenen strop aan de galg is gehangen. 2°. JOANNES SCHUERMANS, die, nadat hij hier eenigen tijd had gewoond, als vermaard predikant naar *Weert*, werd gezonden en op zijne reis, niet verre van *Peer* in de *Luiksche Kempen*, in 1579, vermoord is, aldaar voor den preekstoel begraven. 3°. ALBERTUS à LEJDIS, die door zijnen overste naar *'s Bosch* werd verplaatst en onderweg door de kettters,

(a.) Zie deze vermeld bij SANDERUS *Chor.* t. 3, pag. 202—211. FRANCISCUS PANIGAROLA werd Bisschop van *Asten*: — FRANCISCUS RIBERA Bisschop van *Lichne* in *Ierland*; — ALPHONSUS REQUISENS, eerst Suffragaan van *Toledo*, later Bisschop van *Barbastri* in *Arragonië*; — *Josephus de Bergaigne*, even als de vorigen, een Antwerpenaar, in 1638, Bisschop van *'s Bosch* benoemd, in 1641 den 27 October gewijd; in 1645 werd hij tot Aartsbisschop van *Kamerijk* benoemd, terwijl hij tevens het bestuur der diocese van *'s Bosch* behield, in welke hij echter, om de bedruktheid der tijden, nooit zijn verblijf had gehouden, en de zorg daarvan door gevolmagtigde priesters liet waarnemen. In hetzelfde jaar werd hij door den koning van *Spanje*, FILIP IV, naar *Munster* in *Westfalen*, als gevolmagtigde gezonden, om over den vrede, die dáár in 1648 werd getroffen, te onderhandelen. Vóór den afloop dezer onderhandelingen, stierf hij te *Munster* oud 59 jaren en werd dáár in het Klooster zijner orde begraven; doch in 1663 is zijn ligchaam nog naar *Antwerpen* overgevoerd en in de *Minderbroeders-Kerk* plegtig ter aarde besteld, bij welke gelegenheid de algemeene Commissaris der orde PETRUS DE HULLEGAERDE een lijkrede hield. (Zie J. A. COPPENS *Nieuwe beschr. v. h. Bisd. van 's Bosch* d. 1, bl. 259—261).

die van de reizigers geld afpersten, en hem omtrent dien zelfden tijd, daar hij hun verzekerde, dat hij om de belofte van armoede geen geld konde hebben, met een geweer hebben doodgeschoten.

Ik zou hier een woordje wenschen te zeggen van mijn plaatsgenoot CORNELIUS DE VROOM, een *Rosendaler*; doch ik verwijs den lezer naar het art. *Rosendaal*, wáár van hem gesproken wordt.

Door keizer JOSEPHUS II is dit Klooster, dat door van tijd tot tijd bij te bouwen eenigen tijd in doelmatigen staat had gebloeid, vernietigd en ten huidigen dage is er geen spoor van overig.

HET KLOOSTER DER MINIMEN (a.).

De Paters van de instelling der *Minimen*, die nu wijd en breed door *Italië* en *Frankrijk* verspreid waren, kwamen, in het honderd en zevende jaar, na den dood van den H. FRANCISCUS DE PAULA, hunnen stichter, in de *Nederlanden* aan en hebben zich eerst te Antwerpen gevestigd, en dáár, zoo door den Bisschop als door den senaat en het volk ontvangen, een Konvent beginnen op te rigten, zooals het opschrift inhoudt, boven den ingang van het Konvent, onder het beeld van den H. FRANCISKUS DE PAULA; hetwelk luidde als volgt: „DE H. FRANCISCUS *de Paula*, „*Stichter van de orde der Minimen, is geboren in 1416, heeft de* „*orde begonnen in 1435, stierf in 1507 en werd door Paus LEO X*

(a.) FRANCISCUS DE PAULA, te Paula in Calabrië geboren, in 1437, heeft aldaar de orde der Minimen gesticht in 1457, welke de Aartsbisschop, in 1467, goedkeurde en, in 1471 met onderscheidene privilegiën begunstigde, verleenende hem de volmagt om andere plaatsen aan te werven, welke magt onderzocht en door den Paus goedgekeurd, op nieuw en meer bepaald door Paus SIXTUS IV, in het jaar 1474 den 23 Mei bekrachtigd is, door eenen brief die begint: »*Sedes Apostolica.*” Deze Heilige is in *Frankrijk* overleden den 2 April 1507 en Heilig verklaard in 1519. (Zie PAPENBROCHIIUS *Act. SS t. 1 Apr. pag. 103 et Seq.*) Deze heilige schreef drie Regels, — eenen voor de *Broeders*, eenen voor de *Zusters* en eenen voor de geloovigen van beide geslachten, van den *derden Regel* of *Tertiariën* genoemd. Deze Regels zijn door JULIUS II en andere Pausen goedgekeurd.

„heilig verklaard in 1519. (a.) Dit eerste Konvent in de Nederlanden is „door den zeer Doorl. Bisschop, door den Senaat en het volk aange„nomen in 1614.”

De *Minimen* spruiten voort uit de *Minderbroeders*, en zijn als eene afdeeling van deze orde. Zij worden *Minimen* geheeten van het latijnsch woord *minimi*, *de minsten*; omdat hun Stichter, door uitstekende ootmoedigheid altijd en in alles de *minste* wilde zijn. FRANCISCUS heeft goed gevonden en gewild, dat gelijk hij steeds de *minste* van allen wilde zijn, ook de Paters zijner orde de *minsten*, dat is *Minimen* zouden genoemd worden (b.).

In bovengemeld opschrift wordt geen gewag gemaakt van de toestemming van het Kathedraal Kapittel noch van de Prinsen: het lijdt derhalve twijfel, of in dat jaar door deze toestemming is verleend. Wat echter de Aartshertogen aangaat, zoo leest men in het diploma, door hoogst dezelve, den 7 April 1618, uitgegeven (waarbij verlof wordt geschonken, om in alle plaatsen van hun gebied konventen van de orde der *Minimen* op te rigten): „Door den Provinciaal wordt gevraagd, dat wij, ALBERTUS en ISABELLA, aan gemelde orde, den 20 Junij 1617 zouden toestemmen te nemen, te ontvangen en te bezitten renten en erfenissen, alsmede de noodige plaatsen aan te koopen en konventen van deze orde te bouwen te Brussel, te *Antwerpen* en te Anderlech . . . Zoo hebben wij, alles overwogen hebbende, toegestemd. . . dat deze Paters *Minimen* in alle plaatsen en steden, waar de magistratuur met genoegen van den Bisschop hen zou toelaten te wonen, en te leven volgens de statuten van hunne orde, met dezelfde uitzondering, vrijdom en privilegiën, als de andere religieusen genieten, hen onder onze bijzondere bescherming nemende. . . . Zoo nogtans, dat zij voor vaste goederen amortizatie zullen moeten aanvragen. . . . Gegeven den 7 April 1618.” (c.)

(a.) LE ROY *Not. March.* pag. 44; waar het jaar der geboorte en der oprigting van de orde merkelyk verschillen van PAPENBROCHIVS.

(b.) HARAEUS *Vitæ Sanctorum* pag. 239.

(c.) MIRAEUS *Dipl. Belg.* t. 1, pag. 629.

De voornaamste stichter van dit Klooster is JOANNES AUGUSTINUS BALBI, een edelman van *Genua*, die waarschijnlijk de *Minimen* herwaarts geroepen heeft, opdat hij als Italiaan het Italiaansch instituut zou bevorderen. Men vond weleer in dit Konvent, in de Kapittelkamer, het standbeeld van dezen stichter, waaronder te lezen stond: „*De doorluchtige Heer JOANNES AUGUSTINUS BALBI, edelman van Genua, markgraaf van het H. Roomsche Rijk, de voornaamste stichter van dit eerste Konvent, is op zijne terugreize naar Genua overleden, opdat hij, die het vaderland op aarde niet kon genaken, hetzelfde in den hemel zou bereiken.*”

Deze Kloosterlingen leidden een allerstrengst leven; zij gebruikten nooit vleesch noch zuivel, dat is: geen boter, geen melk, geen kaas. — Zij bewoonden een tamelijk goed en gemakkelijk Konvent, voorzien van de noodige gebouwen; maar eene Kerk, waarvoor zij den grond hadden, hebben zij nooit getimmerd. Zij bezigden voor Kerk eene zaal van het gebouw, tot een ander einde bestemd (a.)

HET HUIS DER DUITSCHE RIDDERS (b.)

Onder de geheiligde plaatsen rangschik ik mede het *Huis*,

(a.) Dit Klooster is, benevens andere, op het einde der vorige eeuw vernietigd, zoodat er geen enkel spoor van overig is.

(b.) Deze orde heeft haar begin gehad tijdens de verovering van het heilig Land, wanneer een *Duitscher*, vol godsvrucht, met zijne vrouw en familie naar *Jerusalem* trok, waar hij die van zijne natie begon te herbergen en te voeden. Te dien einde rigtte hij een klein *gasthuis* op en naast hetzelfde bouwde hij, met toestemming van den Patriark, eene kapel ter eere van de *H. Maagd MARIA*. De in dit huis dienende Broeders werden eerst in 1190, door Hertog *FREDERIK van Zwaben* in eene Ridderorde vereenigd, met bepaling, dat deze zoude bestaan uit Ridders, Priesters en Broeders-Servanten of Sergeanten. (ALTMEEJER, *Histoire des relations des Pays-Bas avec le Nord de l'Europe*. p. 355). Vele edelen van zijne natie voegden zich bij dezen *Duitscher*, en besloten voor zulk een liefdewerk, hunne goederen en hunne personen te verleen, en nu ook de *Duitsche* soldaten te verzorgen.

In het jaar 1191 in November, maakten eenige brave burgers van *Bremen*

hetwelk de *Duitsche Ridders* van over 4 eeuwen bezeten hebben en thans nog bezitten; zoo sprak LE ROY (*Not. March. pag. 49.*) in zijnen tijd, dat is in het begin der 18^e eeuw. Wie weet of zij het niet bewoond hebben? Immers de vrijdommen op deze plaats door de Prinsen vergund, dragen niet weinig bij, om dit

en *Lubec*, in *Duitschland*, een gemeenzame beurs en vereenigden zich met die van het *Gasthuis* van de *H. Maagd MARIA*, en bouwden in de stad *Acre*, alsdan aan de Christenen behorende, een treffelijk *gasthuis*, en namen allen te zamen den titel aan van *Duitsche Ridders*, of *Ridders* van het *gasthuis van O. L. Vrouw* van het huis der Duitschers te *Jerusalem*, met den *Regel* van den *H. AUGUSTINUS* en witte rok en mantel, op de borst een volzwart kruis met een wit kruis er over, tweemaal galgswijze bewerkt. Zij deden professie en de beloften van armoede, gehoorzaamheid en zuiverheid in handen van den Patriark van *Jerusalem* HERACLIUS. Zij stelden hunnen regel op naar het voorbeeld van den Patroon der Ridders van *St. Jan van Jerusalem* en der *Tempeliers*. De *Duitsche orde* is bekrachtigd door PAUS CAELESTINUS III in 1195, die hun gelastte dagelijks twee honderdmaal het *Onze Vader* en *Wees gegroet* met het *Symbolum des geloofs* te bidden, en even dikwijls elken nacht; -- dat zij den baard moesten laten groeijen naar het voorbeeld der eremieten. Hij beval, dat niemand in de orde zou aangenomen worden, die niet van adellijk geslacht was en van de *Duitsche natie*. Zij verkozen eenen *groot-meester* om hen te bestieren: de eerste was HENRICUS VON WALPOT van *Bassenheim*, onder wien het groot *Gasthuis* te *Acre* werd gebouwd. Wanneer de stad *Acre* door de Seracynen, in 1291, den Christenen ontnomen was, vertrokken de *Ridders* naar *Duitschland*, waarwaarts keizer FREDERIK II, van zijne overzoesche reis, in 1229, terugkeerende, eenige *Ridders* dezer orde medevoerde, aan welke hij de provincie *Borussie* of *Pruisen* overgaf, waarvan de inwoners nog afgodendienaars waren. De *kommanderij* van *Pitsenburg* eertijds te *Mechelen* bestaande, was een niet onaanzienlijk deel van deze orde. Zij was in 1198 gesticht door het adellijk geslacht van de *Bertholden*. FERREOLUS LOIRIUS (in zijne »*Maria Augusta*» lib. 3, cap. 2) zegt, dat deze orde omtrent 1191 begonnen is; nadat GODEFRIDUS VAN BOULLON *Judeën* of de *Turken* had overwonnen en daar in het *H. Land* van alle gewesten, mannen zamenvloeiden om der religie en godsvruchts wille, kwamen er ook, door denzelfden ijver gedreven, eenige burgers van *Bremen* en *Lubec*; men besloot een ruim *gasthuis* te *Acre* te bouwen. De derwaarts komende Duitschers verlangden zich met de orde te vereenigen en haar te noemen »*van de H. Maria der Duitsche Ridders.*» (Zie SANDERUS t. 3, pag. 373 en volg.).

te gelooven. En opdat anderen, zegt nog LE ROY, met mij dit gevoelen zouden deelen, zoo deel ik hier de diplomaten mede, welke hiertoe aanleiding geven. En, alhoewel deze spreken van de religieusen, den kommandeur en de broeders van het huis van de H. MARIA der Duitschers te *Coblentz*, moet men opmerken, dat het huis of de kommanderij van de *Pitsenburg* te *Mechelen* afhing van de Balije te *Coblentz* en het huis te *Antwerpen* van dat van de *Pitsenburg*. In het eerste diploma ontslaat de Hertog JOANNES I hen van alle belastingen, accijnsen, tolleren enz. In het tweede bekennt hij, dat hij aan hun wettig verkocht heeft een huis en erve, gelegen op den ouden *Burg*, gemeenlijk het *Reuzenhuis* genoemd. In het derde staat JOANNES II, in 1297, toe, dat zij in de aanbeldende wallen konden bouwen, mits de verdediging van den *Burg* niet belet werd (a.) Als het noodig was hunne gebouwen uit te breiden naast den kant der wallen, waartoe de *Ridders* verlof gevraagd en verkregen hebben, dan geeft dit niet onduidelijk te kennen, dat zij hier ooit gewoond hebben (b).

Men kan uit deze Charters opmaken, dat de Duitse Ridders in *Antwerpen* betrekkingen hebben aangeknoopt. In 1284 verkocht Hertog JAN aan den Land-Kommandeur van *Koblentz* een huis en erve met grond en toebehooren, gelegen te Antwerpen, binnen den *Burgt*; derhalve zullen de Duitse Heeren zich hier in dit jaar met der woon gevestigd hebben, — tegen en op den muur van den *Burgt*, naast den Scheldekant. Dit huis, dat in de *Mattenstraat* nog, met den ouden gevel bestaat, wordt in den wandel het *Reuzenhuis* genoemd. Zij hebben hier nimmer een voorname rol gespeeld en hebben slechts een korten tijd bestaan; trouwens na het Charter van Hertog JAN II in 1303, vindt men, in de jaarboeken van Antwerpen, van deze ridderorde geen gewag meer gemaakt. Daarom mag men vermoeden, dat de Ridders

(a.) LE ROY *Not.* pag. 49—50.

(b.) DIERCXSSENS t. 1, pag. 313—315.

uit het *Reuzenhuis* bij de religie-troebelen, het lot van die van Pitsenburg deelden. Deze laatsten zijn allengs zooverre verminderd, dat al de goederen door een enkelen Kommandeur, en wel een Duitscher, bezeten werden. Die van *Antwerpen* hadden, behalve het *Reuzenhuis*, nog drie andere, daaraan palende huizen in de bovengenoemde straat. Deze vier gebouwen zijn den 24 November 1797 als *nationale goederen* verkocht geworden. (*Gesch. van Antw.* door MERTENS en TORFS, t. 2. bl. 197—200.)

§ IV.

De vrouwenkloosters der stad Antwerpen, — het Begijnhof.

HET KLOOSTER DER NORBERTINESSEN.

Daar de H. NORBERTUS zijne orde had ingesteld voor beide geslachten, zoo is, te *Antwerpen*, bij de Abdij van *St. Michiel* ook een Klooster van Zusters gevoegd, onder den naam van *Norbertinessen*. Van deze vindt men voort 't eerst gewag gemaakt in een diploma van den Bisschop LITHARDUS of LIETARDUS, in het jaar 1135. Het Klooster was gebouwd op het uitgestrekt kerkhof van *St. Michiel*, bij de Kapel of Kerk van de H. MARIA MAGDALENA, die haar toebehoorde.

Het werd de *gracht* geheeten, zegt LE ROY (*not. March. p. 53*), vermoedelijk omdat het met eene gracht omgeven en van het mansklooster afgescheiden was. Wanneer het juist begonnen is, weet men niet. Het is het eerste nonnenklooster, dat, naar men vermoent, hier bestaan heeft. (Zie deswege de *Abdij van St. Michiel* en het Klooster *St. Catharina-dal*, Art. *Oosterhout*.) Men noemde ze echter niet Norbertinessen, maar *Zusters van de H. Maria-Magdalena*. Later zijn hier voor de tweedemaal *Norbertinessen* (uit *Oosterhout*) aangekomen, welke eerst eene refugie en daarna een Konvent hebben gehad. (*Ibid.*) Zij bleven bestaan tot 1782.

HOSPITALINNEN OF GASTHUIS-NONNEN.

Het *St. Elizabeth's gasthuis* is zeer oud, vermoedelijk reeds in de 12^e eeuw, alleen ingerigt, om zieken en stervenden te verzorgen en bij te staan. In hetzelfde zijn van den beginne af re-

ligieusen van beide geslachten geweest die *broeders* en *zusters* genoemd werden (a.): de *broeders* zorgden voor de geestelijke en tijdelijke zaken en de *zusters* voor de zieken. — Deze *gasthuisnonnen*, zich met vlijt op die werken van godsvrucht toeleggende, ontvingen en verzorgden de zieken met zulk een gevoel van liefde, dat zij de genegenheid en achting van allen voor zich wonnen, niet slechts van de burgers en van den Senaat, maar ook van den Markgraaf, den toenmaals regerenden Hertog van *Brabant*, die in zijn diploma van 1230 zegt, dat „de Overste of Meesteres en het Konvent „van het Gasthuis te *Antwerpen*, door zich gedurig op goede werken toe te leggen, gehouden worden tot de huisgenooten van de „stad hierboven te behooren” (b.). In den beginne waren er slechts 7 zusters en 3 broeders: later is er in 1337 eene achtste zuster voor Overste bijgekomen: in 1563 waren er 9 zusters, doch de Bisschop heeft haar verplicht weer het eerste getal te onderhouden (c.). In 1247 gaf de Paus INNOCENTIUS aan de Priorin en de zusters van het gasthuis verlot om erfenis en alle goederen te ontvangen en te bezitten, eveneens alsof zij in de wereld waren gebleven (d.).

In het *leprozen-huis*, *ter Zieken* geheeten, eerst buiten en later binnen de stad, waren insgelijks *Zusters* en *Broeders*, van welke schier hetzelfde te zeggen valt (e.).

De nonnen van het *St. Elizabeths-gasthuis* volgden den Regel van den H. AUGUSTINUS; en in 1246 verzochten en verkregen zij de goedkeuring van de orde in dit huis opgericht, van Paus INNOCENTIUS. Deze Paus schonk haar nog andere beneficiën en privilegiën, de bevestiging van hare goederen; alsook voor het begraven, het verkiezen van eene Priorin, het aannemen van novicen, enz. Dit alles is mede door den Prins bevestigd.

Op het einde der 13^e eeuw zijn de zusters *Jonkvrouwen* en de Priorin *Jufvrouw* genoemd, zooals uit authentieke brieven blijkt.

(a.) Deze namen werden in die tijden algemeen gegeven aan de geestelijken van beide geslachten zoo wereldlijken als regelieren.

(b.) DIERCXSSENS t. 1, pag. 185—186.

(c., d. en e.) DIERCXSSENS t. 1, pag. 214, 269—207 en 222.

In het begin der 17^e eeuw hebben de religieusen haren eersten naam van *Zusters* weêr hernomen, terwijl de Priorin nog *Jufvrouw* bleef heeten ; dan deze benaming is thans ook buiten gebruik en gemeenelijk wordt zij *moeder* genoemd (a.).

Het gasthuis bestaat nog en de nonnen bedienen hetzelfde tot op den huidigen dag , waarvan straks breeder zal gehandeld worden.

HET KLOOSTER DER WITTE-ZUSTERS.

Gelijk voor brave deugdzame dochters , die de volmaaktheid be- trachtten , de weg daartoe open stond , hetzij door het werkzaam leven , als in een hospitaal of gasthuis ; hetzij door het contem- platief of bespiegelend leven , als bij de Victorinnen ; zoo was het te dien tijde , om de algemeene bedorvenheid der eeuw , wensche- lijk , dat er voor de boetvaardige dochters , die uit den val op- staan , en een verbeterd leven leiden wilden , ook eene gelegen- heid geopend werd , waar dezulke van de wereld en de verleiding afgezonderd , voortaan , voor God bekeerd , hem getrouwelijk kon- den dienen. Deze gelegenheid heeft een godvruchtig man , met name GERARDUS in 1310 daargesteld , door zijne woning te ver- leenen aan de zondaressen , die zich hebben bekeerd. Tot bevestiging van zijne gift en stichting heeft hij de toestemming van den Her- tog verzocht welke Hoogst dezelve gaarne heeft gegeven , terwijl hij daarenboven verlof gaf om overal aalmoezen in te zamelen en zelfs de menschen tot geven aanspoorde. GERARDUS verkreeg mede den waarborg voor de bekeerden , die godvruchtigheidshalve tot dit huis hare toevlugt namen , zoodat de Hertog zelfs verbood , dat niemand , zonder toestemming van GERARDUS of zijnen plaats- bekleeder , het bedoelde huis mogt binnengaan , onder straf van inkerkering , enz.

Dit diploma , deswege in 1312 gegeven , vindt men bij DIERCX- SENS t. 2 pag. 36--38 ; en FR. HARAEUS (VERHAER), die , gelijk hij zegt , dit diploma van het origineel heeft afgeschreven , noemt

(a.) DIERCXSENS t. 1 , pag. 260 , 264 en 339.

zich *Prefect* van dit Klooster en op eene andere plaats *Pastoor van de H. Magdalena* te Antwerpen: dat was het Klooster.

Wie deze GERARDUS, de stichter van dit Klooster is geweest, is voor als nog een raadsel. Hij was òf regelier òf wereldsch priester, wjl hij zich *broeder* noemt; waarschijnlijk heeft hij, in de laatste veronderstelling, zijn patrimonieel goed voor deze godvruchtige stichting besteed, en te kort komende, eenige aalmoezen moeten vragen. — PAPENBROCHUIS vermeent, dat het een *Hieronimiaan*, een monnik was, steunende op de overlevering, die wil, dat in de plaats, waar dit Klooster opgericht is, eertijds *Hieronimianen* bestaan hebben (a.). Dit komt mij het waarschijnlijkste voor, en — dat zij verkregen in hunne levenswijze te volharden totdat zij zouden uitgestorven zijn; wijders dat broeder GERARDUS te dien tijde (38 jaren na hunne ontbinding) alléén of met weinige overigen, verlof heeft verkregen, om zijn huis te veranderen tot deze stichting, — eene schuilplaats voor boetplegende vrouwen.

De religieusen van deze stichting of van dit Klooster werden *Penitenten* of *Bekeerde Zondarissen* genoemd, en *wille-* of *wil-zusters* naar haar *wil* habyt. Het blijkt niet, of zij van den beginne af eene Kapel hebben gehad.

In het jaar 1479, wanneer zij trachtten eene Kapel te bouwen, hebben de Kanoniken van het Cathedraal Kapittel haar toegestaan, dat zij bij de Kapel een kerkhof zouden aanleggen en laten wijden, dat zij het H. Sacrament der Eucharistie en het H. Oliesel

(a.) GRAMMAIJE (*Antv.* l. 2, pag. 10), zegt, dat ter plaatse van dit Klooster voortijds monniken, *Hieronimianen* gewoond hebben, ofschoon er niets schriftelijk van bekend is. Is dit zóó, dan moet men denken, dat zij, benevens vele andere, in het tweede Concilie van *Lyon*, onder Paus GREGORIUS X, in 1274, gehouden, ontbonden zijn; trouwens dàn zijn alle bedelende orden afgeschaft, (uitgezonderd vier, de *Predikheeren*, de *Minderbroeders*, de *Carmelieten* en *Eremieten van Augustinus*), waaronder eenige, die nog nooit goedgekeurd waren. Het kan zijn dat de *Hieronimianen* tot deze laatste behoorden.

zouden hebben voor de Religieusen, de leeke zusters en de novicen. Waarschijnlijk is haar te dien tijde ook een geestelijke bestierder of Rector vergund, die haar de Sacramenten toedienen en al het overige naar de behoefte der orde zou verrigten. (a.). Het Klooster had den naam van de H. MARIA MAGDALENA, welke zij voor Patrones hadden verkozen, als zijnde deze ook bekeerd en van eene zondares een groote Heilige geworden. (b.). Hier moet men nogtans aanmerken, dat, ofschoon het Klooster eigenlijk gesticht was voor bekeerde zondaressen, evenwel voor anderen in 't vervolg ook toegang in hetzelfde verleend werd: SCRIBANIUS zegt, dat hier mede aangenomen werden, die elders waren afgewezen.

Het diploma van den Hertog zegt, dat dit huis gesticht was ter eere van het *H. Kruis*. De religieusen volgden den Regel van den H. AUGUSTINUS; doch in 1551 heeft de Bisschop van *Kamerijk* ROBERTUS eenige hervorming in dit Klooster voorgeschreven. Deze brief was in het Klooster voorhanden.

HET KLOOSTER DER ZWARTE ZUSTERS.

Het is waarschijnlijk dat de *Zwarte Zusters*, anders *Celle-Zusters* geheeten, omtrent denzelfden tijd, als de *Celle-broeders* hier begonnen aan te komen, dat is in het begin der 14^e eeuw; trouwens zij waren met deze van dezelfde instelling, en het blijkt dat zij van dezelfde congregatie waren. Gelijk de *Cellebroeders matemannen* genoemd werden, als boven gezegd is, zoo noemde men ook de *Cellezusters matewijven*, welke naam, volgens GRAMMAIJE, van matigheid of van matig leven afgeleid wordt, of volgens anderen, van het hollandsch woord *maat*, wat ook makker, gezelschap of vriend beteekent en evenzoo *gezellin* of *vriendin*; omdat zij als gezellinnen of vriendinnen door den band van vriendschap

(a.) DIERCKSENS t. 2, pag. 40 en t. 3, pag. 105—107.

(b.) Van hare beschermheilige *Magdalena*, werden zij ook wel, bijzonder in Frankrijk, *Madolenetten* genoemd.

vereenigd waren. Doorgaans echter droegen zij, naar haar zwart habyt, den naam van *Zwarte- of Zwart-Zusters*, of *Schwesteren*, anders gebrekkig *Swesteren*, een duitsch woord, dat enkelijk *Zuster* of *non* beteekent (a.). In den beginne hadden zij hier geen vast verblijf; zij gingen en kwamen hier zoekende gelegenheid, om liefdewerken te verrigten, aan haren staat eigen: Zij besteedden haren arbeid aan het verzorgen der zieken.

In het jaar 1345 gaf HENRICUS ZUIJDERMAN, een Duitsch koopman, haar zijn huis, gelegen buiten de *Koepoort*, tegen de muur der *Predikheeren*, ten geschenke, en bouwde, volgens LE ROIJ (*Nat.* pag. 44) een Klooster, opdat zij hier een zekere woning zouden hebben, waarin de gaande en komende Zusters zouden opgenomen worden. Hij stelde drie Provisors voor dit huis, die op den raad der Zusters de bedoelde gaande en komende zouden ontvangen.

„Ende waert dat de vors. *Matenwiven*, die menheit *Swesteren*” (zoo leest men in den Schepenen brief, wegens die gift en stichting van H. ZUIJDERMAN, in 1346 gegeven) „ute Antwerpen verdreven worden ende daer binnen niet wonen en mochten, dan „nochtans dit vors. huis ende dat daer toebehoert, altoes staende „soude bliven in der vors. drie berechters (bestuurders) handen, „altoes ter vors. *Wiven* behoef in te comene ende te sine, gaande „ende kerende vrilec ende soo dicke si willen.” (4)

(a.) Deze naam van *Swesteren* behielden zij meer dan anderhalf eeuw; zoo leest men in eenen Schepenen-brief van 1497: »*het godshuijs van den Zwesteren der ordenen van Sinte Augustijn bij den predikeren pant.*” In een' anderen brief van 1507: »*het godshuijs van den Zweijnsterkens in de predickeren Straat.*” Vervolgens heeft men dien naam beginnen te veranderen: in eenen brief van 1519 vindt men: »*Suster Elizabeth Aertsmater van het godshuis van den Sweistsusteren.*” Hiervan komt de naam van *Zwart-Zusters*, welke naam aan degenen, die den Regel van den H. AUGUSTINUS omhelsd hebben, eigen is gebleven, terwijl men de nonnen, die zich aan de verpleging van zieken toegewijd en den Regel van den H. FRANCISCUS volgden, *Graauwe-Zusters* genoemd heeft.

(b.) Zie DIERCXSENS t. 2, pag. 90—92. Hij was door den Deken van het Kapittel NIC. à CASTRO (VAN DER BORCH) uit het originele overgeschreven.

Na dezen hebben de Zusters zich in dit huis voor goed gevestigd, zij volgden den Regel van den H. AUGUSTINUS, en erkenden even als de *Cellebroeders*, den H. ALEXIUS voor haren beschermheilige. Dat zij, met deze broeders van dezelfde congregatie waren, blijkt daaruit, dat in alle brieven van den H. Stoel altoos gezegd wordt: „*de Congregatie der Celle-Broeders en Celle-Zusters*”, en het is onder dezen naam dat de orde is goedgekeurd, en dat zoo vele privilegiën en vrijdommen zijn verleend, als door GREGORIUS XI, EUGENIUS IV, NICOLAUS IV, PIUS II, en JULIUS II, die hen erkenden en welker laatste in 1506 eene bul heeft uitgevaardigd, waarin al de voorregten, door zijne voorzaten aan de orde verleend, op nieuw bekrachtigd werden.

Haar voornaamste werk was de verzorging van zieken, ook van zulke, die met de pest besmet waren, en andere werken van liefde en godsvrucht te verrigten; zij leefden van haar handwerk en van de aalmoezen en giften der geloovigen. — Zij hadden niet zelden laster, schimp en spot te verduren, waarom GREGORIUS XII haar onder zijne bescherming nam. EUGENIUS IV heeft haar zelfs onafhankelijk gesteld van de inquisiteurs der kettersche boosheid, die haar mede kwelden om de eenvoudige, nederige kleeding.

In het jaar 1458 vergunde Pius II, dat zij de drie groote religie-beloften konden afleggen en professie doen voor eenen geestelijken Rector en eenen religieus, dien zij konden kiezen uit elke goedgekeurde orde: welke geloften zij dan ook waarschijnlijk omtrent dien tijd gedaan hebben, vóór den Prior der Carmelieten van Mechelen. Het was haar vergund eenen *Rector* te kiezen en eenen *visitator generaal*, een' *conservator* en een' *Biechtvader* voor elk huis door SIXTUS IV, in 1472: wijders, dat zij eene Kapel mogten hebben met eene klok, daarin mis gelezen en voor de leden van het huis de h. communie uitgereikt mogt worden. In 1506 verleende JULIUS II een grooten aflat voor alwie de Kerk der *Zwart-Zusters* zou bezoeken en tot derzelve onderhoud bijdragen.

In 1506 waren de *Zwart-Zusters* reeds van de congregatie afgescheiden en onmiddelijk onder den Bisschop gesteld; en vandaar de twijfel of de *Celle-* anders *Zwart-Zusters* ook de privilegiën konden genieten, aan de congregatie toegekend. In 1511 nam Paus JULIUS II dezen twijfel weg door eene bul ten gunste dezer Zusters uitgevaardigd, waarin hij, zonder eenig gewag van de *Cellebroeders* te maken, al de privilegiën vernieuwd en bevestigd heeft, en gelast deze ten uitvoer te brengen. (a)

Wanneer het *Godshuis* der *Blauwbroeders*, bij gebrek van voldoende inkomsten, in het jaar 1518, niet langer bestaan kon, en THOMAS BOMBELLI, een koopman van *Genua*, het geheele huis en erve gekocht had, hebben de *Zwart-Zusters*, weer een gedeelte van dezen koopman gekocht, namelijk de keuken, de brouwerij, de Kapel, de kamer van den ontvanger en den werf ter lengte van 80 en ter breedte van 40 voet, en dit bij haar aanbelend Klooster ingelijfd. De Kapel is afgebroken, wijl zij bereids eene eigene Kapel bezaten. (b)

HET KLOOSTER DER NONNEN VAN DE DERDE ORDE VAN DEN H. FRANCISCUS.

De voornoemde HENRICUS ZUIJDERMAN, een Duitsch koopman, begon, in het jaar 1350, eene congregatie van meisjes op te rigten, en bezorgde haar eene woning. GRAMMAYE (*Antv.* lib. 2, cap. 10) meldt, dat hij den schepenen-brief desaangaande, van den 1 April 1354, gezien heeft. Dan *Scribanius* zegt (*Orig. Antv.* cap. 12), dat Henricus voor haar een huis en niet anders dan

(a.) DIERCXSENS t. 2, pag. 87—100. Wanneer de *Zwart-Zusters*, die eenige jaren onder het toezicht van eenen Prior stonden (mogelijk onder dien der *Carmelieten* van *Mechelen*, die in 1530 zich *Vader* of *Overste* der *Zwart-Zusters* van *Antwerpen* noemt), onder het onmiddelijk bestuur van den Bisschop zijn gekomen, blijkt met geene zekerheid.

(b.) DIERCXSENS t. 3, pag. 317. Volgens BERTRIJN (*Chron. van Antw.*) werd de eerste Kapel in 1491 gebouwd.

een huis gekocht heeft. Maar LE ROY en de schrijver van de *Chor. Conv. F. F. Minor. Antv. cap. 8*, bij SANDERUS, zeggen, dat hij, behalve een huis, nog eene kleine bidplaats heeft bezorgd; zij voegen er bij, dat hij met een milddadig hart vastgesteld had haar nog meer ten geschenke te geven; doch dat hij door schipbreuk op zee uit het leven weggerukt is. Volgens de oudste aantekeningen betrokken de nonnen haar Klooster eerst in 1353.

Deze maagden bleven echter volharden, levende door aangevande vlijt van den arbeid harer handen en aalmoezen; geregeld de godsvrucht oefenende, totdat zij eene eeuw later, in 1454, met den *derden Regel* van FRANCISCUS, het kloosterlijk *slot* hebben aangenomen. Zij deden professie daarvan, terwijl dit, op haar verzoek, door Paus Pius II, bij een diploma deswege, werd goedgekeurd: wel te verstaan eenige jaren later; trouwens Pius II is eerst den 19 Augustus 1458 Paus benoemd. Zij hadden evenwel van den beginne af de toestemming van den Bisschop van *Kamerijk*.

Van den tijd dat zij dezen regel hebben aanvaard, zijn zij religieusen van de *derde orde* geheeten. Zij waren destijds onder de zorg van den Pastoor van *St. Joris* en bleven er onder. (a) Sedert hadden zij, door toenemende milddadigheid van godvruchtigen geholpen, hare gebouwen uitgebreid en eene nieuwe Kerk gebouwd, welke in 1482 gewijd is onder den naam en op den dag van den H. AGNES; doch zij hadden tot alsdan noch Eucharistie, noch H. Oliesel, noch begravingsregt; en in 1485 verzochten en verkregen zij deze privilegiën van het Kapittel, te weten een kerkhof, het H. Sacrament des altaars en het H. Oliesel, onder deze voorwaarde, dat niemand dan de Pastoor van *St. Joris* deze sacramenten aan haar toedient en hare biecht hoort. Dit blijkt uit het desaangaande gemaakte diploma; terwijl daarin mede bepaald wordt dat haar gezamenlijk getal niet meer dan 24 (volgens den wil des stichters) mogt beloopt. (Zie DIERCXSENS t. 3, pag. 117—121).

(a.) LE ROY en de schrijver van de *Chor. F. F. Min.* bij SANDERUS.

De religieusen van *de derde orde* zijn van den leeken stand tot dien van het koor verheven, en hebben de getijden, volgens het Roomsche Brevier, den 12 Maart 1610 beginnen te zingen. Wanneer zij hiertoe aangenomen en genoegzaam onderrigt waren, zijn zij tot de koordienst toegelaten. Zes jaren na dien, in 1616, den 20 September is haar de *Zwarte Sluizer* vergund, welken zij tot nog toe niet hadden. Nu had de Pastoor van *St. Joris* de zorg over haar niet meer, maar de *Minderbroeders*, die haar de Sacramenten toedienden. Wanneer de Bisschop en het Kapittel de zorg dezer zusters aan die Paters hebben opgedragen, is niet bekend. Dit Klooster heeft tot onder de regering van JOSEF II bestaan.

In het jaar 1621 vlugtten de nonnen van *Luijthagen*, onder de parochie van *Mortsel*, naar *Antwerpen*, waar zij zich gevestigd hebben en tot de vernietiging onder Keizer JOSEF II den naam van de nonnekes van *Luijthagen* hebben behouden.

Dit Klooster was in *Luijthagen* op het einde der 15e eeuw gesticht en begiftigd door JOANNES VAN RANST, Heer van *Cantiekrode* of *Cantecroy*, van *Mortsel* en van *Busegem*, of *Egegem*, en zijne gemalin vrouwe AGNES VAN HUIJSVELT, tot inwoning voor 6 nonnen van *den derden Regel* van den H. FRANCISCUS, met eene Kapel ter eere van de H. ANNA, waarvan het Klooster den naam van *St. Annendaal* heeft gevoerd terwijl het vroeger *St. Annenberch* werd genoemd. De eerste religieusen zijn uit het klooster van *Peere*, in het graafschap *Los*, in het bisdom van *Luiik* geroepen, van welke de eerste Priorin MARIA van *Zevenbergen*, eene nicht van de stichters was. Men had eene overeenkomst met den Pastoor van *Mortsel* van den 3 Oct. 1494 en deze werd door den Bisschop van *Kamerijk* HENRICUS VAN BERGEN, den 1 Febr. 1497, bekrachtigd. (Zie deze bij DIEPCKSENS t. 7 pag. 126—130 en 131—139.)

Den 22 April 1501 stierf de stichter JOANNES VAN RANST en zijne vrouwe AGNES VAN HUIJSVELT, (anders van *Heijsvelt*) begaf zich in dit Klooster en bleef daar met de religieusen haar leven slijten, zegt GAZET *Hist. Eccl. die Paus-bas.* p. 360.

Zij namen toe in geestelijke en tijdelijke zaken, mitsgaders in

getal, en leefden gedurende 45 jaren rustig; totdat de beruchte verwoesting door MARTEN VAN ROSSEM, in 1542, plaats had, waarop 24 jaren later de algemeene beeldstormerij volgde. Onder den Prins van *Oranje*, toen de godsdienstoefening verboden en de geestelijken verjaagd werden, zijn ook deze zusters verspreid; toen echter de stad weer onder Spanje was, heeft SEBASTIANUS VAN SCHEVELINGHE, kanonik van *Bergen-op-Zoom*, die sedert 1572 Prior en bestuurder van dit Klooster was, haar verzameld, eerst ten getale van 4, en binnen *Antwerpen* gebragt, waar zij eerst in de *Doornikstraat* woonden en volgens hare instelling leefden. In 1610 woonden zij *op den Oever*; doch alleen in *Refugie*; trouwens in 1611 keerden zij naar het herstelde Klooster te *Luijthagen* terug, om van daar voor goed in 1621 naar *Antwerpen* te vlugten, wanneer zij een huis huurden voor drie maanden aan de *Kipdorp-poort*; vervolgens verhuisden zij naar de *Korte-Nieuwstraat* naar het huis het *guldenkruis* geheeten. Nauwelijks bewoonden zij dit huis of er deed zich eene gelegenheid op, om een geschikte woning met erf te koopen; en alles rijpelijk overwogen, besloten zij hier vast verblijf te houden en die woning, in de *Prekestraat* te koopen en tot een liefelijk Klooster te verbouwen, waartoe zij de noodige toestemming erlangden van den Prins, den Senaat, den Bisschop en het Kapittel. Hier leefden deze religieusen, in het kleed der nonnen van AUGUSTINUS, onder den derden regel van den H. FRANCISCUS, in het Kloosterslot. Nadat zij twee jaren in dit Klooster waren, stierf hare Rector SEBASTIANUS SCHEVELINGHE, dat is in 1623, die haar nooit in de beroerten verlaten had en daar hij rijk was, met zijn geld had bijgestaan: Stervende maakte hij het Klooster tot zijn erfgenaam en werd alzoo de tweede stichter genoemd. Hij werd dáár in de Kapel begraven. (Zie DIERCXSENS t. 7, pag. 140—143 en 316.)

HET KLOOSTER DER REGULIERE KANONIKESSEN.

Het is bekend, dat zekere FALCO DE LAMPAGE, in 1350,

op zijnen grond een *Godshuis* van *vrouwen* heeft opgerigt (a.); doch dit heeft niet lang bestaan; want bij zijn overlijden is al wat hij bezeten had, zelfs ook deze grond aan den koninklijken fiscus overgegaan. De plaats bleef echter den naam van *Falcons-hof* of *Facons-hof* behouden. Sommigen vermeenen, dat deze vrouws-personen, schoon van die woning beroofd, in haar godvruchtig voornemen hebben volhard, dat zij den vermelden grond weer herkocht en dáár een Klooster gebouwd hebben. Waarschijnlijk hebben zij het huis eerst gehuurd en daarin gewoond tot 1422. (b.). Bij het *Facons-hof* bestond reeds eene Kapel; trouwens, in 1421, fundeerde LAMBERTUS DE STOIJTERE, Kappelaan van *O. L. Vr.* in dezelve twee missen elke week, waarvoor hij twee perceelen lands aan dit *godshuis* schonk. (c.). Het schijnt, dat deze godvreezende dochters, acht in getal, eerst volgens den derden regel van den H. FRANCISCUS geleefd hebben; doch daarna geraadzamer geoordeeld hebben den Regel van den H. AUGUSTINUS aan te nemen, en de volmaaktheid ernstig betrachtende, het slot te beleven, hetwelk hard en nieuw was in de *Nederlanden* (d.). Intusschen hadden deze dochters tot aankoop van het *Valkenbroek*, anders *Facons* geheeten, eene milddadige erfenis gekregen van BARBARA VAN DER GOEDEN, weduwe N. VAN LILLE, tante van CATHARINA SPEELMAN, van de *Werve* genoemd, de oudste dezer dochters. Voor dit geld hadden

(a.) SCRIBANIUS *Orig. Antv.* cap. 12. GRAMMAYE zegt, dat FALCO kanonik was en prefect van de hertogelijke munt. De eerste geeft te kennen, dat het een *godshuis* van *vrouwen* was, waaruit men afleidt, dat de stichter voorhad een Klooster op te rigten.

(b.) PAPENBROCHIVS (*Amal. Ms.* uit de registers van dit huis) verhaalt, dat zij eenigen tijd gewoond hebben in de *Lange-Nieuwstraat*, waar men later nog de Kapel en plein van *St. Nicolaas* aantrof, en dáár den derden regel van FRANCISCUS onderhouden hebben.

(c.) Den schepenbrief deswege gegeven vindt men bij DIERCXSENS t. 2. pag. 191.

(d.) Het was alsdan nog iets nieuws belijden van het slot te doen, wijl er slechts een voorbeeld van was, namelijk in *St. Barbaren-daal* bij *Thienen*, dat in 1440 het slot had aanvaard, onder den Prior van *Cossendonk*. (GRAMM, *Thenae*).

deze Zusters het gemeld huis gekocht onder voorwaarde, als de Bisschop zou toestemmen in de oprigting van een Klooster. Zij verkregen werkelijk het noodige verlov van den Bisschop van Kamerijk, bij eenen brief van den 17 Januarij 1422, welke ziende, dat zij eene behoorlijke plaats en genoegzame tijdelijke middelen tot onderhoud van acht zusters hadden, dit huis tot een Klooster en slot verheven heeft, gevende aan hetzelfde den naam van *Onze Lieve Vrouwen daal in Valkenbroek*. De Bisschop stond haar een Kapittel toe en alwat aan de orde der reguliere Kanoniken eigen was; getijden en andere goddelijke diensten te lezen en te zingen, — de klok te luiden, — de Altaren, het pand en de begraafplaats te laten wijden, — meerder Zusters onder het altijddurend slot aan te nemen (a.); — verder dat zij moesten onderdanig zijn aan het algemeen Kapittel en deszelfs visitators (b.) en dat de Prior van *Corssendonk* over haar zou waken; — dat de Zusters vrij een of twee biechtvaders konden kiezen, die de H. Communie, het H. Oliesel en

(a.) Deze inrigting werd in den beginne zoodanig gezocht, dat de Bisschop deze algemeene vergunning spoedig moest beperken; hij bepaalde het getal op 24 Zusters en 12 donatarum, en dat zij dit getal niet mogten overschrijden zonder toestemming der Priors van *Corssendonk* en *Groenendaal*.

(b.) Dit nieuw Klooster werd ingelijfd in het Kapittel van *Windesem*. Onder bekrachtiging van Paus MARTINUS V, gingen de leden van verschillende Kloosters van dezelfde orde van den H. AUGUSTINUS, eene vereeniging aan, welke den naam van *congregatie van Windesem* heeft gevoerd. Zij werd aldus genoemd, omdat zij door den Prior van het Klooster *Windesem*, bij *Zwol*, JOANNES VOS van *Heusden*, was tot stand gebragt, en de hoofden van dit Klooster altijd derzelve oversten zijn geweest. (Zie dit diploma bij MIRAEUS III, pag. 444.) Er waren 86 manskloosters aan deze congregatie onderhoorig, en 16 vrouwenkloosters, behalve dat van *Waalwijk*, dat later te *Antwerpen* bestond. Onder de laatste waren eenige maagdenkloosters, die onder het toezigt der Priors van *Corssendonk* stonden, als: *O. L. Vrouwen-daal in Valkenbroek*, anders *Faekens* of *Facons-geheeten*, — *Barbarendaal* te *Thienen* — het Klooster van de H. LUCIA te *St. Truiden*, — dat van *O. L. Vrouwen-elze* te *Sichem*, — dat der *Praesentatie van O. L. Vrouw te Oosmal*, later te *Antwerpen*. Later waren de nonnen van *O. L. V. daal in Valkenbroek* onder den Prior van *Roodendaal*.

de begravenis mogen toedienen, zelfs ook aan vreemden die ze hier verkiezen zouden.

Eindelijk verleende hij haar alle voorregten en aflaten, welke vroeger aan de Kloosters van *Corssendonk* en *Groenendaal* verleend waren.

Weinige dagen na de erlangde toestemming van den Bisschop, hebben de Zusters het voornoemde huis *Valkenbroek*, door hare mombers *Klaas van Wijneghem* en *Klaas van der Elst*, bepaaldelijk gekocht; de schepenbrief deswege gegeven, den 29 Januarij 1422, leert ons, dat „JAN VAN WITTHEM, heer van *Bautersem*, „ver- „kocht heeft... 't godshuys metten husinge, hare, gronde, lande, „bogaerde, ende met al datter toe behoort, gelegen aan de *veste* „ende de *Wulroije* (rui of gracht, later de *facons-rui* genoemd)... „d'welke... JAN VAN WITTHEM opdroeg, ter vors. Godshuijs „behoef.”

Daar echter deze grond niet ruim genoeg was, om daarop al de voor het Klooster noodige gebouwen op te trekken, hebben de Zusters te gelijkertijd een huis en hof van JOANNES VAN VLINKENBORG en daarbij nog eenen boomgaard naast het *Facons-hof*, aangekocht. Het klooster werd op het *Facons-hof*, de Kerk op den grond van J. VAN VLINKENBORG gebouwd, en de boomgaard was hare tuin. Dit was verrigt zonder de toestemming van het Kapittel te vragen, hetwelk deze eerst weigerde als tot eene straf. De Zusters, eenvoudig en onbekend met het regt, waagden het voort te gaan en lieten haar Klooster met geslotene deuren wijden. Door wien deze wijding plaats had en in welk jaar, weet men niet. PAPENBROCHIUS verhaalt, uit de registers van het huis, dat deze gebeurde den 1 Maart den eersten Zondag van de vaste, en — dat het hoog altaar gewijd is ter eere van de H. M. MARIA en de H. AGATHA, — het zuider altaar ter eere van de H. H. AUGUSTINUS en FRANCISCUS en — het noorder altaar ter eere van de H. H. NICOLAUS, CATHARINA, BARBARA en MARIA MAGDALENA.

Toen zij ontwaarden, dat hare handelwijze euvel werd opgenomen en zij groote straffen waren ingelooopen, raadpleegden zij de Priors der orde en anderen; en op verzoek dezer Priors heeft

het Kapittel de kloosterbouwing en de wijding den 27 Nov. 1428, goedgekeurd en bekrachtigd, onder voorwaarde, dat zij eene Kapellanij zouden oprigten in hare Kerk, genoegzame goederen daarvoor aanwijzende bij authentieke brieven deswege te geven. Wijders verleende het Kapittel onderscheidene privilegiën en vrijdommen omtrent het gebruik der sacramenten, begrafenis, uitvaarten, tienden, preken (a.).

In de Klooster-Kerk is eene kostelijke Kapel gebouwd door LUDOVICUS DE ROMER, ter eere van den H. JOSEPHUS. De stichting en de mirakelen hierin door de aanroeping van dien Heilige geschied, beschrijft BOLLANDUS breedvoerig in de *Act. SS. Belg.* t. 3, pag. 118.

Wanneer dit Klooster in de vorige eeuw door de Franschen is verwoest geworden, is het tot casernes voor militairen verbouwd.

Wanneer in de 16e eeuw de geestelijken in *Engeland* eene zware vervolging te lijden hadden, vlugtten de *Brigittinen* naar *Antwerpen*, en verkregen dáár, op bevel van de Magistraat, een refugie of verblijfplaats in het *Faconshof*; wanneer zij hier kwamen, weet men niet, alleen wordt van haar gewag gemaakt in 1556, wanneer zij naar *Engeland* teruggeroepen zijn, onder de regering van koningin MARIA die de Katholieke godsdienst herstelde. Men vindt, dat deze religieusen alle adellijke dochters waren, onder welke eene hertogin en eene gravin. Zij sliepen op strooi, — zongen dagelijks twee missen en ontvingen dagelijks de H. Communie; Zij hadden de Kapittel-plaats tot koor om hare getijden te zingen, en drie priesters tot hare dienst, die op het voorhof van het Klooster woonden. Daar haar leven en omgang allergodsdienstigst, en hare gebruiken van die der nonnen van *Fucons* verschillende waren en deze aan vele van dit Klooster bevielen, werden er niet weinigen aangetroffen, die genegenheid hadden gekregen, om tot

(a.) De overeenkomst desaangaande vindt men bij DIERCXSENS t. 2. pag. 107 en 191—219. Op verzoek der partijen is deze door den Bisschop van Kamerijk JOANNES DE GAVERA, goedgestemd en bevestigd den 22 September 1429.

de orde van dezen over te gaan, waarom het wenschelijk was dat zij van hier vertrokken. (PAPENBR. *Annal. M. ad ann.* 1556.)

Deze religieusen waren in *Engeland* niet lang gerust; want bij het overlijden van koningin MARIA, in 1559, is ELIZABETH opgevolgd, die ook wreedelijk de Katholijken vervolgd heeft. Men weet niet zeker of zij nogmaals naar *Antwerpen* weergekeerd zijn; maar men vermoedt het, en — dat zij het zijn, die eenmaal te *Mishagen*, onder het gebied van Eeckeren, bestaan hebben, waar haar Klooster den naam van SION voerde. Dit Klooster was in *Engeland* gesticht in het jaar 1416, door koning HENDRIK V. Toen later door ketterijen en oorlogen de *Nederlanden* evenzeer gekweld waren, zijn zij eerst naar *Britanje* in *Frankrijk* gevlugt, en na verloop van 14 jaren hebben zij zich naar *Ulissipone* in *Portugal* begeven, waar de koning van Spanje Filips II een treffelijk Klooster voor haar, in 1580, bouwde. (Zie DIERCXSENS t. 4, pag. 15 en DE RAM. *Syn.* 230—231.)

De Priorij of het *Leprozen huis*, gemeenlijk *Terzieken* genoemd, heeft zijn begin te danken aan HENRICUS DE HOLLANDER, die zijne belofte van eene bedevaart naar *Jerusalem* niet kon volbrengen, en ter eere van den H. LAZARUS een gasthuis heeft opgericht en zich dáár aan de dienst der zieken en vooral de melaatschen verbond. In 1231 bestond dit buiten de *St. Joris-poort*, op den weg naar *Wilrijk*. Eerst hebben in dit huis broeders, daarna ook zusters en eindelijk alleen zusters de zieken verpleegd, aan welke de Bisschop van *Kamerijk* PETRUS DE ALLIACO den sluijer en den Regel van den H. AUGUSTINUS verleende, en bijzondere verordeningen voorschreef.

Deze nonnen bleven buiten de poort tot 1575, wanneer zij de woede der oproerige kettters vluggende, binnen *Antwerpen* kwamen, en eerst achter de *St. Joris-kerk* en op andere plaatsen woonden, totdat zij, in 1595, een groot en geschikt huis verkregen, in de *Lepelstraat* bij het *Kasteelplein*, wáár zij een Klooster bouwden met eene Kerk en een ziekenhuis (a.)

(a.) Buiten de *Rooipoort* was bij besluit ook een *pesthuis* opgericht met eene

Behalve dit Konvent vond men er nog de Victorinen; de religieusen van *St. Margaretendaal*, anders *Ter nonnen*, in 1288 gesticht buiten de stad bij de *St. Jorispoort* naast de oostzijde, met goedkeuring van den Bisschop van *Kamerijk* ENGELRANNUS DE CREQUY. Op aandrang van den deken en de schepenen zijn de eerste nonnen gevraagd uit het klooster van *Bieselingen*, in *Zuidbeveland*. Toen in 1542 het Klooster, door MARTEN VAN ROSSEM, was verwoest, zijn de religieusen binnen de muren gevlugt en hebben een Klooster voor zich op- en ingerigt in de *Lange-Nieuwstraat*.

Voeg hier nog bij de reguliere kanonikessen, die in 1733 te *Antwerpen* aankwamen uit *Waalwijk*, wáár zij eerst zich gevestigd hadden, in den jare 1454, terwijl onder deze, twee gezusters, MARIA EN ADRIANA, uit het doorluchtige huis van *Nassau*, den kloosterstand beleefd hebben, van welke de eene in 1546 in opinie van Heiligheid gestorven is (a.). Zij hadden te *Antwerpen*, ter plaatse *de Vugl. ruije*, een gesticht aangelegd, wáár zij onder den naam van *Spinsters*, tot het jaar 1783 gewoond hebben, wanneer hare vergadering door keizer JOSEF II ontbonden is.

HET KLOOSTER DER CLARISSEN (b.).

Het Klooster der *Clarissen* is hier, in het jaar 1455, begonnen

kapel van *St. Job*, in 1552, voor de besmettelijke zieken in de voorsteden. De steenen huisjes van hetzelfde zijn blijven staan tot het begin der 19e eeuw. (Zie DE RAM. *syn.* pag. 232—233.)

(a.) Dit Klooster te *Waalwijk* droeg den naam van de H. MARIA in *Nazareth*. MARIA van *Nassau* heeft hetzelfde 33 jaren als overste of Priorin bestuurd.

(b.) De orde der *Clarissen* is door de H. CLARA, die gelijktijdig met den H. FRANCISCUS van *Assizië* in leven was, begonnen. Deze heilige maagd, door de boetvaardigheid en strenge oefeningen van den H. FRANCISCUS getroffen, wilde dezen hierin volgen. Nadat zij de hinderpalen, die hare bloedverwanten haar stelden, kloekmoedig had overwonnen, werd door menigvuldige dochters, die zich met haar vereenigden, haar voorbeeld gevolgd. De H. FRANCISCUS schreef, in het jaar 1224, aan dezelve eenen bijzonderen leefregel voor, die, in 1246, door INNOCENTIUS IV werd bekrachtigd. In dezen werd,

door medewerking van ISABELLA, dochter van JOANNES koning van *Portugal*, huisvrouw van FILIP DEN GOEDEN, hertog van *Bourgondië*, Markgraaf van het H. R. Rijk. Eenige godvruchtige dochters, bezielde met eene bijzondere genegenheid voor de orde der *Clarissen*, besloten deze instelling te omhelzen en voor zich een Klooster te bouwen. Ten einde dit doel te bereiken, namen zij hare toevlugt tot de Prinses ISABELLA voornoemd, en door hare goedwillige bemoeijng verkregen zij de toestemming van den Prins haren gemaal en van den H. Stoel, zoodanig dat Paus CALISTUS den Abt van *St. Michiel* gelastte, om na gedaan onderzoek, met Apostolisch gezag, haar het vereischte verlof te verleenen tot het bouwen van een Klooster, Kerk en wat verder noodig zijn zou; alsmede, om hare kloostergeloften af te nemen en de professie van den Regel van de H. CLARA, door Paus INNOCENTIUS III bekrachtigd; mitsgaders om haar, volgens haar verzoek, onder het bestuur te stellen van den Vicaris-provinciaal der *Minderbroeders* der provincie *Keulen*, en onder niemand anders; terwijl de Paus haar mede alle privilegiën, gunsten en vrijdommen, enz. schonk, welke andere Kloosters en Konventen dezer orde genoten.

Zoodra dit verlof verleend was, hebben drie dochters, namelijk MECHTILDIS JANSSENS, CATHARINA HENDRIX en GERARDINA VAN WAESBERGE (de drie stichtsters en de eerste religieusen) een' geschikten en uitgestrekten grond aangeschaft, aan de *oude-Veste*,

in het jaar 1464, door den H. BONAVENTURA eenige verzachting gemaakt, welke door URBANUS IV is goedgekeurd. De nonnen, welke deze verzachting volgden, werden *Urbanisten*, en die zich aan de oude levenswijze hielden, *Clarissen* genoemd. Het Klooster te *Antwerpen* (en dat te *Hoogstraten*) volgden den oorspronkelijken regel. De orde van de H. CLARA onderging, in 't vervolg van tijd, nog andere wijzigingen, waardoor de *Coletinnen* of *arme Clarissen*, de *Capucijnessen*, enz. ontstonden. Zie HENRION *Hist. des ord. Relig.* pag. 128. en BUTLER art. ST. CLAIRE, ST. COLETTE, ST. FRANÇOIS d'Assise, H. CLARA van *Assizië*, stierf in den ouderdom van 60 jaren, in 1253 den 12 Aug. en werd in 1260 door Paus ALEXANDER IV heilig verklaard.

bij de *hout-Meere*. Den 26 Maart 1456 stond voornoemde Abt haar toe op dien grond te bouwen (a). Op zes jaren is het Klooster, met de kerk en verdere timmering voltrokken, en nu werden eenige nonnen der orde van de H. CLARA uit het Klooster van *Trier* gevraagd, die de novicen met zeden en levenswijze zouden voorgaan en volgens den eersten regel van de H. CLARA opleiden. (b) Hierop heeft gezegde Abt de drie stichtsters met de nonnen van *Trier* in het nieuwe Klooster ingeleid, haar alle privilegiën toegekend, hare geloften aangenomen en de keus der eerste overste (ELIZABETH LINDEVELT) bevestigd, terwijl hij haar onder den Vicaris Provinciaal der Minderbroeders van *Keulen* stelde. In het jaar 1581 zijn de clarissen, benevens vele andere religieusen, uit haar Klooster en uit de stad verjaagd, en hebben 4 jaren te *Trier* in ballingschap doorgebracht. Wanneer de stad weer onder het beheer van *Spanje* was gekomen, in 1585, zijn deze religieusen wederom in haar vorig Klooster hersteld, moettende alles in den ouden staat terug gebracht worden, volgens de gevelde sententie door de daartoe benoemde commissarissen geteekend den laatsten Januarij 1586 (c). Zij bleven rustig voortleven tot de regering van keizer JOSEF II door wien het Klooster vernietigd is.

HET KLOOSTER DER ANNUNTIATEN. (d)

De *Annuntiaten van O. L. V.* verkregen te *Antwerpen* een kon-

(a.) DIERCXSSENS t. 2, pag. 149—155.

(b.) Hoeveel nonnen uit *Trier* herwaarts kwamen, wordt verschillend verhaald: de schrijver van de *Chor. FF. Minorum* zegt 4; WADINGUS t. 2, *Annal.* n°. 123, 6 en DE RAM. *Sijn.* pag. 235 spreekt van 7.

(c.) Zelfs de verkochte perceelen moesten teruggegeven en de daarop gebouwde huizen afgebroken worden. Zie deze sententie bij DIERCXSSENS t. 6, pag. 190—194.

(d.) De orde der *Annuntiaten van O. L. V.* is gesticht door JOANNA VALESIA, koningin van *Frankrijk*, en in 1502, door Paus ALEXANDER VI goedgekeurd, en wederom in 1514 en in 1517, door LEO X bevestigd. Zij werd in korten

vent door de bemoeijing en zorg van Pater HENRICUS SEDULIUS provinciaal der *Minderbroeders* onder wiens toezicht en gebied deze religieusen geplaatst waren. Deze voorzigtig en langs den rechten weg voortgaande, bezorgde haar de toestemming van den Senaat en van het volk, terwijl hij dezelve mede verzocht en verkreeg van het Kapittel, gevende daarvan eenen notarieelen akt, waarbij het aan de religieusen het regt van begraving vergunde voor haar en de novicen en de leekezusters, met nog eenige andere privilegiën. Nadat hij dezen brief had ontvangen, liet hij dien bekrachtigen door den Bisschop en den Apostolieken Nuntius van Rome; daarna ontbood hij eenige religieusen uit het klooster dezer orde te *Leuven*. Zij ontvingen een huis op den *Couwenberg*, en toen dit allezins voor hare gebruiken en behoeften was ingerigt, heeft voornoemde provinciaal haar in het Kloosterslot opgenomen in het jaar 1608, waarin zij in dier voege voortleefden tot het jaar 1614, wanneer zij, (in de lange *Winkelstraat*) een nieuw Klooster begonnen te bouwen waarvan de Senaat, omdat zij zoodanig bevielen, den eersten steen heeft gelegd. In 1615 hadden zij de noodige bouwstoffen voor eene nieuwe Kerk in gereedheid en op haar verzoek hebben de Aartshertog ALBERTUS en ISABELLA met eigene handen den eersten steen dezes tempels gelegd. (a). Het Klooster werd in 1783 door keizer JOSEPH vernietigd. Het was langen tijd een magazijn en — eene kazerne.

HET KLOOSTER DER SPAANSCHER THERESIANEN (b).

In den jare 1607 zijn door de Prinsen ALBERTUS en ISABELLA

tijd door onderscheidene landstreken verspreid, en bepaaldelijk door de Nederlanden. Eerst was er een klooster dezer orde te *Brugge*, van daar kwam er een te *Leuven* en uit dit klooster is dat van *Antwerpen* ontsproten.

(a.) LE ROIJ *Not. M.* p. 52—53, DIERCXSENS t. 7, pag. 30—38, 86 en 90.

(b.) De H. THERESIA, den 12 Maart 1516 te Abula in Spanje geboren, werd aldaar *Carmelietes* in 1535, heeft een hervorming in die orde gebragt tot de oorspronkelijke strengheid onder den titel der *ongeschoeide Carmelietessen*,

de hervormde religieusen van de H. THERESIA uit *Frankrijk* naar de *Nederlanden* geroepen, en in hetzelfde jaar kwam Zuster ANNA DE JESU, in haar leven de gezellin van de H. THERESIA, met eenige nonnen van daar naar *Brussel*. De voornoemde Prinsen hebben haar een huis bezorgd naast het Paleis in hetwelk op den feestdag der bekeering van Paulus, door den Apostolijken Nuntius de eerste Mis gedaan is. Intusschen bouwden de Prinsen voor haar een Klooster met eene Kerk en begiftigden hetzelfde rijkelijk. De Paus PAULUS V bekrachtigde niet slechts de stichting en de dotatie, maar ook de voorgeschrevene leefregels.

In dit laatstgenoemde jaar, kwam Zuster ANNA à S. BARTHOLOMAEO (a), de hartvriendin van de H. THERESIA met nog drie andere religieusen, op verzoek der Aartshertogen, te *Antwerpen* ten einde dáár een klooster op te rigten van de nieuwe hervorming wáár tot alsdan nog geene religieuze *Carmelietessen* haar verblijf hadden gehad.

Deze godvruchtige non begon dadelijk te beproeven, om de vereischte toestemming te bekomen van den Senaat, van den

en rigtte een nieuw klooster van die hervorming, te *Abula*, onder den naam van den H. JOSEPHUS. In 1562 gaf Paus PIUS IV zijne goedkeuring aan de hervorming en hare inzettingen. Deze hervorming maakte spoedig voortgang, en vóór den dood van de H. THERESIA, die in 1582 voorviel, waren reeds 17 vrouwenkloosters dezer orde in Spanje. Na haren dood werd de hervorming verspreid door vele landen. In 1604 kwamen de eerste dezer nonnen in *Frankrijk*, in 1607 in *België*.

(a.) Deze ANNA was den 1 October 1549, in *Klein-Castilje* geboren niet ver van *Abula*, van het prilste harer jeugd volgde zij de H. THERESIA na: Zij werd door haar in het eerste konvent van *Abula* als religieuze opgenomen en was de onafscheidelijke gezellin en helpster van de H. THERESIA, welke haar leven en wonderwerken volkomenlijk beschreven heeft, en zelfs gewoon was te zeggen: »ik heb den naam, maar Anna heeft de werken van heiligheid;» eindelijk is zij, den 4 Oct. 1582, tusschen hare armen in den Heer ontslapen. ANNA à S. BARTHOLOMAE was, met ANNA à JESU, in *Frankrijk* gekomen was dáár eerst Priorin in het eerste konvent te *Pontisere* en kort daarna overste te *Parijs*. (Zie BUTLER *vies des saints*, art. *Therèse* en *Anne* etc.)

Bisschop en van het Kapittel tot vestiging der woon, en tot bouwing van Klooster en Kerk.

Intusschen kreeg zij een geschikt huis, staande op de *Rosier*, waar zij het volgende jaar een Klooster bouwde, nadat het Kapittel eerst mondeling en daarna schriftelijk had toegestemd. Door de bemoeijing van den Prior der *Carmelieten* te *Brussel* THOMAS à JESU gingen de betimmering en inrigting zoo spoedig vooruit, dat deze Prior de eerwaarde moeder ANNA, met de nonnen, den 20 October 1612, in het slot inleidde (a.).

In weinig tijds nam dit Klooster zeer toe in getal der religieusen, alsmede in nieuwe gebouwen tot gemak en gerijf, terwijl de milddadigheid der burgers niet weinig daartoe bijdroeg: Zij hadden ook een treffelijken tempel, aan den H. JOSEPHUS toegewijd. De religieusen van dit Klooster werden van de stichtsters en eerste nonnen ook wel *Spaansche Theresianen* genoemd, en vooral in tegenstelling en ter onderscheiding der nonnen van een ander Klooster der *Carmelietessen* van dezelfde instelling binnen deze stad, van welke het volgende. Toen deze nonnen in 1796 uit haar Klooster en Kerk werden verdreven, behielden zij toch den eigendom. Dit is in 1843 door de Regtbank uitgewezen.

HET KLOOSTER DER ENGELSCHE THERESIANEN.

Deze *Carmelietessen* of *Engelsche Theresianen* zijn acht jaren later dan de vorige, dat is in 1619 te *Antwerpen* gekomen en hebben een ander Klooster van de H. THERESIA of der hervorming gebouwd, in de *Hofstraat*, waar zij eenigen tijd verbleven, totdat zij eene geschiktere plaats vonden in het *Hopland* nevens de wallen, en daar een Klooster bouwden.

Eene adellijke Engelsche vrouw, die door genegenheid voor deze instelling gedreven, haar voornemen in *Engeland* niet kon

(a.) DIERCXSENS t. 7, pag. 68—75; dáár vindt men ook de overeenkomst van het Kapittel, waarbij het de gewone gunsten en privilegiën verleent.

uitvoeren, wjl dáár destijds de ketterij heerschte, wilde dit in deze stad ten uitvoer brengen, doch alleen voor *Engelsche* dochters. Alle nonnen waren later ook *Engelschen* en zij hadden eenen bestuurder of biechtvader van hare taal. Vandaar ook, dat zij *Engelsche Theresianen* werden genoemd. Deze waren onder het gebied van den Bisschop, terwijl de vorige *Theresianen* onder de discalpers of de ongeschoeide Carmeliten stonden. Uit dit Klooster der *Engelsche Theresianen* zijn die van *Lier* en *Hoogstraten* voortgesproten (a.).

HET KLOOSTER DER DOMINIKANESSEN OF DER PREDIKHEERINNEN.

Toen bij het op nieuw ontvlammen van den oorlog in 1621, de religieusen die buiten de stad woonden, naar de steden vlugten, en wat meer is, door den Bisschop gedwongen werden hare Kloosters derwaarts over te brengen, zijn er drie te *Antwerpen* zich komen vestigen, namelijk de Dominikanessen, de reguliere kanonikessen van *Oostmal* en de religieusen van *S. Annedaal* anders van *Luythagen* genoemd.

Den 18 April van het jaar 1621, kwamen 16 nonnen, door CATHARINA BRIJS Priorin van het Klooster der *Dominikanessen te Theems in Vlaanderen* gezonden, ten einde zich hier van een verblijfplaats tijdens den oorlog te voorzien, en zij werden door zekeren burger JACOBUS FORMINOS in zijn huis opgenomen. Den 20

(a.) DIERCXSENS t. 7, pag. 66—68, 73—80. ANNA A S. BARTHOLOMAEO stierf in 1626, d. i. nadat zij het Klooster der *Spaansche Theresianen* te *Antwerpen* had ingesteld; zij leefde in hetzelfde zóó godvruchtig, dat zij verdiende *eerwaarde Moeder* genoemd te worden. Hare dood is gevolgd van vele wonderwerken, die op Bisschoppelijk gezag erkend en aangenomen zijn als boven de krachten der natuur: in 1731 is er in het bisschoppelijk paleis een regtelijk onderzoek gedaan wegens de mirakelen in betrekking tot de zaligverklaring. Een mirakel den 8 November 1731 te *Antw.* in het Konvent der *Carmelieten* geschied, is den 14 Dec. door den Bisschop goedgekeurd. (Zie BUTLER t. 3, p. 370 ed. Breux., en DIERCXSENS t. 7, pag. 148—149 en 178—179.)

begaven zij zich tot den Bisschop, die haar beleefdelyk ontving en verlof gaf, te biechten aan eenen biechtvader der orde van de Predikheeren. Na verloop van zes weken huurden zij een huis, genaamd „den Dom van Keulen” bij het Konvent der *Minderbroeders*, en rigtten in dit huis een kinderschool op. Den 5 Mei kochten deze nonnen het huis van den Heer van *Berchem*, alsdan overleden; ongetwijfeld hetzelfde (in het *Firmerijstraatje*), waarin zij later woonden. Zij verhuisden den 6 September naar deze woning, die in gereedheid was gebragt, en den 8 werd er de eerste Mis gecelebreerd. Den 21 Febr. 1624 namen zij eene jonge dochter ANNA VAN DE MOER aan; zij werd gekleed en na een jaar noviciaat was er geschil ontstaan, waar deze novice zou geprotesd worden, te *Antwerpen* of te *Theems*. Die van *Antwerpen* namen de gelegenheid te baat, om zich van die van *Theems* af te scheiden, en deswege werd een kontrakt gesloten den 25 Maart 1625. Dit kontrakt werd door de wederzijdsche Bisschoppen goedgekeurd, terwijl de Bisschop van Antwerpen JOANNES MALDERUS deze nonnen onder zijne zorg en zijn gebied nam. Hij gaf haar verlof om eene *Priorin* te kiezen, en SARA DER KENNIS, welke tot hiertoe *Vicares* was geweest, werd *Priorin* gekozen, terwijl ANNA VAN DE MOER den 21 April de eerste hier hare professie deed.

In dezen staat van zaken besloten zij het *Slot* in te voeren, in hetwelk zij plegtig ingeleid zijn den 24 Mei 1626, bij welke gelegenheid een solemnele dienst werd gezongen door ZEGGER VAN HONSUM, penitencier, en eene redevoering werd gehouden door FERDINANDUS DELHOVE, Dominikaan te *Antwerpen*, die later Bisschop van *Tangre* is benoemd geworden. In 1628 verbonden de nonnen zich door belofte aan het slot. Intusschen was den 3 Julij 1626 de eerste religieuse overleden, en bij dit voorval zijn de Bid- en begraafplaats gewijd, en is de H. CATHARINA van *Senen* tot beschermheilige gekozen. Het hoog Altaar is versierd door den beroemden schilder ANTONIUS VAN DIJK met eene schilderij voorstellende JESUS gekruist, de H. ROSA en den H. DOMINICUS.

Dit Konvent bleef onder het gebied van den Bisschop tot 17 No-

vember 1635, wanneer GASPAR NEMIUS dit gebied afstond en overgaf aan den Provinciaal der Predikheeren, die dit volgaarne aannam (a.).

HET KLOOSTER DER NONNEN VAN OOSTMAL.

In het jaar 1621, bij het eindigen van het twaalfjarig bestand, zijn de reguliere kanonikessen van *Oostmal* naar *Antwerpen* gevlugt, en na 30 jaren in eene *Refugie* te hebben geleefd, verkregen zij in 1651 hare aanneming, wanneer zij zich hier voor goed hebben gevestigd. Ziehier wat LE ROIJ (*Not. March.* pag. 211) meldt wegens den oorsprong en den opgang dezer religieusen. Omtrent de stichting van dit *Klooster van Oostmal* heb ik niets zekers kunnen vinden, zegt hij, dan dat het zijn begin, in 1494, te danken heeft aan zekeren inwoner van *Oostmal* JOANNES VAN DER SCHUREN, broeder van EGIDIUS van *Corssendonk*, die in 1450 geproffesd en in 1483, dáár in eene zekere opinie van Heiligheid gestorven is. De eerste nonnen leefden volgens den Regel van den H. AUGUSTINUS, wat HENRICUS ORSHAGE kanonik van *Corssendonk*, de oprigter en Rector van dit huis ondernam, hetwelk onder het bestuur van *Corssendonk* bleef tot 1616, wanneer het onder *Roodendaal* kwam, terwijl PAULUS SCHOOF, Prior door de nonnen gekozen was, die eenen uit zijn Klooster over haar als Rector aanstelde, en dit vrouwenklooster bij het Kapittel van *Wendesem* deed inlijven. In 1621 trokken zij naar *Antwerpen* en bij de *Ossenmarkt*, maakten zij van eenige aangekochte huizen, eene geschikte Kloosterwoning (b.). In 1651 bekwamen zij de toestemming van den Senaat en het Kapittel, om een Klooster te bouwen, doch onder

(a.) B. DE JONGE, *Belg. Dominie.* pag. 256 en volg.

(b.) JOANNES VAN HOIJBERGEN Prior van *Corssendonk*, schreef nopens dit Klooster van *Oostmal*, in zijne aantekeningen op het *Corssendonk* van JOANNES LATOMUS, wat hier LE ROIJ mededeelt. — De religieusen bleven later bekend onder den naam van de *Oostmallen*.

eenige voorwaarden als naar gewoonte : Zie de overeenkomst deswege bij DIERCKSENS t. 7 , pag. 316—319. In welk jaar zij huizen gekocht en gebouwd hebben , wordt nergens opgegeven ; dit weet men dat zij een fraai Klooster en eene prachtige Kerk naast het begijnhof hadden.

HET KLOOSTER DER MAROLLEN.

In den jare 1671 kwam in *Antwerpen* een nieuw Konvent van godvreezende dochters, die het Kloosterleven navolgende, godvruchtig leefden volgens eene instelling, die alsdan nog niet goedgekeurd was. HERMANNUS à SANCTO NORBERTO een Carmeliet, had deze dochters ingesteld te *Dendermonde*, vanwaar de eersten hier gekomen zijn en haren intrek hebben genomen in de *Arembergstraat*. Zij leefden voorspoedig van haar handwerk, later een ruim en welingerigt huis bewonende tegenover de groote deur der parochiekerk van *St. Joris*, verwachtende dat haar eene Regel en instelling van eene goedgekeurde orde zou verstrekt worden. Zij gingen vaak naar de parochiekerk, daar zij nogtans voor haar dagelijksch gerijf eene huis-kapel hadden, in welke de goddelijke diensten verrigt werden. Zij werden gemeenelijk *Marollen* genoemd, welke naam haar bij verachting van hare geringe kleeding toegevoegd is, zegt LE ROI (*Not.* pag. 53). Later was haar habijt niet zoo verachtelijk; zij waren immers in het zwart gekleed, bijna zoo als de eerbare godvreezende dochters gewoon waren zich te kleeden, om in de stad spotvrij te zijn. PAQUOT (*Memoires litt.* t. 5 pag. 33, in 8°.) vermeent, dat de naam van *Marollen* of *Maricollen* (in 't latijn *Mari-colae*) daarvan komt, dat zij zich bijzonder aan de dienst van de H. MARIA toewijdden; doch het blijkt niet, dat zij zich meer dan andere religieuse vereenigingen op de dienst van MARIA toelagden.

HET KLOOSTER DER GRAAUW-ZUSTERS.

Aangezien in de troebelvolle tijden, als meer gezegd is, menschen

ontbraken om de zieken te verplegen, zoo zijn er van elders verscheidene, door liefde bewogen, herwaarts gekomen, onder welke de *Graauw-Zusters*, zoo genoemd om de kleur van haar habijt. Zij kwamen in 1678 van *Leeuwe* naar *Antwerpen*; zij, die gedurende deze eeuw wonderlijk gekweld waren geweest, namen de gelegenheid te baat om naar hier te komen, en daar zij in zoo groote noodzakelijkheid, volgens de instelling, hare dienst hadden bewezen, verkregen zij hier vast verblijf, wjl zij aangenomen werden door den Senaat, den Bisschop en het Kapittel. Zij bleven zieken dienen en leven naar den *derden Regel* van den H. FRANCISCUS, terwijl zij een geschikt Klooster en eene Kapel hadden, in de *St. Anne-sstraat*. (DIËRCXSENS *ib.* pag. 413).

HET KLOOSTER OF CONGREGATIE DER APOSTOLINNEN (a).

In het jaar 1680 is in *Antwerpen* begonnen eene nieuwe *vrouwen-congregatie* onder den titel: „*van de onbevleete Ontvangenis der H. Maagd MARIA.*”

Deze dochters, die in de wandeling *Apostolinnen* genoemd worden, in één huis te zamen wonende, leefden van den arbeid harer handen, dervoege, dat zij zelfs geenen grond mogten bezitten buiten het huis, dat zij bewoonden, noch andere inkomsten dan

(a.) Mejufvrouw AGNES BALIQUES, herkomstig van *Spanje*, geboortig van *Antwerpen*, eene godvreezende dochter, heeft deze godvruchtige en zeer nuttige *Congregatie* opgericht. Bij deze instelling won zij den raad in van HENRICUS VAN GELDORP, geboren te *Schijndel* (Bisdom van 's Bosch) minderbroeder in het Konvent van *Antwerpen* (die eerst wereldsch priester was en den 12 Mei 1661 als Pastoor van *Schijndel* werd aangesteld, doch te *Leuven* verbleef tot den 6 Oct. 1662, wáár hij den graad van *Bacelier* in de godgeleerdheid verwierf; terwijl hij den 15 Oct. bezit zijner pastorij nam, dit ambt met veel zorg waarnemende tot 1671, wanneer hij de orde der minderbroeders heeft aangenomen), die de stichtster steeds getrouw ter zijde stond tot 1685, wanneer hij te *Antwerpen*, den 12 October overleed, eenen geur van godsvrucht en heiligheid nalatende. (Zie COPPENS en SANDERUS).

die noodzakelijk waren tot onderhoud van het huis en de goddelijke diensten in de huis-kapel; daarenboven onderrigden zij de jonge meisjes in de godsvrucht en in de handwerken, om voor zich den kost verdienen. Eene spaansche Juffer AGNES BALIQUES stichtte hier eene eerste vergadering. Deze godvreezende juffer heeft op raad en aandrang van den Bisschop, om deze *congregatie* te beginnen, in 1680 een huis gehuurd, achter de Minderbroeders, en dit op de vigilie van Sinxen betrokken, waar zij in weinig tijds 15 dochters aangeworven heeft. Zij heeft haar eenen Regel of eene levenswijze en een eenvormig kleedsel bezorgd, terwijl H. VAN GELDORP haar biechtvader de toestemming van den Senaat bezorgde onder den naam van *Apostolinnen*. In 1682 gaf zekere jufvrouw ANNEKAER geheeten, haar huis achter de *St. Jacobs* ten gebruike der *congregatie*, werwaarts zij op *St. Jansdag*, met de zusters, verhuisde: aldaar heeft de *congregatie* voorspoedig bestaan en wonderlijk toegenomen, totdat na 7 jaren een geschil onder de zusters is opgerezen.

Eenige der zusters trachtten en zochten een strengere leven te leiden; en de stichtster, wyl alle zusters daarin niet toestemden, de godvruchtige intentie niet willende beletten, heeft zich een ander huis aangeschaft op de *Peerde-markt* tegenover de *Capucijnen*, en is met de haar aanhangende zusters, in October 1689, daarin getrokken, in het vorige huis latende die meer strengheid betrachtten. In het huis op de *Peerde-markt* nam het getal zusters in korten tijd merkkelijk toe. Wat echter van de *congregatie* achter de *St. Jacobs* geworden is, blijkt niet.

In 1692 huurde de stichtster een tweede huis in de *Veeke-sstraat*, en rigtte daarin eene nieuwe *congregatie* op, den 1 October, 4 Zusters derwaarts zedende om dit huis in te rigten, (daarna nog een derde in de *Meijerstraat*). Bijgevolg waren alsdan drie huizen van deze *congregatie* der *Apostolinnen* in de stad *Antwerpen*: in later tijd waren er slechts twee; te weten: een nevens de *Capucijnen*, waar ze thans nog bestaan, en een in de *Meijer-sstraat*, begonnen in 1712 door het toedoen van PETRUS JOSEPHUS, Bis-

schap van *Antwerpen*, die zijn geheel leven lang dit huis wonderlijk begunstigd en deszelfs voortgang behartigd heeft. Of echter de Zusters van dit huis van achter de *St. Jacobus* of uit de *Veeke-straat* gekomen zijn, is niet bekend. Beide floreerden en telde ieder ongeveer 70 Zusters en evenveel meisjes die zij onderwezen. De stichtster overleed den 15 October 1700, oud 59 jaren, vol van verdiensten, en werd in de *Minderbroeders-Kerk* begraven, in de *Regel-Kapel*, onder denzelfden steen, waaronder in 1685 hare helper HENRICUS VAN GELDORP begraven was (a.).

HET KLOOSTER DER CAPUCIJNESSEN (b).

Op den feestdag van den H. Bartholomeus Apostel, in 1644,

(a.) De Aartsbisschop van *Mechelen* en de Bisschoppen van *Brugge* en *Gend* hebben insgelijks *Congregatiën* dezer instelling opgericht. De bovenbedoelde *regel*, is verkort en goedgekeurd door den Kardinaal THOMAS PHILIPPUS, bij besluit van 28 Febr. 1724, — CAROLUS Bisschop van *Antwerpen*, den 4 Sept. 1729, — HENRICUS JOS. Bisschop van *Brugge*, 28 Febr. 1736, — JOANNES BAPTISTA, Bisschop van *Gend*, den 20 Maart 1736. (DIERCXSENS t. 7, pag. 418--422.)

(b.) De instelling der religieuze *Capucijnessen* heeft te *Napels* haar begin gehad omtrent het midden der 16^e eeuw door eene godvreezende Napelsche matroon MARIA LAURENTIA LONGA, welke dáár een Klooster oprigtte, onder den titel van »de H. Maria van *Jerusalem*,” aan hetwelk zij, nu 60 jaren oud, zich met 12 jonge dochters verbond en door gelofte onder den *derden Regel* van den H. FRANCISCUS stelde. Die godvruchtige stichtster is bij eene Apostolische Breve als *Abdis* van dit Klooster aangesteld. Doch 4 jaren later hebben zij den *Regel* van de H. CLARA aanvaard en zich onder het bestuur der *Capucijnen* geplaatst, welke hervorming sedert ongeveer 30 jaren goedgekeurd was, en — den naam van *Capucijnessen* aangenomen. Er waren Kloosters dezer instelling te *Rome* en te *Milaan*; doch te *Milaan* waren de nonnen onder de zorg van den Bisschop.

Vervolgens deed LUDOVICA van *Lotharingen*, weduwe van HENDRIK III koning van *Frankrijk*, te *Parijs* een Klooster van deze instelling bouwen; dan deze stichting had eerst plaats in 1606, en alzoo na hare dood, welke in 1601 voorviel. Uit dit Klooster van *Parijs* is waarschijnlijk voortgesproten datgene, wat in 1614 te *Bourburg*, 3 uren van *Duinkerken* is opgericht; en uit dit Klooster kwam dat van *Antwerpen* voort. (DIERCXSENS t. 7, pag. 285 — 287).

zijn de eerste *Capucijnessen* (uit *Bourburg* in *Vlaanderen*) in *Antwerpen* gekomen: of zij naar hier geroepen waren, óf vlugtten voor de onrust en de ongemakken des oorlogs, welke in die streken gedurig werd gevoerd tusschen de *Franschen* en de *Spanjaards* weet men niet. Deze religieusen werden te *Antwerpen* door den stedelijken Tresorier ANDREAS JANSSENS gunstig ontvangen, kort daarna huurden en woonden zij in de *Blindestraat* en ADRIANUS MOENS, priester, licenciaat in de godgeleerdheid, (a.) stichtte voor haar een Klooster, nevens het Kerkhof der *St. JorisKerk*, en bezorgde haar de vereischte toestemming van den Bisschop, van het Kapittel, van den Senaat en van het Hof, terwijl hij de eerste Directeur is geweest. Deze religieusen waren, zooals die van *Milanen*, niet onder de zorg der *Capucijnen*, maar onder die van den Bisschop, die haar een bestuurder aanwees. Zij zijn in 1782 vernietigd.

HET KLOOSTER DER URSULINNEN:

De *Ursulinnen*, welker Klooster te *Roermond* door brand in puin lag, zijn gedeeltelijk in 1656 naar *Antwerpen* gevlugt, zoekende zich dáár te vestigen. Zij beproefden het om de toestemming te verkrijgen: dan, wijl het doel harer instelling was, meisjes in alles, wat haren staat betaamt, te onderwijzen, zijn zij, om de tegenkanting der schoolmeesters, aan wien zij nadeel veroorzaakten, van de hand gewezen. Intusschen hadden zij een huis gehuurd

(a.) De stichter A. MOENS heeft dit Klooster bestuurd tot zijn dood, die in 1669 voorviel, ongeveer 80 jaren oud. Hij had verkozen begraven te worden in de Kerk dezer religieusen, wáár een grafsteen was met dit opschrift:

Sepulchrum R. D. ADRIANI MOENS S. Theol. Lic. hujus conventus fundatoris et directoris. Obiit anno MDCXIX. Requiescat in pace.

In 1646 was hij reeds 30 jaren lector der H. Godgeleerdheid in het konvent der *Beggarden*: hij schreef en gaf in druk uit 3 boekjes, onder deze titels: *Privilegia III ordinis S. Francisci.* — *Statuta tertii ordinis S. Francisci.* — *Enchiridion Religiosorum.* — Antw. bij *Lesteen* 1646, in één volume in 8°.

aan *den Oever*, waarin zij vermoedelijk reeds ondernomen hadden meisjes te onderrigten; trouwens op klagten der schoolmeesters, kregen zij in 1665, van den Senaat bevel, om haar huis te verlaten en te vertrekken. Zij gehoorzaamden en trokken naar *Lier*, wáár zij eenige jaren woonden en steeds er op aandrongen om te *Antwerpen* aangenomen te worden. Door tusschenkomst van vrienden verwierven zij eindelijk, in 1681 van het schepen-collegie en later van den breeden raad de toelating; waarop deze *Ursulinnen*, in 1682 van *Lier* wederom naar *Antwerpen* zijn gekomen, en eene geschikte plaats gevonden hebben in de *Jesus-Straat* of *Vuilstraat* (a.). Nu volgde ook de toestemming van den Bisschop en van het Cathedraal Kapittel onder eenige voorwaarden. De aangeschafte huizen werden doelmatig verbouwd tot

(a.) De instelling van deze nonnen is te *Bresse (Brixia)* in Italië of Lombardië begonnen in het jaar 1537. Het voornamelijk doel van deze instelling was het onderwijs der meisjes. De stichtster was ANGELA MERICI of gemeenlijk ANGELA BRIXIANA geheeten, omdat zij dáár woonde. Zij was geboren te *Dezenzano*, aan het *Garde-meer*; vol van deugden heeft zij die instelling begonnen en den naam van de H. URSULA gegeven. Aanstonds werden er 74 dochters aangenomen; doch zij leefden niet in vereeniging, dan na den dood der stichtster, die den 21 Maart 1540 plaats had. Zij was slechts 34 jaren oud en werd vroeger van velen *zalig* genoemd, doordien aan haar graf (in de kerk van de H. APHRA, naast welke zij gewoond en waarin zij begraven was, nadat haar ligchaam 30 dagen buigzaam en zeer naar 't leven gelijkend boven aarde had gestaan) vele mirakelen gebeurden; men begon haar te vereeren en dit werd door kerkelijke oversten, zelfs door CLEMENS XIII goedgekeurd, en eindelijk is zij door Paus PIUS VII, den 4 Mei 1807 heilig verklaard. (Zie haar *Officie*, den 31 Mei.)

In 1544 heeft PAULUS III de orde der *Ursulinnen*, welke door voorzegging altijd zal blijven bestaan, goedgekeurd onder den Regel van den H. AUGUSTINUS en bijzondere inzettingen, bekrachtigende den naam onder den titel van *Congregatie van de H. URSULA*. De H. CAROLUS BORROMAEUS ontbood eenige nonnen dezer orde naar *Milaan*, waar zij in weinig tijds tot 400 vermeerderd zijn: later zijn de *Ursulinnen* alom verspreid. (DIERCXSENS t. 7, 349, 375 424—426.)

een klooster en schoollocalen , waarbij tevens eene Kerk werd gesticht.

HET KLOOSTER DER SEPULCHRINEN.

De priorin van het Konvent der *Sepulchrinen* of van het *H. Graf* (ook wel *zusters van het H. Graf* genoemd) in de stad *Hasselt*, van de orde van den H. AUGUSTINUS, heeft in 1662 gevraagd en verkregen van de Magistraat van *Turnhout*, om eenige zusters daar te plaatsen, om de jeugd te onderwijzen en op te leiden. Dadelijk volgde hierop de goedkeuring van de zijde der Prinses AMALIE van *Solms*, weduwe van den Prins van Oranje, in hoedanigheid van Barones van *Turnhout*. In de maand October van hetzelfde jaar 1662 heeft de Bisschop van *Antwerpen* AMBROSIUS CAPELLO uit *naijver*, ook vier religieusen dezer orde, met eene leeke zuster, geplaatst in een huis gelegen in *het Paepenstraatje*. Kort daarna zijn zij verhuisd naar een huis, in *de Audaenstraat*, en zij verwierven verlof, om eene huiskapel op te rigten voor zich en de scholieren. In het jaar 1673 kochten deze nonnen een ander huis in *de Herenthalschestraat*, hetwelk zij tot een Klooster hebben verbouwd en ingerigt, terwijl zij eene Kerk daarbij timmerden, die voltrokken is door de bemoeijng van CAROLUS LUDOVICUS DE LA RUE, een Bredanaar, bestuurder van dit Konvent, die licentiaat was in beide regten, in 1726 Deken werd van het Kapittel van *Turnhout*, en den 19 Maart 1744 overleed. (Zie DE RAM *Sijn.* pag. 242.)

HET BEGIJNHOF. (a.).

GRAMMAYE geeft te kennen (in zijn *Antverpia* lib. 2 Cap. 1)

(a.) Veel is er getwist over den oorsprong der *Begijnen* en *Begijnhoven*; de geleerden zijn het, wegens de beteekenis van het woord *Begijn*, niet eens. Van ouds schijnt men daarmede zulke personen aan te duiden, die eenen

dat er in 1240, te *Antwerpen* een *BEGINHOF* bestond; hij zegt, dat hij een diploma heeft gezien, in gemeld jaar gegeven, inhou-

bepaalden godsdienstigen leefregel volgden, zonder nochtans aan kloosterge-
loften verbonden te wezen. Men denkt vrij algemeen, dat die benaming af-
komstig is van de H. BEGGA, dochter van den gelukzaligen PIPINUS van
Landen, zuster van de H. GERTRUDIS. Zij wordt althans door de *Begijnhoven*,
als Patrones, den 17 December gevierd. (Zie *Levens der heiligen* Art. BEGGA).
Dan van het begin der Kerk schijnen zij bestaan te hebben; trouwens eenige
godvreezende dochters en weduwen, die op zekere manier zich aan God toe-
wijdde, in de wereld blijvende, de ijdelheid verafschuwend; eene eerbare
kleeding droegen, leefden of bij hare familie, of eenige te zamen in één
huis, en deze laatste volgden dezelfde levens- en handelwijze. Om hare on-
derscheiding van de overige wereldsche vrouwspersonen, hadden zij in ver-
schillende plaatsen verschillende namen: in onze streken werden dezulken
Begijnen geheeten van de 11e eeuw tot de 15e eeuw, en nog heden in sommige
plaatsen; terwijl zij hier thans *kwezels* en in Holland *kloppjes* genoemd wor-
den. Vooral in de 14^e eeuw werden onze vrome dochters *Begijnen* genaamd,
nadat alom *Begijnhoven* gesticht waren. Gelijk de *kwezels* oorspronkelijk niet
anders zijn dan godvruchtige dochters, als welke er altijd in de H. Kerk zijn
geweest, zoo kan men hetzelfde van de *Begijnen* zeggen; mitsgaders dat eene
congregatie een *Begijnhof* wordt geheeten van den algemeenen naam van
Begijnen, en niet van de H. BEGGA, noch van BEGUE of LAMBERTUS BEGUE,
een godvreezenden priester, die in het laatste der 12^e eeuw, de instelling
der *Begijnhoven*, vooral in het bisdom van *Luik*, zeer bevorderd heeft.
Waarom zelfs deze BEGUE door sommige schrijvers als de insteller der *Begijnen*
wordt gehouden; doch ten onregte, omdat vóór deszelfs leeftijd, te *Vilvoorden*
reeds een *Begijnhof* bestond en nog meer om hetgeen reeds van den oorsprong
gezegd is.

Onder het bestuur van ROBERTUS I, bisschop van *Luik*, werd door den
Aartsdiaken JACOBUS PANTALEON, een Regel voor de *Begijnen* ontworpen,
die door den voornoemden Bisschop werd goedgekeurd, met het bevel, dat
dezelve overal moest onderhouden worden; hetwelk ook deszelfs onmiddellijke
opvolger HENRICUS III, in 1266, op nieuw bevolen heeft (*Act. SS. Belg.* v.
p. 97 en *DIERCXSENS* t. 1, pag. 239—242).

Toen in het concilie van *Vienne* in *Frankrijk*, in 1311, onder CLEMENS V
gehouden, eene soort van kettters, die men *Begarden* en *Beguinen* noemde,
gedoemd was, — waren, om de naauwe betrekking, welke de naam van
Beguinen met die van *Begijnen* heeft, in de *Nederlanden* velen van gevoelen,
dat ook deze onder de doeming waren begrepen, en dat gevolgelijk hare in-
stelling moest ontbonden worden. Dit baarde groote opspraak, men raad-

dende de gift van een zeker stuk land, *het Dienstvelt* geheeten, gedaan door GERARDUS van *Werpa*, ten dienste des *Begijnhofs*. De naam van dit *Begijnhof* was *Sion* of de *Berg Sion*. Het bestond echter niet ter plaatse waar het thans is, maar buiten de stadsmuren bij de Poort, die later de *Begijnen-poort* geheeten is. Dáár leefden zij vreedzaam en rustig, onderdanig aan de meesteressen in een graauw, ootmoedig en eerbaar habijt (MIRAEUS *Dipl. Belg.* l. 1, Cap. 100). HUGO van *Barcinone*, Apostolisch Nuntius heeft haar met milde aflaten begiftigd in 1252 (MIRAEUS *Don. Belg.* lib. 1, Cap. 118 in notis.

In 1247 verkregen zij een begraafplaats en het regt om de overledene *Begijnen* er op te begraven, onder voorwaarde, dat elke *Begijn* jaarlijks voor het parochiaal regt 4 deniers leuvens aan het Kapittel zoude betalen. In 1251 beloofde NICOLAUS, Bisschop van *Kamerijk*, aan de kanoniken, wegens de stichting der kapellanij van *O. L. Vr.* der *Begijnen*, met toestemming van deze en van den kapellaan, dat noch hij noch zijne opvolgers hen lastig zouden vallen nopens de verhooging van dit beneficie en zij nimmer tot de competentie zouden verplicht worden (*a.*).

pleegde deswege den Paus JOANNES XXII, die, na gedaan onderzoek (zie onder de Bisschoppen van *Kamerijk* PETRUS DE LEVIJ, die op last van den Paus in 1320 de levenswijze der *Begijnen* moest onderzoeken en haar onschuldig van de doliingen der bovengemelde ketteren bevond, terwijl dit bevel ook andere Bisschoppen was gegeven, die ook hetzelfde bevonden), in het jaar 1323 eene bul uitvaardigde, (MIRAEUS t. 1, p. 215) en daarin verklaarde, dat deze bij de vorige bul niet bedoeld waren. De Bisschoppen der *Nederlanden*, alsook de Universiteiten van *Leuven* en *Douaij* hebben een roemvol verslag van dezelve uitgegeven. Men vindt hunne getuigenissen vermeld in het leven van de H. BEGGA door RIJCKEL, en bij SMET *H. en roemw. pers.* d. 2, bl. 218—221.

De *Begijnhoven* bestaan uit een aantal huizen, welke door vrouwen bewoond worden. Woonden er eenige bij elkaar, dan had zulk huis eene overste, terwijl er eenige *meesteressen* over de geheele verzameling van huizen het toezicht hadden; en in de geslotene *Begijnhoven* hadden de *Begijnen* (en hebben zij nog) eenige regels te onderhouden.

(*a.*) DIERCKSENS t. 1, pag. 243.

In het jaar 1285, zegt GRAMMAIJE (*Antv.* lib. 2, cap. 8) nam de Hertog van *Brabant* JOANNES, de Begijnen onder zijne bescherming. Dat er al vroeg eene *Infirmerie* in het *Begijnhof* was, blijkt; alsmede dat daarin eene *kapel* was gesticht. Tot het jaar 1315 hadden echter de *Begijnen* geen verlof om de goddelijke diensten in deze kapel te doen verrigten; dan opdat de zieke Begijnen niet langer van de mis zouden beroofd zijn, verzochten en verkregen zij in laatst gemeld jaar van den Bisschop, dat voortaan in die Kapel de Mis en de andere goddelijke diensten mogten plaats hebben (a.).

Het algemeen gevoelen hield het er voor, niet slechts het gemeen volk, maar ook de aanzienlijken, zelfs vele geestelijken en eenige Bisschoppen), dat al de *Begijnen*, tegelijk met de kettersche secte der *Begarden* en *Beguinen*, door het Concilie van *Vieune*, in 1311, waren gedoemd en gevolgelijk hare instelling moest ontbonden worden. Hierdoor waren zij aan verongelijking, kwellingen, laster en gedurige vervolgingen ten prijs, hare goederen werden zelfs geconfiskeerd, zegt ZIJPAEUS (*Jur. Pont. de regul. n. 9*); zij zijn evenwel door den Paus onschuldig verklaard en onder bescherming genomen, mitsgaders door den Bisschop van Kamerijk. Na deze verklaring, had de vervolging een einde, en hebben de *Begijnen* in den vorigen staat vreedzaam voortgeleefd; doch zij hebben haar graauw habijt voor 't vervolg in een zwart veranderd (b.). Er verliepen wel 30 jaren, eer zij al hare goederen terugkregen. Intusschen begonnen zij in 1468 eene nieuwe Kerk te bouwen, van welke den 7 Maart plegtig de eerste steen werd gelegd door WILHELMUS DE JAGERE, een raadsheer, zooals GRAMMAIJE (alsvoren) verhaalt; doch deze tempel, zegt hij wijders, veel luisterijker dan de vorige, heeft niet lang ongehinderd gestaan; trouwens in 1480 is de Kerk door brand vernield

(a.) PETRUS COENS *disq. de orig. Begin*, Sec. 5, no. 4.

(b.) DIERCXSENS t, 2, pag. 54—59.

en een deel van het *Begijnhof* (a.) Alles is wederom opgebouwd en het Hof bleef nog buiten de stad tot 1542, wanneer MARTEM VAN ROSSUM hetzelfde geheel verwoest heeft en het naar de stad overgebracht is. Inderdaad de *Begijnen* kregen verlof om een nieuw Begijnhof binnen de stad op te rigten, en een geschikten grond naast de wallen, tusschen de *Rooë-poort* en de *Kipdorp-poort*, waar de *Begijnen* thans nog wonen, en in het midden van het Hof eene sierlijke Kerk bezitten, die in 1546 ingewijd is door MARTINUS CUPERUS, Bisschop van *Chalcedonië*, Suffragaan van *Kamerijk* (b.).

Ziehier het getal der kloosterlingen binnen Antwerpen opgemaakt door DARGONNE, Kommissaris van het *Directoire*, aan het Centraal bestuur van het Departement, ingezonden den 26 Pluvioze jaar vier (1796).

1. *St. Michielsabdij*: 23 kloosterlingen, 3 novicen; zamen 26.
2. *Minderbroeders*: 29 priesters, 8 theologanten priesters, 6 die geen priester waren, 14 lekenbroeders, 1 leken-novice; zamen 58.
3. *Alexianen* (Cellebroeders): 17 broeders, 2 novicen; zamen 19.
4. *Augustijnen*: 18 priesters, 5 broeders, 1 novice; zamen 24.
5. *Kapucijnen*: 24 paters, 10 broeders studenten, 6 lekebroeders; zamen 40.
6. *Discalcers*: 25 paters, 7 broeders; zamen 32.
7. *Franciscanen*: 11 paters, 6 broeders; zamen 17.
8. *Minimen*: 12 paters, 5 lekebroërs; zamen 17.
9. *Predikheeren*: 33 paters, 2 paters studenten, 12 broeders, 4 novicen klerken, 2 novicen broeders; zamen 53.
10. *Peeter-Potsheeren*: 12 abdijsheeren, anders niet.

(a.) Een *geschreven kronijk* zegt, dat deze brand voorviel in 1482 in de maand Augustus, op de Kerkwijdingsdag, onder de Hoogmis, en dat het half *Begijnhof* in puin is gelegd, en vele gebouwen vóór het Hof. Anderen vermeenen dat de gem. brand eerst in 1484 plaats had.

(b.) PAPENBROCHIUS op het genoemd jaar.

11. *Kanoniken van het kathedraal-kapittel*, groote en kleine, de Bisschop mede begrepen 30.
12. *Kapittel van St. Jacobs*: 21 kanoniken, 10 vicarissen, 5 habituaten; zamen 36.
13. *Seminarium*: 38 theologanten, zonder den president.
14. *Apostelinnen*, in de Meierstraat: 52 zusters, 4 novicen; zamen 56.
15. *Apostelinnen*, op de Paardemarkt: 61 zusters, 3 novicen; zamen 64.
16. *Zwart-zusters*: 35 zusters, 3 novicen; zamen 38.
17. *Graauw-zusters*: 33 zusters, 1 novice; zamen 34.
18. *Begijnen*: 155, 3 novicen; zamen 158.
19. *Oostmallen*: 18 nonnen, 8 zusters, 1 novice; zamen 27.
20. *Kapucijnessen*: 24.
21. *Spaansche-Theresianen*: 18.
22. *S. Elisabeths-gasthuis*: 31 nonnen, 3 novicen; zamen 34.
23. *Ursulinnen*: 17 nonnen, 2 novicen, 9 conversen, zamen 28.

Het totaal der kloosterlingen 298 mannen, 481 vrouwen, en 104 personen voor de 2 kapittels en het Seminarium.

De *Lieve vrouwebroeders*, die reeds de maand April 1795 verjaagd waren, zijn er niet bij begrepen, evenmin als anderen, die vroeger door Keizer JOSEPH II uitgejaagd en vernietigd waren.

§ V.

Het groot of St. Elizabeth's-Gasthuis.

GRAMMAYE, in zijn *Antv. lib. 3, Cap. II*, verhaalt uit een schrift van het Klooster van *Einham*, dat er in 1204 religieusen van beide geslachten bestonden, die de zieken verpleegden. Het is klaar dat hier niets anders wordt aangeduid dan het *Gasthuis*, dat te *Antwerpen* bestond, en dat weleer, het H. MARIA's of *O. L. Vrouwe-hospitaal* of *Gasthuis* en daarna en tot den huidigen dag het *St. Elizabeth's-Gasthuis* genoemd is: (a.) dit is immers uitsluitend ingesteld tot verzorging der zieken, en in hetzelfde zijn oorspronkelijk religieusen van beide geslachten geweest, die *Broeders* en *Zusters* geheeten werden, terwijl de *Broeders* de geestelijke zaken waarnamen en de *Zusters* de zieken.

Het lijdt wel geen twijfel of dit *Gasthuis* heeft vóór dien tijd bestaan. Het was eerst gebouwd op *O. L. Vrouwen-akker*, daar deze plaats echter te eng was, is het den 1 van Bloei maand 1238 overgebracht naar de plaats, waar het nog bestaat. Intusschen ontvingen en verzorgden de *Gasthuis-Zusters*, zich op de werken van godsvrucht toeleggende, de arme zieken met zulk een gevoel van liefde, dat zij de achting en genegenheid van allen tot zich

(a.) Gedurende twee eeuwen heeft men het met beide deze namen genoemd. In 1337 heeft de Aartsdiaken hetzelfde voor het eerst *het Gasthuis van de H. Elizabeth* geheeten en de Bisschop van *Kamerijk* in zijnen brief wegens de hervorming van hetzelfde, voor het laatst *het Gasthuis van de H. Maria*, in het jaar 1551: in dien tusschentijd werd het nu zó en dan weer anders genoemd. In 1553 vindt men beide namen vereenigd. »*het Gasthuis van de H. Maagd Maria, gemeenlijk het St. Elizabeth's-gasthuis genaamd.*» (Zie *DIERCKSENS* t. 1, pag. 196—197).

trokken, niet alleen van de burgers en den senaat, maar ook van den Markgraaf, den Hertog van *Braband*. Omtrent het jaar 1225 was het *Gasthuis* in eenen gelukkigen staat en had reeds vele bezittingen, als blijkt uit de bul van Paus HONORIUS III van het jaar 1226, waarbij hij het *Gasthuis* met al zijne bezittingen, „*gronden, weiden, bosschen en andere goederen*” onder zijne bescherming nam en bevestigde.

Ofschoon de titel of naam, als boven gezegd is, in den loop der tijden verwisseld is, is nogtans de patrones niet veranderd: de H. MAAGD MARIA, onder den titel van *Hemelvaart* wordt nog voortdurend als de bijzondere *beschermheilige* van de Kerk en het Gasthuis vereerd.

Tot dusverre waren in het *Gasthuis* geene Kapel en geen priester; de *Zusters* en *Broeders* gingen naar de *L. Vrouwe Kerk* waaronder zij behoorden. Sedert lang hadden zij van het Kapittel en van den Bisschop verlof gevraagd om eene Kapel te bouwen en een eigenen priester te hebben; doch te vergeefs: vervolgens wendden zij zich tot den H. Stoel met hetzelfde verzoek. Nadat de Bisschop van *Kamerijk*, GODEFRIDUS *de Fontanis* van den Paus een aanschrijving had ontvangen, met bevel om dit verzoek toe te staan, als hij het dienstig zou oordeelen, heeft hij dadelijk met het Kapittel desaangaande gehandeld, en voorloopig toegestemd om eene Kapel te timmeren en door eenen priester in dezelve de goddelijke diensten te verrigten. Het *Gasthuis* was onder de onmiddellijke zorg van den Bisschop, met eene *Provisor*, die met diens toestemming, door de zusters gekozen werd, gewoonlijk een uit het Kapittel, doch ook vaak een andere.

Men kent de stichter of de stichters van het *Gasthuis*, niet, maar wel eenige weldoeners, en onder deze verdient HENRICUS I, graaf van *Braband* en Marktgraaf, de eerste plaats. Deze Prins, die de godvruchtige werken, welke in het *Gasthuis* werden verrigt, hoogachtte, was er zeer voor genegen, en schonk hetzelfde véle voorregten en vrijdommen; onder anderen gaf hij het *den tol van het hout*, bij diploma van 1229, dat men vindt bij DIERCXSENS t. I,

pag. 202. Daarenboven heeft hij anderen tot milddadigheid aangespoord, belovende zijne gunst aan die ze aan hetzelfde zouden bewijzen (a).

De tweede plaats onder de weldoeners verdienen de senaat en het volk van *Antwerpen*, die het loffelijk voorbeeld van den Graaf volgden. De senaat ontsloeg al degenen van alle stadslasten, die van hunne goederen aan het *Gasthuis* zouden mededeelen. Eén voorbeeld strekke voor alle. Toen HILDEGARDIS, weduwe van BALDUINUS VAN COPPENOLE, de helft van hare goederen, zoo roerende als onroerende, na hare dood, aan het *Gasthuis* van Antwerpen had gemaakt, behoudende voor zich slechts het vruchtgebruik in haar leven, ... nam de senaat haar met al haar goed onder zijne bescherming en sprak haar voor altijd vrij van alle lasten, diensten enz. (Dit was geteekend door 12 schepenen, waarvan de eerste was WILLEM NOZE... in 1230.)

Deze WILLEM NOZE was de voornaamste weldoener onder de partikulieren: de welvaart en vooruitgang van het *Gasthuis* ging hem ter harte, en hij deed veel om in hetzelfde de goddelijke diensten te verkrijgen; sedert eenigen tijd had hij met zijne huisvrouw LIDILDIS, een deel van zijne goederen in *Borsbeek* aan het gasthuis gegeven, ten einde het uit de opbrengsten genoeg zou hebben, om eenen priester te onderhouden, die in de gebouwde Kapel de h. zaken zou verrigten. Hij verkreeg in 1232 van den Prins een diploma, waarbij hij deze goederen aan het *Gasthuis* bevestigde en vrij stelde van alle lasten. (DIERCXSENS *ibid.* 203—207.)

Intusschen verzochten en verkregen de Broeders en Zusters een eigenen priester op bevel van den Paus, tot wien zij hunne toevlugt hadden genomen, (b.) welk bevel slechts drie weken daarna volvoerd werd door het Kapittel met den Bisschop, willende echter, dat, zoodra een kapellaan of priester zou aangesteld zijn, de Broe-

(a.) DIERCXSENS *ibid.* pag. 203.

(b.) De Broeders en Zusters, aan welke de verkiezing van den eigenen priester was overgelaten, kozen of eenen wereldschen of vaak eenen priester uit de broeders van het *Gasthuis*.

ders en Zusters , zoo dit te voren geen plaats had , dan toch in 't vervolg een zekeren regel van eene orde zouden onderhouden. De Bisschop van Kamerijk GODEFRIDUS heeft in Julij 1233 , aan de Zusters en Broeders bijzondere verordeningen voorgeschreven : wat den Regel aangaat , zij schijnen steeds volgens dien van den H. AUGUSTINUS geleefd te hebben. De nieuwelingen moesten 6 maanden noviciaat doen en dan konden zij de gelofte van zuiverheid en armoede afleggen in de handen van den priester , het juk der gehoorzaamheid aanvaarden , enz. Deze verordening is twee eeuwen gevolgd geweest , als blijkt uit de verklaring der statuten , op last van Paus MARTINUS V in 1429 gedaan door de daartoe benoemde commissarissen (a). Na dien tijd werd er een jaar noviciaat vereischt , en in 1551 , bij de hervorming van het *Gasthuis* , door GODEFRIDUS DE CROW , Bisschop van *Kamerijk* daargesteld , werd daarenboven bepaald dat ze drie maanden of langer scholieren in dit huis moesten zijn , eer zij het noviciaat zouden beginnen. Eindelijk heeft JOANNES MALDERUS , Bisschop van *Antwerpen* , de oude verordeningen gewijzigd en vastgesteld , dat degenen die zich voor broeder of zuster zouden aanbieden , 15 maanden scholier moesten zijn , eer zij tot het noviciaat konden aangenomen worden ; alsmede dat het getal der broeders drie en dat der zusters slechts zeven mogt zijn , tenzij dat met onze toestemming , zeide de kerkvoogd , of van onzen Officiaal , om de noodzakelijkheid , het getal vergroot worde ; behalve deze waren echter anderen , die hen en de zieken dienden. Het getal , hoe slecht dit kon , is toch onderhouden tot 1551 , wanneer bij de voornoemde hervorming [bepaald is , dat , met ter zijde stelling van dienstmeiden en andere leeken , die in het zieken verplegen haar behulpzaam waren , de zusters zelve de zieken zouden dienen en vervolgens haar getal tot 24 zou vermeerderd worden en niet daarboven , tenzij om den dringenden nood , met toestem-

(a.) Deze waren de Abt van *St. Michiel* , de Prior van *den troon van de H. Maria* , bij *Henenthals* en de Prior der *Karthuizers* bij *Antwerpen*.

ming van den Bisschop; om welken nood later werkelijk boven het laatste getal, nog acht of tien zusters werden aangenomen. Wat het bestuur van het huis en de tijdelijke goederen aangaat, werd in de statuten gezegd, dat daartoe een Procurator werd benoemd (aan- en afgesteld) door de Priorin en haar convent. Al de statuten en derzelve verklaringen zijn in alles goedgekeurd en bekrachtigd door den Hertog en den Raad van Brabant (a).

Tot het jaar 1237 had het Gasthuis gestaan op den *L. Vrouwen-akker*, bij de groote kerk, waar het gefundeerd was; doch, daar om het toenemen der bevolking en bij gevolg der zieken de plaats te bekrompen was, werd het naar eene geschiktere plaats in de voorstad (later was deze binnen de stad) overgebracht. De Broeders en Zusters bezaten dáár een hof, bij *Alnete*, en de senaat, om dit godvruchtig werk nog meer te bevorderen, gaf ook een stuk land vóór dit hof gelegen, ten geschenke. Deze plaats begon men te berijden en doelmatig met de noodige gebouwen in te rigten; voorzien van eene Kerk en begraafplaats. Intusschen wendden zij zich tot den Hertog, die in 1238 hen in het bezit dier plaats bevestigde; daarna werd het *Gasthuis*, met al zijn toebehooren, den 1 Mei van dit jaar, naar de voorstad overgeplaatst, wáár het (dat is: in de *Gasthuis-sstraat*, later naar hetzelfde vernaamd) voortdurend, meer dan 6 eeuwen, een oorbaar verblijf heeft. Den 16 October daaraanvolgende werd de Kerk plechtig gewijd door GUIDO VAN LAÖN Bisschop van *Kamerijk*, terwijl bij deze gelegenheid het Kapittel waarschijnlijk aan hetzelfde het regt van begraving heeft vergund. In 1244 bekrachtigde Paus INNOCENTIÛS IV al de bezittingen van het *Gasthuis* en nam die onder zijne bescherming. In 1246 keurde dezelfde Paus de orde, die in het Gasthuis aangenomen was, goed, en in 1247 gaf hij hun verlot om erfdeelen aan te nemen en goederen te bezitten alsof zij in de wereld waren gebleven, welk privilegie later door den Hertog en den Raad van *Brabant* is bevestigd; daarenboven

(a.) DIERCXSENS t. 1, pag. 210—221.

verkregen zij het regt om nieuwe tienden te bezitten waar zij de oude bezaten. In 1246 had het *Gasthuis* de tienden van *Weustwezel* gekocht van JOANNES, genaamd *van Oorderen*, kanonik, en het blijkt uit eene bul van ALEXANDER IV, in Januarij 1257 gegeven, dat het ook het personaatregt der Kerk dier plaats bezat; dan wanneer het dat regt verwierf, is niet bekend. In 1280 begunstigde ISABELLA, vrouwe *van Breda*, het *Gasthuis* van *Antwerpen*, met aan hetzelfde hare goederen te geven, gelegen onder *Eeckeren*, aan „*de Mick*” en in *Bremdonk*, mits aan haar jaarlijks twee vl. penningen te betalen.

Van lieverlede waren er op het einde der 13e eeuw gebreken in het *Gasthuis* ingeslopen, wegens den ouderdom en het getal der aan te nemen zusters en de wijze van aanneming; hierom heeft GUILIELMUS d'AVENES, Bisschop van *Kamerijk*, in 1292 bij diploma eenige nieuwe verordeningen uitgevaardigd, als: dat ze 20 jaren oud moesten zijn en bekwaam, om aanvaard te kunnen worden, — dat het tal zusters niet meer dan 7 en dat der broeders niet meer dan 4 mogt zijn, enz.; dan later is dit getal verhoogd, als bevorens gezegd is (a).

In de 15e eeuw werden eenige gebouwen hersteld, eene nieuwe eet- en eene nieuwe slaappleaats bijgebouwd en een nieuw koor aan de Kerk getimmerd; al hetwelk in 1460 voltrokken was (b). Sedert vele jaren was het *Gasthuis* vrij verklaard van alle lasten voor zich en ook voor zijne pachters; daar echter eenigen onder *Eekeren* gedwongen waren tijdens den oorlog, even als anderen, paarden en karren te leveren, verzochten de Priorin en het konvent opnieuw en verkregen van Aartshertog MAXIMILIAAN in 1484 dat hij de oude privilegiën bevestigende nogmaals gelastte, dat voortaan het *Gasthuis* en zijne laten en pachters van alle lasten vrij zouden zijn (c). In het begin der 16e eeuw had het *Gasthuis* behoefte door de veelvuldigheid der armen en zieken en door het verval der gebouwen, die herstelling noodig had-

(b.) DIERCXSSENS t. 1, pag. 230 en wijders op onderscheidene plaatsen.

(b. c.) DIERCXSSENS t. 3, pag. 10 en 124—127.

den ; en ten einde de geloovigen des te liever aalmoezen zouden geven voor dit godvruchtig werk , heeft Paus JULIUS II in Julij 1509 , op verzoek der Priorin en des convents geestelijke voorregten en aflaten verleend aan al die hare Kerk bezoeken of eenigzins bijdragen zouden tot het onderhoud der armen en zieken of tot het herstel der vervallene gebouwen , enz. Ter ontmoeting in gemelde behoefte verkregen zij mede van denzelfden Paus , dat het pastoorschap van *Weustwezel* tot ondersteuning der armen , bij het Gasthuis zou ingelijfd worden. Keizer Karel V heeft deze vereeniging en inlijving goedgekeurd en bekrachtigd , en toegestaan de bul van Z. Heiligheid ten uitvoer te brengen (a).

De vrees voor lichamelijke besmetting deed een ander kerkhof aanleggen in de *Gasthuisbeemden*, tusschen het Gasthuis en de Schutters-hoven gelegen, waartoe ruim een bunder grond gebezigd is ; het werd gewijd, den 1 Februarij 1526, door den Suffragaan Bisschop van Kamerijk , die daarbij eenen afaat vergunde , welken de Bisschop ROBERTUS DE CROIJ denzelfden dag bij eenen brief bevestigde (b.).

In den jare 1546 besloten de Priorin en de Zusters haren ruimen grond, die zich oostwaarts uitstreekte tot aan de *vuyt-raye* te scheiden en een gedeelte daarvan te verkoopen. Men denkt dat de grond, dien zij alsdan verkocht hebben, ter grootte van 550 roeden, dezelfde is, welke tot den huidigen dag de *Gasthuisbeemden* genoemd wordt. In deze verkooping stemden toe de mombers, de senaat en de Raad der stad, en de Bisschop bij eenen brief van den 9 Augustus van dat jaar, welke kerkvoogd in het volgende jaar 1547 eenige hervorming in het Gasthuis teweeg bragt. Daar de Zusters volgens de instelling verplicht waren de

(a.) Ibid. pag. 249—258, waar men de twee bullen van den Paus kan lezen en pag. 366—368, waar men het diploma des keizers aantreft.

(b.) Zie dezen brief bij DIERCXSENS t. 4, pag. 19—21. De *Gasthuisbeemden* zijn later geheel met woningen betimmerd, en de straat, die dwars door het kerkhof is getrokken, draagt er nog den naam van.

zieken te dienen en hun het noodige te bezorgen, en zij hierin te kort bleven, doordien zij door wereldsche dienstmeiden dit lieten verrigten, zoodat niet zelden de zieken verwaarloosd werden, en — het getal der zieken aangroeide; zoo heeft hij vastgesteld, dat de religieusen de dienstmeisjes zouden wegzenden en het getal der Zusters tot 14 vermeerderd, zij zelven de arme zieken zouden dienen. Verder, opdat zij zich des te beter daarop toe zouden leggen, heeft hij uit bisschoppelijk gezag met haar gedispenseerd in het lezen der *getijden*, waartoe zij dagelijks, met *het Officie van O. L. Vrouw*, verplicht waren, — toestemmende, dat zij in 't vervolg dagelijks slechts zouden lezen *het Officie van O. L. Vrouw*, op de Zondagen de *Vigiliën der overledenen* en op de Vrijdagen de *7 boet-psalmen*. Wijders belastte hij, dat elke zieke in een afzonderlijk bed zou liggen, en dat er meer zorg zou aangewend worden in het bereiden van spijs en drank naar den eisch der zieken. De Religieusen beloofden dit te zullen nakomen; doch zij hielden geen woord, waarop de Bisschop, in 1551, drie commissarissen benoemde, te weten MARTINUS CULPERS, zijnen Suffragaan, — MARTINUS BERTRANS, zijnen Vicaris, — en REMIGIUS DRUCIO, licentiaat in de regten, officiaal, residerende te *Brussel*, en hen gelastte het Gasthuis te hervormen zoo in het tijdelijke als in het geestelijke. Bij onderzoek bevonden zij, dat de hervorming noodig was; zij ontzett'en de Priorin in naam en op bevel des Bisschops van hare bediening, in 't bijzijn van Burgemeesters en andere Raadsheeren, daartoe gekozen, en stelden voor tijd en wijl CATHARINA VAN EIJSTVOORT, eene hervormde Zuster uit het Gasthuis van *Brussel*, tot geestelijke Moeder aan, met den last dat zij de wereldlijke dienstmeiden zou wegzenden, en in stede religieusen zou aannemen, die Zusters zonder (zwarten) sluijer zouden zijn, (a.), die te bekwamen tijd de drie groote religie-geloften zouden doen volgens den regel van den H.

(a.) Tot hiertoe hadden zij den zwarten sluijer mogen dragen; doch nu zou, bij de professie, een witte sluijer of doek gewijd en op het hoofd geplaatst worden; dit is voortdurend zóó gebleven.

Augustinus en de inzettingen van het huis, — die eindelijk te allen tijde zelve de zieken zouden dienen. Deze hervorming is, den laatsten Juli van gem. jaar door den Bisschop goedgekeurd en bevestigd (a.).

Toen de senaat, met het oog op de gezondheid, de schuttershoven, die gelegen waren ter plaatse, waar men later dat sierlijk gebouw, het *Tappissiers pant* aantrof, verplaatsen wilde naar de *Gasthuis-beemden*, heeft hij, den 30 September 1551, van het Gasthuis gekocht, met toestemming van den Bisschop, een stuk land ter grootte van 675 roeden, tegen vijf en twintig stuivers elke roede, blijkens een schepenbrief van voornoemden datum (b.).

Na verloop van twee jaren verwierven de religieusen van het Gasthuis verlof, om eene *Priorin* of *Moeder* uit haar midden te kiezen, en met algemeene stemmen werd BARBARA BOCAERTS gekozen, terwijl die keus door den Bisschop bekrachtigd werd, bij eenen brief van den 8 Mei. (Zie DIERCXSENS t. 4 pag. 144—147.)

HET GASTHUIS TER ZIEKEN.

Dit *gasthuis* was opgericht buiten de *St. Joris-poort*, op den weg naar *Wilrijk*; in 1575 kwamen de nonnen, om de ketters te ontvlugten (c.), naar de stad, waar zij eerst achter de *St. Joris-kerk* en elders woonden, en eindelijk in 1592 een ziekenhuis bouwden in de *Lepelstraat*, bij het *Kasteelplein* als bevorens gezegd is, benevens een aanzienlijk Klooster en eene Kerk, hier werden de melaatschen en andere besmettelijke zieken verpleegd. In 1552 had de Senaat een ander *Leprozen-huis* doen oprigten te *Dambrugge*, buiten de *Rooépoort*, waar besmette zieken moesten verblijven; dan in 1601 woonden de zieken tusschen de gezonden, omdat ze buiten niet

(a.b.) DIERCXSENS t. 4, pag. 107—110, 131—139, waar men dezen schepenbrief in 't Vlaamsch lezen kan.

(c.) Eenige zatte militairen hebben onbetamelikheden in het *Leprozen-huis* (ter zieken geheeten) bedreven; zij verbraken wat zij konden; zij sloegen den ouden eerbiedwaardigen Pastoor, en de religieusen vlugtten, om de buitensporigheden te ontgaan. DIERCXSENS t. 5, pag. 62, 223.

rustig leefden ter oorzake van gedurigen oorlog; daarom werden ter voorkoming van besmetting, in de stad, twee plaatsen aangewezen, een in de *Lepelstraat* en een bij den *Huyvetters-toren*, bij decreet van den 11 September: doch in 1614 is dit ingetrokken en moesten zij weer naar Dambrugge. (DIERCXSENS t. 7, pag. 84.)

DE INFIRMERIE.

In het jaar 1300 bestond er in het *Klapdorp* een *gast- of Godshuis* de *Infirmarie* geheeten. Dit huis was oorspronkelijk gesticht voor zieke *Begijnen*, niet voor die op het Hof waren, maar voor degenen, die verspreid in de stad woonden, dat is: voor devotersen of godvreezende dochters, die men thans nog *kwezels* en eertijds algemeen *Begijnen* noemde. In dit huis was een eerwaardde Matroon aan het hoofd: immers in het schepenbrief van 1396 leest men: „*Joncvrouwe Katline Schenckel Meesterse van der „Infirmariën op Clapdorp.*”

In dit huis was eene bidplaats waarin de goddelijke diensten werden verrigt. BOLLANDUS zegt (*Act. ss. Belg. Febr.* pag. 333), dat hij een diploma van 1475 heeft gezien, waarbij vele kardinalen, op zekere dagen 100 dagen verleenden, voor die het Altaar bezoeken van de H. H. EGIDIUS en MARIA MAGDALENA in de Kapel der *Infirmarie* in 't *Klapdorp*. — De *Infirmarie* stond bij den ingang der straat, die naar te Preëkheerinnen leidt; doch in 1545 is zij overgebracht naar de *Roijstraat*. In dezelve waren weleer 16 jonge dochters, en in de 18e eeuw slechts 7, die door den senaat benoemd en haar leven lang onderhouden werden. Bij hare nieuwe standplaats was de Kapel, aan den H. BLASIUS toegewijd, wiens reliquiën in dezelve werden bewaard, en die inzonderheid op zijnen feestdag (den 3 Februarij) en onder het octaaf, met grooten toeloop uit de stad en omliggende dorpen werden vereerd (a).

(a.) Deze Kapel was, in 1546, gewijd door MARTINUS CUIJPERS, suffragaan Bisschop, volgens PAPENBROCHIIUS *Annal. Ms.*

Toen ook deze zoogenaamde *Begijnen* onschuldig verklaard waren van de haar aangetijgde ketterij (waarvan boven Art. *Begijnhof* gewaagd is) zijn zij in 1325 ook in hare regten hersteld, door den senaat, die opnieuw zeide, dat dit huis gefundeerd was voor behoeftige en zieke *Begijneu* die verspreid buiten het hof woonden òf in harer ouderen òf in haar eigen huis, òf alleen, òf met eenige te zamen (a). Nadat deze *Infirmierie* in 1540, onder het bestuur en de zorg der aalmoezeniers was gesteld, werden er geen zieken meer in dezelve aangenomen, maar alleen oude jonkvrouwen; volgens besluit van den senaat *acht* met eene dienstmeid.

Men merke aan, dat dit Godshuis in de *Rooijstraat* nog bestaat onder benaming van *Blasiusgodshuis*, en aan 14 arme vrouwen tot huisvesting verstrekt.

HET ST. JULIAAN'S GASTHUIS.

De stad *Antwerpen*, die in bevolking en rijkdom toenam, wilde ook in godsvrucht toenemen; hierom trachtte zij niet slechts voor inwoners, maar ook voor uitlanders en vreemdelingen een middel te bereiden, om in hunne behoefte te voorzien; te dien einde begon zij in 1303 een *Gasthuis* voor vreemdelingen op te rigten, dat allengs voltooid is, als verder blijken zal. Het werd gebouwd binnen de wallen, aan de *St. Jans-poort* (gerekend volgens de oude stad), langs welke men naar *St. Michiels*-kerk ging. Bij het *Gasthuis* was eene Kapel, welke aan den H. JULIANUS *den herberger* toegewijd was, en hiervandaan de naam van *St Julianus Gasthuis*.

Men vermeent, dat wel sedert 1303 de stichters begonnen hebben vreemdelingen te herbergen, ten einde bij ondervinding te leeren of de zaak goed zou opnemen; dat zij echter eerst, in 1305, den grond voor den noodigen bouw hebben aangewezen;

(a.) Den schepenbrief desaangaande vindt men bij DIERCXSSENS t. 2, pag. 2, 3, 62-66, waar ook eenige punten voor regeltucht van het huis worden medegedeeld.

althans in laatstgenoemd jaar is de schepenbrief deswege gegeven. (Zie DIERCXSSENS t. 2 pag. 10—13). De stichters waren JOANNES TUCLANT kanonik van *O. L. Vr.-Kerk* en IDA VAN DER LISCHT, weduwe van GIJSBERTUS AMMAN; de Hertog JOANNES heeft de stichting, op hun verzoek in 1310 goedgekeurd en bevestigd niet alleen, maar ook verlof gegeven, om giften in te zamelen tot volvoering van dit godvruchtig werk, terwijl hij zijne gunst beloofde aan al die tot onderhoud van hetzelfde zouden bijdragen (a.) Na deze vergunning en aansporing des Hertogs kwamen er velen, die deel wilden hebben in deze loffelijke onderneming, als om strijd een deel van hunne goederen bezorgen in de handen der stichters, en onder deze was EVERDEUS WILMAER, die, bij schepenbrief van 1311 aan dit *Gasthuis* afstond zijn aandeel en regt, dat hij had op eene hoef, gelegen op den nieuwen oever (b.). Intusschen stierf de stichter JOANNES TUCLANT, en IDA voornoemd schreef in 1312 aan dit huis de regels en de wijze van bestuur voor, waarbij zij onder anderen bepaalde, dat daarin geherbergd konden worden arme vreemde landloopers en reizigers voor éénen nacht; — dat tot beschermers en provisors gekozen waren de Abt van *St. Michiel*, de Plebaan van de *L. Vrouwe-kerk* en één der schepenen; — dat deze provisors tot *Meester* zouden kiezen eenen pater uit het Konvent der *Beggarden* te *Antwerpen* of uit een ander Konvent dezer orde; — dat deze Meester zich steeds moest voorzien van eenen kapellaan of priester, enz. (c.). Zij behield zich het regt voor, om bij uitersten wil eenige veranderingen te maken, zooals inderdaad eenige bepalingen gewijzigd zijn; bijvoor-

(a.b.c.) DIERCXSSENS t. 2, pag. 3, 4, = 29-35, 73-75, waar men de gem. schepenbrieven en de diplomaten van het Kapittel en van den Paus vindt. In meer dan een authentiek stuk leest men IDA VAN WYNEGEM, weduwe van GIJSBERTUS AMMAN; doch er is geen twijfel, of IDA VAN WYNEGEM is dezelfde, die, elders IDA VAN DER LISCHT genoemd wordt. Zij noemt zich zelve zóó in den brief van 1312, waarbij zij de regels voorschrijft; daar staat: *Ik IDA VAN WYNEGEM, weduwe van wijlen GIJSBERTUS AMMAN*'... Misschien was zij vrouwe van *Wynegem*.

beeld, dat de vreemdelingen slechts éénen nacht mogten verblijven; immers men las dáár weleer een opschrift:

In dit Gasthuis van Sinte Juliaan,
Mogen de arme passanten driemaal slapen gaen.

Deze stichting, die door IDA VAN DER LISCHT in 1312 voltrokken was, is door den Bisschop en het Kapittel goedgekeurd en bekrachtigd in 1320 en in 1330 door Paus JOANNES XXII.

In den jare 1315 heeft de stichtster, die al het andere goed beschikt had, ook willen zorgen, dat wegens hare roerende goederen, na hare dood geene moeilijkheden zouden kunnen ontstaan; hierom heeft zij al deze goederen bij eenen schepenbrief, aan dit huis toegekend en geschonken tot zuivere aalmoezen. (Zie DIERCXSENS t. 2, pag. 45).

In 1540 trachtte de senaat het bedelen in Kerken, Kloosters, straten en elders te beletten, bij dekreet van den 15 November, en hierdoor zijn de tafels van den H. Geest en de Gasthuizen voor Armen, — bijgevolg ook het *St. Juliaan's-Gasthuis* onder de zorg der Aalmoezeniers gesteld; doch niet dan na vele moeilijkheden en processen (a.). De aalmoezeniers bezorgden aan de behoeftige vreemdelingen, die daar kwamen vernachten, al het noodige, waarbij de *broederschap*, welke in 1702, in de Kapel van dit *Gasthuis* is opgericht, vleesch en andere dingen voegde (b.).

HET ST. JULIAAN'S-GASTHUIS BIJ DE ST. JORIS-POORT.

Zekere NICOLAUS BOODT, de weldoener van ST. BARBARA'S-*Godshuis*, maakte in 1304 bij zijn testament, onder anderen, aan het *St. Juliaan's-Gasthuis* bij de *St. Joris-poort*, tot reparatie der or-

(a.) DIERCXSENS t. 4, pag. 80 en 83.

(b.) Deze broederschap was zamengesteld door hen, die eene reis naar *Lorretten* hadden gedaan, aan wien gevolgelijk zeer goed de noodwendigheid der reizigers bekend is; hiervandaan dat zij ook de aankomende vreemdelingen met groote liefde onthaalden.

namenten, 2 pond gr. br. eens. Dit *Gasthuis* was gesticht, om vreemde behoeftige vrouwen te herbergen, gelijk het vorige voor mannen was ingerigt. Het bestond ter plaatse, wáár later gedeeltelijk *het Maagden-huis* gebouwd is; want, om dit te vergrooten, is het *Gasthuis* in 1564, verplaatst naar den hoek aan de overzijde der straat; dat is op den hoek van de *Boog-keerstraat* en de *Gasthuisstraat*, alwaar een steen boven de poort dit jaar aanduidde.

De oorsprong der stichting van dit huis is niet bekend; dan tot welk einde het door de stichters bestemd was, toont ons het beeldwerk dat boven de poort van dit nieuwhuis op een witten steen gebeiteld, geplaatst was. Het verbeeldde *eene matroon, welke aan de deur van het huis de aankomende vreemde vrouwen ontvangt*, — met dit opschrift:

„De oude fundatie van daarover is hier vermeerdert ende gestelt,
 „Voor *vrouwkens*, die binnen komen zonder gelt,
 „En te eerlijk zijn in 't gasthuis te gaen slapen,
 „Zal men hier ter weke een bedde maken.

In 't vervolg is dit huis algemeen *het Vrouwen-huis* genoemd: hoelang het echter nog tot dat einde gediend heeft, weet men niet. Ten tijde van SCRIBANIUS, te weten omtrent het einde der 16^e eeuw, diende dit huis voor verschillende vrouwen, bijna uitsluitend voor die geen best gedrag hadden, welke binnen deze muren, als in eene fatsoenlijke gevangenis opgesloten werden. Dan PAPENBROCHIUS zegt, dat hij in zijne jeugd, dat is: omtrent het midden der 17^e eeuw, daarin geene andere vrouwen heeft gezien dan zwakke door ouderdom, of wier verstand verbijsterd was, met de minnen der te vondeling gelegde kinderen, die de melk nog noodig hadden. Hij vermeent, dat dit voortgeduurd heeft, totdat de aalmoezeniers goedvonden in beide noodwendigheden anders te voorzien en de ledige woningen aan anderen te verhuren; doch met het zeer ongelukkig gevolg voor de huurders; trouwens de eerste een schoolmeester, de tweede en derde herbergiers, zijn er van armoede uitgetrokken, en te tijde van den vierde eenen

brandewijnstoker, is geheel het huis, den 10 October 1705, afgebrand (a).

HET GODSHUIS VAN DE H. M. MARIA.

Niet een schrijver maakt gewag, vóór het jaar 1340, van eenig gesticht voor *oude mannen en vrouwen*; dan in het vervolg van tijd wordt van onderscheidene dergelijke gestichten gehandeld. In gemeld jaar heeft HENRICUS SUIJDERMAN, een Duitsch koopman, een soortgelijk huis opgericht voor 12 oude vrouwen, met eene dienstmeid, om haar te dienen in zwakte en ziekte. Dit huis, in de *Kerkhofstraat* gelegen, was voorzien van eene sierlijke bidplaats, die de H. MARIA, onder den titel der *geboorte* voor beschermheilige had, waarvan dit den naam van *O. L. Vrouwe-Godshuis* voerde. In 1477 vergunde LUCAS, Bisschop van *Sibine*, Apostelieke Nuntius bij den Hertog van *Brabant*, eenen aflat aan al wie de Kapel van *O. L. Vrouwe-Godshuis* bezoeken, bij eenen brief van den 18 der kalende van Februarij, dien PAPENBROCHUS mededeelt uit de *Annal. Ms.* HENRICUS, Bisschop van *Kamerijk*, heeft dezen aflat bevestigd en vergroot bij eenen brief van den 18 December 1483, terwijl PAPENBR. nog eenen brief aanhaalt van 7 kardinalen van den 20 November 1480, waarbij zij aflaten aan dit *Godshuis* verleen.

HET GODSHUIS GENOEMD HET AELMISSEN-HUIS.

Het bestond omtrent het midden der 14e eeuw, in de *Kerkhofstraat* (nu de *Schoenmarkt*) regt over de *Beddestraat*. Het tijdstip der stichting is onzeker. SCRIBANIUS zegt, dat het door HENR. SUIJDERMAN is opgericht volgens eene oude Kronijk in 1343,

(a.) De geburen hebben dit alles aangezien als een teeken der goddelijke verontwaardiging, in dien tijd, wanneer men zeide, dat men beraadslaagde en voornemens was, nog andere grootere gestichten te vernietigen. (DIERCXSENS t. 4, pag. 250.)

— genoemd het „godshuis van *Onzer Vrouwen-Convent*, van oude „vrouwen, die voor ons lief Vrouwe ten offer zitten, dat men „heet *d'Aelmissen-Huis*.”

Uit de benaming van *Onze Vrouwen-Convent* is af te leiden, dat de eerste bestemming van het *Aalmoezen huis* is geweest eene godsdienstige gemeente op te rigten. Wat SUIJDERMAN ook voorgenomen had, op het tijdstip zijner dood was nog niets tot stand gebracht. De reeds in dit huis getreden vrouwen moesten zich alsdan vergenoegen met den eigendom van hetzelfde en het genot van eenige geringe inkomsten.

Deze vrouwen hadden bereids, in 1345, onder elkander eenige statuten vastgesteld, tot regeling van den dagelijkschen handel en wandel, de kleedij der bewoonsters des huizes, welke men *Jonkvrouwen* noemde, mitsgaders tot handhaving der goede tucht onder dezelve. Zij hadden voor mombers den Overste der *Beggaarden* en de „*Meesters van den Heijlighen Geeste*”. In 1526 bevonden er zich 16 vrouwen en eene dienstmeid; doch ten tijde van SCRIBANIUS, in 1610, was derzelve getal op 12 bepaald. Thans worden er 15 vrouwen door het bestuur der Godshuizen onderhouden.

Wat de Kapel betreft, het tijdstip harer stichting is onbekend; zij moet echter reeds in 1477 bestaan hebben, vermits in dat jaar een aflat werd verleend voor al die de „*Capelle van Onzer Vrouwen in de Corte-straat*” zouden komen bezoeken (a).

HET GODSHUIS DER BLAAUWBROEDERS.

Gelijk nu voor de oude vrouwen gezorgd was, zoo wilde men ook voor *oude mannen* zorgen. Onderscheidene godshuizen zijn voor dezulke gesticht, onder welke het eerst vermeld wordt dat der *Blaauwbroeders*. SCRIBANIUS (in zijne *Orig. Antv.* pag. 111)

(a.) DIERCXSENS t. 2, pag. 78, zegt dat dit huis in 1340 is opgerigt en eene prachtige Kapel naast zich had, die voor Patrones had de H. MARIA, onder den titel der *Geboorte*.

verhaalt, dat dit huis opgerigt is in 1366, anderen verschuiven de oprigting tot 1378, anderen tot 1380. DIERCXSENS (t. 2 pag. 79) zegt dat dit huis, volgens dat hij gehoord had, eene jaarlijksche rente van 6 penningen en drie hanen bezat, met welke het begiftigd was in het jaar 1344, en dat het deze tot zijnen tijd, in de 18e eeuw, bleef genieten van het huis, *de Maagd van Antwerpen* geheeten, staande in de Lange-nieuwstraat. Als dit waar is, dan moet dit *Godshuis* van vóór dit jaar bestaan hebben. — Het was gesticht voor 12 oude mannen, met eene dienstmeid, om deze te dienen. De stichters worden niet genoemd. Het stond bij de *Koepoort* in een uitgestrekt veld, van hetwelk later de *Wit-Zusters* een deel gebezigd hebben. Dit *Godshuis* was in korten tijd, door bijkomende giften, een zeer rijk gesticht, hebbende eene Kapel, eene brouwerij, eene keuken en refter of eetplaats en andere noodige gebouwen, zoodat de inwoners als in een Konvent leefden, allen in 't blaauw gekleed; waarom zij *Blaauwbroeders* geheeten werden. — Daar echter latertijds de inkomsten verminderd en vele goederen vervreemd waren, is dit huis naar de *Bree-straat* overgebracht, waar het bleef bestaan met weinige ouderlingen en eene nederige Kapel waarin de, H. Mis gelezen werd (a.). In 1797 werden de *Blaauwbroeders* verplaatst naar een huis met erve, genaamd: „*Honden hier buiten*”, omtrent het Kasteelplein.

HET GODSHUIS VAN FALCO.

Dit *Godshuis*, anders bekend onder den naam van *Falcons- of*

(a.) Toen dit Godshuis buiten de *Koepoort* niet goedschiks meer kon bestaan, is in 1518 het geheele huis verkocht en — gekocht door THOMAS BOMBELLI, een koopman van *Genua*, van wien in het volgende jaar de Zwart-Zusters wederom kochten de keuken, de brouwerij, de Kapel, de eetplaats en de kamer van den ontvanger, met een deel van den werf, al hetwelk zij bij haar Klooster ingelijfd hebben. Het overige is tot burgerwoningen verbouwd. (DIERCXSENS t. 3, pag. 317—318.)

Faconshof, is, volgens SCRIBANIUS (*Orig. Antv. cap. 12*) door FALCO DE LAMPAGE, Kanonik, in 1350 gesticht; doch het heeft niet lang bestaan; trouwens na zijn dood, in 1354, is alwat hij in zijn leven bezeten had, ook de grond van dit *Godshuis*, aan de algemeene schatkist overgegaan. (Zie boven Art. *Reguliere Kanonikessen*.) Het werd ook *O. L. Vrouwendale in Valkenbroek* geheeten. De vrouwen zijn naar de *Lange-nieuwstraat* verhuisd.

HET GODSHUIS VAN ALMERAS.

Op de *Peerdemarkt* is weleer een *Godshuis* opgericht, aanvankelijk voor 12 vrouwen, in hetwelk later 16 oude vrouwen gevoed en onderhouden werden, met eene dienstmeid, om ze te dienen en in hare zwak- en krankheden te ondersteunen. Tot hertoe vindt men geen gewag gemaakt van den tijd der stichting noch van de stichters. Intusschen is het waarschijnlijk dat het den naam voert van den stichter — ALMARAS of ALMARASIUS (a.) Het bestond reeds in 1398.

HET SINT NICOLAAS-GODSHUIS.

Dit *Gast- of Godshuis* was in 1386 reeds in wezen. PAPENBROCHUS meldt ons dat de *Faconsonnen* in 1354 ter plaatse, waar nu de *St. Nicolaas-kapel* staat, aan den ingang der *Lange-Nieuwstraat* een huis huurden, toebehoorende aan WILLEM DRAEK; en dat deze geestelijke dochters aldaar tot het jaar 1420 bleven wonen. DIERCXSENS stelt de bouwing van gemelde Kapel omtrent het jaar 1419, dat is omtrent den tijd, dat voornoemde nonnen naar het *Valkenbroek* terugkeerden. Hoe het zij, van onheugelijken tijd heeft het hoofdambacht der *Meersen* of *Merceniers*, omtrent de genoemde Kapel een *Godshuis* voor oude en gebrekkige lieden

(a.) DIERCXSENS t. 2, pag. 145. In 1838 is dit *Gasthuis* herbouwd en later zijn er schikkingen gemaakt, om er 16 echtparen in op te nemen.

der corporatie gehad. De stichter of bijzonderste begiftiger schijnt te zijn geweest zekere VAN DER GHEEST, oud-deken der Meerschē (*Uit het archief van den Armen*). De St. Nicolaaskapel werd, na de afschaffing der Ambachten, den 24 Dec. 1797, met 23 huisjes, staande op de *St. Nicolaasplein*, openbaar te koop gesteld; doch de veiling had geen voortgang, doordien er niet genoeg geboden werd. Thans behoort het gesticht aan het bestuur der Godshuizen, dat er 12 echtparen, met een huisbewaarder en diens vrouw, onderhoudt. In de Kapel wordt ook nog dagelijks Mis gelezen (*Gesch. van Antw. d. 2*, bl. 236—237).

HET SINT-ANNE-GODSHUIS.

Volgens sommige kronijken zou dit *Godshuis*, in de *Kortewieuwstraat*, in 1412 tot stand gekomen zijn; dan het is zeker, dat het in 1400 is gesticht, blijkens eenen schepenbrief van 14 December 1400, waarbij de ware stichtster ELIZABETH, weduwe van JOANNES HALJS (a). „om een beghinsel te zine van een „*Vrouwe-Gasthuijse*.... om oude ende verarmde.... van der stad „van *Antwerpen* in te wonene, ende ruste en genade in te nemene, „ghegheven heeft.... omme Gode, om de zalicheijt ende behou- „denessen van harer zielen, ende sonder eenich wederroepen, — „*twee huijsinghen*, met hove, gronde, en met al datter toe be- „hoirt van vore tot achter, gestaen d'een neffens d'andere, in de „*Corte-nuwe-strate*'.... met voorbehoud, „dat deselve LYSBETH „haer tocht ende bilevinghe behouden sal ane 't groot huis daer, „zij nu in woent.” — Uit de kronijken weten wij, dat dit *Godshuis* bestemd was voor 11 oude vrouwen en eene dienstmeid; dit getal werd steeds onderhouden.

(a.) Sommigen vermeenen, dat BALDUINUS DE RIDDER de stichter is, dan hij was destijds lang dood; wijders houden zij ELIZABETH HAYS voor zijne vrouw, daar het echter uit den aangehaalden brief blijkt, dat ELIZABETH de weduwe was van JOANNES HAYS. (DIERCXSENS *ibid.* pag. 160—165.)

EGIDIUS WILMAER EN BARTH. VAN LILLE, executeurs des testaments van BALDUINUS DE RIDDER, om te helpen, „datter de „H. Godsdienst in gedaen ende geoeffent werde... hebben soo „ghegheven aan den voïrg. *Vrouwen-Gasthuijse*... al sulken goede, „rurende ende onrurende, have ende erve ende erfrenten, wel- „kerhande die wesen mogen, die onder de voïrs. Executeurs rus- „tende mochten zijn.... voor drie missen in de weke te doene.” (Deze schepenbrief is van hetzelfde jaar 14 December).

Onmiddelijk na deze beschikkingen, begon men eene Kapel voor dit *Godshuis* te bouwen ter eere van de H. ANNA, welke het volgende jaar voltrokken was, en op last van den Bisschop van *Kamerijk* PETRUS DE ALLIACO, den 30 Julij, door HUBERTUS, Bisschop van *Rosse* of *Rochester* gewijd werd, terwijl hij, behalve den aflat door den Bisschop van *Kamerijk* vergund, mede eenen aflat verleende aan alwie op den feestdag der Patrones de H. ANNA of op den dag der wijding het Altaar en de Kapel godvruchtig bezoeken en aldaar eene aalmoes offeren, enz. — De H. ANNA werd jaarlijks, vooral op haren feestdag, godsdienstig vereerd, en door menigvuldige giften kwam dit huis tot eenen gelukkigen staat. In 1540 is dit, met meer andere godshuizen, onder de zorg der Aalmoezenieren gesteld.

HET GODSHUIS VAN LOEBROEK.

MATTHIAS VAN LOEBROEK stichtte in het jaar 1405 een *Godshuis* in hetwelk zieken en vreemdelingen opgenomen en verzorgd werden. PAPENBROCHIUS (*Annal. Mss. ad annum* 1454) maakt gewag van dit Huis, als hij den inhoud mededeelt van eenen brief die in de registers des *Facons-Kloosters* bewaard was: „eene der Zusters,” zegt hij, „HEIJLSOET VAN LOEBROEK geeft aan de con- „gregatie 10 pond vl. en éenen schelling met de jaarlijksche „rente van éene Fransche kroon, tot zekere hypotheek binnen 10 „jaren te constitueren, met den last van alle twee maanden het „Godshuis te bezoeken, dat in 1405 door HEIJLSOET's neef MAT-

„THIAS VAN LOEBROEK gefundeerd was, en — dáár vier bedden „behoorlijk te dekken voor vier zieken of vreemden.”

Men vermoedt, dat dit *Godshuis* op het *Facons-plein* heeft gestaan; doch niet lang: trouwens PAPPENBR. verhaalt uit dezelfde registers, dat het Konvent der nonnen van *Facons*, hetwelk intuschen tot stand was gekomen, dit *Godshuis* in 1477 heeft gekocht en later weer verkocht. Dit *Godshuis* ging over naar de *Kortnieuwstraat*.

HET HUIDEVETTERS-GODSHUIS.

Wijl de koophandel te *Antwerpen* van dag tot dag toenam, gingen ook de Kollegiën der ambachtsmannen vooruit en hadden welvaart. Zij stelden gedenkteekenen daar van hunne welvaart, die der nakomelingen tot bewijzen hunner godsvrucht zouden strekken. Velen onder hen, hebben *Godshuizen* opgericht, waarin ouden en zieken van hun ambacht opgenomen en gevoed zouden worden. De eerste, zooveel men weet zijn de *Huidevetters* of leerlooijers geweest, die, in het jaar 1419 een dergelijk *Godshuis* hebben gesticht in de *Huidevettersstraat* voor de onvermogenden van hun ambacht. Er was eene contributie onder de ambachtsgezellen bepaald, om eene *Kapel* bij het *Godshuis* te bouwen. Toen de *Kapel* in 1443 voltrokken was, is in dezelve eene kapellanij gefundeerd door JOANNES SLINGERE, raadsheer der stad, door JOANNES DE WINTER en ARNOLDUS VAN WESEL, dekens, alsmede door GEORGIUS VAN DER HELJDE en WALTERUS KEIRINK, onderlingen. De *Kapel* of het altaar is den 24 Junij toegewijd aan de H. Martelaars CRISPINUS en CRISPINIANUS. (Zie PAPPENBROCHUS *Annal. Mss.* uit KAUKERKE.)

Wanneer het ambacht der looijers, in 1723, in 't verval was, is het *godshuis* met zijn toebehooren verkocht. De *Kapel* is insgelijks tot tijdelijk gebruik verkocht geworden; dan zij is, op de terugvordering des Bisschops, weergegeven en aan de gebu-

ren overgeleverd, die er de zorg over hadden en er Mis in deden lezen (a).

HET GODSHUIS DER SMEDEN OF HET ST. ELIGIUS-GODSHUIS.

De deken en het bestuur van het Kollegie der smeden hadden zich op *de Peerdemarkt* een huis aangeschaft ter oprichting van een *Godshuis*, in hetwelk de armen en de door ouderdom of anderszins onvermogenen betamelijk zouden ondersteund worden. Daar echter dit huis te ver van de Kerken verwijderd was voor de zwakken, om daarheen te gaan, hadden zij besloten bij dit Godshuis eene Kapel te voegen en eene altijddurende Kapellanij in dezelve te stichten. Te dien einde wendden zij zich tot den H. Stoel met verzoek, dat de Paus hun verlof zou gelieven te geven tot het bouwen van eene Kapel met eene klok, eenen bengel en eenen blijvenden Kapellaan. De Paus gaf last aan den Abt van *St. Michiel*, om de zaak te onderzoeken en naar waarheid bevindende, het verzoek toe te staan. De Bul van NICOLAUS V deswege was gegeven den 20 April 1451. De Abt volbragt zijnen last, hun het verlof toestaande bij eenen brief van den 14 Augustus daaraanvolgende. (b) PAPENBROCHUIS voegt er bij, dat deze Kapel eerst in 1462 gewijd is. De Kapel werd de *S. Loykapel* geheeten.

(a.) DIERCXSENS t. 2, pag. 277. Het Godshuis bleef vervreemd en werd vernietigd. In 1794 diende de *Huidevetters-Kapel* tot krijgshospitaal. Gedurende den strengen winter van 1795 had daar de uitdeeling van brood aan de armen plaats. In 1796 werd zij tot tempel der Wet ingerigt, en men vierde er eenige Jacobijnsche feesten. Dit duurde tot 1797, waarna het lokaal langen tijd tot hooimagazijn verstrekke. Sedert het jaar 1821 houdt de Anglikaansche Gemeente in deze Kapel hare godsdienstoefening. (*Beschr. van Antw. als voren* d. 3, bl. 68.)

(b.) PAPENBROCHUIS zegt, dat hij een afschrift van deze twee brieven heeft gehad. (*Act. SS. t. 1, Junii pag. 952. n. 77.*) Dit Godshuis en de Kapel zijn in 1797 verkocht.

HET ST. JACOBS GAST- OF GODSHUIS.

Van dit oude *Godshuis* vindt men eerst gewag gemaakt in eenen akt van 4 Junij 1399. (a.) In 1404 kocht THOMAS HUIJGMAN eenen grond, en vermoedelijk werd die opgedragen aan het *Godshuis van St. Jacob*, (b.) hetwelk wél dient onderscheiden te worden van het gast- of Godshuis van denzelfden naam, dat weleer in de *Keizersstraat* stond. Omtrent het jaar 1404 werd eene *S. Jacobs-Kapel* gebouwd. — Het steenen Beeld van S. JACOB stond op eenen pilaar, welken men tegenwoordig nog op den hoek van de St. Jacobsstraat en de S. Jacobsmarkt ziet. (het hoekhuisje kan in zijn eersten staat niet dan een bedehuisje zijn geweest). Gemeld beeld was vroeger in het voorgenoemd Godshuis blijven berusten en werd den 25 Julij 1415 in de nieuwe Kapel gebragt, dit gebouw was ter plaatse, waar thans het koor der Kerk staat.

Het St. Jacobs-Godshuis bleef steeds bestaan; als blijkt uit eene gift van 27 Aug. 1432, waarbij AGNES, dochter van *Coel Vleminck* aan dit Godshuis, dat in het Kipdorp stond, gaf al hare goederen, have en erve, al dat zij bij haren dood achter laten zou. Van onheugelijke tijden heeft hier een PELGRIMSHUIS VAN S. JACOB bestaan op den den hoek van de *Keizersstraat*; het hier bedoelde *Gasthuis* was te dien tijde in het *Kipdorp* gelegen, dat zich tot de onlangs weggebrokene Kipdorp-poort uitstreckte. Waartoe deze

(a.). Betreffende »een huys gestaan in het Kypdorp op ten hoec van der »Meyden (yzeren hek) ter Nuwestraten waert aen (nevens) Sinte Jaccobs-»erve.» Dit huis werd den 24 Maart 1451 ten behoeve van St. Jacobskerk aangekocht.

(b.) SCRIBANIUS zegt dat het aangelegd was op den hoek van de *Keizersstraat*, en tot staving dezer meening noemt hij de personen, wier namen hij op eenen steen in dit gasthuis heeft gelezen, en die in 1454 de medestichters zouden zijn geweest, *Nicolaas de Herde*, *Willem de Molenere*, *Corn. Lemsens*, *Jan Melús*, *Jan v. Woude* en *Willem Ottens*. Zij zijn derhalve geen stichters van het Godshuis in de *Keizersstraat*, zooals hier achter verkeerd wordt opgegeven.

Kapel in de 16^e eeuw en lang daarna gebezigd is , is mij niet gebleken: het schijnt dat zij tot woning is ingerigt, en dat het ziekenhuis nevens het hoekhuis aan den huisarmen der stad is verkocht.

Sinds lang bestond er een *St. Jacobs-gild*, welk tot last van gemeld Godshuis diende. In 1481 bestond dit gild of Broederschap uit 200 leden, die bij de S. Jacobs-processie, in pelgrims-gewaad uitgedost, verschenen. Dat kostte. Men kent geene statuten, maar men denkt, dat de personen die wilden ontvangen worden, eens in hun leven de bekende bedevaart van S. Jacob van Compostella moesten gedaan hebben en dat zij eene jaarwedde moesten betalen.

Volgens oud gebruik werd er alle Zondagen van wege het S. Jacobs-gasthuis in de S. Jacobskerk, met bijzondere plegtigheid, eene Mis gezongen. Dan ten jare 1519 zagen de gasthuismeeesters daarvan af om den grooten last, die zij dagelijks hadden van de pelgrims als anderzins; vervolgens hebben de kerkmeesters den last dier zondagsmis op zich genomen, onder eenige voorwaarden. Men denkt dat dit gild tijdens de beroerten der 16^e eeuw gansch veranderd en vernietigd is. Van het gasthuis vindt men thans geen spoor meer.

HET ST. JACOBS-GODSHUIS.

In het jaar 1454, zegt men, is het St. Jacobs-Godshuis gesticht, in de *Keijser-straat*, voor hen, die naar Compostella, in Spanje, een reize of bedevaart deden. Wat SCRIBANIUS hieromtrent zegt (en na hem ook DIERCXSENS en anderen bewezen) wegens het jaartal en de stichters van dit *Huis*, is niet aannemelijk. Het is toepasselijk op het ander *S. Jacobs-godshuis*, niet *in*, — maar, *op den hoek* van de *Keizersstraat*, en dan nog maar, dat de door hem genoemde personen slechts weldoeners of medestichters waren.

Bij dit huis was eene ruime Kapel, die den H. JACOBUS voor Patroon had (a). Zij, die naar den H. Jacobus te *Compostella*

(a.) DIERCXSENS t. 2, pag. 345. In het begin der 17^e eeuw werden er we-

reisden, of van hunne belofte ontdaan terugkeerden, vonden hier de regten van gastvrijheid.

HET GODSHUIS VAN WOLFFENSDIJK.

Uit den lijst der haardtelling van het jaar 1496 vernemen wij, dat er alsdan op den teerling der Observanten of Minderbroeders nog een *Godshuis van Wolffensdijk* bestond, hetwelk door 9 personen (men weet niet van welke kunne) bewoond werd. (a.) Noch DIERCKSENS, noch SCRIBANIUS maken er gewag van; waaruit wij besluiten, dat het in de 16e eeuw is te niet gegaan; althans wordt het op de haardtelling van 1526 niet meer aangetroffen.

HET GODSHUIS DER ZEVEN BLOEDSTORTINGEN.

Dit *Godshuis* was gesticht, in 1468, voor zeven vrouwen, onder den titel der *7 Bloedstortingen*. Men leest in een geschreven kronijk, dat dit huis was opgericht bij de *Minderbroeders*; doch later was het in de *Roy-straat* tegenover het *Begijnhof*, waar men onder de wapens der stichters MARTINUS HOVE en JOANNES VAN DER HEIJDEN; het volgende opschrift vond:

„Ter eeren seven *Bloedstortingen* reene,
 „Dusent vierhondert LXVII bequaem
 „Fondeerde voor VII vrouwkens alleene
 „Dit Godshuis *Marten van Hoven* gemeene
 „Met. *Jan van der Heijden* eersaem
 „In Februario vier, tot harer zielen vraem.”

Volgens den Kamerijkschen stijl in 67, volgens ons in 68. SCRIBANIUS handelt waarschijnlijk van de verplaatsing van dit

der de weinige pelgrims geherbergd, welke naar *Compostella* gingen of van daar wederkeerden.

(a.) WILLEMS, *oude topographie*, bl. 259.

Godshuis, als hij in zijne *Orig. Antv. cap. 13*, zegt: MICHAËL VAN DER HEIJDEN kocht „in het jaar 1562, gaf en begiftigde voor 7 vrouwen een *huis*, waaraan hij den naam gaf van „de 7 bloedstoringen.” Deze MICHAËL was ongetwijfeld van de familie van JAN VAN DER HEIJDEN, een' der eerste stichters (a.). Het wordt nog heden door 7 vrouwen bewoond.

HET GODSHUIS VAN GERARD BAERTS.

In den jare 1471 den 17 Jan. maakte GERARD BAERTS zijn testament, waarbij hij eene Kapellanij stichtte aan het altaar van den H. GEORGIUS in de *L. Vrouwekerk* en een *Godshuis* voor 7 oude arme mannen, van welke één wereldsch priester zou zijn. Hij wilde dat de executeurs te dien einde een nieuw huis zouden oprigten en doteren; „welken zeven mannen den voirs. *Geeraert* „heeft gemaakt ende gegeven” (dit zijn de woorden van zijn testament) „in t' selven huis elken een bedde met zijnen toebehoorten, ende een pontgr. vleems voor sijnen cost ende behoefte, „lijkheden . . . waartoe hij heeft achtergelaten ende gemaect de „somme van 200 ponden groten vleems eens in gereegelde” . . . Wanneer hij overleden is, weet men niet; bij gevolg ook niet, in welk jaar dit *Godshuis* ingerigt is. Dit weet men, dat dit *huis* opgerigt is bij de *Kalk-brugge*, in de *Vingerling-straat*, daarna van de oude mannen hun huis *de ouw-mannekens-straat* geheeten, waarin het lang bestaan heeft en thans nog bestaat onder den naam van *Grauw-en-blauw* (b.), omdat deze mannen met eenen tabbaard van *grauw* en *blauw* gekleed moesten zijn.

(a.) DIERCXSENS t. 3, pag. 31. De Bisschop WELLENS stichtte er een Zondagsch-school voor bejaarde armen en gaf aan ieder die deze catechismus bijwoonde, een stuiversbroodje. De Kapel had den naam van *Broodjeskapel*. Zij diende van 1818 tot 1846 tot stadsschool voor jongens uit de behoeftige klasse, en sedert 1847 voor dergelijke meisjes.

(b.) BAERTS legateerde voor elk één pond vl. tot jaarlijksch onderhoud; en waarlijk deze som was te dier tijd voldoende tot een fatsoenlijk en betamelijk onderhoud van zulke menschen. (DIERCXSENS t. 3, pag. 32—35.)

HET GODSHUIS VAN DE H. BARBARA OF ST. BARBELEN.

Het Godshuis van dien naam, in de *Lange-nieuw-straat* tegenover de *Prochiaen-straat*, is in 1489 gesticht voor acht arme vrouwen. Vier personen hebben dit huis gefundeerd, te weten NICOLAUS BOODT, — MARIA VAN LILLE, zijne huisvrouw, — MARGARETA VAN LILLE, weduwe van FILIPS CLERX en CATHARINA VAN LILLE, weduwe van VICTOR AERTS. Zij gaven daartoe ten geschenke (zooals de stichtingsbrief luidt) „al zulken *huijsingen* „met *hove*, *gronde* ende *toebehoorten*, daer vier Cameren zijn beneden, ende vier Cameren boven, in de *Lange-nieuw-straat* „hen vieren gelijk toebehoorende om Gods wille . . . onder voorbehoud „dat sij alle vier 't samen alsoe langhe als sij leven de „dispositie behouden zelen, omme die arme vroukens daerin te „stellen en te regeren; ende diesgelijcx sal ook de langstlevende „van hen die dispositie hebben, en ordineren, wie na sijn doot „de dispositie daer aff hebben sal.” . . . elk hunner schonk daerenboven eene jaarlijksche rente van twee ponden vl. De voornaamste stichter was echter NICOLAUS BOODT, die de langstlevende was en in het jaar 1504 dit Godshuis tot erfgenaam benoemde voor de helft van zijne nalatenschap, willende, dat in hetzelfde eene *Kapel* gebouwd en eene wekelijksche Mis des vrijdags, van het *H. Kruis* zoude gefundeerd worden (a.). Opdat dit huis na zijne aflijgheid behoorlijk zou bestuurd worden, heeft hij eenen Rentmeester en Provisoren benoemd, die voor hetzelfde zorgen en de ledige plaatsen aanvullen zouden: deze hadden derhalve de collatie van de openvallende plaatsen. Tot Rentmeester en Ontvanger verkoos hij JAN VAN GHIERLE, onderpastoor in de *St.*

(a.) De andere helft heeft hij mede tot godvruchtige werken besteed; hij vermaakte de helft wederom daarvan aan de *L. Vrouwe-Kerk*, een vierde aan de broederschap van het *H. Sacrament* en het ander vierde aan de broederschap van het lof van de *H. MARIA*, in dezelfde Kerk, — blijkens zijn testament, dat men vindt bij DIERCXSENS t. 3, pag. 232, terwijl de *stichtingsbrief* staat op pag. 139—141.

Jakobs-Kerk; tot Provisoren den *Prior* en den *Procurator* der *Beggarden* en eenen *Pater* der *Cellebroeders*, en met deze heeft hij in 1505 opgemaakt en uitgeschreven de verordeningen, die in 't gevolg moesten onderhouden worden. NICOLAUS BOODT stierf in 1507. Ongetwijfeld is na dit alles dadelijk de *Kapel* gebouwd en een altaar in dezelve opgericht volgens den wil des stichters. Dit altaar moet een eeuw later vernieuwd zijn geweest; trouwens een bord in deze *Kapel* getuigt ons, dat FRANCISCUS de RIVERA, Bishop van *Leighlin* in *Ierland*, der orde van den H. FRANCISCUS, den 11 September 1603, dit altaar gewijd heeft ter eere van den *Almogenden God*, en van de H. H. JACOBUS, BARBARA en APOLONIA. Dit Godshuis is ook thans nog in wezen en het bepaalde tal vrouwen woont er in.

HET ST. JAN'S-GASTHUIS OF GODSHUIS.

Bij het opnoemen der stadswijken, in het jaar 1431, vindt men gewag gemaakt van het *St. Jan's-Gasthuis*, als van iets, dat te voren reeds bestond. Dan, wanneer dit godshuis is opgericht en tot welk einde, is niet bekend. Het stond bij de *St. Jans-poort*, welke er den naam van ontleend had; had eene treffelijke *Kapel* met vele altaren. Toen er in 1493, aan het groot altaar eene altijddurende *Kapellani*j was gefundeerd, wendden de bestuurders zich tot den H. Stoel om de bevestiging daarvan te verkrijgen. Paus ALEXANDER VI gaf in dat jaar eene bul aan den Abt van *St. Michiel*, hem gelastende de zaak te onderzoeken en met Apostoliesch gezag de fundatie te bekrachtigen. Den 9 November 1495 heeft de Abt dit bevel ten uitvoer gebragt (a.). In een geschre-

(a.) Den notariëlen akt deswege opgemaakt kan men lezen bij DIERCKSENS t. 3, pag. 234—238. De vrouwkens worden dáár *Zusters* en het huis *Zusterhuis* genoemd, terwijl zij, die over de andere was gesteld en die de vrouwkens onderling mogten kiezen, *Mater* of *Overste* werd geheeten.

(b.) DIERCKSENS t. 2, pag. 231. — PAPENBR. Act. SS. T. 1, Jan. pag. 953.

ven kronijk leest men, dat dit *Godshuis* in 1502 gesloopt is, toen de *St. Jans-poort* vernietigd en eene nieuwe brug (de *St. Jansbrug*) gebouwd is. Werwaarts de fundatiën overgebracht zijn, is niet bekend.

HET GODSHUIS VAN O. L. V. VAN GRATIE.

Dit *Godshuis* werd, in 1505 gesticht door ANTONIUS DE LA RUELLE, een koopman, voor 12 oude afgeleefde mannen, die door ongelukkige fortuin tot armoede waren gekomen, en voor eenen priester die dagelijks in de Kapel de H. Mis zoude lezen.” „De *testateur* wilde, dat de *Executeurs* coopen selen eene erve „binnen *Antwerpen*, daer hen dat beste duncken sal, en ze op de „selve erve doen maken eene Kapelle, ende die doen fonderen „ende weiden in den naam endeter eere van *O. L. Vr. van Gratie*, „ende... voorsien van eene *dagelijksche Misse*, ende eenen Pries- „ter daerstellen ende onderhouden... Ende bij de Kapelle te doen „maken *dertien huiskens* of *wooningen*, in een van dewelke woo- „nen sal de voors. priester”... Tot het koopen van die erf, en het bouwen van de Kapel en woningen gaf hij 500 ponden grooten vl. — Voor de fundatie en dotatie van de *dagelijksche Mis* en *O. L. Vr.-lof* de som van 150 ponden gr. vl. — Tot onderhoud van de 12 arme mannen, tot onderhoud en reparatie der Kapel en woning 1100 ponden gr. vl. eens. En van derzelver erfrenten moest elk man dagelijks trekken 4 *grooten br.* en jaarlijks een half last turf en een nieuwen graauwen *tabbaard*, ter waarde van 12 schellingen br. Hetgeen over zou zijn, moest door de Aalmoezeniers aan de huis-armen worden verstrekt. Wanneer ANT. DE LA RUELLE juist gestorven is, is niet bekend (a.). Intusschen blijkt het dat de verordeningen voor dit huis, na zijn' dood, in 1508 uitgegeven zijn (b.). Het godshuis en de Kapel bestaan nog.

(a.) DIERCKSENS t. 3, pag. 239—242. De Kapel van dit huis werd *Gratiekapel* genoemd, en was gelegen in de *Gratie-Kapelstraat*, eertijds de *Pauwel Elonstraat* genoemd.

(b.) Deze Kapel was een der plaatsen, waar de Rooms-katholieken, van 1581 tot 1585 alleen openbare godsdienstoefening mogten houden.

HET GODSHUIS VAN JAN VERBIEST, OF VAN DER BIEST.

In het jaar 1505 werd mede gesticht een *Godshuis*, op de *Faconsruije*, voor 16 arme vrouwkens, met eene dienstmeid, en daarbij eene Kapel, waarin Mis werd gelezen. Deszelfs stichter was JAN VERBIEST, koopman en schepen der stad. Het bestuur van dit huis was aan de Aalmoezeniers opgedragen; en de schrijver der *Chor. Abb. St. Salvatoris*, bij SANDERUS (*cap. 7 in fine*) zegt, dat de Prelaat van *St. Salvator*, uit deszelfs instelling, Provisor van dit Godshuis was, vóór wien jaarlijks de rekening moest geschieden. In de *St. Walburgis-Kerk* vond men weleer het graf-schrift van den stichter op een steen uitgehouwen (a.). Het *gasthuis* dient thans nog voor hetzelfde getal vrouwkens.

HET GODSHUIS DER 7 WEEËN.

In hetzelfde jaar 1505 is, naar men zegt, door MARIA FEIJS een huis opgericht, onder den titel *der 7 Weeën van O. L. Vrouw*, ter wier eer eene Kapel gebouwd is, voor even zooveel (7) vrouwen, welke door ouderdom behoeftig waren. Dit *Godshuis* was gelegen tusschen de *Minderbroeders* en de *Preekheerinnen*, in de *Mutsaerdstraat* en het stond onder het bestuur van den Bisschop en de Kanoniken, door wie iemand aangesteld werd, die voor hetzelfde zorgen en de openvallende plaatsen aanvullen moest.

Nadat de stichter overleden was, hebben de bestuurders, door haar bij testament benoemd, eenige verordeningen gemaakt tot eene rigtige verzorging van dit huis, in 1508 in schrift gebragt, welke door den Senaat overwogen en goedgekeurd zijn bij een Apostil van den 24 Maart van dit jaar (a.). Dit *Godshuis* is ten huidigen dage nog in wezen.

(a.) DIERCXSSENS t. 3, pag. 242, + 243-246, 3o. ib. en 214.

HET GODSHUIS DER WOL- EN LINNENWEVERS , OF HET
DROOGSCHEERDERS-GODSHUIS.

De *Droogscheerders* of de *wol- en linnen-wevers* hadden een ruim *Godshuis* in de *Keizersstraat* , waarin zij onderhoud en inwoning bezorgden aan zieken en gebrekkigen van hun ambacht. Ten einde de oude van jaren niet ver zouden behoeven te gaan voor de godsdienstoefeningen , zoo hebben zij , in het jaar 1505 , eene sierlijke Kapel opgericht , welke van de straat , waarin zij gelegen is , de *Keizers-Kapel* geheeten is. Deze Kapel is toegewijd aan de H. MAAGD MARIA , onder den titel der *Geboorte*. Zij is groot , en nog dagelijks worden er eenige Missen in gelezen en andere diensten verrigt. Behalve de H. MARIA worden in dezelve nog bijzonder vereerd de H. LIBORIUS , Bisschop en belijder en de H. AIVA (a.).

Men vindt wel , dat dit ambacht (en ook de volgende) ten jare 1419 hier een dergelijk gesticht hadden ; dan de juiste opkomst kan men niet ontdekken. De gemelde Kapel was van 1578 tot 1585 in bezit der Lutheranen , die er hunnen preek hielden. In 1711 is daarin eene Broederschap ter eere van den H. LIBORIUS opgericht. In 1798 werd de Kapel met den bleekhof en 5 huizen openbaar verkocht voor 116,200 frs. In 1804 is alles opnieuw geveild ; doch reeds in 1803 was de Kapel bepaaldelijk aan de R. K. Eeredienst teruggegeven , en was toen hulpkerk.

HET SCHIPPERS-GODSHUIS.

Dat dit *Godshuis* van zeer ouden oorsprong is , valt niet te betwijfelen ; doch de daar aan palende *Schippers-Kapel* werd eerst in 1443 gebouwd. De behoeftige ouderlingen van de Schippersnatie werden in dat huis opgenomen , hetwelk in de , naar hetzelfde genoemde *Schipperskapelstraat* gelegen was.

HET BONTWERKERS-GODSHUIS.

De *Bontwerkers* stichtten in de *Wolstraat* — in welk jaar i

(a.) DIERCXSENS t. 3, ib.

niet juist bekend — een *Godshuis*, dat, gelijk vele andere, eenen bleekhof had, omringd van kamers of kleine woningen. De Kapel was toegewijd aan den H. JUDOCUS, beschermheilige dezer nering, en merkwaardig wegens hare geschilderde glasramen, welke evenals die van *O. L. Vrouwekerk*, den Keizer, met de 7 Keurvorsten, voorstelden (a.). Deze *Bontwerkerskapel* wordt, bij de haardtelling van 1496, *St. Jooskapel* geheeten. In 1777 is zij aan zekeren smid, met name *Meeses* verkocht geworden. Sedert dien is zij, zoowel als het Godshuis een bijzonder eigendom, terwijl de Kapel sinds eenige jaren tot burgerwoningen is ingerigt.

HET GODSHUIS DER 7 BROEDERS.

Omtrent het jaar 1500, misschien in 1505, is het *Godshuis der 7 broeders* opgerigt in de *Boekstede*. SCRIBANIUS (in zijne *Orig. Antv.* pag. 114) zegt, dat het meer dan 100 jaren is, dat HENRICUS LOOMANS eèn huis vermaakt heeft voor 7 mannen, die onder ouderdom en armoede gedrukt gaan, die men de *zeven broeders* noemde, en dat hij hun eene jaarlijksche rente tot onderstand in hun leven bezorgd heeft. Dit huis bestaat nog op dezelfde plaats (b.).

HET GODSHUIS VAN WILHELMUS VAN LIERE. — HET VAN LIERS-GODSHUIS.

Volgens dezelfde haardtelling vond men in 1496 hier *Peter-Tax-Kapelle* vermeld als gelegen tusschen de *Oude-Vest* of *Lange Clarenstraat* 'en de *Kipdorp-poort*, en later niet meer aangetekend. (b.) Mogelijk was het dezelfde, welke men later onder den naam van *Jesus-Kapel* vindt aangewezen. BERTRIJN, die ze de

(a.) PAPENBROCHUIS, *Annal. Antv.* t. 1, pag. 331.

(b.) Ibid. bl. 256.

H. Naams-Kapel heet, zegt in zijn kronijk, dat zij in 1494 was gesticht geworden.

In het jaar 1513 werd een *Godshuis* gesticht, voor 5 oude vrouwen. WILHELMUS VAN LIERE gaf ten haren behoeve 5 kleine woningen in de *Lange-Nieuw-Straat* nevens de *Jesus-Kapel*, aan de Kerkmeesters van de *St. Jacobs-Kerk*. Dan of hij ook deze Kapel gebouwd heeft, weet men niet. Toen, in 1542, het Klooster „*Ter nonnen*” in de voorstad, door MARTEN VAN ROSSEM verwoest was, is de grond van dit *Godshuis* aan die religieusen (de *Victorinnen*) verleend, met de *Jesus-Kapel*; terwijl voor vermelde oude vrouwen 5 huisjes werden gebouwd bij den toren van *St. Jacobs*, welke in het jaar 1769 heerlijk herbouwd zijn. (a.)

HET WEDUWE-ZWAEIJERS-GODSHUIS.

In meergemelde haardtelling vermeldt men nog het *Weduwen-Zwaeijers-Godshuis*, als bevattende 7 bewoonde huisjes of woningen en één onbewoond: het schijnt later vergroot te zijn geweest; want op den lijst van 1526 komt het voor onder de benaming van *Dwaeijers-Godshuis*, en als bestaande uit 12 kamers of huisjes, van welke er 10 door arme vrouwen werden bewoond (b.) Overigens zouden wij met geene juistheid kunnen zeggen, waar het gelegen was: maar het schijnt tusschen de oude *Roode-Poort* en de *Koepoort-brug* te hebben gestaan (c.)

HET KLAAS VAN STIJLEN GODSHUIS.

NICOLAUS VAN STIJLEN bouwde, in 1518, een *Godshuis*, buiten de wallen, en schikte dit toe aan 6 behoeftige vrouwen, met eene jaarlijksche rente welke voor dien tijd voldoende was. Na

(a.) DIERCKSENS t. 3, pag. 278—279.

(b.) BOGAERTS, *Bibliothèque des antiquités Beligues*, t. 2, p. 26.

(c.) *Beschr. van Antw.* als voren d. 3, bl. 426—427.

verloop van 24 jaren , dat is in 1542 , onder VAN ROSSEM , ging dit huis verloren. Vervolgens heeft ADRIANUS CLAESSENS , neef van voornoemden NICOLAAS , binnen de stad , in de *Hofstraat* , in 1543 , een erf gekocht , om daarop een nieuw *huis* voor die vrouwen te bouwen. *Joannes* en zijne broeders hebben er een huis getimmerd , zegt SCRIBANIUS , *Orig. Antv.* pag. 117 , en het is er tot op het einde der 18e eeuw blijven bestaan.

HET ST. JORIS GODSHUIS.

In het jaar 1545 werd , naar men denkt , het *St. Joris-Godshuis* opgericht in *de Bervoet-Straat* , bij de *St. Joris-Kerk* , door ELIZABETH GOUDSVLIEDEN , weduwe van JOANNES GOTTENSIJS , voor 6 vrouwen. Dit huis bleef bestaan onder de zorg der Aalmoezeners , en bestaat nog.

HET ALAERTS-GODSHUIS.

De godvruchtige juffers CATHARINA en DIJMPNA ALAERTS stichtten in 1563 , een *Godshuis* voor 18 *arme vrouwen* , en dat bij testament , gemaakt den 27 Januarij van dat jaar , waarbij zij de Aalmoezeners als erfgenamen benoemen van negen nevens elkander staande huisjes , in zekeren gang , in *de Schutters-hofstraat* , „daer nu ter „tijt sekere schamele lieden in woonende zijn” , met den last volgens het testament , „dat sij t' eeuwigen dage selen moeten „onderhouden 18 *arme vrouwkens* , gevende hen een woonstat om „Godswille , ende elke.... twelf Carolus gulden” (a.) Welk jaar dit ten uitvoer is gebragt of wanneer de langstlevende stichter gestorven is , vind ik niet. Dit huis is steeds blijven bestaan (a.) onder den naam van *Godshuis-Allaerts*.

(a.) DIERCKSENS t. 4 , pag. 234 , waar men een uittreksel van dit testament kan lezen. — Men denkt , dat het eerst in 1565 voltrokken is. Hetzelve werd in 1832 gansch herbouwd uit aalmoezen.

HET VAN DEN HOEKE'S-GODSHUIS.

Men zegt, dat dit *Godshuis*, bij de *Kalk-brugge*, voor 6, door *ouderdom of ziekte afgeleefde mannen*, in het jaar 1557, door HERMANNUS VAN DEN HOECKE gesticht is, die den grond gaf en er huisjes op bouwde. Hij, die godvreezende koopman, timmerde op den erf van het *Baerts-Godshuis*, in de *Vingerlinck-sstraat*, bij de *Schippers-Kapel*; terwijl hij vergelding voor dien grond gaf, met toestemming der Magistraat, der Aalmoezeniers en armeesters van *St. Walburgis*. In het jaar 1564 heeft hij de stichting van dit *Godshuis* voltrokken, blijkens een schepen-kontrakt deswege gesloten den 9 November 1565. Deze twee Godshuizen zijn later vereenigd en er worden nog 7 oude mannen onderhouden. (a.) Het heet thans het *Crauwelenhof*.

HET ST. ELIZABETH'S-GODSHUIS.

Door den oorlog en de beroerten als verward en afgeleid, dacht niemand aan nieuwe stichtingen. De Aalmoezeniers gaan voor tot opwekking van anderen; men vermeent immers, dat zij in 1593, in de *Lepelstraat*, een Godshuis hebben opgericht ter eere van de H. ELIZABETH, voor 16 vrouwen. Het voorbeeld was niet vergeefs; het had zijne navolgers (b.).

Bij de Haardtelling van 1526 wordt nog het bestaan vermeld van vier Vrouwen-Godshuizen, namelijk:

(a.) De naam *Van den Hoek* moet zijn *Van den Broeck* blijkens een opschrift in dit huis gevonden, door PAPENBROCHUS medegedeeld; daarin staat: HERMAN VAN DEN BROECK *fondeert deze (huisjes) met liberalen moede*, enz.

(b.) Ibid. t. 6, p. 277. SCRIBANIUS zegt, dat de Aalmoezeniers der stad, in 1607, eene schuilplaats hebben opgericht voor 18 vrouwen, welke òf door de fortuin, òf door de boosheid der menschen, òf door onpasselijkheid neergedrukt waren. Op den kant van het blad stond: in de *Lepelstraat*. — Zou dit niet hetzelfde zijn? (DIERCXSENS 7, p. 7.)

Het *Godshuis van Jan Schoenmaeckers*.

Het *Godshuis van Jan Bollaert*.

Het *Godshuis van Willem van den Berge*.

Het *Godshuis van Olivier de Pape*.

Het eerste en tweede had ieder vijf kamers of woningen; — het derde had er drie; — het vierde negen, — elk door zoovele arme vrouwen bewoond. Waar de drie eerste godshuizen gelegen waren, weet men niet; waarschijnlijk zijn ze tijdens de religietroebelen te niet gegaan.

Men vindt bij de schrijvers niets opgetekend van het *Godshuis van Hermanus Hermans*, naast het gewezen *Kapucijnen-Klooster* op de *Paardenmarkt*, gesticht voor 16 oude vrouwen. De lijst der Godshuizen geeft het jaar der stichting niet op.

Het *Godshuis Maezengang*.

Dit werd den 15 Mei 1539 gesticht door ELIZABETH NAGELS, voor vier mannen, waaronder een opzigter; in 1636 werd het verbeterd door ANTONIUS GEROERTS. Men vond den *Maezengang* in de *Keizersstraat*; deszelfs naamsoorsprong is onbekend; dit weet men alleenlijk, dat het ten jare 1779 verkocht en vernietigd is.

HET GODSHUIS HET HOEF-EIJZER.

De eerste navolger der Aalmoezeniers was MICHEL CAUWENBERG, die in 1594 een nieuw *Godshuis* stichtte, *het Hoef-eijzer* genoemd, bij het *Hessen-huijs*, voor 7 mannen, veel kostelijker dan dusverre eenig ander (a).

HET VAN DAEL'S-GODSHUIS.

PETRUS VAN DAEL fundeerde, in 1598, een *Godshuis* voor 6 behoeftigen. Het was gelegen ter plaatse genaamd „*achter Stralen-toren*.” Het bestuur bleef aan de erfgenamen des stichters (b).

(a.) DIERCKSENS t. 6, pag. 285.

(b.) *Achter Stralen-toren* is thans de korte *St. Annestraat*. DIERCKSENS,

HET ANNE-GODSHUIS.

In het jaar 1600 stichtte SIMON RODRIGUES PERETTI, baron van *Rodes (Rutana of Ruteni)* inwoner van *Antwerpen* (die om zijn rijkdom en den luister van zijn huis gemeenlijk „den *cleijnen konink*” genoemd werd), een Godshuis onder den titel van *St. Anne*, in de *Vuile-straat*, voor 12 personen van de vrouwelijke kunne, die uit fatsoenlijke familie geboren, maar door wisseling der fortuin van haren stand en geldmiddelen beroofd waren. Hij kocht een huis voor f 12,000; hij gaf daarbij den hof met eene Kapel en stelde daarover een priester, die dagelijks Mis lezen en haar met het woord Gods voeden zou. Dit huis was aan de zorg der Aalmoezeniers overgelaten; dan deze godvruchtige stichting leed veel door menigvuldige processen, welke zij te voeren had. Krachtens een besluit van het Hof van *Brabant* hebben de Aalmoezeniers in 1756, een vierde der waarde van de stichting moeten uitkeeren aan eene lijn der familie, die onder de erfgenamen een vierde uitmaakte (a.). Dit huis, schoon in zijne inkomsten merklijk verminderd, bleef steeds bestaan. De *vuile-straat* is beter gezegd de *Vuilnis-* of thans de *Otto-Veniusstraat*.

HET GODSHUIS VAN O. L. VROUW VAN LORETTEN.

In het jaar 1605 (volgens SCRIBANIUS in 1601) heeft DIEGO PARDO, in de *Lange-nieuw-straat* een huis gesticht, onder den titel van *O. L. V. van Loretten*, voor 7 vrouwen, die door armoede genoodzaakt waren tot de barmhartigheid van anderen

SCRIBANIUS en anderen beweren verkeerdelijk dat dit huis in 1598 is gesticht: trouwens een opschrift boven de Poort luidt aldus: »*Gijnæceön fundatum à Petro van Dale 1498: auctum... à Petro van Dale nepote 1580.*”

(a.) Ibid. p. 344. Het Hof had verklaard, dat alle goederen der gestichten, die niet geamortiseerd waren, door de erfgenamen der stichters konden terug geëischt worden, en op grond van dien, heeft een tak der familie zijn aandeel gevraagd en verkregen; terwijl de andere erfgenamen, hangende het proces, in de amortizatie der overige goederen toestemden.

hare toevlugt te nemen. Dit *Godshuis* heeft bestaan tot 1752, wanneer de erfgenamen des stichters van het Hof, wyl de goederen niet geamortizeerd waren, verlof verkregen, om dit huis te verkoopen. Alzoo heeft deze stichting een einde genomen.

HET ST. MARTENS-GODSHUIS.

N. PAPENBROECK stichtte, in 1613, *in de Schuijt-straat*, een *Godshuis voor 7 mannen*, die in behoefte waren. Bij dit huis stond eene Kapel, in welke Mis gelezen werd en die aan den H. MARTINUS was toegeheiligd (a.).

HET GODSHUIS VAN DE H. MARIA, OF VAN O. L. VROUW.

Het *Godshuis* van dezen naam werd, in 1614, door JACOBUS DE VERGINIS, in de *Bonte-mantel-straat*, opgericht voor 10 arme vrouwen met eene dienstmaagd voor dezelve. Dit huis had eene Kapel, waarin de H. Mis gelezen werd. Het was aan de zorg der Aalmoezeniers overgegeven.

HET ST. CLARA'S-GODSHUIS.

De jonkvrouw SUSANNA SERRAERTS, weduwe van NICOLAUS VAN DER HEIJDEN, liet bij testament, gepasseerd den 12 Augustus 1624, behalve de dagelijksche Mis bij de *Clarissen*, eenige middelen na, om een godvruchtig huis op te bouwen en in te rigten voor 5 vrouwen; — f 3,000 voor het aankopen van grond, — f 260 jaarlijks tot onderhoud der vrouwen en f 40 jaarlijks tot herstelling der gebouwen. Dit *Godshuis* stond in de *Berrevoet-straat*, onder den naam van de H. CLARA (b.).

(a.) In deze Kapel werden de *Reus*, de *Reuzin* en andere praalstukken van den omgang, van 1830 tot 1840 bewaard. Het Huis is nog in wezen en de Kapel in haren vorigen staat hersteld.

(b.) Een soortgelijk huis is daargesteld door IDA STERCK, uit dezelfde familie van *Oijenbruggen*, voor 5 ongehuwde meisjes, namelijk in de *Korte Ridder-*

HET GODSHUIS HET CRUIJSKEN.

In de *Venus-straat* werd een *Godshuis* gesticht, hetwelk doorgaans *het Cruijsken* werd genoemd, omdat boven de deur een klein ijzeren kruisje uithing, of *Schoenmakers-Godshuis*, van den stichter dien naam ontleenende: trouwens SCRIBANIUS (*Orig. Antv.* pag. 115.) zegt desaangaande: „JOANNES DE NAIJER, *Schoenmaker*, „heeft voor 6 oude en zieke mannen eene plaats bezorgd, met „eene dienstmaagd, om hen te dienen. Uit eenen nederigen in- „boedel kwam deze milddadigheid.” Hij voegt er het jaar der stichting niet bij; doch, wijl hij zijn boek in 1610 in het licht gaf, zoo blijkt het dat hetzelfde vóór dit jaar is opgerigt. Dit *huis*, dat gelegen was tegenover *den Berg van barmhartigheid*, naar den kant van *de Peerde-markt*, is in 1762 in de maand December, door de Aalmoezeniers verkocht met toestemming van den Senaat, — en de daarin levende oude mannen zijn, met het gansche gesticht, overgeplaatst naar de *Steenberg-straat*, naar eene plaats *den sotttekens-gank* geheeten; waar de stichting voortdurend bleef onder den naam van *Schoenmakers-godshuis* of — *het Cruijsken*. Het werd ook wel eens het *Bullaerts-huis* genoemd.

HET ST. MICHIEL'S-GODSHUIS.

Juffer ANNA MARCELIS bragt, in het jaar 1620 dit *Godshuis* tot stand onder den naam van *St. Michiel*, in de *Lange-Ridder-straat*, voor 5 vrouwkens. Dit huis stond onder de zorg der Aalmoezeniers. Het bestaat nog.

HET VAN NISPENS-GODSHUIS.

In het jaar 1643 werd door BALTASAR VAN NISPEN een Gods-

straat. Het jaar der stichting is niet bekend, op het laatste der vorige eeuw waren beide in verval. (DIERCXSENS, t. 7, p. 162.)

huis opgericht voor 12 oude mannen, in de *Korte-Ridder-straat*, hetwelk mede aan de zorg der Aalmoezeniers was aanbevolen.

HET LANTSCHOTS-GODSHUIS.

Dit *Godshuis*, welk naar CORNELIS LANTSCHOT, die hetzelfde gesticht heeft, werd geheeten, dagteekent van het jaar 1656 (volgens anderen van 1654). Het moest voor 10 oude mannen dienen. Deszelfs standplaats was op de *Facons-ruije*, waar hij in 't vierkant voor ieder, van de grondslagen af een huisje gebouwd heeft en het gebouw naast de straat opgetrokken is, met eene Kapel en eene sierlijke voorgevel, in welken boven de poort een zerk te zien was met het beeld des stichters, en dit opschrift:

»GODSHUIS, GEFONDEERT BIJ CORNELIS LANTSCHOT, 1656.»

Dit *huis* bleef lang in stand onder de zorg der Aalmoezeniers (a.).

HET GASTHUIS VAN HET KASTEEL.

Ingevolge het testament, dat door FRANCISCUS LOPES-FRANCOS-Y-FEO, een spaanschen edelman, en MARIA ANNA FRANCO, zijne gemalin, vóór het jaar 1660 (want in dit jaar stierf hij), gemaakt was, werd dit *Gasthuis* op het *Kasteel* aangelegd voor 12 zieke soldaten. De weduwe MARIA ANNA gaf in 1667 daartoe f 50,000, om een ziekenhuis op- en in-terigten, en eene Kapel te bouwen met een marmeren altaar en eene schilderij van *St. Jan de Dco*, die de Patroon van dit *huis* moest zijn; wijders eene woning voor eenige *paters* en *broeders*, die als in een Konvent levende, de zieken zouden verplegen. Dit *Gasthuis* heeft lang bestaan; doch

(a.) Eindelijk is, in 1641, het *Godshuis St. Franciscus* gesticht, door FRANS DOMUS en zijne gemalin BARBARA VAN DER STOK, voor 6 oude vrouwen, op de *Ossemarkt*.

de wil der stichters is niet in alles ten uitvoer gebragt, ongetwijfeld, wjl de middelen daartoe niet toereikend waren (a).

HET MAAGDEN-HUIS.

In het jaar 1552 werd, in de *Gasthuis-straat* het *Maagdenhuis* gesticht, tusschen de nonnen van den derden Regel en het *Groot-Gasthuis*, bij of op den grond van de overoude stichting, genaamd *het Vrouwkens-huis*. Boven de poort van het huis was een witte gebeeldhouwde steen, voorstellende, waartoe dit moest dienen: Aan de rechterzijde zag men vrouwen, die de maagden leerden en aan de linkerzijde eene vrouw, die aan de deur, de door de moeders aangebodene dochttertjes aannam. Dit *huis* had verschillende stichters. In eene kamer, onder een steenen beeld, las men dit opschrift: „GUILBERTUS DE SCHOONBEEK *pro parte hujus fundi fundator*” (G. VAN SCHOONBEEK voor een gedeelte stichter van dit gesticht). Het grootste aandeel in deze stichting schijnt echter gehad te hebben hij, van wien als eenen onbekenden, gewag gemaakt werd in het opschrift, boven de huispoort, onder den bovengemelden steen, welk luidde als volgt:

„Tot eerlick onderhoudt van meijskens cleene,
 „Die namaels duer armoede mochten sneven,
 „Heeft een godvruchtigh man uit liefden alleene,
 „Dit Godshuis wel begaeft, onbekent in 't leven.”

Deze man is eerst na zijn dood bekend geworden, wanneer men uit dankbaarheid bij het vorige opschrift het volgende gevoegd heeft: „*Deze goede man is uit dit leven gescheijden den 19 November 1562; hij heeft geleefd 83 jaren, ende was genaemt* „JAN VAN DER MEERE, *coopman alhier.*” Deze JAN V. D. MEERE gaf, terwijl hij nog onbekend was, aan de kamer der Aalmoeze-

(a.) DIERCXSENS t. 7, pag. 376—381, waar men een uittreksel van het testament vindt. — Dit Hospitaal is bij het bombardement van 1832 door de Franschen geheel vernield.

niers jaarlijks eene rente van 600 Carolus gulden, onder voorwaarde, zegt PAPENBROCHIVS (Annal. Ms.), dat er in 't vervolg beter voor die jeugdige meisjes zou gezorgd worden, om die niet meer zoo maar zonder onderscheid uit te besteden aan die ze voor den minsten prijs ter opvoeding aannemen, die er later weinig of geene zorg voor dragen, terwijl er niemand naar om ziet; waardoor deze niet zelden zedeloos en arm worden en weer voor last van gemelde kamer terugkomen; — dat de Aalmoezeniers, om dit voor te komen, voor altijd zullen verplicht zijn, zulke meisjes, binnen de eerste zes maanden nadat zij acht jaren oud geworden zijn, tot zich te nemen en binnen de stad op eene behoorlijke plaats te stellen, waar zij van alles voorzien en wel onderwezen worden, ook in vrouwenwerken, enz. Naderhand gaf hij, bij testament aan dit huis een aanzienlijke gift, hij beval, dat zes weken na zijn overlijden aan de Aalmoezeniers zou overgegeven worden het *huis*, dat hij bewoonde, met den bijgelegen grond, den hof, het bleekveld, zijnen uitgang en al zijn toebehooren, gelegen in *het Kipdorp*, — ten gebruike der arme vondelingenmeisjes, welke in het voornoemde *Maagden-huis*, in de *Gasthuisstraat* haar verblijf hadden; op voorwaarde, dat de Aalmoezeniers dit huis altijd zouden bezitten en bewaren tot het bepaalde einde, en om deze meisjes uit de daarvan komende rente te onderhouden, totdat zij tot een geestelijken of wereldlijken staat uitgezet worden.

Dit huis stond in het *Kipdorp* tegenover de drie mollen; naar dit huis worden de jonge meisjes overgebracht uit het *Vondelingshuis* totdat zij volwassen zijn: Zij worden dáár opgevoed en onderwezen, totdat zij bekwaam zijn voor zich zelven te zorgen. Bij dit huis is eene Kapel, waarin weleer dagelijks de H. Mis gelezen werd (a).

(a.) DIERCXSENS t. 4, pag. 140—143.

HET KNECHTJENS-HUIS.

GRAMAJE (in zijn *Antv. lib. 2, cap. II*) zegt, dat JOANNA VAN SCHOONBEKEN, weduwe van HUGO DE MOREAU, in het jaar 1528, op de *Peerdemarkt*, een *huis* gekocht heeft voor jongelingen, om ze daarin op te leiden, te onderwijzen en te vormen, totdat zij door ouderdom en kunde bekwaam zijn voor zich zelven te zorgen (a.). Dit huis werd het *jongens* of *knechtjens-huis* genoemd. Sommigen, als: SCRIBANIUS en PAPENBROCHIUS, enz. stellen de stichting op het jaar 1558. Zij komen echter overeen wegens de stichtster, die JOANNA VAN SCHOONBEKE was, als blijkt uit een grafsteen, geplaatst in de Kathedrale Kerk, bij het schoenmakers altaar naast het *L. Vrouwe-Koor*, waar haar naam *Schoonbeke* in 't fransch *Baurieu* geschreven is; daarop staat:

„*Icy gist HUGO DE MOREAU, alias JEAN DE BURGOOIGNE, en „sont vivant Fourier de l'Empereur Charles V, de haute et louable „memoire, trespasa l'an 1554, et sa femme JENNE DE BAURIEU „fondatrice de la Maison des pauvres Garçons, trespasa l'an 1563.*”

Het huis mag in 1528 gekocht zijn, het is echter zeker dat de stichting eerst voltrokken is na den dood van HUGO, dat is: na 1554. PAPENBROCHIUS zegt, dat JOANNA, weduwe van HUGO, in het jaar 1558, den eersten steen van het gesticht heeft gelegd en voor een gedeelte de stichtster was, blijkens een opschrift op een der vensters van de eetplaats, welk aldus luidde:

„A^o Vijfthien hondert en acht-en-vijftig jaar,
 „September negen was hier geleijt den eersten steen
 „van *Joanna van Schoonbeek* die vrouwe eerbaer
 „De weduwe van *Hugo de Moreau* alleen
 „Alias *de Bourgoigne*: ende heeft uit liefd en reen

(a.) De gelijkenis van den naam gaf de gelegenheid, waarom sommige kronijken de stichting van dit *huis* hebben toegeschreven aan JOANNES VAN SCHOONBEEKE omtrent het jaar 1558.

„Dit *werckhuis* helpen stichten zeer excellent,
 „Om *arme jongens* te leeren een amacht gemeen;
 „Waaraf de Allemoesseniers hebben het regiment
 „Ter eere Gods ende tot saligheijt van de stede,
 „God verleene haar en al die noch sijn onbekent,
 „En de andere, die noch bijstand doen mede,
 „Naar desen corten tijt den eeuwigen vrede.”

Deze JOANNA gaf bij testament, in 1560 gemaakt, 4,000 Carolus gulder (iedere gulden 20 stuivers) eens, aan de Aalmoezeniers, ten behoeve van *het Knechtjens-huis*, — boven datgene, wat zij reeds gegeven had voor het aandeel van wijlen haren man.

In den voorgevel van dit uitgestrekt huis vond men een beeldhouwwerk, op een witten steen, verbeeldende in het midden den Zaligmaker, aan de regterzijde 4 Aalmoezeniers en aan de linkerzijde 4 vrouwen derzelve, vóór zich hebbende eenige jongens, neêrgeknield den Zaligmaker aanbiddende. (Deze afbeelding heeft PAPENBR. bewaard. Zie DIERCXS. T. 4. p. 179—182.)

DE TERNINCKSCHOOL.

Het is insgelijks tegen het einde der 17e eeuw, dat de Kanonik CHRISTIANUS TERNINCK, de naar hem genoemde *Terninck-school* stichtte. Bij hem en zijnen broeder *Joannes-Hubertus* kwam het gedacht op, dat weinigen voor het onderwijs der kinderen zorgen, en hierop besloten zij tot het funderen eener meisjesschool. De godvruchtige Kanonik ontwikkelde verder de redenen, waarom hij liever een school voor meisjes dan voor jongens daarstelde. Kortom hij huurde, in 1697, in de *Koppenholstraat*, een huis voor 22 pond vl. 's jaars en opende dáár den 2 October eene school voor 25 meisjes. In 1699 werd deze school verplaatst in het *Diamanten-huis* (a.) dat nevens 's stichters woning,

(a.) Dit huis, thans in de wandeling het *Karbonkelhuis* genaamd, heeft grootendeels zijnen voorgevel met pilasters en karbonkelvormige steenen behouden; Wijk 3, No. 470, aan het *groen-kerkhof*.

aan O. L. Vrouwekerkhof stond; en daar dit huis zeer ruim was, huurde TERNINCK hetzelfde op gemeenschappelijke kosten met den Plebaan RUMOLDUS BACKX, die insgelijks eene meisjesschool onderhield en verzorgde.

Na eenige moeilijkheden overwonnen te hebben, kwam de *Terninckschool* in goeden staat. In 1700, toen de Plebaan BACKX naar *Rome* was vertrokken, kreeg TERNINCK de zorg over deze school en de magtiging om in dezelve naar goedvinden te handelen. Sedert 1701 kreeg eene dochter uit de school, die zoude willen trouwen, eene dote van f100. Reeds in 1703 werd dit gesticht naar de *Muntersstraat* verplaatst, waar het thans, in een ruim gebouw, nog in voege is, en door latere begiftigingen eene aanzienlijke uitbreiding heeft verkregen.

HET VONDELINGS-HUIS.

In het jaar 1532 werd een Godshuis daargesteld, in hetwelk door de ouders verlatene of pas geborene, gevondene kinderen verzorgd en opgevoed zouden worden; waarom dit huis het *Vindelings-* of *Vondelings-huis* geheeten werd. De Aalmoezeniers der stad hebben dit huis gesticht en doen opbouwen, en wel met rijpen raad, opdat degenen, die met deze vlek besmeurd zijn, niet onder de weezen van fatsoenlijke burgers opgevoed worden.

Dit *huis* werd getimmerd omtrent de wallen aan de zuidzijde der stad, in *de Rochus-Straat*. Boven de huispoort was oudtijds een gebeitelde steen, met opschriften, welke de geheele zaak verklaarden; *Christus* de zaligmaker was in 't midden geplaatst; regts de jongens, onder den bijstand van den Profeet MOESES; links de meisjes, onder de bescherming van zekere weduwe, men denkt van de H. ELIZABETH. In de 18e eeuw is dit beeldwerk weggenomen; doch de verbeelding is ons door PAPENBROCHUS bewaard. De steenen, in welke de opschriften gekapt zijn, zijn èn behouden èn geplaatst in den muur boven de poort. Onder de jongens staat:

„Godes capiteijn *Moijses*, naar der schrifteur Oirconde,
 „Werd van Pharoës dochter als *vondelink* gevonde.
 „Wij zijn arme *Vondelingen*, zoo men mag aanschouwen;
 „Goede Heeren, wilt ons uijt caritaet onderhouden.”

Onder de meisjes las men:

„Wij hebben u, o Heer, als vondelingen ootmoedigh,
 „Voor die ons met caritate zijn behoedigh;
 „Heere, wilt ze met uwe gratie omschijnen,
 „Die voor ons zorgvuldigh sijn met groote peijnen.”

Hier ziet men duidelijk het doel der stichting. Bij verloop van tijd begon men evenwel in dit *huis* ook arme weeskinderen der burgers te voeden: later was er zelfs voor de weezen geene andere plaats meer, om ze op te voeden. Het *huis* behield nogtans zinnen oorspronkelijken schandnaam. De weezen worden hier gekweekt tot omtrent hun twaalfde jaar, wanneer de jongens naar het *Knechtjens-huis*, en de meisjes naar het *Maagdenhuis* overgeplaatst worden, wáár zij betamelijk opgevoed en in eenen stiel of een ambacht onderrigt worden, totdat zij voor zich den kost kunnen verdienen (a.).

HET ZINNELOOZEN-HUIS.

De geschrevene kronijken melden, dat er in het jaar 1453 een huis voor zinneloozen is opgericht in *de Stoof-straat*, in de nabijheid der *St. Jans-poort*. Later is dit *huis* in 1532 overgebracht naar de *Rochus-straat*, waar het thans nog bestaat, en door de zorg der Aalmoezeniers in de vorige eeuw vernieuwd en met aanzienlijke gebouwen vergroot is. Dit *huis* is naast het *Vondelings-huis*, en bevat, in den omvang der poort, in steenen gekapt dit opschrift:

„Die geldt hebt en verstand,
 „Daer dees eijlaes om wenschen,

(a.) DIERCXSENS t. 4, pag. 61—62.

„Reijkt uijt uw wilde handt ,
„Aen zinneloose menschen.”

Bij dit *huis* is eene fraaije Kapel, toegewijd aan den H. ROCHUS, in welke dagelijks Mis gelezen wordt zoo voor dezen als voor de weezen in het naburig *huis* en voor alle bewoners van dezelve; terwijl voor de geestelijke bediening van deze twee huizen, sedert vele jaren een vaste priester benoemd is (a.).

DE INSTELLING DER AALMOEZENIERS.

Gelijk in andere steden, zoo waren ook in de stad *Antwerpen* omtrent het midden der 15^e eeuw *tafels van den H. Geest* in verschillende Kerken, in *O. L. Vrouwe*, in *St. Joris*, in *St. Walburgis* als blijkt uit authentieke brieven. Dan te dier tijd oordeelde men geraadzamer te zijn, de verzameling der aalmoezen, van de bestuurders der bijzondere *tafels* te ontnemen en die door geheel de stad toe te vertrouwen aan mannen, die voor de algemeene armen der gansche stad zouden zorgen en niet te zeer door andere bezigheden afgetrokken zouden zijn, en wel denzulkken, die door openbare getuigenis bekwaam en nuttig geoordeeld werden. Dit godvruchtig en allernuttigst werk is in het jaar 1458 begonnen. Dit was de oorsprong der *Instelling van de Aalmoezeniers*, die lang in vollen luister heeft bestaan, en de eenige was in geheel België.

De overlevering wil, dat de eerste *Aalmoezeniers* vrijwillig en uit zuivere Godsvrucht dezen last op zich genomen hebben. Intusschen is het zeker, dat zij hunne bediening niet aanvaard hebben zonder een besluit van den Senaat, blijkens een bord, hangende in de Kapel der Aalmoezeniers, nog in 1660 vernieuwd, waarop de namen stonden der Aalmoezeniers, van de eerste tot de laatste. Op dit bord las men, dat de Senaat in 1458, op

(a.) *Ibid.* PAPENBROCHIIUS, *Annal. Antv.* t. 2, p. 8.

den feestdag der *H. Barbara* de *Kamer der Aalmoezeniers* had verordend. Opdat deze godvruchtige *Instelling*, waarvan de ondervinding bereids het nut had bewezen, niet zou verloren gaan, zijn er verordeningen gemaakt, volgens welke ieder ingezetene, die gekozen zou worden, verplicht zou zijn dezen last aan te nemen. — Zij werden aanvankelijk gekozen uit de edel- en kooplieden, en later was niemand vrij dan die in werkelijke dienst van den Koning of het Land waren. De *Aalmoezeniers* waren steeds tien in getal, en deze kozen nog 40 fatsoenlijke burgers, die behulpzaam waren tot het inzamelen van aalmoezen; deze werden *kleine Aalmoezeniers* genoemd. Daarbij hadden zij nog 7 mannen van minderen stand, die *Bus-mannen* geheeten werden, omdat zij gedurig aalmoezen inzamelden in de parochiën en de voornaamste Kerken, en eindelijk nog 4 knechts, die men *knapen* noemde. Zij hadden voor zich in de groote Kerk eene ruime Kapel met eenen eigenen Kapellaan, uit welks hand zij met hunne knechten en helpers de paasch-communie ontvingen, in welke parochie zij ook woonden (a.).

Een soortgelijk *Aalmoezeniers-huis* was reeds lang te voren, te weten in 1440, door PETRUS POT en zijne huisvrouw gesticht. (Zie de *Abdij van St. Salvator*.)

(a.) DIERCXSENS t. 2, pag. 256—262.

INHOUD.

Opdragt aan Z. D. Hoogw. J. VAN GENK, Bisschop van Breda. Aan den Lezer	1
--	---

HOOFDSTUK I.

Een overzicht over het Bisdom van <i>Antwerpen</i> , waaronder eertijds de meeste plaatsen van het huidig Bisdom van Breda hebben behoord.	
--	--

§ 1.

Inleiding. — Verkondiging van het H. Evangelie in deze streken	5
---	---

§ II.

Oprigting van het Bisdom van Antwerpen	20
--	----

§ III.

Omschrijving des Bisdoms	41
------------------------------------	----

§ IV.

Het geestelijk gerechtshof en de Officialen	48
---	----

HOOFDSTUK II.

§ 1.

De Residentie der Bisschoppen, Antwerpen . . , . :	55
--	----

§ II.

Het Kapittel der Lieve Vrouwe-Kerk	64
--	----

§ III (bij abus § IV.)

De Plebanie der stad	114
--------------------------------	-----

§ V (anders IV).

Het Seminarie en de Presidenten . . , . : : :	125
---	-----

HOOFDSTUK III.

Beschrijving der Dekenaten.

	§ I.	
Inleiding. — Verdeeling van het Bisdom in Dekenaten		137
	§ II.	
Het Aartspriesterschap der Stad en de Kerken, die er onder waren		149
	§ III.	
Abdijen en Mannenkloosters der stad		198
	§ IV.	
Wrouwenkloosters der stad. — Het Begijnhof		284
	§ V.	
Het groot of St. Elizabeths-Gasthuis, — en andere Gast- en Godshuizen; als ook het Meisjes-huis, — het Knecht- jes-huis, enz.		321

ALPHABETISCHE

Inhoudstafel.

	Blz.		Blz.
A.			
Aan den Lezer	1	Bennisiiis, (Jac. de)	76
Aa, (Joannes Franc. van der)	104	Beraldi, (Petrus de Bérail)	87
Aartsdiakens van het kapittel	84	Berchem, (Ant. van)	52, 100
Aartsdiakenschap of Aartsdiak. is, (wat (noot a))	84	Berthout, (Ed. Emm. de)	87, 95, 101
Aartspriesterschap of Aarts- priester is, (wat (noot a))	97	Bigardis, (Willem de)	86
Aartspriesters van Antwerpen	96	Bloer, (Joannes Henr. van)	101, 136
Aartspriesterschap der stad	149	Bont, (Guil.)	88
De groote of de L. Vr. Kerk	ibid	Bosella of Bosel, (Egid. de)	86
St. Jacobs-kerk	158	Bossonvilla, (Richard de)	88
St. Walburgis-kerk	171	Bourgeval, (Phill.)	88
St. Joris-kerk	176	Braeckel, (Reinerens Arents de)	92, 98
St. Andries-kerk	181	Braina, (Egid. de)	86
St. Jacobs-kerk, op het kasteel	186	Bricquet, (Petrus)	89
St. Willebrords-kerk	187	Briers, (Arnoldus)	101, 104
St. Catharina-kerk in 'tKiel	194	Bruijn, (Joan. Franc. de)	105, 136
St. Laur.-kerk in Markgravelije	197	Bruijninx, (Franciscus Antonius Josephus)	54, 95, 101, 104
Adrianus Florentszoon, anders Adrianus VI.	75	Busleijden, (Franciscus)	74
Alardus	86	C.	
Anselmus.	86	Campo, (Jac. de) of van de Velde	93
Antoing, (Joannes de.)	87	Cano, (Phil. Jos. de)	82
Antwerpen	55	Cantaing, (Simon de)	87
Apostelen, (de) van deze landstr.	16	Capua, (Joannes de)	134
B.		Cats, (Walterus)	87
Balgio, Humbert (de)	86	Caurel, (Joannes de)	89
Begijnhof	315	Coiler, (Eustachius.)	88
Beijerlinck, (Laur.)	99, 131	Compers, (Carolus.)	100
		Corzula, (Hieronijmus.)	89
		Craeijschem, (Wilh. van)	69
		Cruce, (Bern, de) de la Croix	90

D.

Dekenaten, (beschrijving der . . .	137
Deken is? (wat een . . . (noot b)	138
Dekens, (lijst der) van het kapittel	71
Delrio, (Joannes . . .	51, 79, 92
Diepenbeek, (Godefr. van . . .	100
Diercxsens, (Nicolaus . . .	105
Dingens, (Franc.	81, 100
Duijkens, (Henri	99
Dungaeus, (Henri) van Dongen	102

E.

Eede, (Aubert van den . . .	94, 103
Engelgrave, (Guill. Laur. 82, 104,	135
Engelgrave, (Franc.	83
Ertborn, (Alph. Dom. van	95, 104
Eupen, (Petrus Simon van . .	105

F.

Fabri, (Anselmus	73
Fonteneij, (Nicol. de	89
Fourneau, (Car. Ant. de . . .	94, 100

G.

Gasthuis, (het groot of St. Elisa- beths	321
Zie de andere Gasthuizen en Godshuizen achtereenvolgend tot	360
Geestelijk geregthof, (het . . .	48
Geraerts, (Joannes	51
Gevaerts, (Joannes	99
Gobertus of Godefridus	69
Gourle, (Arnoldus	73

H.

Halle, (Arnoldus de	88
Halmale, (Const. Alexand. van	94, 100
— (Henr. van	52, 81
— (Paul. van 53, 94, 100,	103
Hamme, (Theod. van	103
Happaert, (Maxim.	53
Happe, (Joannes	90

Hennin, (Joannes de	81
Herzellis, (Guill. Phil. de . . .	96
Hildolphus	68
Hilduinus	68
Hilwerven, (Franc. van	106
Hoefslag, (Antonius	134
Hofwezer, (Gismundus	74
Hontsum, (Zeger van	103

J.

Inleiding	3
Jesuiten-kerk, (de)Zie het kloos- ter der Jesuiten	152
Joannes de Bruxella	72

K.

Kapittel, (het	64
Kloosters, (mannen) of Abdijen.	198
Abdij van St. Michiel	198
» » Salvator	204
Klooster der Benedictijnen . . .	208
» » Augustijnen	208
» » nieuwe Augustijn	215
» » Bogarden	216
» » Capucijnen	220
» » Carmelieten	223
» » ongeschoeide Car- melieten	230
» » Karthuizers	239
» » Cellebroeders of Alexianen	237
» » Dominicanen of Preekheeren	142
» » Jesuiten	152
» » Minderbroeders	267
» » Minimien	278
» of Huis der Duitsche Ridders	280
Kloosters der vrouwen	284
Klooster » Nobertinessen	284
» » witte Zusters	286
» » zwarte Zusters	288

Klooster der Nonnen van de derde orde van den H. Franciscus	291
" " Reguliere Kanonikessen	294
" " Victorinen, anders ter Nonnen.	300
" " Clarissen	300
" " Anuntiaten.	302
" " Spaansche Theresianen.	303
" " Engelsche Theresianen.	305
" " Dominikanessen	306
" " Non. van Oostmal	308
" " Marollen	309
" " Graauw Zusters	309
" " Apostelinnen	310
" " Capucinessen.	312
" " Ursulinnen	313
" " Sepulchrinen	315

L.

Lippens, (Joannes Franciscus)	54
Looze, (Theodorus)	73

M.

Majo, de Mei, (Petrus de)	74
Masuijerus, (Petrus)	87
Masuijerus, (Jacobus)	88
Masius, (Carolus.)	78
Mennart, (Guillaume)	88
Millet, (Joannes)	88
Mirabili, (Joannes de Monte)	74
Miraeus, (Aubertus.)	79
Montmorencij, (Alberic de)	86
Moors, (Simon)	51, 98
Moretus, (Petrus.)	101
Mormol, (Andreas del)	82

N.

Naturelli, (Joannes)	76
Neuff, (Simon Balthazar de)	82

Noze, (Henricus)	71
Nuceriis, Noijsers (Guido de)	86

O.

Officialen, (de)	51
Omschrijving des bisdoms van Antwerpen.	41
Oprigting des bisdoms van Antw.	20
Ortiz de IJberra, (Franciscus.)	82
Overzicht over het bisdom van Antwerpen.	5

P.

Penitencier is, (wat een (noot a))	102
Penitenciers van het kapittel.	102
Perre, (Petrus van den)	53
Plebanie der stad.	114
Plebanen vóór de verdeeling der Plebanie	118
Plebanen van het zuiderkwartier	121
— — noorderkwart.	123
Ponte, (Joannes de)	73
Prato, (Jacobus de.)	88
Presidenten van het Seminarie	131
Proosten, (lijst der) van het kapit.	68

Q.

Quickelberghe, (Henr. van.)	95, 101
Quortolodra	58

R.

Reijnerus	68
Robertus	68

S.

Sandelius, (Adrianus.)	75
Santfort, (Petrus van)	102
Seminarie.	125
Sommeren, (Henri van)	74

T.

Taije de Wemmel, (Car. Franc.)	82
Tassis, (Joan, Rogerius de)	51, 77
Teller, (Henricus)	81
Thibaut, (Sebast.)	103

V.

Valkenisse, [Nicol. Lamb. van	89
Valle, van Dale, [Faustinus de	73
Verkondiging van het Ewangelie in deze streken	5
Verrotten, [Franciscus Jos.	54, 95
Volkaert, [Joannes	73
Voochts, [Christiaan	94, 100, 134
Voochts, [Theodorus,	100, 103
Voort, [Rumoldus van der.	83
Vries, [Ant. de	95, 101, 105

U.

Ullens, [F. G.	54
------------------------	----

W.

Walravens, [Henricus	134
Weeze, [Joannes de	94, 100
Werbrouck, [Franc. Engelbert.	83
Wilhelmus of Guilielmus	69
Wijneghem, [Egidius van	72
Winter, [Anton de.	135
Witte, [Cornelis de	93
Wolsaert, [Balduinus	90

Z.

Zegers, [Zegerus	103
Zijpe, [Franc. v. d.] of Zijpaeus	52, 93

rus

Engel

imus

van

paer

